

Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

Дніпровської
політехніки

Науковий журнал

№ 1 (73) • 2021

Виходить 4 рази на рік • Заснований у березні 2003 р.

Економічна теорія
Міжнародні економічні відносини
Підприємництво та економіка підприємства
Фінанси
Облік та оподаткування
Економіка природокористування
Менеджмент
Економіко-математичні методи прийняття управлінських рішень
Маркетинг
Публічне управління та адміністрування

Дніпро
2021

Головний редактор	Г. М. Пилипенко
Заступники головного редактора	О. Г. Вагонова, О. І. Амоша
Голова редакційної ради	В. Я. Швець
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ (УКРАЇНА):	А. В. Бардась, І. П. Булєєв, А.Г. Герасименко, О.В. Єрмошкіна Ю. С. Залознова, М. І. Іванова, С. І. Кострицька, Є. В. Кочура, Н. І. Литвиненко, М. С. Пашкевич, Ю. І. Пилипенко, В. І. Прокопенко, Е. В. Прушківська, О. В. Трифонова, В. М. Шаповал.
ЗАКОРДОННІ ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:	В. Тарас (Університет Північної Кароліни, м. Грінсборо, США), М. Шефер (Науково-освітня асоціація «SEPIKE», м. Мюнхен, Німеччина), Ш. Фоліч (Вища банківська школа, м. Вроцлав, Польща) Г. Кошебаєва (Карагандинський державний технічний університет, Казахстан).
Журнал включено до Переліку фахових видань України групи Б, в яких можуть друкуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук Наказ МОН України від 28.12.2019 №1643.	
Журнал індексується в: Google Scholar, Index Copernicus, ResearchBib3 2013року.	
Провідний редактор	Н. А. Черченко
Літературний редактор	М. Л. Ісакова
Комп'ютерна верстка	О. В. Казимиренко
Журнал підписано до друку за рекомендацією вченої ради Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (протокол № 6 від 23.03.2021 р.) Наклад 300 прим. Зам. № Підписано до друку 25.03.2021 р. формат 60*90/8 Ум. друк. арк. 15. Папір офсетний	
Журнал зареєстровано	у Державному комітеті інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України. Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ №7070 від 18.03.2003 р.
Засновник та видавець	Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет»), м. Дніпро. Інститут економіки промисловості Національної академії наук України, м. Київ. Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК№ 1842 від 11.06.2004 р.
Адреса видавця та редакції	49027, м. Дніпро, пр. Дмитра Яворницького, 19, корп. 1 Тел.: +380 (56) 47-15-66, +380 (97) 115-75-45 e-mail: PilipenkoA@nmu.org.ua , web: ev.nmu.org.ua
Виготовлення	Видавництво «Свідлер А.Л.» 49041, м. Дніпро, а/с 2493 Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи: серія ДК № 3876 від 10.09.2010 р.

Dnipro University of Technology

ECONOMICS BULLETIN

of Dnipro University
of Technology

Scholarly Journal

№ 1 (73) • 2021

Quarterly statement • Founded in March 2003

Economic theory
International economic relations
Entrepreneurship and economics of enterprise
Finances
Accounting and audit
Environmental management
Management
Econometrics in management decision-making
Marketing
Public management and administration

Dnipro
2021

Chief Editor	H. M. Pylypenko
Deputy Chief Editors	O. G. Vagonova, O. I. Amosha
Head of editorial board	V. Ya. Shvets
EDITORIAL BOARD (UKRAINE)	A. V. Bardas, I. P. Bulieiev, A. H. Gerasymenko, O. V. Iermoshkina Yu. S. Zaloznova, M. I. Ivanova, S. I. Kostytska, Ye. V. Kochura, N. I. Lytvynenko, M. S. Pashkevych, Yu. I. Pylypenko, V. I. Prokopenko, E. V. Prashkivska, O.V. Tryfonova, V. M. Shapoval
FOREIGN MEMBERS OF EDITORIAL BOARD	V. Taras (University of Northern Carolina, Greensboro, USA) M. Shefer (Scientific and educational association «SEPIKE», Magdeburg, Germany) S. Forlich (Wroclaw School of Banking, Wroclaw, Poland) G. Koshebayeva, Dr. Sc. (Econ.), (Professor, Management DepartmentKaraganda State Technical University, Kazakhstan)
The Bulletin is included in the group B of the List of scientific professional editions of Ukraine which are entitled to publish the results of dissertations for obtaining the academic degrees of Doctor and Candidate of Sciences (Econ). Order of Ministry of Education and Science of Ukraine №1643 of December 28, 2019 The journal is indexed in: Google Scholar, Index Copernicus, ResearchBib since 2013.	
Senior editor	N. A. Cherchenko
Language editor	M. L. Isakova
Technical editor	O. V. Kazymyrenko
Passed for printing under recommendation of Academic Council of Dnipro University of Technology (transaction № 6 dated 23.03.2021) Number of copies printed 300. Order No. _ Passed forprinting 25.03.2021 Sheet size 60*90/8 Presswork 15. Offset paper.	
Journal was registered	at the State Committee for Informational Policy, Television and Radiobroadcasting of Ukraine on 18th March 2003. Certificate of state registration: KB # 7070.
Founder and editor	Dnipro University of Technology (State highereducational institution «National Mining University»), Dnipro, Certificate of Publisher ДК№1842 dated 11.06.2004 Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
Address of editor and editorial office	19, Dmytra Yavornytskoho Ave., building 1, Dnipro, 49027 Tel.: +380(56)47-15-66, +380(97) 115-75-45 e-mail: PylypenkoA@nmu.org.ua , web: ev.nmu.org.ua
Production	Publisher « Svidler A.L.», Dnipro, a / b 2493, 49041 Certificate of registration in the State Register of publishing: Series ДК№ 3876 dated 10.09.2010

ЗМІСТ

СТОР.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Заваженко А. О. Компаративний аналіз протиепідеміологічного інституційного забезпечення національних економік у період пандемії Covid-19.....	9
Карпіщенко О. І., Ілляшенко К. В., Ілляшенко Т. О. Якість місцевого розвитку – удосконалення європейського досвіду оцінки в умовах України.....	18
Чинчик А. А. Формування податкової політики України у контексті трансформації економіки.....	30
Яцкевич І. В., Красностанова Н. Е. Цифрові технології у підприємницькій діяльності	38
Прушківський В. Г., Прушківська Е. В., Литовка В. А. Цінності як основа корпоративної культури.....	45
Іванов В. В. Концепція публічного підприємництва в Україні.....	55
Безкоровайна Л. В., Бойка О. А., Омелянчик С. В. Сільський туризм, біорізноманіття та сталий розвиток: комплементарність та вплив на добробут сільського населення.....	68
Онисько С. М., Томашевський Ю. М. Створення системи регулювання й вдосконалення організаційно-економічного механізму функціонування сільського господарства.....	76

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Ксендзук В. В., Назаренко Т. П., Супрунова І. В. Вплив зміни позицій України в міжнародних рейтингових показниках розвитку зовнішньої торгівлі на систему державного управління в контексті тінізації національної економіки як загрози державній безпеці.....	86
Дубей Ю. В. Техніко-технологічний розвиток: сутність та тенденції в умовах глобалізації.....	97

МЕНЕДЖМЕНТ

Bondarenko L. A. Management of sustainable development of medical and health-improving tourism in Ukraine.....	106
Смєсова В. Л., Дудка А. С., Дмитрієва А. О. Цифровізація у сфері управління проєктами та електронній торгівлі.....	115

Швець Л. В., Комчатних О. В., Гайдай Г. Г. Активізація інноваційної діяльності персоналу в умовах конкурентного середовища.....	127
Хринюк А. С., Солосич А. С. Інтеграція теорії антикризового менеджменту в систему управління економічною безпекою підприємства.....	137

ФІНАНСИ, ОБЛІК ТА АУДИТ

Болдуєв М. В., Болдуєва О. В., Лищенко О. Г. Макроекономічні складові системи електронного документообігу в контексті інституційного забезпечення автоматизованого обліку бізнес процесів в Україні.....	147
Козенкова В. Д., Козенкова Н. П. Експертні оцінки у прийнятті фінансових рішень.....	158

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Савчук Л. М., Лозовська Л. І., Савчук Р. В., Ярмоленко Л. І. Моделювання задач управління фінансовою політикою підприємства.....	170
Обруч Г. В. Забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту в умовах реалізації цифрових трансформацій галузі.....	179
Юрчишина Л. І., Тарасенко В. А. Підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств на основі бенчмаркінгу.....	186
Титикало В. С. Стимулятори та дестимулятори державного регулювання функціонування й розвитку підприємств машинобудування.....	198
Шелест Т. М. Стратегічні орієнтири формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств	210
Клименко К. В. Нейромережеве моделювання інноваційного розвитку АТ «Укртрансффта».....	219
Arefieva O. V., Polous O. V. Management of logistical support of innovative cooperation intensification under economy intellectualization.....	228
Шкуренко О. В. Державно-приватне партнерство як інструментарій підтримки балансу моделі циркулярної економіки: науково-практичні аспекти.....	236

CONTENTS

ECONOMIC THEORY

Zavazhenko A. O. Comparative analysis of anti-epidemiological institutional provision of national economies during the Covid-19 pandemic.....	9
Karpishchenko O. I., Ilyashenko K. V., Ilyashenko T. O. Quality of local development – improving European evaluation experience in Ukraine.....	18
Chynchyk A. A. Formation of the tax policy of Ukraine in the context of economic transformation.....	30
Yatskevych I. V., Krasnostanova N. E. Digital technologies in business.....	38
Prushkivskyi V. H., Prushkivska E. V., Lytovka V. A. Values as the basis of corporate culture.....	45
Ivanov V. V. Concept of public entrepreneurship in Ukraine.....	55
Bezkorovaina L. V., Boika O. A., Omelyanchyk S. V. Rural tourism, biodiversity and sustainable development: complementarity and impact on the well-being of rural population.....	68
Onysko S. M., Tomashevskyi Yu. M. Creation of a system of regulation and improvement of the organizational and economic mechanism of functioning of agriculture.....	76

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Ksendzuk V. V., Nazarenko T. P., Suprunova I. V. Influence on the system of public governance change of Ukraine's positions in international rating indicators of foreign trade development in the context of the national economy shadowing as a threat to state security.....	86
Dubei Yu. V. Technical and technological development: essence and trends under globalization conditions.....	97

MANAGEMENT

Bondarenko L. A. Management of sustainable development of medical and health-improving tourism in Ukraine.....	106
Smiesova V. L., Dudka A. S., Dmitrieva A. O. Digitalization in project management and electronic commerce.....	115
Shvets L. V., Komchatnykh O. V., Haidai H. H. Activation of personnel innovative activity in a competitive environment.....	127

Hryniuk O. S., Solosich O. S. Integration of approaches of anti-crisis management theory into the management system of economic security of the enterprise.....	137
--	------------

FINANCES, ACCOUNTING AND AUDIT

Bolduev M. V., Boldueva O. V., Lyshchenko O. H. Macroeconomic components of electronic document management system in the context of institutional support of automated accounting of business processes in Ukraine.....	147
Kozenkova V. D., Kozenkova N. P. Expert evaluations in financial decision making.....	158

ENTREPRENEURSHIP AND ECONOMICS OF ENTERPRISE

Savchuk L. M., Lozovskaya L. I., Savchuk R. V., Yarmolenko L. I. Modeling of management tasks for the enterprise financial policy.....	170
Obruch H. V. Ensuring the development of railway transport enterprises in the context of digital transformations in the industry.....	179
Yurchishina L. I., Tarasenko V. A. Increasing the competitiveness of tourism enterprises on the basis of benchmarking.....	186
Tytykalo V. S. Stimulators and disincentives of state regulation, functioning and development of machine building enterprises.....	198
Shelest T. N. Strategic orientations for forming a management system for innovation-oriented development of industrial enterprises.....	210
Klymenko K. V. Neural network modeling of innovative development of JSC «Ukrtransnaft».....	219
Arefieva O. V., Polous O. V. Management of logistical support of innovative cooperation intensification under economy intellectualization.....	228
Shkurenko O. V. Public-private partnership as a tool of maintaining the balance of the circular economy model: scientific and practical aspects.....	236

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОТИЕПІДЕМІОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19

*А. О. Заваженко, аспірант, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, zavazhenko96@gmail.com, orcid.org/0000-0002-3345-1671*

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема: методи міждисциплінарного, інституційного, компаративного та статистичного аналізу разом з використанням табличних та графічних методів візуалізації даних. Обмеженням у запропонованому дослідженні є відсутність загальноприйнятих теоретичних підходів до кількісного вираження рівня інституційного забезпечення.

Результати. Проаналізовано основні особливості нових інституційних реалій та висунуто гіпотезу про те, що існує взаємозв'язок між кількістю тих, хто захворіли на Covid-19, та протиепідеміологічним інституційним забезпеченням національних економік у період пандемії. З метою доведення або спростування висунутої гіпотези проаналізовано дані 166 країн, з регіональним компаративним аналізом за 2020 р. включно. На основі проведеного дослідження підтверджено гіпотезу щодо наявності взаємозв'язку між кількістю випадків захворювання Covid-19 та рівнем інституційного забезпечення національних економік в період пандемії. Продемонстровано значимість превентивного характеру інституційного забезпечення в період пандемії та вказано на необхідність узгодження та кооперації країн під час реалізації інституційних змін, спрямованих на формування глобального інституційного середовища подолання пандемії Covid-19.

Новизна. Здійснено компаративний аналіз протиепідеміологічного інституційного забезпечення національних економік в період пандемії Covid-19, на основі якого встановлено взаємозв'язок між кількістю випадків захворювання на Covid-19 та протиепідеміологічним інституційним забезпеченням національних економік.

Практична значущість. Результати дослідження мають теоретичну і практичну цінність, оскільки вони ґрунтуються на компаративному аналізі інституційного забезпечення різних країн та регіонів світу в період пандемії і можуть бути використані для покращення сучасного стану протиепідеміологічного інституційного забезпечення національних економік та у разі виникнення подібних глобальних викликів у майбутньому.

Ключові слова: інституції, інституційне середовище, інституційне забезпечення, пандемія Covid-19, протиепідеміологічні обмеження.

Постановка проблеми. Загальнови-
знано, що інституційні рамки економічних
систем багато в чому визначають особливості
функціонування господарських суб'єктів у
їх межах. Саме вони характеризують національні
економіки, оскільки кожна відповідає
власній неповторній сукупності формальних
та неформальних обмежень.

Пандемія SARS-COV-2 зумовила перегляд звичних переконань щодо функціонування та забезпечення розвитку національних економік. За цих умов інституційне середовище стало розглядатися як інструмент захисту суспільства в умовах швидкого розповсюдження нового захворювання, однак до цього часу залишаються невизначеними та дискусійними багато аспектів щодо проти-

епідеміологічного інституційного забезпечення серед яких виділяють ступінь регулювання, кількість встановлених нових карантинних обмежень, їх тривалість використання, тощо. Зазначена проблема зумовлює необхідність детального дослідження обраної тематики та підкреслює її актуальність

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження впливу інституцій на економічний розвиток привертає увагу багатьох науковців. Історичний аналіз впливу інституцій на економічний розвиток окремих країн здійснив Д. Асемоглу [2], а Г. Шабір на основі ґрунтовного статистичного аналізу довів ключову роль політичної нестабільності та корупції як одних із головних перешкод економічному зростанню національних економік [9]. Багато інших як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників займаються даною проблематикою.

Попри значну кількість теоретичних досліджень різних аспектів та проблем розвитку національних економік, зокрема інституційних, пандемія Covid-19 зумовила появу нових дискусійних питань. Наразі активно досліджується питання темпів розповсюдження цього захворювання в залежності від економічного розвитку різних регіонів та країн [7], здійснюються активні спроби емпірично обґрунтувати вплив пандемії на валовий внутрішній продукт економічно розвинутих країн [6], дослідити наслідки пандемії на інституційному рівні [5]. Також аналізується групою дослідників на чолі з Е. Серґент вплив формальних та неформальних інституцій на механізми запобігання поширення захворювання в період пандемії в окремих країнах [8].

Формулювання мети статті. Метою пропонованої статті є порівняльне дослідження протиепідеміологічного інституційного забезпечення національних економік у період пандемії Covid-19 з метою виявлення кращих інституційних практик та інституційних дисфункцій, що виникають в період глобальних викликів та потрясінь. Об'єктом дослідження є комплекс інституційних заходів урядів у відповідь на розгортання пандемії. Предметом дослідження є протиепідеміологічне інституційне забезпечення національних економік у період пандемії Covid-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституції відіграють вкрай важливу роль в економічному розвитку різних країн і за сталих умов саме інституційне середовище є однією із головних умов диференціації економічних систем, що визначається через його якість та ефективність функціонування [2]. Науковці все частіше стверджують, що більшість країн конкурує саме в створенні ефективних інституційних структур та реалізації інституційних стратегій, які могли б забезпечити економічний розвиток та покращити добробут населення.

Варто почати з того, що зазвичай процес інституційних змін характеризувався поєднанням еволюційного та революційного розвитку інституцій, що відображало специфіку національного господарського розвитку певного суспільства [1, с.5]. Одним із найсуттєвіших наслідків пандемії стало те, що відбувся різкий і практично одномоментний інституційний злам як на формальному, так і на неформальних рівнях, який був характерний не тільки для однієї країни, а відразу для всього світу. Найбільшу швидкість дана видозміна мала саме на неформальному рівні, якому не є властивими подібні швидкі темпи інституційних змін. Наприклад, завдяки усвідомленню населенням небезпеки швидкого поширення захворювання за 2020 рік суттєво зменшилась частота використання готівки, а значно зросла частка безконтактних платіжних операцій [5, с.294].

Варто зауважити, що подібний «інституційний шок» планетарного масштабу – рідке явище, а його наслідки є вкрай загрозливими через те, що саме на цьому етапі розвитку економіки було досягло активного розгортання глобалізаційних процесів. Наслідки цього шоку важко передбачити, однак можна сказати майже напевно, що одним із результатів буде формування нових інституційних дисфункцій, які пов'язані із відхиленнями та викривленнями, що відбуваються в межах інституційних середовищ [1, с.4], а дана проблематика ймовірно стане головною темою досліджень наступних років в межах нової інституційної економічної теорії.

Також у зв'язку з пандемією SARS-COV-2 інституційне середовище кожної країни отримало вкрай важливу нову протекцію-

ніську функцію: запобігання швидкому поширенню зазначеної хвороби серед населення. Заходи протидії включають різні рівні та форми прояву, а саме:

1). на неформальному та особистісному рівні утвердилися нові культурні норми поведінки на основі соціального дистанціювання;

2). проявом формальних обмежень на державному рівні є застосування офіційної тимчасової заборони на ведення певних видів економічної діяльності, що передбачали скупчення людей;

3) проявом формальних обмежень на глобальному рівні є максимальне обмеження пересування людей між країнами [10].

Уряд кожної з країн розробив власну стратегію застосування подібних інституційних правил, які різняться ступенем регулювання, кількістю та тривалістю функціонування цих обмежень. Оновлені «правила гри» впливають на трансформацію економічних відносин, однак при цьому подібні різкі

формальні інституційні перетворення, навіть тимчасові, можуть мати негативні наслідки для національних економік, що проявляються у різних сферах, у тому числі в уповільненні темпів економічного розвитку.

У процесі дослідження було висунуто гіпотезу щодо наявності взаємозв'язку між кількістю тих, хто захворів на Covid-19, та рівнем протиепідеміологічного інституційного забезпечення. Для її доведення або спростування було вирішено проаналізувати відкриті дані 166 країн світу за 2020 р.

Першим аналізованим показником було обрано кількість випадків заражень на 1 мільйон населення з метою нівелювання показником кількості населення. За статистичну базу використано загальнодоступні дані на сайті Worldometer станом на 1 лютого 2021 року, який збирає зазначені дані з офіційних звітів урядів різних країн, візуалізація цих даних наведена на рис. 1.

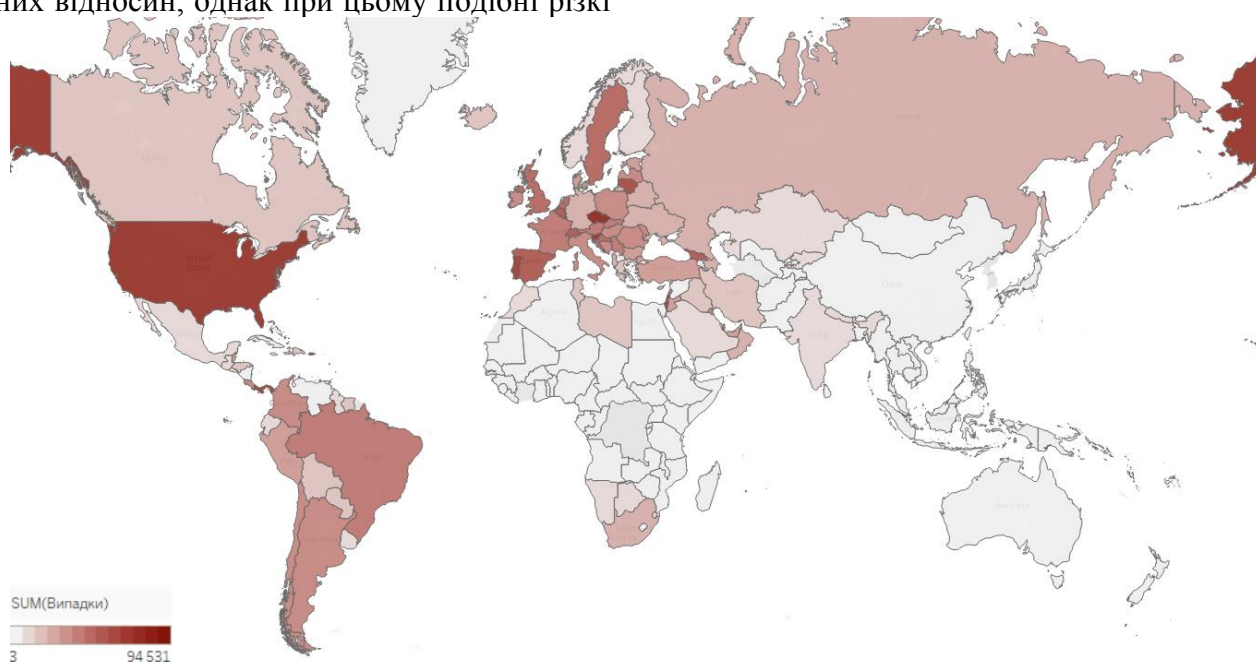

Рис. 1. Порівняльна характеристика країн за кількістю випадків захворюваності Covid-19 на 1 мільйон населення

Джерело: розроблено автором на основі [4]

Рис.1 засвідчує, що найбільша щільність випадків зараження новою хворобою припадає на європейський та південно-американський регіони. При цьому високі показники захворюваності також мають США. В той час як африканський та азійські регіони

характеризуються помірними темпами поширення захворювання.

Другим аналізованим показником є дані оксфордського індикатора реакції урядів на коронавірус (OxCGRT), що збирає загальнодоступну інформацію з різних країн по 19

окремих показниках, які можна об'єднати в три групи:

а). вісім показників фіксують інформацію щодо заходів стримування, наприклад, закриття шкіл, коледжів, університетів та обмеження пересування;

б). чотири показники характеризують економічну політику, таку як підтримка доходів громадян або надання іноземної допомоги;

в). сім показників ідентифікують політику системи охорони здоров'я, таку як ре-

жим тестування на Covid-19, надзвичайні інвестиції в охорону здоров'я та політику вакцинації [3].

Перераховані групи показників інтерпретуються в загальну оцінку протиепідеміологічного інституційного забезпечення країни. Загальна оцінка параметра знаходиться в межах від 0 до 100, відповідно до міри суворості, кількості та тривалості реалізації протиепідеміологічної політики урядів.

Візуалізація даних за цим показником станом на 1 лютого 2021 року наведена на рис. 2.

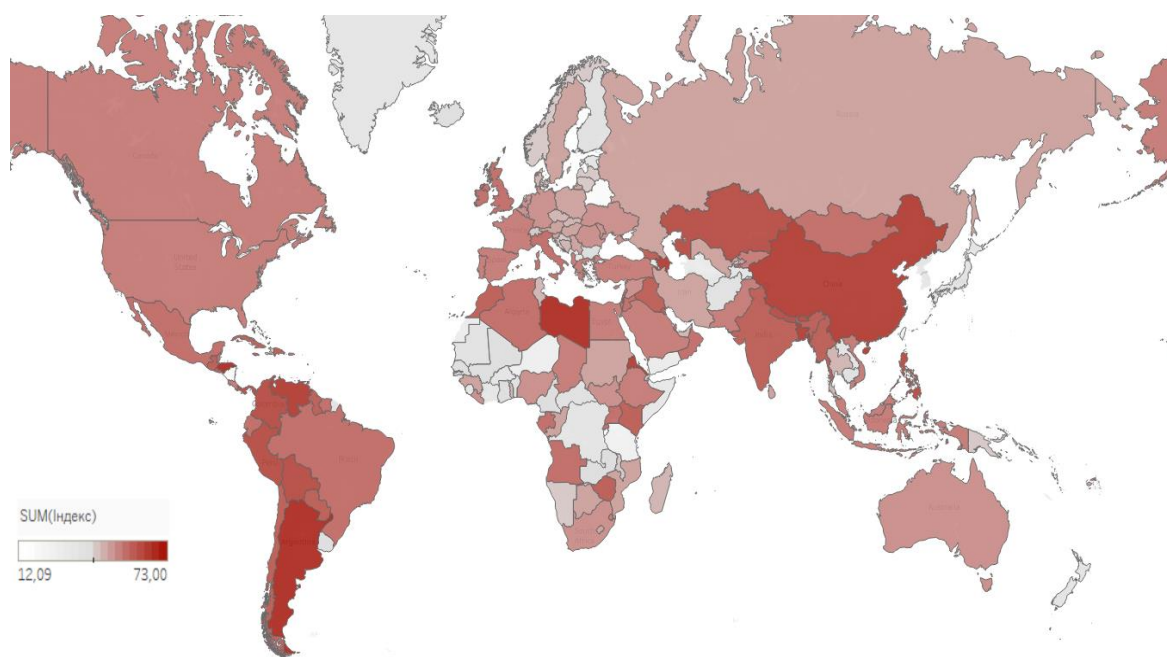

Рис. 2. Порівняльна характеристика країн за індексом реакції урядів на пандемію
Джерело: розроблено автором на основі [3]

Рис. 2 засвідчує, що тільки для небагатьох африканських країн не є характерним високий рівень протиепідеміологічного інституційного забезпечення, в той час переважна більшість країн інших регіонів приділили значну увагу протиепідеміологічній політиці. Виділяються результати азійського регіону, якщо порівнювати з попереднім показником кількості випадків захворювання, оскільки регіон з помірною щільністю захворюваності характеризується високими показниками інституційного забезпечення у період пандемії.

З метою більш детального аналізу та виявлення існуючих взаємозалежностей

було проведено статистичний аналіз даних показників в регіональному розрізі.

На рис. 3 можна побачити залежність між кількістю випадків зараження на 1 мільйон населення та оксфордським індикатором реакції урядів на коронавірус в розрізі різних регіонів. Для унаочнення отриманих результатів було вирішено застосувати усереднені показники за останній календарний рік, також враховано аспект кількості населення країн (на графіку це відображено розміром позначень).

Рис. 3. Взаємозв'язок кількості випадків зараження Covid-19 та інституційної реакції урядів на пандемію за різними регіонами
Джерело: розроблено автором на основі [3],[4]

Рис. 3 засвідчує виявлену лінійну тенденцію до зростання індексу реакції на пандемію і кількістю заражень на 1 мільйон населення у всіх аналізованих регіонах без виключення.

Детальна інформація по кожному регіону наведена в таблиці 1, а порівняльна характеристика рівня лінійного зв'язку наведена в таблиці 2.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика регіонів за зв'язком заражень та інституційних обмежень

	Кількість	Показник	Мін	Макс	Сер	Медіана
Європа	36	Випадки	8383	94531	43736,69	40465,5
		Індекс	14,95	60,16	48,51	49,61
Азія	46	Випадки	6	73456	14610	4447
		Індекс	23,66	68,74	52,99	55,67
Африка	46	Випадки	8	24546	3558	1209
		Індекс	12,09	71,11	47,68	49,8
Північна Америка	20	Випадки	528	82131	18417,82	10030,5
		Індекс	12,14	73	54,02	58,48
Південна Америка	12	Випадки	4536	44025	24673,42	18918,5
		Індекс	40,68	71,84	61,8	63,13
Океанія	6	Випадки	3	1123	298,33	80
		Індекс	31,31	54,7	42,06	40,69
Всього	166	Випадки	3	94531	18664,41	9223
		Індекс	12,09	73	50,94	53,04

Джерело: розроблено автором на основі [3],[4]

Європейський регіон характеризується найбільшою кількістю заражень, в середньому 43736 осіб на 1 мільйон осіб, найбільша кількість яких зафіксована в Чехії – 94531 осіб, а найменша – в Фінляндії (8383 осіб). Найменший рівень протиепідеміологічного інституційного забезпечення, який оцінений в 14,95 балів, характеризує Білорусь, а найвищий – Італію (60,16). При цьому середнє значення зазначеного показника знаходиться на відмітці в 48,51, що свідчить про те, що загалом рівень інституційного забезпечення є незначним.

Для азійського регіону характерною особливістю є наявність двох країн з надзвичайно високою щільністю населення та відносно низькими показниками поширення захворювання. Також можна побачити яскраво виражену тенденцію серед країн з невеликими темпами захворюваності до використання високого рівня інституційного проти-епідеміологічного інституційного забезпечення. При цьому, варто зауважити, що саме цей регіон демонструє найвищий рівень лінійного взаємозв'язку між зазначеними показниками.

Разом з азійським регіоном аналогічний рівень лінійного зв'язку демонструє й африканський. Аналіз також підтвердив попередньо виявлену закономірність, коли країни з низьким рівнем захворюваності встановлюють високий рівень обмежень. При цьому саме в цьому регіоні виявлено країну з найменшим глобальним рівнем інституційного забезпечення – Бурунді (12,09).

А в Північній Америці зафіксовано країну з найбільшим світовим рівнем проти-епідеміологічного інституційного забезпечення. Згідно оксфордських даних саме в Гондурасі протягом 2020 року були найжорсткіші карантинні рамки, які оцінені в 73 бали.

Південна Америка характеризується найвищим середнім рівнем інституційних забезпечення – 61,8 балів. При цьому найменше значення цього показника зафіксовано в Уругваї (40,68), а найбільше – в Аргентині (71,84). Також, як вже зазначалось раніше, для даного регіону характерна висока щільність випадків захворюваності.

Результати Океанії є скоріше умовними, аніж практичними, оскільки дана вибірка обмежується лише 6 країнами, що не дає змогу виявити можливі закономірності.

Дані в таблиці 2 описують сили лінійного зв'язку між змінними для різних регіонів та значущість даних показників. Тільки два регіони увійшли в інтервал значущості ($P\text{-value} < 0,05$): африканський та азійський, однак ефективність даного прогнозу буде невеликою, бо рівень R^2 доволі низький.

Таблиця 2
Порівняльна характеристика рівня лінійного зв'язку

	R^2	P-value
Європа	0,06137	0,145187
Азія	0,131566	0,013235
Африка	0,085501	0,048616
Північна Америка	0,116115	0,141506
Південна Америка	0,086118	0,354574
Океанія	0,299609	0,26095
Всього	0,05393	0,002528

Джерело: розроблено автором на основі [3],[4]

Аналогічна ситуація виникає і при комплексному аналізі всіх регіонів. Так, рис. 4 демонструє яскраво виражену лінійну тенденцію до збільшення рівня інституційних забезпечення при збільшенні темпів захворювання. Однак сила даного зв'язку є невеликою і навіть при найкращому рівні значущості досягає лише 5%. Це дає змогу зробити висновок, що багато країн запроваджували суворі карантинні обмеження з метою запобігання майбутнього розвитку захворюваності, а не як реакцію на вже наявні темпи поширення хвороби.

Варто зауважити, що в межах досліджуваної вибірки з 166 країн світу при наявності великої сукупності держав з низьким рівнем захворюваності та високим рівнем інституційного забезпечення в період пандемії, лише Білорусь має аномальний результат, що описується низьким рівнем протиепідеміологічних заходів та високою щільністю випадків зараження Covid-19

Висновки. Таким чином, проведені дослідження підтвердило попередньо висунуту тезу щодо наявності взаємозв'язку між кількістю випадків захворювання Covid-19 та економічним інституційним зазначенням національних економік, однак наявність даного взаємозв'язку є доволі низькою, що свідчить про те, що впродовж 2020 року інституційні обмеження серед проаналізованих країн слугували насамперед не засобом реакції та протидії на швидке розповсюдження нової хвороби, а були попередніми інструментами, які застосовують з метою запобігання розповсюдженню даної хвороби в майбутньому.

ливих втрат пов'язаних з людським капіталом.

Зазначене, дає змогу зробити висновок про те, що подібні глобальні виклики, як то пандемія Covid-19, зумовлюють необхідність мобілізації та узгодженості проведення політик протидії пандемії урядів різних країн. Проведений статистичний аналіз також засвідчив, що інституційне забезпечення національних економік – лише превентивний інструмент локального рівня і для максимальної ефективності якого в регіональному масштабі потрібна кооперація на міждержавному рівні. Йдеться про необхідність реалізації інституційних перетворень, спрямованих на формування глобального інституційного середовища протидії пандемії.

1. Гражевська Н. І. Інституційні пастки ринкового реформування економіки України / Н. І. Гражевська, А. О. Заваженко // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Випуск 820. – Економіка. – Чернівці. – 2019. – С. 3–7. <https://doi.org/10.31861/ecovis/2019-820-1>

2. Acemoglu D., Robinson J. The Role of Institutions in Growth and Development / D. Acemoglu, J. Robinson // Review of Economics and Institutions. – №2 – 2010. <http://dx.doi.org/10.5202/rei.v1i2.14>

3. Coronavirus Government Response Tracker | Blavatnik School of Government [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/coronavirus-government-response-tracker#data>. (Дата доступа: 01.02.2021)

4. Coronavirus Update – Worldometer [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (Дата доступу: 01.02.2021)
5. Hwanghttps H., Höllererhttps M. The COVID-19. Crisis and Its Consequences: Ruptures and Transformations in the Global Institutional Fabric / H. Hwanghttps, M. Höllererhttps // The Journal of Applied Behavioral Science. – Volume 56. – Issue 3. – 2020. – P. 294-300. <https://doi.org/10.1177/0021886320936841>
6. Jena P. R., Majhi R., Kalli R.. Impact of COVID-19 on GDP of major economies: Application of the artificial neural network forecaster./ P. R. Jena, R. Majhi, R. Kalli, S. Managi, B. Majhi // Economic Analysis and Policy. – Volume 69. – 2021. – P. 324-339. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2020.12.013>
7. Mo Q., Chen X., Yu B. Levels of economic growth and cross-province spread of the COVID-19 in China / Q. Mo, X. Chen, B. Yu // Epidemiol Community Health. – 2021. <http://dx.doi.org/10.1136/jech-2020-214169>
8. Sargeant E., Murphu K., McCarthy M., Williamson H. The Formal-Informal Control Nexus During COVID-19: What Drives Informal Social Control of Social Distancing Restrictions During Lockdown? / E. Sargeant, K. Murphu, M. McCarthy, H. Williamson / Crime & Delinquency. – 2021. <https://doi.org/10.1177/0011128721991824>
9. Shabbir G., Anwar M., Adil S. Corruption, Political Stability and Economic Growth / G. Shabbir, M. Anwar, S. Adil // The Pakistan Development Review. – 2015. – V. 55. – P. 689–702. DOI: 10.30541/v55i4I-IIpp.689-702
10. Sharma A., Tandon N., Vyas D. Measures to be taken to prevent the spread of pandemic disease: COVID-19. / A. Sharma, N. Tandon, D. Vyas // Indian Journal of Orthodontics and Dentofacial, – 6(4). – P. 201-203 DOI: 10.18231/j.ijodr.2020.040
- Zbirnyk Naukovykh prats, Issue 820, Ekonomika, 3-7. <https://doi.org/10.31861/ecovis/2019-820-1>
2. Acemoglu, D., & Robinson, J. (2010). The Role of Institutions in Growth and Development. Review of Economics and Institutions. №2. <http://dx.doi.org/10.5202/rei.v1i2.14>
3. Coronavirus Government Response Tracker | Blavatnik School of Government. (Accessed date: 01.02.2021). Retrieved from: <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/coronavirus-government-response-tracker#data>.
4. Coronavirus Update – Worldometer. (Accessed date: 01.02.2021). Retrieved from: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
5. Hwanghttps, H., & Höllererhttps, M. (2020). The COVID-19 Crisis and Its Consequences: Ruptures and Transformations in the Global Institutional Fabric. The Journal of Applied Behavioral Science. Volume 56. Issue 3, 294-300. <https://doi.org/10.1177/0021886320936841>
6. Jena, P. R., Majhi, R., & Kalli, R. (2021). Impact of COVID-19 on GDP of major economies: Application of the artificial neural network forecaster. Economic Analysis and Policy. Volume 69, 324-339. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2020.12.013>
7. Mo, Q., Chen, X., & Yu, B. (2021). Levels of economic growth and cross-province spread of the COVID-19 in China. Epidemiol Community Health. <http://dx.doi.org/10.1136/jech-2020-214169>
8. Sargeant, E., Murphu, K., McCarthy, M., & Williamson, H. (2021). The Formal-Informal Control Nexus During COVID-19: What Drives Informal Social Control of Social Distancing Restrictions During Lockdown? Crime & Delinquency. <https://doi.org/10.1177/0011128721991824>
9. Shabbir, G., Anwar, M., & Adil, S. Corruption, Political Stability and Economic Growth (2015). The Pakistan Development Review. V. 55, 689–702. DOI: 10.30541/v55i4I-IIpp.689-702
10. Sharma, A., Tandon, N., & Vyas, D. (2020). Measures to be taken to prevent the spread of pandemic disease: COVID-19. Indian Journal of Orthodontics and Dentofacial, 6(4), 201-203 DOI: 10.18231/j.ijodr.2020.040

References

1. Grazhevskaya, N.I., & Zavazhenko, A.O. (2019). Instytutsiyni pastky rynkovoho reformuvannia ekonomiky Ukrainy. Naukovyy Visnyk Chernivetskoho universitetu:

КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ ПРОТИВОЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИК В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ COVID-19

А. А. Заваженко, аспирант, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Методология исследования. Методологической основой исследования являются общенаучные и специальные методы научного познания, в частности: методы междисциплинарного, институционального, сравнительного и статистического анализа вместе с использованием табличных и графических методов визуализации данных. Ограничением в предлагаемом исследовании является отсутствие общепринятых теоретических подходов к количественному выражению уровня институционального обеспечения.

Результаты. Проанализированы основные особенности новых институциональных реалий и выдвинута гипотеза о том, что существует взаимосвязь между количеством тех, кто за-

болели Covid-19 и противоэпидемиологическим институциональным обеспечением национальных экономик в период пандемии. С целью доказательства или опровержения выдвинутой гипотезы были проанализированы данные 166 стран с региональным компаративным анализом за 2020 г. включительно. На основе проведенного исследования подтверждена гипотеза о наличии взаимосвязи между количеством случаев заболевания Covid-19 и уровнем институционального обеспечения национальных экономик в период пандемии. Продемонстрирована значимость превентивного характера институционального обеспечения в период пандемии и указано на необходимость согласования и кооперации стран при реализации институциональных изменений, нацеленных на формирование глобальной институциональной среды преодоления пандемии Covid-19.

Новизна. Осуществлен компаративный анализ противоэпидемического институционального обеспечения национальных экономик в периоды пандемии Covid-19, на основе которого установлена взаимосвязь между количеством случаев заболеваемости на Covid-19 и противоэпидемическим институциональным обеспечением национальных экономик.

Практическая значимость. Результаты исследования имеют теоретическую и практическую ценность, поскольку они основываются на компаративном анализе институционального обеспечения различных стран и регионов мира в период пандемии и могут быть использованы для улучшения современного состояния противоэпидемического институционального обеспечения национальных экономик и в случае возникновения подобных глобальных вызовов в будущем.

Ключевые слова: институты, институциональная среда, институциональное обеспечение, пандемия Covid-19, противоэпидемические ограничения.

COMPARATIVE ANALYSIS OF ANTI-EPIDEMIOLOGICAL INSTITUTIONAL PROVISION OF NATIONAL ECONOMIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC

A. O. Zavazhenko, Post-graduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Methods. The methodological basis of the research is general scientific and special methods of scientific cognition, in particular methods of interdisciplinary, institutional, comparative and statistical analysis together with the use of tabular and graphical methods of data visualization. A limitation in the proposed study is the lack of generally accepted theoretical approaches to quantifying the level of institutional provision.

Results. The main features of the new institutional realities are analyzed and it is hypothesized that there is a relationship between the number of people infected with Covid-19 and the anti-epidemiological institutional provision of national economies during the pandemic. To prove or disprove this hypothesis, data from 166 countries were analyzed, including a regional comparative analysis for 2020. The study confirmed the hypothesis of a relationship between the number of Covid-19 cases and the level of institutional provision of national economies during the pandemic. Based on the results of the analysis, conclusions were made on the preventive nature of institutional provision during the pandemic and the need for coordination and cooperation of countries in implementing institutional changes aimed at creating a global institutional environment to overcome the Covid-19 pandemic.

Novelty. The comparative analysis of anti-epidemiological institutional provision of national economies during the Covid-19 pandemic is carried out on the basis of which the corresponding conclusions are made.

Practical value. The results of the study have theoretical and practical value because they are based on a comparative analysis of institutional provision in different countries and regions during the pandemic and can be used to improve the current state of anti-epidemiological institutional provision of national economies and similar global challenges in the future.

Keywords: institutions, institutional environment, institutional provision, Covid-19 pandemic, anti-epidemiological restrictions.

Надійшла до редакції 12.02.21 р.

ЯКІСТЬ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ – УДОСКОНАЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ОЦІНКИ В УМОВАХ УКРАЇНИ

*О. І. Карпіщенко, к. е. н., професор, Сумський державний університет,
o.karpishchenko@econ.sumdu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-8504-0869>,*

*К. В. Ілляшенко, к. е. н., доцент, Сумський державний університет,
k.illyashenko@finance.sumdu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0177-0712>,*

*Т. О. Ілляшенко, к. е. н., доцент, Сумський державний університет,
t.illyashenko@finance.sumdu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-4461-7534>*

Методологія дослідження. Результати дослідження отримані авторами за рахунок застосування наступних методів: абдукції – при формуванні гіпотези, яка пояснює диференціацію активності регіональних ринків житлової нерухомості в Україні; абстракції – при уточненні переліку факторів, завдань та індикаторів, що впливають на ступінь досягнення цілей сталого розвитку взагалі та ринку житлової нерухомості в Україні, зокрема; аналізу й синтезу – при дослідженні Європейського й національного досвіду декомпозиції цілей сталого розвитку; аналогії – при обґрунтуванні можливої логіки формування параметрів «І-моделі процвітання міста» у порівнянні із Z-моделлю Альтмана.

Результати. За результатами дослідження підтверджено гіпотезу щодо домінуючої ролі багатовекторної матриці показників якості життя населення в процесі формування структури та динаміки регіональних ринків житлової нерухомості, які віддзеркалюють прогрес досягнення цілей сталого розвитку.

Новизна. Показана доцільність глибокої та змістовної ревізії національної матриці оціночних індикаторів цілей сталого розвитку; зроблено припущення щодо можливості існування єдиного інтегрального показника, який би відображав ступінь прогресу міст України в контексті досягнення цілей сталого розвитку. Авторами отримано докази справедливості припущень відносно того, що саме ринок нерухомості та його параметри якнайкраще віддзеркалюють усю ефективність та збалансованість процесів, що відбуваються на місцях.

Практична значущість. Параметризація функції залежності характеристик локальних ринків житлової нерухомості від факторів, що належать до національного переліку уточнених індикаторів цілей сталого розвитку дозволить, по-перше, уточнити та скоротити сам перелік таких факторів з урахуванням їх значущості та сили впливу на ринок нерухомого майна, а по-друге, отримати реальну можливість порівнювати кількісно ефекти від різновекторних проєктів місцевих громад в рамках парадигми реалізації цілей сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, ціль, індикатор, житловий фонд, регіональний продукт, наявний дохід, якість життя, активність ринку, модель, забезпеченість житлом.

Постанова проблеми. Без перебільшення визначною подією для всього людства можна вважати 70-ту сесію Генеральної Асамблеї ООН, яка проходила у вересні 2015 року у Нью-Йорку. В рамках цієї сесії відбувся Саміт ООН, за результатом проведення якого з'явився офіційний документ, прийнятий у вигляді резолюції Генеральної Асамблеї ООН під назвою «Перетворення нашого

світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року». Фактично, 25 вересня 2015 року ООН оголошує новий план дій, покликаний забезпечити виведення людства на траєкторію сталого та збалансованого розвитку (СР), яким було затверджено 169 завдань в рамках 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР).

Україна, як країна із багаторічною послідовною міжнародною політикою, спрямованою на підтримку та дотримання фарвату основних наявних прогресивних світових тенденцій і ініціатив, у 2015 році приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку.

Актуальність теми даного дослідження пояснюється вкрай незадовільними темпами імплементації в Україні концептуальних засад парадигми СР та безпосередньо конкретного інструментарію оцінки прогресу держави у зазначеному напрямку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Дослідженню фундаментальних теоретичних аспектів парадигми та ключових напрямків, завдань і інструментів досягнення цілей СР присвячували свої праці І. Ансофф, П. Друкер, Й. Рандерс, Г. Дейлі, Г. Одум, М. Портер та багато інших вчених. Механізмам забезпечення сталого розвитку присвячено чисельні праці вітчизняних вчених, таких як: О. Амоша [1], В. Геєць [2], Л. Мельник [3], Г. Пилипенко [4], М. Хвесик [5], Є. Хлобистов [6] та ін.

При цьому дослідження науковців в основній своїй масі нагадують скоріше фундаментальні наукові роботи, а ніж прикладні деталізовані інструкції, що містять конкретний план дій. Саме в цій частині є велика теоретико-методологічна прогалина. Фактично, сьогодні не існує жодного інтегрального показника, який дозволив би порівнювати та співставляти між собою отримані ефекти в рамках кожної окремо цілі та завдання СР.

Формулювання мети статті. Метою написання статті є пошук можливих шляхів та методів удосконалення офіційно прийнятої та функціонуючої сьогодні в Україні моделі оцінки прогресу на шляху до досягнення ЦСР. Ще одним завданням дослідження є з'ясування оптимального рівня декомпозиції оціночних показників та індикаторів, які б дозволяли оцінювати досягнення і визначати рівень та ступінь прогресу на місцевому рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна система індикаторів СР налічувала 183 індикатори, розбиті на групи відповідно до 17 цілей сталого розвитку із зазначенням рівня дезагрегування показника, відповідальної за розрахунок і надання даних

особи та граничних термінів і періодичності надання відповідної інформації Держстату України [7].

Відповідно до зазначеного розпорядження Уряду здійснюється збір статистичних даних та моніторинг реалізації ЦСР, а Державна служба статистики забезпечує збір і оприлюднення таких даних, а також координує роботи з розробки метаданих за індикаторами. При цьому, як зазначається на офіційному Урядовому інтернет-порталі, створена національна система індикаторів ЦСР забезпечує надійну основу для подальшого комплексного моніторингу руху країни на шляху до досягнення ЦСР.

Проведений авторами статті аналіз інформаційного забезпечення процесу оцінки стану та динаміки руху України на шляху до реалізації ЦСР виявив цілий ряд проблем, які потребують змістовного осмислення та невідкладного розв'язання.

Нижче наведено авторські систематизовані зауваження та пропозиції щодо інформаційного забезпечення оцінки прогресу України в контексті реалізації ЦСР.

1. Незадовільні темпи впровадження технічного інструментарію моніторингу стану та прогресу ситуації в контексті реалізації ЦСР. На сайті Міністерства фінансів України розміщено «Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні», який присвячено питанням успішності трансформаційних перетворень нашого суспільства за період часу 2015–2019 роки. Як зазначається у Огляді, ЦСР вже значною мірою інтегровані в державну політику: концепція реалізації ЦСР знайшла відображення у 162 нормативно-правових актах та 4,3 тис. заходів. Але чи так все добре на практиці дозволить зрозуміти хронологічний аналіз конкретних кроків Уряду країни у цьому напрямку, наведений в таблиці 1.

Як видно з таблиці, наведеної вище, Сам план дій ООН розраховано на перспективу до 2030 року, тобто на 15 років з моменту його прийняття. Із цих п'ятнадцяти років Україні знадобилося чотири для того, щоб адаптувати загальносвітові ЦСР до умов і реалій України, визначивши при цьому конкретні індикатори, які зможуть та мають бути покладені в основу як загальнонаціональних,

так і місцевих стратегій, програм і проєктів розвитку. Таке зволікання є неприпустимим.

Таблиця 1
ЦСР України: хронологія подій

Період	Зміст етапу
вересень 2015	Україна приєдналася до ініціативи ООН – ЦСР.
2016 рік	Адаптація ЦСР до українських реалій
2017р.	Формалізація національних завдань ЦСР (86) і показників (183)
2018р.	Ініційовано щорічний моніторинг ЦСР
21.08.19р.	Впровадження системи індикаторів СР та моніторингу прогресу (183 індикатори)

Джерело: побудовано за: [7].

2. Надмірна «оригінальність» національних адоптованих показників і індикаторів ЦСР. Виникає велике питання, щодо того, що саме ми вимірюємо і навіщо це робимо. На прикладі цілі СР номер 11 «Сталий розвиток міст і населених пунктів» можемо побачити, що в рамках зазначеної цілі глобальна система ЦСР включає сім основних задач і одинадцять показників [8]. Усі формалізовані показники з різних боків прямо характеризують зручність, доступність, безпечність та комфортність міського простору для проживання людини. Натомість вітчизняне розуміння ключових завдань в рамках мети 11 та їх наповнення конкретними індикаторами не є таким же очевидним [9]: серед визначених нормативно-правовими актами України шести завдань і десяти індикаторів є дискусійні і незрозумілі позиції.

Виявляється, завдання 11.1 «Забезпечення громадян доступним житлом» характеризується такими індикаторами, як 11.1.1 «Коефіцієнт платоспроможності позичальника за пільговим кредитом» та 11.1.2 «Охоплення територіальних одиниць України програмами з забезпечення доступним житлом», який незмінно дорівнює 100% протягом усього періоду спостережень (2015–2019 роки).

У 2019 році 43% населення України було незадоволено умовами свого проживання. Загальна кількість домогосподарств, що перебували на «квартирній» черзі станом на кінець 2020 року становила близько 1,3 млн. з урахуванням необхідності забезпечення житлом 1,5 млн. ВПО [10]. Прогрес у забезпеченні нужденних громадян житлом в рамках ЦСР в Україні, очевидно, слід було б вимірювати динамікою скорочення «квартирної черги», а не зміною коефіцієнту платоспроможності позичальника за пільговими кредитами.

Таблиця 2
Аналіз результативності державних житлових програм в Україні

№	Найменування програми	Результат
1	Пільгове молодіжне кредитування (1998-2014рр.)	13 тис. помешкань 2,4 млрд. грн.
2	Кредитування зі статутного капіталу (2009–2020)	1174 квартири, 0,533 млрд. грн.
3	Часткова компенсація ставки % (2003–2008 рр.)	18 тис. помешкань, 1 млрд. грн.
4	Доступне житло (діюча)	5,4 тис. квартир 1,05 млрд. грн.
5	Здешевлення вартості кредитів	17,89 тис. угод; 1,043 млрд. грн.
6	Кредит для ВПО та АТО	198 кредитів
7	«Житло у фінансовий лізинг»	2333 квартир 2,4 млрд. грн.

Джерело: побудовано за: [11].

Із узагальнених нами результатів державних житлових програм, статистика щодо яких наведена на офіційному сайті Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву [11], стає зрозумілим, що на долю пільгового кредитування припадає за всю історію реалізації відповідної державної програми придбання 14,17 тис. квартир, що становить всього 24% від загальної кількості квартир придбаних громадянами за підтримки держави та ОМС.

Зважаючи на зазначене даний показник не можна вважати репрезентативним та таким, який свідчить про прогрес держави на шляху до успішної імплементації ЦСР.

Наведені вище приклади непоодинокі і лише актуалізують питання необхідності здійснення повної ревізії запропонованих Урядом індикаторів СР.

3. Дезагрегування національних індикаторів СР навіть не залишає шансів для розбудови системи моніторингу, яка б дозволяла відстежувати та порівнювати різновекторні успіхи і досягнення окремих регіонів в рамках реалізації концепції СР з урахуванням актуальності і відповідності зазначених дій потребам конкретних регіонів. Саме наявність порівняльних характеристик, показників та індикаторів у регіональному розрізі, на нашу думку, сприяло би створенню атмосфери внутрішньої конкуренції в країні між регіонами та окремими містами за робочу силу, капітал, інші ресурси.

Так, інформацію по більшості із індикаторів СР пропонується збирати на рівні держави в цілому і з періодичністю раз на рік. На наше глибоке переконання така періодичність збору даних і їх деталізація є основною причиною неможливості трансформації стратегічних і глобальних цілей СР у проміжні конкретні цільові функції локальних проєктів та програм розвитку. Виникає прірва між глобальними цілями і завданнями, задекларованими на рівні держави в цілому і локальними проєктами і стратегічними ініціативами місцевих громад, які не є прямим продовженням ініціатив Уряду.

Абсолютно логічною нам здавалася б ситуація, коли завдання розвитку, затверджені Урядом в рамках відповідних цілей СР було б доведено у якості індикативних таргетів і орієнтирів до органів місцевого самоврядування, які б у свою чергу інтегрували би їх у свої Програми стратегічного розвитку та наповнили би реальним змістом процес їх досягнення шляхом декомпозиції великих цілей і задач на маленькі проміжні цілі реалізації місцевих програм і проєктів.

Так, семантичний аналіз тексту стратегії розвитку м. Суми 2030 [12] показав, що слово «сталий» зустрічається у ньому 22 рази і кожного разу воно використовується у глобальному розумінні без прив'язки до конкретної цілі СР або ж індикатора. Допитливий сумчанин нічого не знайде у стратегії розвитку міста, наприклад, про шляхи нарощення індикаторів 11.1.1, 11.1.2 або щодо більшості інших індикаторів СР, за яким держава має наміри демонструвати прогрес країни в цілому.

При цьому Міністерство економіки України стверджує [13], що станом на кінець 2019 року загалом 17 цілей і 86 національних завдань ЦСР знайшли своє відображення у 162 нормативно-правових актах Уряду, якими було визначено 1394 конкретних завдання та передбачено реалізацію 4296 заходів.

4. Відсутність комплексних та системних інтегральних показників і індикаторів сталого розвитку.

На рівні індикаторів загальноновизнана світова і національна системи цілей, показників і індикаторів СР сильно відрізняються. При цьому вчений економіст та фінансист завжди задають собі питання, наскільки ефективними були ті, чи інші витрати та яким чином можна здійснити порівняльну оцінку ефективності досягнень, отриманих у різних напрямках ЦСР. Іншими словами, за умови обмеженості фінансових ресурсів у територіальних громадах, наявність 17 векторів руху потребує розробки механізму узгодження інтенсивності та синхронності такого руху, а також можливості співставлення отриманого ефекту із витраченими на це ресурсами. До тих пір, поки мета співставлення ефективності досягнення різного роду ефектів не буде реалізована інструментально, завжди залишатиметься спокуса спрямовувати бюджетні гроші на реалізацію популістських проєктів, а не на ті задачі, які потребують загального вирішення.

Питання вибору пріоритетних напрямків для фінансування буде вирішено раз і назавжди, коли буде розроблено формалізовану математичну модель просторового місцевого розвитку, яка дозволить порівнювати ефект наближення сталості у розвитку міста досягнутий через оновлення 1 м. кв. прибудинкової території і, наприклад, заміни 1 м. п. каналізаційних мереж у розрахунку на одну гривню інвестованих коштів.

Гіпотеза. В результаті опрацювання авторами даного дослідження наукових публікацій, як вітчизняних так і зарубіжних вчених, які мали значні наукові доробки у таких ключових напрямках економічної думки, як обґрунтування ролі і значення циклічності економічних процесів в контексті виявлення закономірностей їх впливу на функціонування ринків капіталу і нерухомості, виникла

гіпотеза, яка потребувала наступного підтвердження, або спростування. Суть цієї гіпотези полягала у тому, що саме ринок житлової нерухомості, його структура і динаміка можуть віддзеркалювати реальну якість та збалансованість місцевого розвитку. Якщо так, тоді встановлення функціональної залежності між параметрами ринку житлової нерухомості та факторами, що їх визначають із числа цілей, завдань та індикаторів сталого розвитку дозволить раз і назавжди перевести процес оцінювання прогресу міст України у русі до досягнення ними ЦСР із площини якісних вимірювань у площину формалізованої кількісної оцінки.

За аналогією із Z-моделлю Альтмана, яка представляє собою функцію показників, що характеризують економічний потенціал підприємства нами висувається гіпотеза, щодо можливості побудови аналогічної залежності для «I-моделі процвітання міста». У своїй першій праці з метою побудови авторського індексу Альтманом були досліджені методом кореляційно-регресивного аналізу 22 аналітичних коефіцієнти, розраховані для 66 підприємств, за якими велось спостереження в період 1946 – 1965 років. У підсумку із загальної кількості показників, щодо яких існувало припущення відносно їх важливості при прогнозуванні ймовірності банкрутства підприємства було обрано лише п'ять найбільш значущих і саме на їх базі було побудовано багатофакторну регресивну модель. У нашому випадку, допускаючи існування функціональної залежності між якістю місцевого розвитку та станом локального ринку нерухомості, доцільно було б визначити серед індикаторів місцевого розвитку ті коефіцієнти, які б продемонстрували наявність суттєвого зв'язку між ключовими параметрами локального ринку нерухомого майна та зазначеними вище індикаторами ЦСР.

Щодо самого ринку житлової нерухомості слід розуміти наступне: житло виступає одночасно як у ролі економічного блага, так і у ролі самостійного фінансового активу, а сам ринок нерухомості є складною економічною системою, що уособлює собою окремий сектор фінансового ринку країни. Різні сегменти ринку житла, хоча і пов'язані один з одним, представляють єдине ціле, в той же час відрізняються власними механізмами.

На споживчому сегменті покупка нового житла часто супроводжується продажем наявного житла, тому активізація попиту і пропозиції у цьому сегменті ринку житлової нерухомості, як правило, відбувається одночасно. У періоди підйому у цьому сегменті спостерігається збільшення кількості операцій, а в періоди кризи – його зменшення, оскільки споживчий попит на житло залежить від доходів населення, накопичених заощаджень, очікувань і інших макроекономічних показників.

Особливістю інвестиційного сегмента є те, що активізація продавців і покупців на ньому відбувається асинхронно, тобто в різні періоди часу, що залежить від очікувань інвесторів. Інвестиційний сегмент ринку житла за своєю поведінкою також є циклічним, але в той же час саме він підсилює дисбаланс на ринку і сприяє формуванню і здування на ньому цінових пузирів [14]. Для того, щоб визначити, на якій стадії циклу знаходиться ринок в цілому, необхідно дослідити довгострокову динаміку основних кількісних показників попиту і пропозиції, динаміку та структуру нового будівництва, а також поведінку головного ринкового індикатора – цін на нерухомість.

На етапі зростання ринку нерухомості спостерігається збільшення числа угод і обсягів виданих іпотечних позик; зростання вартості нерухомості та підвищення орендних ставок. Період рецесії характеризується зниженням цін і орендних ставок, зростанням частки незатребуваної ринком нерухомості, падінням темпів нового будівництва.

В рамках наведеної вище теорії не повинно існувати суттєвих регіональних відмінностей у динамічних кількісних показниках ринку нерухомості. Так, якщо за будь-яких обставин виявиться, що інвестиційний сегмент житлової нерухомості у одному регіоні гарантує інвесторам прибутки, вищі за середню ринкову норму дохідності, фінансовий ринок через доступні інструменти миттєво відреагує і вирівняє ситуацію. Очевидно, що для цілей нашого аналізу найбільш цікавим є саме ринок вторинної нерухомості, оскільки він, по-перше, реагує миттєво на будь-які зміни у зовнішньому середовищі і, по-друге, багато у чому визначається спожи-

вчими характеристиками житла, яке виступає у даному випадку безальтернативним просторовим базисом для проживання людини. При цьому покупець голосує гривнею не стільки за стіни та технічне обладнання самого житла як такого, скільки за право проживати у певному районі конкретного населеного пункту, який повністю відповідає за усіма критеріями уяві людини про належні умови проживання та якість життя. В таблиці 3 наведено розраховані авторами показники валового регіонального продукту для окремих областей України в перерахунку на одного жителя за останні 15 років.

Таблиця 3
ВРП на душу населення, тис. грн

	2005	2009	2014	2017	2019
Вінницька	5,93	12,11	27,18	58,12	82,77
Дніпр-ка	11,86	27,66	53,62	97,15	121,81
Запорізька	10,64	20,56	37,15	74,95	91,00
Волинська	6,27	11,80	23,24	49,93	73,08
Львівська	6,64	14,08	28,73	58,17	85,03
Одеська	8,59	20,34	31,27	62,66	82,85
Полтавська	11,51	22,25	47,89	105,76	133,81
Рівненська	6,26	11,70	24,79	42,00	58,22
Сумська	6,45	13,56	26,83	51,18	70,15
Харківська	8,99	21,18	35,29	69,40	92,57
м. Київ	28,92	61,30	124,58	238,97	321,79

Джерело: побудовано за: [15, 16].

Більш наглядно статистичні дані щодо валового регіонального продукту подано нижче на рисунку 1. Наведена інформація яскраво свідчить про те, що умовно усі обрані для аналізу адміністративні одиниці України можна поділити на три групи. У першу групу попадає одноосібний лідер рейтингу – м. Київ із показником 321 тис. грн на одну особу. Далі, у другу групу потрапляють дві області, показники ВРП для яких значно відрізняються від решти – Полтавська і Дніпропетровська області. До третьої групи можна віднести всю решту областей України, що досліджуються із близькими за значенням показникам ВРП, що відстають від решти областей. Ситуація в цілому зрозуміла та передбачувана: за умов агресії Росії на сході країни найбільш потужні у промисловому плані області Донецька та Луганська втратили свої лідируючі позиції. Дніпропетровська із значним та потужним промисловим потенціалом дещо програє у конкурентній боротьбі Полтавській області, значну частину ВРП якої формує видобуток вуглецевих ресурсів.

За наведеної вище інформації є всі підстави вважати, що таким же чином буде вирізнятися і якість життя населення відповідних територій, яка не у останню чергу визначається економічним добробутом населення регіону.

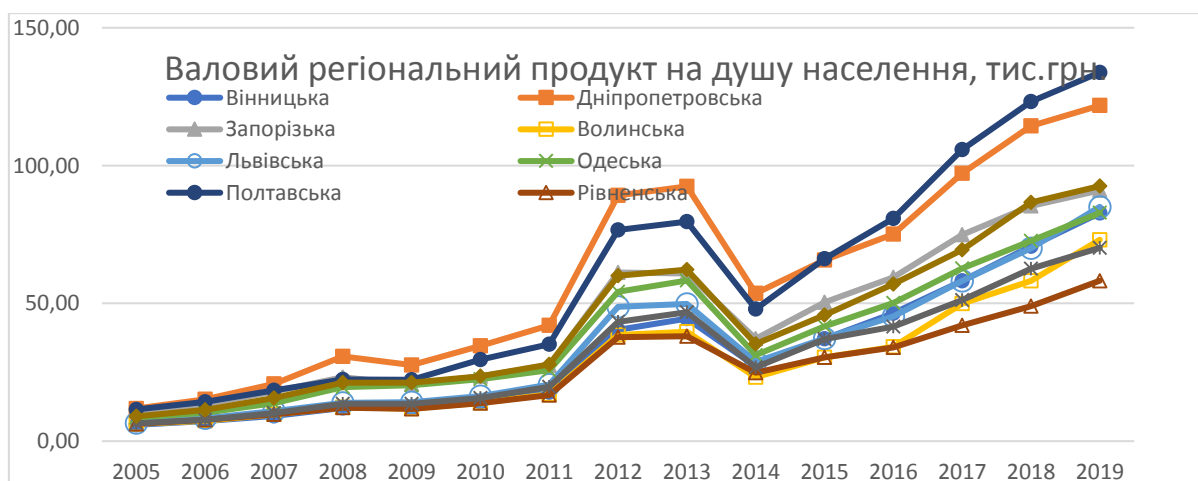

Рис. 1. ВРП на душу населення, тис. грн

Джерело: побудовано за: [15, 16].

На підтвердження висловленого вище припущення, щодо ключової ролі економічних індикаторів при формуванні показника якості життя населення авторами було до-

датково досліджено щорічний показник наявного доходу на одну особу. Результати здійснених розрахунків за період 2013–2020 роки наведено на рисунку 2 нижче.

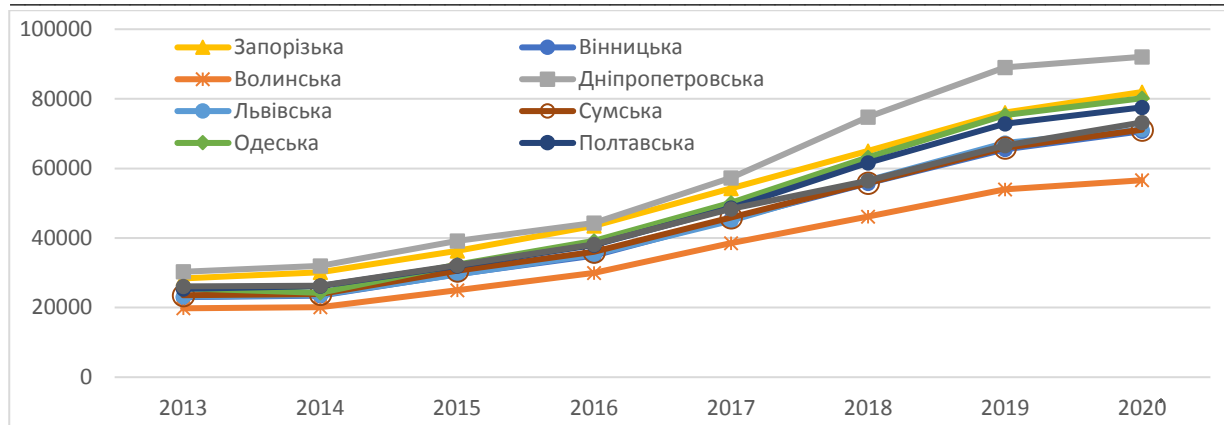

Рис. 2. Наявний дохід на одну особу в Україні, грн / рік

Джерело: побудовано за: [16, 17].

В цілому наш рейтинг якщо і змінився, то несуттєво. За рівнем доходу, який залишається у людини після сплати податків, знову ж таки на першому місці м. Київ із показником 173,7 тис. грн. та 179,3 тис. грн. для 2019 та 2020 років відповідно. Друге місце із значним відривом від решти займає Дніпропетровська область із показником 92,08 тис. грн наявного доходу на одну людину у 2020 році. Третє місце належить Запорізькій області – 81,9 тис. грн, а четверту та п'яту сходинку рейтингу відповідно займають Одеська область із показником 80,16 тис. грн. та Полтавська – 77,5 тис. грн. наявного доходу на одну людину на рік.

Ситуація із ключовими Індикаторами економічного розвитку регіонів дозволяє спрогнозувати, що саме ці регіони і, особливо, їх обласні центри мають бути центрами тяжіння для населення країни, а отже і лідерами за всіма показниками, що характеризують їх локальні ринки житлової нерухомості: ціною за квадратний метр, розміром ставки оренди житла, кількістю угод, що укладаються та ін.

Аналіз регіональних особливостей ринку житлової нерухомості потребує достовірної інформаційної бази. При цьому регіональна диференціація цін житлової нерухомості при майже однаковій опосередкованій вартості спорудження житла не є настільки цікавою для дослідження, зважаючи на наявність певних сумнівів у об'єктивності даних, щодо ціни житлової нерухомості: реальна ціна у жодному разі не відображається у договорах купівлі-продажу, зважаючи на національну специфіку системи оподаткування

таких операцій. Відповідно до вимог ПК України, лише за умови, коли об'єкт продажу знаходився у власності продавця більше ніж три роки та одночасно такий продаж є першим у календарному році, ПДФО не стягується і усі додаткові платежі пов'язані із переоформленням права власності знаходяться в межах 2%: збір до пенсійного фонду та державне мито. Але ж, наприклад, за умови другого протягом року продажу об'єкту нерухомого майна податкові платежі можуть становити вже 21,5% від вартості майна. По-друге, на вартість нерухомості не у останню чергу впливає і вартість землі, а це окремий ринок зв своєю специфікою і він потребує окремого детального аналізу та дослідження. Саме тому зосередимо свою увагу на дослідженні динаміки показників активності локальних ринків.

Активність ринку нерухомості, як зазначалося раніше, визначається багатьма факторами. Невелика кількість поточних операцій на ринку може пояснюватися, зокрема тим, що у попередні роки ринок було насичено, потребу людей задоволено і у майбутньому будувати вже просто нема для кого, як і продавати особливо нікому. Тому на підготовчому етапі нашого дослідження регіональних ринків житлової нерухомості доцільно було б з'ясувати стан забезпечення населення житлом та його динаміку за останні роки. Аналізуючи статистичні показники міського житлового фонду за 2019 рік та чисельність міського населення за регіонами за той же період отримаємо показники забезпеченості населення міст України загальною площею житлової нерухомості. Відповідні дані наведено у таблиці 4 [18, 19].

Таблиця 4

Стан забезпечення житлом міського населення України, м. кв./людину

Область	2018	2019	2020
Вінницька	25	25	26
Волинська	21	21	22
Дніпропетровська	23	23	25
Запорізька	22	23	23
Львівська	21	21	23
Одеська	21	21	23
Полтавська	22	22	23
Сумська	23	24	24
Харківська	23	24	24
м. Київ	22	22	20

Джерело: побудовано за: [18, 19, 20].

Будь-яких серйозних диспропорцій у забезпеченні населення міст житлом в Україні нами не виявлено і саме тому зазначений фактор не може впливати на динаміку ринку

житлової нерухомості у майбутньому, а отже і брати його до уваги нам не слід. Інший фактор, аналіз якого ми маємо здійснити перед тим, як досліджуватимемо інтенсивність ринку вторинної нерухомості, це динаміка показників введення в експлуатацію нового житла за регіонами України.

Статистичні дані показують, що серед областей України є явні аутсайтери за темпами введення житла в експлуатацію. Для таких областей, як Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Сумська та Харківська житла на рік в розрахунку на одного жителя області вводиться в експлуатацію менше, ніж 0,15 м. кв. Рекордсменами за повільністю покращення житлових умов своїх мешканців є Запорізька, Сумська та Харківська області.

На наступному етапі дослідження нами вже безпосередньо було докладено максимум зусиль для отримання інформації, щодо активності регіональних ринків нерухомості в Україні.

Таблиця 5

Динаміка прийняття житла в експлуатацію, м. кв./людину

Область/місто	2005	2007	2009	2011	2013	2014	2015	2017	2018	2019
Вінницька	0,203	0,23	0,1	0,39	0,43	0,18	0,24	0,21	0,14	0,18
Волинська	0,148	0,17	0,13	0,39	0,43	0,22	0,32	0,32	0,36	0,42
Дніпропетровська	0,108	0,12	0,05	0,14	0,19	0,06	0,1	0,11	0,09	0,13
Запорізька	0,085	0,12	0,06	0,07	0,2	0,06	0,06	0,06	0,04	0,05
Львівська	0,193	0,26	0,15	0,57	0,53	0,38	0,46	0,38	0,35	0,51
м. Київ	0,45	0,52	0,34	1,07	1,06	0,5	0,47	0,59	0,43	0,38
Одеська	0,186	0,33	0,22	0,66	0,53	0,37	0,26	0,3	0,24	0,46
Полтавська	0,134	0,18	0,1	0,24	0,27	0,12	0,18	0,16	0,14	0,15
Сумська	0,115	0,15	0,12	0,32	0,25	0,12	0,14	0,1	0,09	0,1
Харківська	0,129	0,19	0,15	0,24	0,29	0,1	0,14	0,17	0,2	0,14

Джерело: побудовано за: [16, 20].

Відкриті дані статистичних спостережень не містять необхідної нам інформації. Така інформація може бути отримана із декількох основних джерел. Першим і самим надійним джерелом мали би стати звіти міністерства Юстиції України, яке уповноважено адмініструвати процеси первинної реєстрації та перереєстрації прав власності на об'єкти нерухомого майна, у т. ч., які мали місце в результаті його відчуження. Але така інформація у відкритому доступі відсутня.

Авторами статті було прийнято оригінальне рішення використати непрямий метод отримання необхідної нам інформації. Відповідно до законодавства України, будь-яка операція, пов'язана із переходом права власності на об'єкт нерухомого майна супроводжується експертною грошовою оцінкою такого майна з метою його оподаткування. Відповідно до положень Порядку ведення єдиної бази даних звітів про оцінку, затвердженого Наказом Фонду державного майна України № 658 від 17.05.2018 р. держателем та

розпорядником Єдиної бази даних звітів про оцінку майна для цілей оподаткування є Фонд. Фонд державного майна щотижня викладає у відкритий доступ на своєму офіційному сайті інформацію, щодо надходження до Реєстру, реєстрації та статусу звітів про незалежно оцінку об'єктів нерухомості у розрізі п'яти окремих груп таких об'єктів: житлова, торгівельна, промислова і адміністративна нерухомість а також інформацію щодо оцінки земельних ділянок.

Зазначені експертні звіти діють лише півроку і замовляються замовниками як правило, безпосередньо перед моментом укладання угоди. Зважаючи на той факт, що робота незалежного експерта-оцінювача є не безкоштовною, можна припустити з певною незначною похибкою, що саме та кількість наявних у реєстрі звітів з оцінки житлової нерухомості, які мають статус «zareєстровано» та «підтверджено» найкращим чином відповідає реальній кількості фактично укладених угод. Авторами статті було проаналізовано активність національного ринку житлової нерухомості в межах обласних центрів саме тих областей, які виступали об'єктами нашого дослідження раніше. Результати аналізу наведено у таблиці 6.

Таблиця 6
Кількість операцій оцінки житлової нерухомості, од/1000 мешканців

	Медіанне значення		
	2018	2019	2020
Київ	0,79	0,84	0,79
м. Вінниця	0,82	0,47	0,32
м. Дніпро	0,49	0,58	1,20
м. Запоріжжя	0,25	0,17	0,20
м. Бердянськ	0,95	1,05	1,23
м. Луцьк	0,57	0,76	0,67
м. Львів	0,52	0,79	0,76
м. Одеса	0,52	0,53	1,15
м. Полтава	0,27	0,53	0,85
м. Суми	0,51	0,75	1,02
м. Харків	0,19	0,23	0,38

Джерело: побудовано за: [21].

Дані, наведеної вище таблиці яскраво підтверджують той факт, що активними ринками житлової вторинної нерухомості є

ринки тих міст, які, як правило не демонстрували значних успіхів у показниках суто економічного розвитку: ВРП та наявного доходу. За кількістю укладених угод перші позиції останніми роками впевнено займають м. Одеса та м. Бердянськ, які не можуть похвалитись потужним промисловим потенціалом. Такі міста, як Суми та Дніпро останніми роками демонструють високі темпи поживлення ринку і все це відбувається на фоні фактичного завмирання ринків житлової нерухомості м. Харкова і м. Запоріжжя. Два великих міста із значним економічним потенціалом не можуть продемонструвати активність ринку житлової нерухомості. Населення не проявляє підвищеного попиту на житло в таких містах і це підтверджує нашу гіпотезу. Очевидно, існує певний комплекс факторів, які можна охарактеризувати як чинники сталого розвитку міста чи фактори, що підвищують якість життя населення відповідних урбанізованих територій, які впливають на споживацькі настрої населення, сильніше навіть, ніж рівень економічного добробуту, середня заробітна плата та наявний дохід у таких містах.

Висновки. Людина гривнею голосує за житло у тому місці, де вона зможе максимізувати якість свого життя. Такий висновок, підтверджений нашими розрахунками [22], говорить про необхідність здійснення подальших досліджень саме у сфері економіко-математичного моделювання розвитку населених пунктів країни в цілому та зокрема у напрямку параметризації функціональної залежності вартості житла та динаміки локального ринку житлової нерухомості від конкретного набору індикаторів сталого розвитку міського середовища для кожного окремого населеного пункту. Отримані математичні функції дозволять вірно визначати пріоритетність заходів із імплементації ЦСР на локальному рівні та здійснювати реальний кількісний порівняльний аналіз ефективності діяльності місцевих громад за різними цілями СР.

Література

1. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28–34.

2. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць. – К., 2009. – 864 с.

3. Устойчивое развитие: теория, методология, практика : учебник / под ред. проф. Л. Г. Мельника. – Сумы : Университетская книга, 2009. – 1216 с.

4. Социокультурные факторы экономического развития: монография / под общ. ред. А. Н. Пилипенко; М-во образования и науки Украины; Нац. горн. ун-т. – Днепр : НГУ, 2017. – 182 с.

5. Хвесик М. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / М. Хвесик, І. Бистряков // Економіка України. – 2012. – № 6. – С. 4–12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_6_2.

6. Khlobystov Yevgen, Ereemeeva Natalia, Zharova Liubov. Implementation of the Rio conventions in framework of national sustainable development policy in Ukraine // Marketing and Management of Innovations. – 2014. – №3. – Р. 176–186. (Web of Science).

7. Розпорядження КМУ «Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку» від 21 серпня 2019 р. № 686-р. Державна служба статистики України: офіц. вебсайт. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/csr_prezent/ukr/st_rozv/doc/rozp_KMU_686.pdf

8. Система глобальных показателей достижения целей в области устойчивого развития и выполнения задач Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unstats.un.org/sdgs/indicators/Global%20Indicator%20Framework%20after%202021%20refinement_Rus.pdf

9. Інформаційне забезпечення моніторингу ЦСР, метадані. Ціль 11. Сталій розвиток міст і громад. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/csr_prezent/ukr/st_rozv/metad/ata/metadata.htm

10. Облік внутрішньо переміщених осіб. Міністерство соціальної політики України: офіц. вебсайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/17892.html>

11. Кредит з статутного капіталу. Сумське регіональне управління Держмолодьжитла: офіц. вебсайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sumy.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/kredyt-z-statutnoho-kapitalu>

12. Стратегія розвитку м. Суми 2030. Сумська міська рада: офіц. вебсайт. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://smr.gov.ua/images/documents/Strategia/Strategia_Sumi_2030.pdf

13. Цілі сталого розвитку. Україна: добровільний національний огляд. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/storage/files.pdf>

14. Friedman J., Ordway N. Income property appraisal and analysis: Prenitce Hall, 1989. – 474 р.

15. Валовий регіональний продукт (2004–2019). Державна служба статистики України: офіц. вебсайт. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/vvp/vrp/vrp2019_ue.xls

16. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2020 року. Статистичний збірник. Державна

служба статистики України: офіц. вебсайт. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2020/zb_chuselnist%202019.pdf

17. Доходи населення по регіонах України (2013–2020). Державна служба статистики України: офіц. вебсайт. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2008/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dn_reg2020/popper.xlsx

18. Житловий фонд за регіонами у 2019 році. Державна служба статистики України: офіц. вебсайт. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/zf/zf_reg/zf_reg19_eu.xls

19. Житловий фонд за регіонами у 2018 році. Державна служба статистики України: офіц. вебсайт. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zf/zhytlofond/zhytlofond_za%20reg_18.xls

20. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України: офіц. вебсайт. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf

21. Інформація з єдиної бази даних звітів про оцінку. Фонд державного майна України: офіц. вебсайт. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-estimate-basereport-dani-z-edinoi-bazi.html>

22. Ілляшенко К. В. Ринок житлової нерухомості як індикатор якості місцевого розвитку / К. В. Ілляшенко, Т. О. Ілляшенко, О. І. Карпіщенко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2018. – Вип. 3. – С. 113–118. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2018_3_23

References

1. Amosha, O. (2005). Innovatsiynny shliakh rozvytku Ukrainy: problem ta rishennia.. Economist, (6), 28-34.

2. Heets, V. (2009). Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaïemodii ta rozvytku. Kyiv.

3. Melnik, L.G. (Ed.). (2009). Ustoychivoe razvitie: teoriya, metodolohiya, praktika. Sumy: Universitetskaya kniga.

4. Pylypenko A.N. (Ed.). (2017). Sotsio-kulturnye faktory ekonomicheskogo razvitiya. Ministerstvo obrazovaniya b nauki Ukrainy; Natsionalnyy gornyy universitet. Dnep: Natsionalnyy gornyy universitet.

5. Khvesyk M., & Bystriakov, I. (2012). Paradihmalnyy pohliad na kontseptsiiu staloho rozvytku Ukrainy. Ekonomika Ukrainy, (6), 4-12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_6_2

6. Khlobystov, Yevgen, Ereemeeva, Natalia, & Zharova, Liubov. (2014). Implementation of the Rio conventions in framework of national sustainable development policy in Ukraine. Marketing and Management of Innovations. (3), 176-186 (Web of Science).

7. Rozporiadzhennia KМУ «Pytannia zboru danykh dlia monitorynhu realizatsii tsiley staloho

rozvytku» (21.08.2019). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/csr_prezent/ukr/st_rozv/doc/rozp_KMU_686.pdf

8. Sistema hlobalnykh pokazateley dostizheniya tseley v oblasti ustoychivogo razvitiya i vypolneniya zadach Povestki dnya v oblasti ustoychivogo razvitiya na period do 2030 goda. Retrieved from https://unstats.un.org/sdgs/indicators/Global%20Indicator%20Framework%20after%202021%20refinement_Rus.pdf

9. Informatsiye zabezpechennia monitorynhu TsSR, metadani. Tsil 11. Stalyi rozvytok mist i hromad. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/csr_prezent/ukr/st_rozv/metadata/metadata.htm

10. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Oblik vnutrishno peremishchenykh osib. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/17892.html>

11. Kredyt z statutnoho kapitalu. Sumske rehionalne upravlinnia Derzhmolodzhytla: ofits. vebсайт. Retrieved from <https://sumy.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/kredyt-z-statutnoho-kapitalu>

12. Stratehiia rozvytku m. Sumy 2030. Sumska miska rada. Retrieved from https://smr.gov.ua/images/documents/Strategia/Strategia_Sumi_2030.pdf

13. Tsili staloho rozvytku. Ukraina: dobrovilnyi natsionalnyi ohliad. Retrieved from <https://mof.gov.ua/storage/files.pdf>

14. Friedman J., & Ordway N. (1989). Income property appraisal and analysis. Prenitce Hall, 474 p.

15. Valovyy rehionalnyy produkt (2004-2019). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. vebсайт. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/vvp/vrp/vrp2019_ue.xls

16. Chyselnist naiavnoho naseleennia Ukrainy na 1 sichnia 2020 roku. Statystychnyy zbirnyk. Derzhavna

sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. vebсайт. Retrieved from: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2020/zb_chuselnist%202019.pdf

17. Dokhody naseleennia po rehionakh Ukrainy (2013-2020). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. website. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2008/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dn_reg2020poper.xlsx

18. Zhytlovyi fond za rehionamy (2019). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/zf/zf_reg/zf_reg19_eu.xls

19. Zhytlovyi fond za rehionamy (2018). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. vebсайт. – Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zf/zhytl_fond/zhytlofond_zh%20reg_18.xls

20. Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. vebсайт. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf

21. Informatsiia z yedynoi bazy dannykh zvitiv pro otsinku. Fond derzhavnoho mayna Ukrainy.: ofits. website. Retrieved from <http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-estimate-basereport-dani-z-edinoi-bazi.html>

22. Illiashenko, K.V., Illiashenko, T.O., & Karpishchenko, O.I. (2018). Rynok zhytlovoi nerukhomosti yak indykator yakosti mistsevoho rozvytku. Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, Issue 3, 113-118. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2018_3_23

КАЧЕСТВО ГОРОДСКОГО РАЗВИТИЯ – СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЕВРОПЕЙСКОГО ОПЫТА ОЦЕНКИ В УСЛОВИЯХ УКРАИНЫ

*А. И. Карпищенко, к. э. н., профессор, К. В. Ильяшенко, к. э. н., доцент,
Т. А. Ильяшенко, к. э. н., доцент, Сумской государственной университет*

Методология исследования. Результаты исследования получены авторами в результате использования следующих методов: абдукции – при формулировании гипотезы, которая объясняет дифференциацию активности региональных рынков жилищной недвижимости в Украине; абстракции – при уточнении перечня факторов, задач и индикаторов, влияющих на степень достижения целей устойчивого развития вообще и рынка жилищной недвижимости в Украине, в частности; анализа и синтеза – при изучении Европейского и национального опыта декомпозиции целей устойчивого развития; аналогии – при обосновании логики формирования параметров «И-модели процветания города» по сравнению с Z-моделью Альтмана.

Результаты. По результатам исследования подтверждена гипотеза о доминирующей роли многовекторной матрицы показателей качества жизни населения в процессе формирования структуры и динамики региональных рынков жилищной недвижимости, отражающей прогресс достижения целей устойчивого развития.

Новизна. Авторами статьи сделан вывод о целесообразности глубокой и содержательной ревизии национальной матрицы оценочных индикаторов целей устойчивого развития; сделано предположение о возможности существования единого интегрального показателя, ко-

торый бы отражал степень прогресса городов Украины в контексте достижения целей устойчивого развития. Авторами получены доказательства справедливости предположения относительно того, что именно рынок недвижимости и его параметры лучше всего отражают эффективность и сбалансированность процессов развития, происходящих на местах.

Практическая значимость. Параметризация функции зависимости характеристик локальных рынков жилой недвижимости от факторов, относящихся к национальному перечню адаптированных индикаторов целей устойчивого развития позволит, во-первых, уточнить и сократить сам перечень таких факторов, с учетом их значимости и силы влияния на рынок недвижимости, а во-вторых, получить реальную возможность количественного сравнения эффектов разноректорных проектов местных общин в рамках доктрины целей устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, цель, индикатор, жилой фонд, региональный продукт, имеющийся доход, качество жизни, активность рынка, модель, обеспеченность жильем.

QUALITY OF LOCAL DEVELOPMENT – IMPROVING EUROPEAN EVALUATION EXPERIENCE IN UKRAINE

O. I. Karpishchenko, Ph. D (Econ.), Professor, K. V. Illyashenko, Ph. D (Econ.), Associate Professor, T. O. Illyashenko, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Sumy State University

Methods. The results are obtained through the use of the following methods: abduction – in formulating a hypothesis that explains the differentiation of activities in the market of residential real estate in Ukraine; abstraction – when clarifying the list of factors, tasks and indicators that affect the degree of achievement of sustainable development goals, in general, and the residential real estate market in Ukraine, in particular; analysis and synthesis – in the study of European and national experience of SDG decomposition; analogies – in substantiating the logic of forming the parameters of the «I-model of prosperity of the city» in comparison with Altman's Z-model.

Results. The results of the study confirmed the hypothesis of the dominant role of a multi-vector matrix of quality of life indicators in the formation of the structure and dynamics of regional residential real estate markets, which reflect the progress of SDG.

Novelty. The authors of the article concluded that it is expedient to carry out an in-depth and meaningful revision of the national matrix of SDG evaluation indicators; assumptions were made about the possibility of the existence of a single integrated indicator that would reflect the degree of progress of any city in Ukraine in the process of implementing the principles of SDG. The authors obtained evidence of the validity of the assumptions that the real estate market and its parameters best reflect the effectiveness and balance of development projects and programs implemented at the local level.

Practical value. Parameterization of the dependence of the local residential real estate markets function on the factors belonging to the national list of revised indicators of SDG will allow, firstly, to clarify and reduce the list of such factors, taking into account their importance and strength of influence on the real estate market and, secondly, to get a real opportunity to compare quantitatively the effects of multi-vector projects of local communities within the implementation of SDG paradigm.

Keywords: sustainable development, goal, indicator, housing stock, regional product, disposable income, quality of life, market activity, model, housing security.

Надійшла до редакції 15.03.21 р.

ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

А. А. Чинчик, к. е. н, доцент, Київський національний університет будівництва і архітектури, anatolii.ch2017@gmail.com, orcid.org/0000-0003-4017-4753

Методологія дослідження. Завдяки методам узагальнення та систематизації теоретичних положень здійснено аналіз формування податкової політики в Україні у взаємозв'язку з основними трансформаційними змінами в структурі економіки. В основу дослідження покладено системний аналіз, який дозволяє охарактеризувати особливості формування податкової політики в Україні з виявленням показових соціально-економічних тенденцій щодо стану бюджету, ВВП, інфляції, оплати праці, тінізації економіки.

Результати. У ході дослідження особливу увагу приділено регулюванню інфляції, що є необхідним для збереження податкової доходності бюджетів в умовах зростаючої вагомості податку на доходи фізичних осіб. Поряд з цим висвітлено роль податкового інструментарію для детінізації економіки та регулювання інфляційних процесів. Виявлено необхідність балансування між податковою стабільністю та впровадженням податкових інновацій. Аналіз ставок основних видів податків в Україні засвідчив їх часту зміну, що посилюється процедурними нюансами пільгового оподаткування. У частині впровадження інноваційності актуалізовано на необхідності їх перегляду в Україні з урахуванням глобальних трендів.

Новизна. Висвітлено інноваційність у контексті оподаткування та запропоновано розглядати за напрямками інноваційного пріоритету, екологізації, валеологізації, цифрового оподаткування, діджиталізації податкових сервісів, соціалізації, ситуативного реагування, підвищення в умовах попиту, децентралізації і забезпечення податкової мобільності.

Практична значущість. Аналіз національної економіки підтвердив її відносно слабкі трансформаційні зміни зі збереженням високої частки ресурсомістких видів економічної діяльності. Зниження вагомості переробної промисловості, інноваційно орієнтованих та знаннемістких галузей підтверджує необхідність застосування податкового інструментарію, спрямованого на стимулювання розвитку інноваційно орієнтованих та знаннемістких видів економічної діяльності через інструменти підтримки та компенсації, коригування діяльності ресурсомістких видів економічної діяльності, посилення їх технологічної спеціалізації, зниження негативного впливу на навколишнє середовище та неефективного використання людського потенціалу.

Ключові слова: національна економіка, податкова політика, трансформація економіки, структурні зміни економіки, інфляція, податкова стабільність, ставки податків.

Постановка проблеми. Дослідження трансформаційних змін в економіці потребує глибинної історичної оцінки. Трансформація економіки може бути наслідком впливу закономірностей і тенденцій (циклічних, регульованих), впливу різного роду викликів (глобалізаційних, інтеграційних, інноваційних, безпекових, екологічних, ціннісних) та форс-мажорних обставин. Серед напрямів реалізації державної політики податкова

сфера є найбільш гнучкою. У мінливому зовнішньому середовищі податкова політика є первинним реагентом на виклики, що засвідчила ситуація з пандемією COVID-2019. Держави з метою підтримки бізнес-середовища і населення, в першу чергу, застосовували податкові пільги і канікули, демонструючи таким чином свої фінансові резерви на кризові періоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана публікація містить результати аналізу формування податкової політики України через призму трансформаційних змін в економіці та розвиває вітчизняну економічну теорію на стику фінансів, бюджетних відносин, державного регулювання економіки та макроекономіки. У статті враховано напрацювання українських та зарубіжних авторів, серед яких В. Соколовська [10], М. Стадник [15] – новітні аспекти формування податкової політики, Н. Ведмідь [14], О. Дмитрик [9] – взаємовплив податків та бізнесу, А. Вдовиченко [7], О. Кириченко [2], Ю. Кім [2], С. Колач [8], А. Крисоватий [1] – взаємовплив податків та інфляції у системі національної економіки.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є здійснення аналізу формування податкової політики в Україні у взаємозв'язку з основними трансформаційними змінами в структурі національної економіки.

Для досягнення мети були поставлені цілі:

- охарактеризувати особливості формування податкової політики в Україні з виявленням показових соціально-економічних тенденцій;
- визначити роль податкового інструментарію для детінізації економіки та регулювання інфляційних процесів;
- виявити необхідність забезпечення податкової стабільності в Україні з одночасною необхідністю гнучкості політики та впровадження податкових інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виявлення взаємозв'язку податкової політики і трансформаційних змін в національній економіці дозволяє окреслити перспективи стабілізації існуючої системи чи, навпаки, її часткових або докорінних змін. Статистичні дані показують, що залишаються проблемними питання тіньової економіки, хоча дослідження НБУ 2020 року підтверджують зменшення її показника з 60 % до 23,8 %. Якщо ці дані відповідають дійсності, то можна прив'язувати детінізацію економіки до податкової реформи та скорочення переліку податків у 2015 році, хоча загальний відсоток стягнень залишається на приблизно однаковому рівні.

Для України питання тіньової економіки поруч з корупцією є ключовим до вирішення та забезпечення ефективної реалізації реформ. Однак вирішення проблеми тіньової економіки в Україні слід здійснювати не лише через призму податкової політики. Як показують міждержавні порівняння, ставки податкових платежів в Україні за багатьма позиціями є нижчими, ніж у розвинутих країнах світу. Проблема є макроекономічна та політична нестабільність, висока «вартість» фінансових ресурсів, зумовлена високими ставками кредитування. Поточні ініціативи влади в рамках реалізації Державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» пом'якшують даний деструктив. Проте подальша детінізація економіки і бізнесу має відбуватись у симбіозі податкових удосконалень, особливо щодо процедурних аспектів, доступного кредитування, а також стабільного попиту на товари і послуги завдяки становленню добросовісних конкурентних умов на ринку.

Аналіз взаємозв'язку податкової політики і трансформаційних змін в економіці скеровує до питань інфляції. Маніпулювання податками й розмірами видатків з бюджету, контроль за цінами є одними з головних інструментів, за допомогою яких уряд може сприяти подоланню інфляції; при цьому він може використовувати два основні методи [1, с. 56–57]:

– зміни в системі оподаткування (як правило підвищення податків) та введенням жорсткого державного контролю цін та заробітної плати;

– індексація доходів, застосування механізму коригування процентних ставок відповідно до темпів інфляції та ін.

Перший метод, за твердженням О. Кириченка, називають «представницька економіка», коли вплив на інфляцію відбувається через податки і витрати держави [2, с.13]. Як правило, українська влада застосовує другий метод подолання інфляції. Порядком проведення індексації грошових доходів населення, затвердженим Кабінетом Міністрів України, встановлено, що така індексація проводиться, коли індекс споживчих цін переважає «порог індексації», а саме 101 відсоток [3].

На рис. 1 показано, що лише у 2002, 2012 – 2013 роках влада могла не проводити індексацію для стабілізації ситуації. Аналізований період з 1996 року (впровадження гривні) показує, що до 2014 року практично відсутній кореляційний зв'язок між обсягами податкових надходжень до Зведеного бюджету України та індексом споживчих цін. 2014–2020 роки характеризуються

оберненим кореляційним зв'язком даних показників ($-0,86$), тобто при зростанні індексу споживчих цін податкові надходження до Зведеного бюджету зменшувались. Це означає, що на даному етапі регулювання інфляції є необхідним для збереження податкової дохідності бюджетів в умовах зростаючої вагомості податку на доходи фізичних осіб.

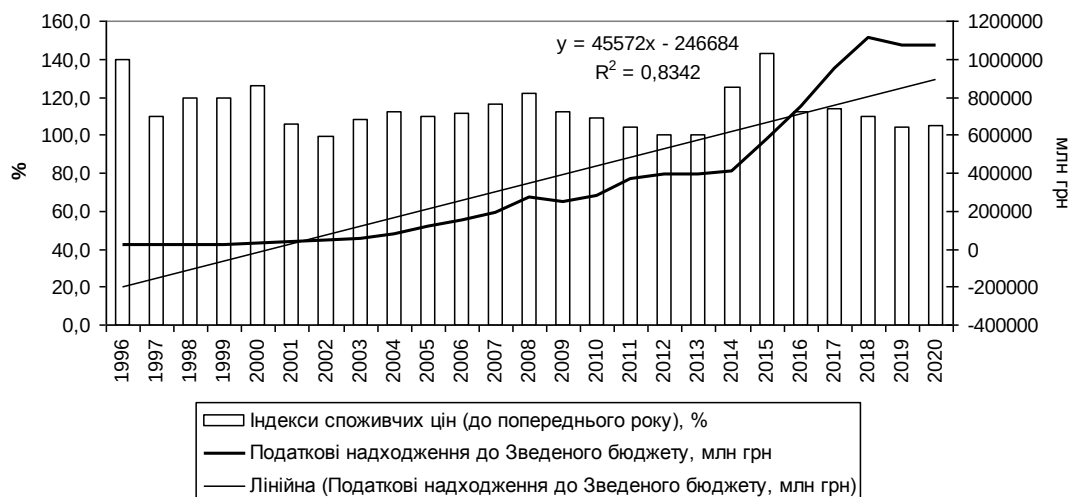

Рис. 1. Інфляційні процеси та обсяги податкових надходжень в Україні, 1996–2020 роки
Джерело: [4; 5; 6]

Розрахунки А. Вдовиченка доводять, що податки в Україні не чинять достатнього «тиску» на інфляційні процеси, за винятком податку на доходи фізичних осіб, як це, приміром, роблять бюджетні видатки (особливо на оплату праці в державному секторі) [7, с.35]. Тобто інфляційне регулювання з застосуванням податків в Україні є слабо розвинутим. У той же час, економічні закони доводять, що інфляція здійснює сильніший вплив на дохідність бюджету в умовах активізації малого і середнього бізнесу, тобто зростання податків на доходи фізичних осіб мали би супроводжуватись активізацією інфляції. В українських реаліях такий взаємозв'язок не простежується.

Відсутність взаємозв'язку між обсягами податків на доходи фізичних осіб та інфляційними процесами обумовлена нестабільністю розвитку малого і середнього бізнесу в Україні. Фактично з 2018 року спостерігається помітне зростання частки податку на доходи фізичних осіб у Зведеному бюджеті України. За період 2002–2020 років його вагомість коливалась від 16,4 % (докризовий 2011 рік, що засвідчує політику

централізації економіки та управління тогочасної влади) до 27,5 % (2020 рік). За умов забезпечення паритетної вагомості податку на доходи фізичних осіб та ПДВ у надходженнях до бюджету країни можна впроваджувати інструментарій впливу на інфляцію через податкове регулювання. При цьому неприпустимим є завищення податків, адже вони можуть сповільнювати виробничі процеси та демотивувати ділову активність (згідно обґрунтувань концепції економіки пропозиції) [8, с.34].

Таким чином, в Україні наразі виправданим є регулювання інфляції шляхом індексації доходів натомість змін у системі оподаткування, зокрема підвищення податкових ставок. Позитивний взаємозв'язок податкової політики і трансформаційних змін в економіці посилюється за умов податкової стабільності. Мова йде не лише про перелік ставок податків, але й про їхній розмір (податковий режим).

Нестабільність у системі оподаткування є деструктивом з правової точки зору, оскільки веде до порушень прав суб'єктів бізнесу, а також з точки зору економічного

розвитку, оскільки спричиняє невизначені економічні втрати та демотивує ділову активність [9, с.95].

Дані табл. 1 засвідчують, що ставки податків в Україні часто змінювались. Якщо деталізувати, за кожним видом податків

вносилось багато змін щодо специфіки справляння. Для прикладу, основна ставка податку на додану вартість (ПДВ) – 20 %, однак вона може бути пільговою (14 %, 7 %) і нульовою.

Таблиця 1

Ставки основних податків в Україні, 1991–2020 роки

№ з/п	Ставки податків	1991 (I етап)	1995 (II етап)	2000 (III етап)	2005 (III етап)	2010 (IV етап)	2015 (V етап)	2020 (V етап)
1	Податок на додану вартість	28	20	20	20	20	20	20
2	Податок на прибуток підприємств, %	30	30	25	25	25	18	18
3	Податок на доходи фізичних осіб, %	12–15– 20–30	10–20– 35–50	13	15	15–17	15–17	18
4	Єдиний соціальний внесок, %	Відрахування до Пенсійного фонду, фондів страхування на випадок безробіття, з тимчасової втрати працездатності, від нещасних випадків на виробництві				34,7	34,7	22

Джерело: [10,11,12,13]

Нульові ставки ПДВ в Україні періодично скасовувались, для прикладу щодо торгівлі іноземною валютою, транзитних послуг, продажу імпортованого газу та ін.. Наразі залишаються нульовими ставки ПДВ для експортних та реекспортних операцій, хоча фахівці тривалий період часу обґрунтовують необхідність їхнього скасування, оскільки це призводить до більшої вигоди імпортозаміщення та застою внутрішнього ринку, зловживань щодо реекспорту, більших вигод посередників на ринку, а не самих виробників тощо. З 2018 року введена ставка ПДВ 7 % на ввезення в Україну лікарських засобів та виробів медичного призначення за певними критеріями. У 2021 році знижено ПДВ до 14% на операції з ввезення на територію України деякої сільськогосподарської продукції. Також з 2021 по 2023 рік впроваджено пільгові 7 % ПДВ для сфери культури та закладів з тимчасового розміщування. Такі постійні зміни, з одного боку, можуть бути стимуляторами, проте, з іншого боку, не дозволяють реалізувати податкову політику, спрямовану на вирішення

конкретних завдань, як от стабілізація інфляційних процесів, стимулювання бізнесу, самозайнятості, експортно-імпортних операцій тощо.

Стабільність є одним з основоположних принципів формування системи оподаткування. У той же час, якщо говорити про взаємовплив сфери податків і трансформаційних змін слід розуміти необхідність гнучкості та новаторства. На сучасному етапі податкова політика набуває ознак діджиталізації податкових сервісів. У той же час сама система оподаткування теж потребує постійного моніторингу і перегляду з балансуванням між стабільністю та інноваційністю.

Огляд податкових інновацій у розвинутих країнах світу засвідчує впровадження нових стимулюючих і запобігаючих заходів через податковий інструментарій. Такі інновації стосуються:

– стимулювання інвестицій та підприємництва в інноваційно орієнтованих галузях економіки, зокрема щодо нових комунікаційних технологій і мережевої інфра-

структури, стартапів як способів реалізації креативних бізнес-ідей;

- покращення стану довкілля та зниження шкідливого антропогенного навантаження на нього, зокрема через запровадження податку на викиди вуглецю для суб'єктів бізнесу та власників автотранспортних засобів, пільгове оподаткування суб'єктів екологічно чистого виробництва та надання послуг (у тому числі в сфері транспортних перевезень);

- протидії споживання продуктів, що шкодять здоров'ю людини, зокрема через постійне підняття акцизів на тютюн та алкоголь;

- оподаткування Інтернет-бізнесу (електронної комерції) через впровадження цифрового податку з уніфікацією підходів до оподаткування на засадах «алокації» з ініціативи міжнародних організацій, web-податку на купівлю продукції через Інтернет;

- впровадження електронних сервісів формування і подання податкової звітності, консультування, інформаційно-аналітичного забезпечення, що є одним з напрямків становлення сервісної економіки як наступного етапу розвитку економіки знань та економіки взаємодії [14];

- застосування пільгового оподаткування для окремих соціальних категорій з цільовими очікуваннями, зокрема щодо неповних сімей з стимулюванням демографічного відтворення, осіб, що заощаджують з стимулюванням внутрішніх інвестицій тощо;

- ситуативного реагування з податковими змінами, зокрема в період криз – зниження порогу нульової ставки прогресивного оподаткування доходів, тимчасова відміна окремих податків для населення і бізнесу, відміна чи зменшення кількості податкових перевірок тощо;

- підвищення ставок податків для галузей та сфер діяльності, для яких зростаючий попит є небажаним або буде незмінним незалежно від рівня оподаткування, зокрема в сфері туризму для туристично привабливих регіонів, для яких туристичні навантаження на об'єкти соціальної інфраструктури, історичного та рекреаційного призначення є завищеними, в сфері будівництва,

оренди та освоєння земель для територій, що розвиваються надшвидкими і неконтрольованими темпами тощо;

- максимального врахування територіальної специфіки щодо визначення переліку податків, їх ставок, перерозподілу між бюджетами різного управлінського рівня;

- законодавчими вдосконаленнями щодо забезпечення податкової мобільності, вирішення спорів та уникнення подвійного оподаткування в умовах міждержавних економічних відносин, впровадження механізмів транскордонного планування податків [15].

Висновки. Сталість розкриє закономірні та передбачувані процеси покращення змін, що дозволяє забезпечувати різнострокове стратегічне планування, здійснення довгострокових і капіталомістких інвестицій. Інноваційність – запорука економічного і людського розвитку в глобальному конкурентному середовищі. Податкова політика має слугувати базовим та гнучким засобом досягнення інноваційних трансформацій сталого розвитку національної економіки. У подальших дослідженнях буде визначено актуальний податковий інструментарій стимулювання розвитку в Україні інноваційно орієнтованих і знаннємістких видів економічної діяльності.

Література

1. Крисоватий А. І. Податки та інфляція: філософія залежності / А. І. Крисоватий // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 4(9). – С. 56–66.
2. Кириченко О. А. Вплив інфляційних процесів на фінансову безпеку підприємства / О. А. Кириченко, Ю. Г. Кім // Економіка та держава. – 2009. – № 1. – С. 13–16.
3. Порядок проведення індексації грошових доходів населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 року №1078 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/nras/1682812>
4. Доходи : Ціна Держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.cost.ua/budget/revenue/#1>
5. Захаркіна Л. С. Роль і місце податкових надходжень у структурі зведеного бюджету України / Л. С. Захаркіна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 19. – С. 125–129.
6. Індекси інфляції. Зведена таблиця індексів за період 1991–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.victorija.ua/indeksy->

inflyatsiyi-zvedena-tablytsya-indeksiv-za-period-1991-2015rr?print=pdf

7. Вдовиченко А. Як фінансова політика впливає на ВВП та інфляцію в Україні? / Артем Вдовиченко // *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. – 2018. – № 244. – С. 26–45.

8. Колач С. Регулювання інфляційних процесів: теорія і практика / С. Колач, О. Василюк // *Аграрна економіка*. – 2016. – Т. 9. – № 1-2. – С. 32–37.

9. Дмитрик О. О. Вплив принципів податкового законодавства на ведення бізнесу в Україні / О. О. Дмитрик, А. М. Котенко, Є. М. Смичок // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. – 2019. – № 29. Том 1. – С. 95–104.

10. Соколовська В. В. Історичний аспект становлення податку на прибуток в Україні / В. В. Соколовська, О. В. Олійник // *Електронний архів Державного університету «Житомирська політехніка»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6313/1/192.pdf>

11. Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства : Закон України № 1306-XII від 05.07.1991 року (втратив чинність) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-12#Text>

12. Про прибутковий податок з громадян : Декрет Кабінету Міністрів України № 13-92 від 26.12.1992 року (втратив чинність) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92#Text>

13. Єдиний соціальний внесок (ЄСВ) : Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/social/>

14. Ведмідь Н. І. Сервісна концепція: еволюція та пріоритети імплементації / Н. І. Ведмідь // *Ефективна економіка*. – 2013. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_64

15. Стадник М. Міжнародні податкові новації – 2020 / Марина Стадник // *Вісник МСФЗ. Світовий досвід. Українська практика*. – 2020. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002076

References

1. Krysovatiy, A.I. (2006). Podatky ta inflatsiia: filosofiiia zalezhnosti. *Svit finansiv*. Vyp. 4(9), 56-66.

2. Kyrychenko, O.A., & Kim, Yu.H. (2009). Vplyv inflatsiinykh protsesiv na finansovu bezpeku pidpriemstva. *Ekonomika ta derzhava*. (1), 13-16.

3. Poriadok provedennia indeksatsii hroshovykh dokhodiv naselennia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lypnia 2003 roku №1078. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/1682812>

4. Dokhody: Tsina Derzhavy. – Retrieved from: <http://old.cost.ua/budget/revenue/#1>

5. Zakharkina, L.S. (2016). Rol i mistse podatkovykh nadkhodzen u strukturi zvedenoho biudzhetu Ukrainy. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seria: Ekonomika i menedzhment. Vyp. 19, 125-129.

6. Indeksy inflatsii. Zvedena tablytsia indeksiv za period 1991-2020 rr. Retrieved from <https://www.victorija.ua/indeksy-inflyatsiyi-zvedena-tablytsya-indeksiv-za-period-1991-2015rr?print=pdf>

7. Vdovychenko, A. (2018). Yak fiskalna polityka vplyvaie na VVP ta inflatsiiu v Ukraini? *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, (244), 26-45. doi.org/10.26531/vnbu2018.244.02

8. Kolach, S., & Vasylyna, O. (2016). Rehulivannia inflatsiinykh protsesiv: teoriia i praktyka. *Ahrarna ekonomika*, T. 9, (1-2), 32-37.

9. Dmytryk, O.O., Kotenko, A.M., & Smychok, Ye.M. (2019). Vplyv pryntsyviv podatkovoho zakonodavstva na vedennia biznesu v Ukraini. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, (29), Tom 1, 95-104. doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.9

10. Sokolovska, V.V., & Oliynyk, O.V. Istorychnyi aspekt stanovlennia podatku na prybutok v Ukraini. *Elektronnyi arkhiv Derzhavnoho universytetu «Zhytomyrska politekhnika»*. Retrieved from <http://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6313/1/192.pdf>

11. Pro prybutkovyi podatok z hromadian Ukrainy, inozemnykh hromadian ta osib bez hromadianstva: Zakon Ukrainy № 1306-XII vid 05.07.1991 roku (vtratyv chynnist). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-12#Text>

12. Pro prybutkovyi podatok z hromadian: Dekret Kabinetu Ministriv Ukrainy № 13-92 vid 26.12.1992 roku (vtratyv chynnist). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92#Text>

13. Yedynyi sotsialnyi vnesok (IeSV): Minfin. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/social/>

14. Vedmid, N.I. (2013). Servisna kontseptsiiia: evoliutsiia ta priorytety implementatsii. *Efektivna ekonomika*. (6). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_64

15. Stadnyk, M. (2020). Mizhnarodni podatkovy novatsii – 2020. *Visnyk MSFZ. Svitovyi dosvid. Ukrainska praktyka*, (1). Retrieved from https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002076

ФОРМИРОВАНИЕ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ
ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ

А. А. Чинчик, к. э. н., доцент, Киевский национальный университет строительства и архитектуры

Методология исследования. Благодаря методам обобщения и систематизации теоретических положений проведен анализ формирования налоговой политики в Украине во взаимосвязи с основными трансформационными изменениями в структуре экономики. В основу исследования положен системный анализ, который позволяет охарактеризовать особенности формирования налоговой политики в Украине с выявлением показательных социально-экономических тенденций относительно состояния бюджета, ВВП, инфляции, оплаты труда, тенезации экономики.

Результаты. В ходе исследования особое внимание уделено регулированию инфляции, что необходимо для сохранения налоговой доходности бюджетов в условиях растущей значимости налога на доходы физических лиц. Наряду с этим освещена роль налогового инструментария для детенизации экономики и регулирования инфляционных процессов. Выявлена необходимость балансирования между налоговой стабильностью и внедрением налоговых инноваций. Анализ ставок основных видов налогов в Украине показал их частую сменность, что усиливается процедурными нюансами льготного налогообложения. В части внедрения инновационности актуализирована необходимость их пересмотра в Украине с учетом глобальных трендов.

Новизна. Освещена инновационность в контексте налогообложения и предложено рассматривать ее по направлениям приоритетов, экологизации, валеологизации, цифрового налогообложения, диджитализации налоговых сервисов, социализации, ситуативного реагирования, повышение в условиях спроса, децентрализации и обеспечения налоговой мобильности.

Практическая значимость. Анализ национальной экономики подтвердил ее относительно слабые трансформационные изменения с сохранением высокой доли ресурсоемких видов экономической деятельности. Снижение значимости перерабатывающей промышленности, инновационно ориентированных и знаниеёмких отраслей подтверждает необходимость применения налогового инструментария, направленного на стимулирование развития инновационно ориентированных и знаниеёмких видов экономической деятельности через инструменты поддержки и компенсации, корректировки деятельности ресурсоемких видов экономической деятельности, усиление их технологической специализации, снижение негативного воздействия на окружающую среду и неэффективного использования человеческого потенциала.

Ключевые слова: национальная экономика, налоговая политика, трансформация экономики, структурные изменения экономики, инфляция, налоговая стабильность, ставки налогов.

FORMATION OF THE TAX POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT
OF ECONOMIC TRANSFORMATION

*A. A. Chynchyk, Ph. D (Econ.), Associate Professor,
Kyiv National University of Construction and Architecture*

Methods. Thanks to the methods of generalization and systematization of theoretical provisions, there is carried out the analysis of the formation of tax policy in Ukraine in connection with the main transformational changes in the structure of the economy. The study is based on the systems analysis that allows the authors to characterize the features of the formation of tax policy in Ukraine with the identification of indicative socio-economic trends in relation to the state of the budget, GDP, inflation, wages, shadow economy.

Results. In the course of study, special attention was paid to the regulation of inflation, which is necessary to preserve the tax profitability of budgets in the context of the growing importance of the tax on personal income. Along with this, the role of tax instruments for unshading the economy and regulating inflationary processes is highlighted. The necessity of balancing between tax stability and the introduction of tax innovations is revealed. The analysis of the rates of the main types of taxes in Ukraine showed their frequent shift, which is enhanced by the procedural specifics of preferential taxation. In terms of introducing innovativeness, there is emphasized the need to revise it in Ukraine, taking into account global trends.

Novelty. The article highlights innovation in the context of taxation and proposes to consider it in the areas of priorities, greening, valeologization, digital taxation, digitalization of tax services, socialization, situational response, increasing in demand, decentralization and ensuring tax mobility.

Practical value. The analysis of the national economy confirmed its relatively weak transformational changes with the preservation of a high share of resource-intensive types of economic activity. The decrease in the importance of the processing industry, innovation-oriented and knowledge-intensive industries confirms the need to use tax instruments aimed at stimulating the development of innovation-oriented and knowledge-intensive types of economic activity through support and compensation tools, adjusting the activities of resource-intensive types of economic activities, strengthening their technological specialization, reducing the negative impact on the environment and ineffective use of human potential.

Keywords: national economy, tax policy, transformation of the economy, structural changes in the economy, inflation, tax stability, tax rates.

Надійшла до редакції 26.02.21 р.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*І. В. Яцкевич, д. е. н., доцент, ОРІДУ НАДУ при Президентіві України,
innav2018@gmail.com, orcid.org/0000-0003-0210-6135,*

*Н. Е. Красностанова, к. е. н., доцент, ОРІДУ НАДУ при Президентіві України,
n.e.krasnostanova@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2151-3633*

Методологія дослідження. У роботі використано такі загальнонаукові методи наукових досліджень, як: діалектичний – при з'ясуванні змін підприємницької діяльності під впливом діджиталізації, системно-структурний аналіз – при виокремленні підходів до формування стратегії запровадження цифрових технологій у підприємницьку діяльність.

Результати. У роботі досліджено роль цифрових технологій у підприємницькій діяльності та визначено, що вони відображають процес створення нових ланцюжків у бізнес-процесі і формування можливостей, які традиційні (класичні) підприємства не можуть запропонувати споживачам своєї продукції. Обґрунтовано, що цифрові технології сприяють трансформації ділової й організаційної діяльності, бізнес-процесів і моделей, а також формують нові складові компетенції для використання позитивного ефекту змін, що відбуваються у підприємницькій діяльності.

Систематизація складових процесів трансформації підприємницької діяльності (цифрові технології у підприємницькій діяльності, людський фактор, стратегія цифрових технологій) дозволила продемонструвати складність цифрових бізнес-процесів та виокремити проблеми впровадження цифрових технологій на підприємстві (технологічні інновації, поведінка та вимоги клієнтів, інновації та винаходи, екосистемність).

Обґрунтовано, що ефективність використання цифрових технологій на підприємстві залежить від його спілкування із споживачем продукції, від аналізу конкурентів, опрацювання даних та стійкої внутрішньої комунікації. У роботі досліджено підходи до використання стратегії цифрових технологій у підприємницькій діяльності – встановлення чіткого бачення діджиталізації та цифрових інновацій, сприйняття цифрової культури на підприємстві, розрахунків ключових показників ефективності, автоматизація бізнес-процесів, прийняття концепції штучного інтелекту та формування відділу з аналізу даних.

Новизна. Сформовано стратегію запровадження цифрових технологій у підприємницьку діяльність, яка дозволяє узгоджувати інформацію, дані, процеси, технології, людський фактор.

Практична значущість. Висновки й результати дослідження можуть бути використані при формуванні системи управління на підприємствах та в процесі професійної підготовки працівників підприємства.

Ключові слова: бізнес-екосистем, діджиталізація, інновації, ключові показники ефективності, компетенція, культура, підприємство, стратегія, цифрові телекомунікації, цифрові технології.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції підприємницької діяльності характеризуються задоволенням споживачами своїх потреб (продукції, послуг, робіт) через мережу Інтернет, у результаті чого акцент підприємницької діяльності змістився на цифрові джерела доходу та цифрові канали. Зрос-

тання цифрової економіки відкрило для споживачів цифрові продукти та послуги, що спонукає підприємства до пошуку нових конкурентних переваг в цифровому просторі. Проте цифрові технології в підприємницькій діяльності постійно модернізуються і реформуються у щось більше, ніж онлайн-продаж.

Природно, що підприємства за рахунок цифрових технологій створюють конкурентні переваги на основі унікальних комбінацій цифрових та фізичних ресурсів.

Цифрові технології у підприємницькій діяльності – це створення нових ланцюжків у бізнес-процесі і можливостей, які традиційні (класичні) підприємства не можуть запропонувати споживачам їхньої продукції (послуг).

Природно, що більшість цифрових технологій у підприємницькій діяльності відповідають двом критеріям. Перший критерій – цифрові технології зосереджуються на створенні нових цінностей для діяльності, а другий – цифрові технології використовуються для стимулювання зростання, доходів та продуктивності, способами, які були неможливі при використанні традиційних моделей ведення підприємницької діяльності.

Таким чином, питання щодо цифрових технологій у підприємницькій діяльності як інструменту для зміни / вдосконалення організації бізнес-процесів, впровадження інновацій, збільшення доходів і посилення конкурентоспроможності на ринку, є актуальним та відповідає сучасним вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу проблемам становлення та розвитку цифрових технологій, трансформаційним процесам та їх ролі у підприємницькій діяльності приділяли такі вітчизняні дослідники, як: В. М. Жуковська [1], М. Кулинич [2], О. Гудзь [3], В. Рубан [5], А. Циганок [6], В. Л. Кримняк, Н. В. Шульпіна [7], В., І. В. Токмакова, Д. А. Шатохіна [8], Г. Лопушняк, Р. Милянник [9], В. та інші.

Проте, недостатньо в повному обсязі досліджено зміст цифрових технологій у підприємницькій діяльності, що обґрунтовує подальші теоретичні дослідження.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає у дослідженні сутності цифрових технологій, їх ролі у підприємницькій діяльності, проблемах та стратегії впровадження цифрових технологій у підприємницькій діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрова трансформація – це культурні, організаційні та операційні зміни на підприємстві, галузі чи екосистемі за допомогою інтелектуальної інтеграції цифрових

технологій, процесів і компетенцій на всіх рівнях і функціях поетапним та стратегічним способами [1 - 4].

У нинішніх умовах цифрова трансформація використовує технології для створення нової продукції (послуг) та цінностей для різних зацікавлених сторін, впровадження інновацій та придбання можливостей для швидкої адаптації до мінливих умов підприємницького середовища.

Слід зазначити, що цифрова трансформація переважно використовується у бізнес-контексті, вона водночас впливає на інші організації, такі як уряд, центри надання адміністративних послуг та інші установи державного сектора та організації, які беруть участь у вирішенні соціальних проблем за рахунок використання однієї або декількох існуючих цифрових технологій.

Цифрові технології сприяють трансформації ділової й організаційної діяльності, процесів й моделей та формують нові складові компетенцій для повного використання змін підприємницької діяльності.

Розвиток нових компетенцій у підприємницькій діяльності формується за рахунок можливостей бути більш гнучкими, орієнтованими на людей, інноваційними, орієнтованими на споживача, оптимізованими, ефективними й здатними стимулювати / скористатися наявними можливостями для зміни діяльності та використання великої кількості даних і нових, все більш неструктурованих джерел доходів від реалізації продукції (надання послуг), при цьому мережа Інтернет є життєво важливим фактором. Водночас, зрушення та зміни, що ведуть до необхідності більш швидкого розгортання стратегії цифрових технологій залежать від оптимізації клієнтського досвіду, операційної гнучкості та інновацій.

Однак, для формування й розвитку нових джерел доходу й інформаційних екосистем цінностей, що ведуть до трансформації підприємницької діяльності та нових форм цифрових бізнес-процесів, необхідно враховувати деякі складові:

1. Цифрові технології в підприємницькій діяльності – це процес з декількома пов'язаними проміжними цілями, що прагнуть до повсюдної оптимізації процесів, підрозділів і бізнес-екосистеми.

2. Людський фактор відіграє ключову роль на всіх рівнях цифрової трансформації: на етапах трансформації підприємств (співпраця, екосистеми, навички, культура, розширення прав і можливостей, тощо). Слід враховувати, що цифрова трансформація може ускладнюватися за рахунок людського фактора, так як не всі люди хочуть «цифрового», так як цінують людське та особисте спілкування. Таким чином, елемент «офлайн» буде присутній на підприємстві завжди, не залежно від контексту.

3. Стратегія цифрових технологій спрямована на створення можливостей для повного використання потужностей підприємства і нових технологій для формування синергетичного ефекту від їх взаємодії. Тому, для цифрової трансформації потрібен поетапний підхід її реалізації на підприємстві, з урахуванням стейкхолдерів і внутрішніх / зовнішніх обмежень [1-9].

При впровадженні / реалізації цифрових технологій на підприємстві керівництву слід враховувати проблеми, з якими вони можуть зустрітися:

1. Технологічні інновації (викликані технологіями). Дана проблема пов'язана з технологіями, які використовують і приймають клієнти (стейкхолдери, конкуренти та інші зацікавлені сторони) не усвідомлюючи їх потенціал і можливості. До таких технологій можна віднести штучний інтелект, периферійні обчислення, віртуальну й доповнену реальність, блокчейн та ін.

2. Поведінка та вимоги клієнтів (стейкхолдерів, конкурентів та інших зацікавлених сторін). Важливо зазначити, що дана проблема не обов'язково пов'язана з технологіями, а може бути створена споживачами продукції (послуг). Так, наприклад, деякі споживачі прагнуть до більш простого ведення підприємницької діяльності – без мережі Інтернет або складних програмних забезпечень.

3. Інновації та винаходи. Виникнення зовсім нових підходів до вирішення підприємницьких проблем та задоволення потреб споживачів, а також інновації та винаходи, що створюють нову реальність (продукцію, послугу, роботу). Так, наприклад: криптовалюта, програма «1С: Бухгалтерія», віртуальний світ, тощо.

4. Екосистемність. Підприємства є частиною більш широких екосистем: бізнес-екосистем, соціальних і природних екосистем, в яких підприємства та споживачі функціонують та взаємодіють [1-9].

Економічні зміни, вимоги з боку споживачів, еволюція в бік співпраці підприємств у трансформаційних бізнес-екосистемах, нормативні зміни, геополітичні зміни, соціальні зрушення, форс-мажорні обставини, такі, як: стихійні лиха або навіть пандемія, здатні вплинути і стимулювати потреби у розвитку цифрових технологій.

Слід зазначити, що саме у взаємозв'язку й прискореннях, які вимагають глибоких змін у масштабах всього підприємства, цифрові технології повинні розглядатися як можливість для підприємства досягти сучасних бізнес-компетенцій, які необхідні для успіху в мінливому підприємницькому середовищі, де швидкість змін торкається безліч явищ, починаючи від прискорення технологічних інновацій, кидають виклик статус-кво загальним бізнес-процесам, та закінчуючи потребою у швидкості ведення підприємницької діяльності зі зміною попиту з боку споживачів продукції, стейкхолдерів або несподіваними подіями.

Мобільність підприємств на зміни ринку і застосування цифрових технологій дозволяють підприємству йти в ногу з часом та розвиватися максимально, з урахуванням потреби споживачів. Для того, щоб підприємство залишалося в тренді і зарекомендувало себе, як підприємство, що використовує цифрові технології на високому рівні, керівництву підприємства необхідно:

1. Побудувати сучасну модель спілкування зі споживачем продукції (послуг). У ХХІ столітті культура споживання продукції (послуг) стрімко змінюється і підприємствам необхідно швидко адаптуватися під нові реалії, щоб в потрібному місці, в потрібний час надати потрібну продукцію або послугу своєму споживачеві.

2. Відслідковувати діяльність конкурентів. У цифрову епоху особливу увагу слід приділяти аналізу діяльності конкурентів, їх поведінці і, як наслідок, діяти на випередження. Слід підтримувати підприємство в

ритмі технологічного розвитку та впроваджувати нові інструменти для стійкого положення на ринку.

3. Працювати з даними. На сьогодні існує величезна кількість відкритих наборів інструментів інтеграції для впровадження необхідних технологій у бізнес-процеси. Дані інструменти дозволяють використовувати набори готових рішень, які можна впровадити в роботу всіх відділів підприємства, об'єднавши їх в єдиний механізм.

4. Налагодити стійкі внутрішні комунікації. На всіх рівнях організаційної структури підприємства більша частина інформації має бути загальнодоступною. Це впливає на швидкість та якість прийняття управлінського рішення. Так наприклад, часто трапляється, що керівництво підприємства не поінформоване про те, що відбувається на виробництві, або в інших структурних підрозділах, що може призвести до прийняття неадекватного рішення, і як наслідок – зниження показників ефективності діяльності [6; 10].

Варто зауважити, що для того, щоб скористатися перевагами цифрових технологій, підприємства повинні бути готові до прискорення еволюції, підвищення гнучкості підприємницької діяльності та зростаючої ролі всіх форм даних й інформації. Таким чином, керівництво підприємства повинно розробити стратегію впровадження цифрових технологій на підприємстві, з урахуванням узгодження всіх складових: інформації, даних, процесів, технологій, людського аспекту та інше.

Стратегія цифрових технологій у підприємницькій діяльності повинна складатися із шести підходів:

1. Встановлення чіткого бачення діджиталізації й цифрових інновацій. У кожного підприємства є бачення того, чого воно хотіло б досягти. А підсумками керівництво повинно чітко визначитись згідно з організацією ведення підприємницької діяльності у діджиталізації й цифрових інноваціях. Бачення діяльності має бути регламентовано зверху. Тоді воно буде цілком зрозуміле працівникам під час здійснення бізнес-процесів. Виконання бізнес-процесів має бути чітко визначене у корпоративній культурі підприємства.

Для реалізації даного підходу керівництву підприємства рекомендується проводити засідання вищого керівництва та ставити чіткі і конкретні цільові завдання. Водночас, рекомендується скласти список переліку того, що необхідно досягти, щоб відповісти корпоративному баченню цифрових інновацій. Також потрібно виділяти кошти, які дозволять досягти поставлені цілі та поліпшити існуючий бізнес-процес, повідомляти про цільовий цілях й корпоративне бачення, розширюючи можливості діджиталізації для всіх співробітників на підприємстві.

2. Сприяти цифровій культурі на підприємстві. Для переходу до діджиталізації необхідна зміна корпоративної культури всередині підприємства. Працівникам підприємства доведеться відмовитися від старих бізнес-процесів, які працювали на традиційному підприємстві, так як вони не відповідають новому цифровому середовищу. Наприклад, відмова від паперу буде нелегкою справою для тих, хто звик робити нотатки по кожному плану дій [4...9].

Для реалізації даного підходу керівництву підприємства спочатку доведеться ввести суворі правила, щоб гарантувати дотримання таких цифрових змін, поки цифрова культура не вкоріниться у діяльність підприємства. Водночас, створювати і проводити навчальні програми (семінари, тренінги), які розвинули розуміння цифрових технологій.

3. Ключові показники ефективності (далі – КПЕ). КПЕ повинні бути чіткими для вимірювання ефективної наявності здійснення бізнес-процесів та діяльності підприємства у цілому.

Варто зауважити, що багато керівників підприємств визначають роль та значимість КПЕ, як важливий показник успіху. Відповідно КПЕ повинні бути вимірювальними й зрозумілими для працівників та реалістичними, досяжними і придатними для впровадження.

4. Автоматизація бізнес-процесів на підприємстві. Автоматизація – невід'ємна частина цифрової діяльності. Вона підвищує ефективність бізнес-процесів підприємства та допомагає співробітникам уникати дублю-

вання несуттєвих етапів процесу. Автоматизація бізнес-процесів дозволяє досягти посправжньому узгоджених результатів. Таким чином, керівництву підприємства важливо визначити, які процеси можна автоматизувати, оскільки це може значно скоротити витрати, підвищити продуктивність праці, заощадити час, підвищити якість продукції (послуг) та контролю, тощо.

5. Прийняття концепції штучного інтелекту. Впроваджуючи цифрові технології на підприємстві, керівництво зіштовхується з великим обсягом даних про споживачів та стейкхолдерів, як наслідок, важливим є оптимізувати збір даних з метою їх ефективного використання.

Штучний інтелект є інструмент, який дозволяє обробити великий обсяг даних, які отримуються від споживачів та стейкхолдерів. Водночас, дозволяє вивчити тенденції споживчих покупок, причини та фактори впливу даних тенденцій, що дозволить визначити й систематизувати проблеми, які викликають негативні тенденції в режимі реального часу, що сприяє своєчасному прийняттю управлінських рішень щодо діяльності підприємства та знизити ризики щодо його банкрутства.

6. Сформувати відділ з аналізу даних підприємства. Обсяг даних, які накопичують цифрові технології у підприємницькій діяльності, може бути великим, і як наслідок, без інтелектуальної і належної аналітики даних підприємство може застрягти в надмірному аналізі (аналітичний параліч). Відповідна інформація може сприяти або зруйнувати цифрову діяльність підприємства.

Керівникам підприємства необхідно знати, які дані отримані та як вони впливають на бізнес-процес підприємства, систематизувати їх для ефективного управління, що дасть можливість оптимізувати їх використання.

Висновки. Узагальнюючи вищесказане зазначимо, що впроваджувати цифрові технології на підприємствах схильні лише великі підприємства, а інші підприємства не готові у повному обсязі до впровадження цифрових технологій в свою діяльність, так як мають консервативний погляд на розвиток діяльності. А у деяких випадках складність переходу до цифрових технологій обумовлена такими труднощами як: відсутність

компетентних фахівців в даній галузі, складність моментальної відмови від аналогових продуктів на користь діджиталізації, консервативні погляди вищого керівництва підприємства.

Проте, сьогодні можна з повною впевненістю говорити, що цифрові технології будуть активно розвиватися. Так, за оцінками експертів, галузі інформаційних технологій до 2025 року більше 80 % населення Землі буде мати доступ до мережі Інтернету, з них 75 % – через мобільні пристрої Інтернет речей розкриє більшу частину свого потенціалу, а блокчейн-технології укореняться в найрізноманітніших сферах діяльності людини [10].

Подальші наукові дослідження потребують рішення питань, які пов'язані із стратегічним управлінням розвитком підприємств в умовах діджиталізації.

Література

1. Жуковська В. М. Цифрові технології в управлінні персоналом: сутність, тенденції, розвиток / В. М. Жуковська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/27-2-2017/5.pdf> (дата звернення: 14.02.2021).
2. Кулинич М. Б. Цифрова трансформація вітчизняних підприємств в сучасних умовах / М. Б. Кулинич // Економіка, управління та адміністрування. – 2019. – № 3 (89). – С. 8–15.
3. Гудзь О. Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами / О. Є. Гудзь // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2018. – № 2. – С. 4–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2018_2_3. (дата звернення: 14.02.2021).
4. Цифровые технологии в бизнесе. URL: tps://spravochnick.ru/informatika/cifrovye_tehnologii_v_biznese/ (дата звернення: 14.02.2021).
5. Рубан В. В. Цифровий маркетинг: роль та особливості використання / Рубан В. В. // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Вип. 2(2). – С. 20–25.
6. Циганок А. Украинские предприятия начинают внедрять технологии big data и монетизировать «большие данные» / А. Циганок. URL: <https://www.lisportal.org.ua/27297/>. (дата звернення: 14.02.2021).
7. Шульпіна Н. В. Особливості впровадження сучасних технологій в управління персоналом в Україні / Н. В. Шульпіна, Л. С. Кримняк. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20171\(123\)/sep20171\(123\)_113_ShulpinaN,KrymniakL.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20171(123)/sep20171(123)_113_ShulpinaN,KrymniakL.pdf) (дата звернення: 14.02.2021).

8. Токмакова І. В. Стратегічне управління розвитком підприємств в умовах цифровізації економіки / І. В. Токмакова, Д. А. Шатохіна. URL: <http://btie.kart.edu.ua/article/viewFile/149563/153830> (дата звернення: 14.02.2021).
9. Лопушняк Г. С. Вплив цифрових технологій на формування компетенцій управлінського персоналу. / Г. С. Лопушняк, Р. В. Милянник // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – № 24. – С. 10–16.
10. Перспективы для IT: какие технологии будут востребованы в 2020 году. URL: <https://mind.ua/ru/openmind/20207697-perspektivy-dlya-it-kakie-tehnologii-budut-vosstrebovanny-v-2020-godu> (дата звернення: 14.02.2021).
1. Zhukovska, V.M. (2017). Tsyfrovi texnolohiyi v upravlinni personalom: sutnist, tendentsiyi, rozvytok. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Retrieved from <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/27-2-2017/5.pdf>.
2. Kulynych, M.B. (2019). Tsyfrova transformatsiia vitchyznianskykh pidpriemstv v suchasnykh umovakh. Ekonomika, upravlinnya ta administruvannya, 3(89). 8-15. [https://doi.org/10.26642/ema-2019-3\(89\)-8-15](https://doi.org/10.26642/ema-2019-3(89)-8-15)
3. Hudz, O.Ye. (2018). Tsyfrova ekonomika: zmina tsinnostey ta oriientyriv upravlinnia pidpriemstvamy. Ekonomika. Menedzhment. Biznes, (2), 4-12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2018_2_3.
4. Tsyfrovyte tekhnologii v biznese. Retrieved from https://spravochnick.ru/informatika/cifrovyte_tehnologii_v_biznese.
5. Ruban, V.V. (2017). Tsyfrovyte marketynh: rol ta osoblyvosti vykorystannia. Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, Issue 2(2), 20-25.
6. Tsyganok, A. (n.d.). Ukrainskie predpriyatiya nachinayut vnedyat tekhnologii big data i monetizirovat «bolshye dannye». Retrieved from <https://www.lisportal.org.ua/27297/>.
7. Shulpina, N.V., & Krymnyak, L.S. (2017). Osoblyvosti vprovadzhennia suchasnykh tekhnolohiy upravlinnia personalom v Ukraini. Retrieved from [http://ird.gov.ua/sep/sep20171\(123\)/sep20171\(123\)_113_ShulpinaN_KrymniakL.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20171(123)/sep20171(123)_113_ShulpinaN_KrymniakL.pdf).
8. Tokmakova, I.V., & Shatokhina, D.A. (n.d.). Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstv v umovakh tsyvrovizatsii ekonomiky. Retrieved from <http://btie.kart.edu.ua/article/viewFile/149563/153830>.
9. Lopushniak, G.S., & Mylianyk R.V. (2019). Vplyv tsyfrovykh tekhnolohiy na formuvannya kompetensiy upravlinskoho personalu. Investytsii: praktyka ta dosvid, (24), 10-16. DOI: [10.32702/2306-6814.2019.24.10](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.24.10)
10. Perspektivy dlya IT: kakie tekhnologii budut vosstrebovanny v 2020 godu. Retrieved from <https://mind.ua/ru/openmind/20207697-perspektivy-dlya-it-kakie-tehnologii-budut-vosstrebovanny-v-2020-godu>.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

*И. В. Яцкевич, д. э. н., доцент, Н. Э. Красностанова, к. э. н., доцент,
ОРИГУ НАГУ при Президенте Украины*

Методология исследования. В работе использованы такие методы научных исследований, как: диалектический – при выяснении изменений предпринимательской деятельности под влиянием диджитализации, системно-структурный анализ – при выделении подходов к формированию стратегии внедрения цифровых технологий в предпринимательскую деятельность.

Результаты. В работе исследована роль цифровых технологий в предпринимательской деятельности и определено, что они отражают процесс создания новых цепочек в бизнес-процессе и формировании возможностей, которые традиционные (классические) предприятия не могут предложить потребителям своей продукции. Обосновано, что цифровые технологии способствуют трансформации деловой и организационной деятельности, бизнес-процессов и моделей, а также формируют новые составляющие компетенций для использования положительного эффекта изменений, происходящих в предпринимательской деятельности.

Систематизация составляющих процессов трансформации предпринимательской деятельности (цифровые технологии в предпринимательской деятельности, человеческий фактор, стратегия цифровых технологий) позволила продемонстрировать сложность цифровых бизнес-процессов и выделить проблемы внедрения цифровых технологий на предприятии (технологические инновации, поведение и требования клиентов, инновации и изобретения, экосистемность).

Обосновано, что эффективность использования цифровых технологий на предприятии зависит от его общения с потребителем продукции, от анализа конкурентов, обработки данных и устойчивой внутренней коммуникации. В работе исследованы подходы к использованию

стратегии цифровых технологий в предпринимательской деятельности – установление четкого видения диджитализации и цифровых инноваций, восприятия цифровой культуры на предприятии, расчет ключевых показателей эффективности, автоматизация бизнес-процессов, принятие концепции искусственного интеллекта и формирования отдела по анализу данных.

Новизна. Сформирована стратегия внедрения цифровых технологий в предпринимательскую деятельность, которая позволяет согласовывать информацию, данные, процессы, технологии, человеческий фактор.

Практическая значимость. Выводы и результаты исследования могут быть использованы при формировании системы управления на предприятиях и в процессе профессиональной подготовки работников предприятия.

DIGITAL TECHNOLOGIES IN BUSINESS

I. V. Yatskevych, D.E., Associate Professor, N. E. Krasnostanova,

Ph. D (Econ.), Associate Professor,

Odessa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

Methods. The work uses research the following methods: dialectical – when clarifying changes in entrepreneurial activity under the influence of digitalization; systemic and structural analysis – when identifying approaches to the formation of a strategy for introducing digital technologies into entrepreneurial activity.

Results. The paper investigates the role of digital technologies in business and determines that they reflect the process of creating new chains in the business process and creating opportunities; traditional (classical) enterprises cannot offer their products to consumers. It has been substantiated that digital technologies contribute to the transformation of business and organizational activities, business-processes and models, as well as form new components of competencies to use the positive effect of changes in entrepreneurial activity.

Systematization of the components of business transformation processes (digital technologies in business, human factor, digital technology strategy) made it possible to demonstrate the complexity of digital business processes and highlight the problems of introducing digital technologies in an enterprise (technological innovation, customer behavior and requirements, innovations and inventions, ecosystems).

It has been substantiated that the efficiency of using digital technologies in an enterprise depends on its communication with the consumer of products, on the analysis of competitors, data processing and stable internal communication. The paper explores approaches to the using of digital technology strategy in business - establishing a clear vision of digitalization and digital innovation, the perception of digital culture in an enterprise, calculating key performance indicators, automating business processes, adopting the concept of artificial intelligence and forming a data analysis department.

Novelty. A strategy for the introduction of digital technologies into entrepreneurial activity has been formed, which makes it possible to harmonize information, data, processes, technologies, and the human factor.

Practical value. The conclusions and results of the study can be used in the formation of a management system at enterprises and in the process of professional training of enterprise employees.

Keywords: business-ecosystems, digitalization, innovation, key performance indicators, competence, culture, enterprise, strategy, digital telecommunications, digital technologies.

Надійшла до редакції 19.02.21 р.

ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

В. Г. Прушківський, д. е. н., професор, Національний університет «Запорізька політехніка», orcid.org/0000-0001-8079-9227, pvg942@gmail.com,

Е. В. Прушківська, д. е. н., професор, Національний університет «Запорізька політехніка», em.prushkovskaya@gmail.com, orcid.org/0000-0002-4227-8305,

В. А. Литовка, аспірант, Національний університет «Запорізька політехніка», LytovkaVA@ukr.net, orcid.org/0000-0002-7177-7488

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: абстракції – при визначенні сутності поняття «корпоративна культура»; компаративного аналізу – при встановленні відмінностей між підходами до класифікації корпоративних цінностей; синтезу – при формуванні рекомендацій для компаній щодо необхідності внесення змін до системи управління на основі цінностей в період пандемії.

Результати. Виявлено різноманітність підходів до управління корпоративною культурою у залежності від аналізу структурних елементів організації. Показано, що важливим елементом є норми та цінності, які змінюються та розвиваються з часом. Проведено аналіз підходів вчених (Ш. Шварця, П. Кардона, К. Рей, І. Малбашич, Н. Посарич, С. Долана, С. Гарсія). Встановлено, що ці підходи мають важливе значення для здійснення компаративного аналізу цінностей міжнародних компаній. На основі аналізу компаній Fortune 100 показано, що корпоративна культура має «старі» та «нові цінності», що обумовлює визначення відмінностей між організаціями ХХ століття (підтримують культуру контролю) та тими, що функціонують у ХХІ столітті (характеризуються культурою навчання та розвитку).

Новизна. У ході аналізу аналітичних звітів міжнародних компаній та практик фірм в умовах пандемії визначено, що корпоративні цінності відіграли інтегруючу функцію для суб'єктів господарювання. Компанії розпочали процеси внесення змін до системи управління на основі цінностей компаній задля досягнення цілей якості, безпеки, сталого розвитку, соціальної справедливості, рівності та екологічної свідомості.

Практична значущість. Запропоновано систему заходів задля досягнення успіху в усталенні цінностей безпеки, сталого розвитку, соціальної справедливості, рівності та екологічної свідомості. Зокрема, компаніям необхідно формувати високий рівень довіри до працівників та споживачів, що, окрім компетентності, вимагає прояву гуманності та забезпечення прозорості при наданні інформації як «зверху-вниз», так і «знизу-вгору» по різних каналах. Власники і топ-менеджмент повинні відіграти провідну роль в процесі формування й поширення нових цінностей.

Ключові слова: корпоративна культура, цінності, управління цінностями, культура навчання та розвитку, пандемія.

Постановка проблеми. Цінності є фундаментом корпоративної культури, тому компанії все частіше звертають увагу на них, як на основу ділової діяльності, незалежно від того, зорієнтовані вони на споживачів продукції, співробітників, навколишнє середовище чи стосуються інших аспектів бізнесу, таких як інновації, безпека, справедливність. Цінності, які розділяють більшість

представників компанії та, які є задекларовані засновниками, з часом перетворюються у важливу сферу, від якої залежить командний дух працівників, узгоджуються різні точки зору та координуються дії, що призводить до ефективного досягнення мети та цілей компанії.

Відповідно управління цінностями в компаніях стало важливим інструментом менеджменту, що свідчить про поступовий перехід від управління за інструкціями (MBI) і цілями (MBO) до управління на основі цінностей (MBV, Management by Values). Поряд з терміном управління на основі цінностей (MBV) використовуються словосполучення «Values Based Culture» (VBC) і «Values Based Leadership» (VBL). В якості доказу переваги управління на основі цінностей над попередніми концепціями, С. Долан і С. Гарсія [1] виокремили включення етичних і екологічних принципів в стратегічне управління та діяльність компанії, без чого неможливо уявити собі подальший розвиток світової економіки та компаній. Виходячи з цього управління на основі цінностей надає можливість сформулювати систему стратегічного управління компанією, яка здатна забезпечити ефективність діяльності та стабільність ніш на ринку товарів і послуг, і є основоположним чинником формування її корпоративної культури.

У період пандемії питання управління на основі цінностей набуло посиленої уваги, оскільки відбулися трансформаційні перетворення не лише у бізнес-процесах, а й у сфері управління персоналом та корпоративній культурі. В залежності від того, наскільки сильною була система цінностей певної компанії, то їй більш вдало вдалося запровадити нові підходи до управління, долати труднощі, зберегти команду і досягти запланованих стратегічних цілей [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування корпоративної культури розкрито такими зарубіжними ученими як Д. Браун та І. Крамер [3], К. Голд [4], Дж. Коулман [5], Е. Шейн [6] та ін. Однією з перших наукових праць з проблематики управління на основі цінностей є книга Т. Пітерса і Р. Уотермана «В пошуках досконалості. Уроки найбільш успішних компаній Америки» [7], які розкрили секрет успіху управління провідними американськими компаніями: Hewlett-Packard, Intel, Procter & Gamble, Johnson & Johnson, McDonald's та іншими, визначивши загальні правила ефективного ведення бізнесу. У ній книзі описана концепція 7С (англ. McKinsey 7-S), цент-

ральним компонентом якої є корпоративні цінності як ресурс розвитку організації. Подальше просування ідеї використання корпоративних цінностей з метою управління компаніями пов'язано з дослідженнями С. Долана і С. Гарсія [1], які стверджували, що управління на основі цінностей переслідує потрійну мету: 1) спрощувати організаційні проблеми, що виникають у зв'язку зі зростаючою необхідністю адаптуватися до змін на всіх рівнях компанії; 2) вказувати на стратегічне бачення майбутнього компанії; 3) забезпечувати відданість кожного співробітника щоденній вискоєфективній роботі.

Корпоративну культуру та систему цінностей компаній розкривають у своїх наукових працях й українські вчені, зокрема О. Андросова [8], І. Демуз, А. Зленко [9], О. Золотарьова, О. Клементьєва [10], Л. Ткачук, М. Ткачук [11]. Проте варто зазначити, що в сучасних умовах динамічних змін під впливом пандемії перед компаніями, у т. ч. й українськими, виникає питання формування корпоративної культури нового типу та внесення змін у стратегії компаній, їх концепції управління на основі цінностей, оскільки це дозволяє визначити інноваційні напрями розвитку і модернізації компаній в подальшому. З огляду на вищезазначене, виникає необхідність здійснення теоретичного аналізу цінностей як основи корпоративної культури та їх значення в сучасних умовах.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є визначення ролі цінностей як основи корпоративної культури компаній та розробка рекомендацій щодо внесення змін до системи управління на основі цінностей в період пандемії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під поняттям корпоративної (організаційної) культури ми розуміємо складну динамічну ієрархічну систему, яка складається з формальної (місія, бачення, цінності, які втілені в практиці компанії) та неформальної (соціальні взаємозв'язки, рольові моделі, ритуали, важливі історії в компанії) складових, які змінюються під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища компанії [12]. Відповідно у нашому дослідженні не проводиться різниці між по поняттями

«організаційні цінності» і «корпоративні цінності», вони використовуються як синонімічні.

У зв'язку з активним дослідженням теми корпоративної культури в різних країнах в даний час існує безліч підходів до її оцінки та управління. Однією з моделей оцінки корпоративної культури є модель за концепцією Кренфілдської школи бізнесу, яку використовують для проведення компонентного аналізу культури та виявлення характерних її особливостей в компаніях світу. Згідно з концепцією Кренфілдської школи бізнесу корпоративна культура виступає як суб'єкт управління, що охоплює всі структурні елементи організації, зокрема [13]: тип лідерства (традиційний, харизматичний і раціонально-легальний); структура організації, яка являє собою фіксовані взаємозв'язки між підрозділами і працівниками організації; система контролю (внутрішній і зовнішній контроль); норми і цінності, які діляться на підгрупи: норми і цінності, що поділяються всіма членами організації; індивідуальні норми та цінності; історія організації, яка включає в себе історію формування матеріального багатства, історію формування інтелектуальних ресурсів компаній, історію формування внутрішніх взаємин; «міфи» і «легенди», тобто PR-технології, історії успіху окремих працівників, історії просування і підтримки; мова і символи: символи як опосередковані ознаки стану організації: успіх, застій; символи як формальні товарні ознаки: товарні знаки, логотипи, форма одягу, символіка, фірмові технології.

Корпоративна культура будь-якої компанії постійно змінюється. Як свідчить теорія спіральної динаміки, авторами якої є Д. Е. Бек і К. Кован, спіральна динаміка описує вісім взаємопов'язаних рівнів зрілості індивіда і суспільства, кожному рівню відповідає певний набір культурних цінностей, свій колір, свої пріоритети, переконання і особливості світогляду [14]. Розвиваючись, люди переходять з рівня на рівень під впливом умов життя та досвіду вирішення проблем. Відповідно коли зовнішнє середовище компанії змінюється та трансформується, це спричиняє перегляд базових цінностей та переконань. Проблеми, які не можуть бути

вирішені в рамках наявної системи цінностей, змушують компанії підніматися на черговий виток спіралі.

«Модель спіралі» – це інструмент, що дозволяє управляти процесом перетворень. Але, щоб ним скористатися, перш за все необхідно зрозуміти, на якому рівні розвитку перебуває колектив компанії. Тобто «модель спіралі» була обрана з огляду на те, що саме вона дозволяє поєднувати такі принципи, як циклічність і еволюціонізм. Тобто система, яка завершила певний цикл свого розвитку, проходячи чергову стадію, здатна перейти на рівень вище. У свою чергу ці рівні визначаються деякими головними ідеями, які задають характер поведінки системи, що розвивається на тому чи іншому рівні. Щоб управляти корпоративною культурою, необхідно розуміти принципи її розвитку [14]. Як і суспільство в цілому, так і окрема організація проходить свій шлях розвитку. Будь-який розвиток, будь-яка динаміка характеризується певними схожими стадіями.

У сучасних умовах розвитку бізнесу та під впливом пандемії компанії все частіше звертають увагу на цінності як на основу ділової діяльності, незалежно від того, зорієнтовані вони на споживачів продукції, співробітників, навколишнє середовище чи стосуються інших аспектів бізнесу, таких як інновації, безпека, справедливість. Цінності визначають поведінку людини в приватному житті та на робочому місці. Люди починають працювати у компанії зі своїми власними цінностями і формують її організаційні цінності. Відповідно система цінностей компанії складається з індивідуальних (особистих), так і організаційних цінностей. Особисті цінності відрізняються від організаційних тим, що вони асоціюються з людьми як особистостями, тоді як організаційні цінності пов'язані з організацією як системою. Б. Познер [15] стверджує, що «цінності лежать в основі культури організації». Однак особисті цінності впливають на поведінку людей в організаціях та на корпоративний клімат компанії.

Саме норми і цінності є найбільш важливими елементами будь-якої організації. Відповідно система цінностей компанії складається з індивідуальних (особистих),

так і організаційних цінностей. Малбашич І. та Посарич Н. [16] визначають організаційні цінності як основні принципи, що визначають спосіб ведення бізнесу компанії. Для управління корпоративною культурною компаній важливим є поділ цінностей за ступенем їх прийняття в організації, зокрема визнані публічно (проголошені, засвоєні, підтримувані), фактичні та бажані цінності. Визнані та фактичні цінності є декларативними і розглядаються в офіційних організаційних документах організації. Проте це не означає, якщо компанія не має задекларованих цінностей в певних документах, то їх не існує в компанії. Кожна організація має цінності, які формально сформульовані або ні. Основною проблемою є наскільки деякі цінності насправді присутні в організації, і наскільки вони лише декларативно прийняті або щось, до чого організація прагне.

«Визнані» або «проголошені» цінності приймаються і поділяються всіма членами організації, вони визначають соціальні норми, які усвідомлюються співробітниками і регулюють їх поведінку. Ці цінності включають до стратегії, цілей, філософії компанії, гасл, висловів, історій легенд та міфів компанії. Фактичні цінності – це ті цінності, які насправді присутні в організації та впливають на поточну організаційну поведінку та керують нею.

Загальновизнаною ціннісною моделлю є модель динамічних відносин між ціннісними типами Ш. Шварца, який виділив типові для кожного суспільства культурні ціннісні орієнтації шляхом усереднення ціннісних пріоритетів людей у вибірках кожної культури. Ш. Шварц виокремив десять мотиваційних типів: влада, досягнення, гедонізм, стимуляція, самостійність, універсальність, доброта, традиція, конформність, безпека. Згідно теорії Ш. Шварца [17] ціннісні типи знаходяться у динамічному взаємозв'язку, що було ним зображено шляхом кругової моделі сумісності і конфліктності цінностей [Schwartz, 2000], в якій окремі секції співпадають з ціннісними типами. Чим ближча відстань між цінностями окремих типів, тим більш вони є сумісними. І навпаки, якщо цінності знаходяться у протилежних ланках, то вони перебувають у конкурентних відносинах, що пов'язано з

антагонізмом мотиваційних цілей, які вони реалізують.

Кругова структура ціннісної моделі Шварца демонструє взаємозв'язок конфлікту та конкуренції між цінностями. Перший вимір «фіксує конфлікт між цінностями, які підкреслюють незалежність думок, дій та почуттів та готовність до змін (спрямованість, стимулювання) та цінностями, що підкреслюють порядок, самообмеження, збереження минулого та спротив змінам (безпека, відповідність, традиція). Другий вимір фіксує конфлікт між цінностями, які підкреслюють турботу про добробут та інтереси інших (універсальність, доброзичливість), та цінностями, що підкреслюють переслідування власних інтересів та відносний успіх і домінування над іншими (влада, досягнення, гедонізм, відкритість до змін, самовдосконалення» [18].

Задля компаративного аналізу цінностей міжнародних компаній використовують й інші моделі, зокрема, модель збалансованих організаційних цінностей на основі місії, яка була розроблена П. Кардоною та К. Рейем [19]. Вони включили до цієї моделі цінності сучасних організацій, що є найбільш придатними для класифікації: 1) бізнес-цінності, які відображають ділову діяльність організації (наприклад, наполегливість, ефективність, професіоналізм та націленість на результати), 2) цінності відносин – підвищення якості міжособистісних відносин (наприклад, спілкування, робота в команді та повага до людей), 3) цінності розвитку – спрямовані на диференціацію та постійне вдосконалення компанії (наприклад, інновації, креативність, навчання та постійне вдосконалення); 4) цінності внеску – спрямовані на те, щоб зробити якомога більше для зацікавлених сторін, ніж того вимагають ділові відносини (наприклад, задоволеність споживачів, інтерес до людей та соціальна відповідальність). Як зазначили Малбашич І. та Посарич Н. ця класифікація цінностей має два критерії – орієнтація організації на зовнішнє середовище та ставлення організації до змін.

Існує також ще одна класифікація цінностей – трьохвимірна модель, яка розроблена С. Доланом і його колегами [20]. Модель об'єднує три різних рівня цінностей:

особистісний рівень (емоційні цінності); 2) організаційний рівень (економічні цінності); 3) соціальний рівень (етико-соціальні цінності). Основне призначення моделі – показати, як можуть бути об'єднані емоційні й етико-соціальні цінності в рамках організації для досягнення рівноваги між індивідом, організацією і суспільством. Етико-соціальні цінності – це осмислення соціальної відповідальності організації перед суспільством. Економічні цінності – все те, що направлено на виживання компанії і отримання нею прибутку. Емоційні цінності – все що, має емоційне забарвлення і спрямоване на оцінку того, що робить компанія.

Ще одне питання, пов'язане з проблематикою корпоративних цінностей, полягає у визначенні їх джерела, тобто що є основою: особисті цінності чи цінності лідерів-менеджерів [21]. Традиційно вважається, що корпоративні цінності визначаються засновниками компанії, а потім засвоюються послідовниками та втілюються в їх діяльності. Нерідко зустрічаються твердження про те, що, хоча багато організацій декларують корпоративні цінності, все ж найчастіше вони генеровані тими, хто займає керівні позиції, і не відображають особистих цінностей співробітників. В результаті ці заявлені цінності «не працюють». На наше переконання, корпоративними цінностями повинні бути такі цінності, які відображають як цінності всіх співробітників, так і їх особисті цінності.

Вчені Малбашич І. та Посарич Н. здійснили аналіз змісту місій та «проголошених» цінностей компаній Fortune 100 у 2017 році на основі письмових джерел та офіційних веб-сайтів компаній. Після того, як були визначені всі «проголошені» цінності компаній Fortune 100, кожне конкретне значення було класифіковано у певну категорію цінностей відповідно до трьох найбільш релевантних моделей збалансованих цінностей.

Ними було виявлено, що у компаніях Fortune 100 цінності кланової культури (підтримка) та підприємницької культури (інновації) набагато більше підкреслюються, що

відображає переваги щодо гнучкості та змін. Далі вони виявили організаційні цінності компаній Fortune 100 відповідно до моделі цінностей Шварца. Цей аналіз показав, що для компанії Fortune 100 найвизначнішими є цінності самотрансцендентності, за якими слідує цінності самовдосконалення та цінності, пов'язані з відкритістю та змінами, тоді як найменш присутніми є цінності збереження. Відповідно до моделі організаційних цінностей на основі місій у компаніях Fortune 100 цінності розвитку та внеску найбільше виражаються та пропагуються, тоді як частка цінностей бізнесу у цих компаніях є найменшою. Цей аналіз вчених засвідчив, що найбільші світові компанії просувають принципово інші принципи ведення бізнесу. Оскільки цінності змінюються і розвиваються з часом, Малбашич І. та Посарич Н. говорять про «старі» та «нові цінності», поділяючи думку С. Долана, який визначає відмінності між організаціями ХХ століття, тими, що підтримують культуру контролю, та тими, що функціонують у ХХІ столітті, що характеризуються культурою навчання та розвитку. У своєму дослідженні С. Долан заявляє, що з часом відбуваються зміни не тільки у виборі цінностей, але про виникнення нових цінностей, як показано в таблиці 1.

В період пандемії споживачі змінили свою поведінку та уподобання, тому компаніям необхідно було зреагувати на ці тенденції та змінити свої стратегії та можливості виходу на ринок у відповідь. За даними міжнародної консалтингової компанії Deloitte [23], виробникам продукції необхідні коригування стратегій в період пандемії. Зокрема, чотири з п'яти компаній вказують, що перегляд їхньої стратегії виходу на ринок є вирішальним для досягнення цілей на 2021 рік; однак лише половина оцінила поточну зрілість пов'язаних з ними можливостей як високу. Як результат, переважна більшість зазначила стратегію виходу на ринок як основну сферу, яка потребує інвестицій.

Цінності в корпоративній культурі XX та XXI століття

Цінності	XX століття: культура контролю	XXI століття: культура навчання та розвитку
Контроль	Нагляд був зосереджений на контролі, спрямованому на виправлення відхилень від очікуваних результатів. Результати визначаються вищим керівництвом. Ієрархічна структура.	Менеджери заохочують самостійність та відповідальність працівників. Контроль вpleнений у політику та процедури для забезпечення якості та безпеки. Результати отримуються за допомогою процесів участі, які включають і спрямовані на отримання відповідної та точної інформації. Лінійна організаційна структура.
Підтримка	Говорити те, що, на вашу думку, хочуть почути інші; схвалення та похвала; допомога приховати помилки.	Допомагати іншим перевірити ефективність своєї роботи та вчитися на їх помилках.
Чесність	Дотримуватися власних принципів, цінностей та переконань; не здаватися.	Відкрита схильність до ситуацій та інших людей з різною системою віри.
Повага	Не ставляти під сумнів обґрунтування інших людей, а точніше тих, хто займає вищі посади.	Виявлення уваги до інших, незалежно від організаційного «рангу» та бути відкритими до думки інших, ідей, перспективи тощо.
Самовпевненість	Демонстрація впевненості у собі шляхом переконання та «перемоги». Визнання помилок подібне до «втрати обличчя» та статусу. Позиція – це спосіб життя.	Демонструючи впевненість у собі, а також приймаючи інші думки. Здатність визнавати помилки, вчитися у інших, незалежно від посади.

Джерело: [22]

Компанії використовують кризу COVID-19 як період великих змін для вдосконалення всіх аспектів структури бізнесу та операцій. Одним з таких пунктів порядку денного є перебудова структури витрат з акцентом на екологічні та соціальні цілі. Так, за опитуваннями Deloitte 9 з 10 споживачів кажуть, що пандемія – це «можливість для великих компаній перезавантажитися та зосередитись на правильних діях щодо працівників, споживачів, громад та навколишнього середовища». Три з чотирьох заявили, що «стратегія розміщення мети поряд із прибутком, вираження корпоративних цінностей та звернення підвищеної уваги споживачів до стійкості, соціальної справедливості, рівності та екологічної свідомості» – це ініціатива, яка займає високе місце у досягненні бажаних стратегічних результатів у 2021 році.

Дотримуватися таких цілей стає навіть важливим для доступу до інвестиційного капіталу. За прогнозами, екологічні, соціальні та урядові фонди зростуть у 3 рази від норми і можуть становити половину всіх інвестицій протягом п'яти років. Доступ до цих інвесторів ґрунтується на задоволенні вимог корпоративної соціальної відповідальності.

На наше переконання, щоб досягти успіху, компаніям необхідно вносити зміни до системи управління на основі цінностей задля досягнення цілей якості, безпеки, сталого розвитку, соціальної справедливості, рівності та екологічної свідомості. Задля усталення нових цінностей компаніям необхідно формувати високий рівень довіри до працівників та споживачів, що, крім компетентності, вимагає від них проявити гуманність та забезпечити прозорість, здійснюючи надання інформації як «зверху-вниз», так і «знизу-вгору» по різних каналах.

Нові цінності Топ-менеджменту необхідно інтегрувати в систему управління з усіх аспектів прийняття ділових рішень. Як свідчить практика, споживачі підтримують компанії, які займають справжні моральні позиції. Невідповідність в діях компанії від заявлених цінностей може спричинити публічне невдоволення споживачів продукції та працівників компаній, що в результаті може сприяти погіршенню репутації компанії.

Потреба в управлінні на основі цінностей виникає в умовах зміни організаційної ідентичності – в цій ситуації корпоративні цінності відіграють інтегруючу функцію. Якщо менеджменту компанії прагне підвищити керованість організації та її конкурен-

тний потенціал, то організація в цей момент стає сприйнятливою до сигналів із зовнішнього і внутрішнього середовища: шукає передові міжнародні практики, а також прагне посилити узгодженість з середини – аналізується конкурентне середовище і кращі практики, зворотний зв'язок. Саме у цьому аспекті, як було нами зазначено вище, власники і топ-менеджмент відіграють провідну роль в процесі формування і поширенні нових цінностей, шляхом «зверху-вниз». На початковому етапі значний внесок роблять HR-відділи, здійснюючи всередині компанії корпоративної комунікації, як координатори процесів з розробки нових цінностей, і в процесах доведення їх до співробітників і зовнішніх зацікавлених сторін. Активно йде передача інформації як «зверху-вниз», так і «знизу-вгору» по різних каналах, в яку втягується лінійний менеджмент. Зміцнюється механізм селекції прихильників корпоративних цінностей – за рахунок фільтрів відбору персоналу, оцінки, моніторингу цінностей. Йде спонтанне витіснення і мимовільний відсів людей, які не поділяють організаційні цінності, – вони досить швидко йдуть з організацій. При побудові ключових показників ефективності діяльності персоналу (в першу чергу керівників) увага приділяється не тільки економічним показниками, аналізуються й процесні показники, такі як рівень задоволення і залученості персоналу, скорочення корпоративного опортунізму, ставлення до клієнтів і постачальників.

Висновки. Отже, провівши аналіз ролі цінностей як основи корпоративної культури, можна зробити наступні висновки. Корпоративна (організаційна) культура – це складна динамічна ієрархічна система, яка складається з формальної (місія, бачення, цінності, які втілені в практиці компанії) та неформальної (соціальні взаємозв'язки, рольові моделі, ритуали, важливі історії в компанії) складових, які змінюються під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища компанії. За компонентам «цінностей» виявлено, що корпоративна культура ХХІ століття – це культура навчання та розвитку. Такі цінності як контроль, підтримка, чесність, повага, самовпевненість отримали нове забарвлення і сприяють розвитку ком-

панії та її працівників, а не лише контролю за діяльністю. В період пандемії відбулися трансформаційні зміни не лише у підходах до управління компаніями, а й вираженні корпоративних цінностей та підвищеної уваги до сталого розвитку, соціальної справедливості, рівності та екологічної свідомості. Задля досягнення успіху в усталенні цих цінностей компаніям необхідно формувати високий рівень довіри до працівників та споживачів, що вимагає від них проявити компетентність, гуманність та забезпечити прозорість, здійснюючи надання інформації як «зверху-вниз», так і «знизу-вгору» по різних каналах.

Література

1. Dolan S. L., Garcia S. Managing by values: Cultural redesign for strategic organizational change at the dawn of the twenty-first century / S. L. Dolan, S. Garcia // *Journal of Management Development*. – 2002. – № 21 (2), P. 101–117.
2. Виклики та тренди в HR 2020: огляд кейсів номінантів Премії HR-бренд. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://eba.com.ua/vyklyky-ta-trendy-v-hr-2020-oglyad-kejsiv-nominativ-premiyi-hr-brend/>
3. Браун Д. Корпоративное племя. Чему антрополог может научить топ-менеджера / Д. Браун, И. Крамер. – М. : Альпина Паблишер, 2018. – 236 с.
4. Gold K. Managing for Success: A comparison of the private and public sectors / K. Gold // *Public Administration Review*, 1982. Nov.-Dec. – P. 568–575.
5. Coleman J. Six Components of a Great Corporate Culture / J. Coleman // *Harvard business review*. – 2013. – № 6. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hbr.org/2013/05/six-components-of-culture>
6. Shein E.H. Organizational Culture and Leadership: A dynamic view / E.H. Shein. – San Fransisco. CA.: Jossey-Bass Inc., 1985. – 437 p. doi.org/10.1002/hrm.3930240312
7. Peters T.J., Waterman R.H. In Search of Excellence: Lessons from America's Best-Run Companies / T.J. Peters, R.H. Waterman. – Harper & Row, New York, 1982. – 400 p. doi.org/10.1177%2F019263658306746628
8. Андросова О. Ф. Визначення і сутність корпоративної культури в сучасному управлінні / О.Ф. Андросова // *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. – 2017. – Випуск 6 (11). – С. 224–233.
9. Демуз И. А. Формирование корпоративной культуры: мировой опыт и украинские реалии / И. А. Демуз, А. Н. Зленко, Е. Д. Исайкина // *Економічний вісник університету*. – 2019. – Вип. 40. – С. 77–85. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2019_40_12

10. Золотарьова О. В. Зарубіжний досвід формування корпоративної культури та можливості його адаптації вітчизняним бізнесом. / О. В. Золотарьова, О. Ю. Клементьєва // *Ефективна економіка*. – 2017. – № 12. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5969>
11. Ткачук Л. Концепція управління за цінностями як новий підхід у менеджменті закладу вищої освіти / Л. Ткачук, М. Ткачук // *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. – 2018. – № 14. – С. 41–49.
12. Прушківський В. Г. Особливості розвитку корпоративної культури металургійних підприємств / В. Г. Прушківський, В. А. Литовка // *Економічний вісник Національного гірничого університету*. – 2019. – № 2 (66). – С. 108–115. <https://doi.org/10.33271/ev/66.108>
13. Леонтьева Л. С. Организационная культура: региональный аспект: монография / Л. С. Леонтьева. – Московская международная школа бизнеса «МИРБИС» (Институт); Институт государственного и муниципального управления МУБиНТ, М., – 2004. – 240 с.
14. Бек Д. Э. Спиральная динамика. Управляя ценностями, лидерством и изменениями в XXI веке / Д. Э. Бек, К. Кован. – М. : BestBusinessBooks, 2010. – 424 с.
15. Posner Barry Z. Another Look at the Impact of Personal and Organizational Values Congruency / B. Posner // *Journal of Business Ethics*. – 2010. – № 97 (4), P. 535–541.
16. Malbašić I., Posarić N. A Comparison of the Organizational Values of the World's Largest Companies with the Organizational Values of Large Croatian Companies: A Balanced Approach / I. Malbašić, N. Posarić // *Management international conference (Venice, Italy, 24-27 May)*. 2017. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-7023-71-8/6.pdf>
17. Schwartz Shalom H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries / Shalom H. Schwartz // *Advances in Experimental Social Psychology*. – 1992. – № 5. – P. 1–65.
18. Schwartz Shalom H. An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values / Shalom H. Schwartz // *Online Readings in Psychology and Culture*. – 2012. – № 2 (1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
19. Cardona P. and Carlos R. Management by Missions / P. Cardona and R. Carlos. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.
20. Dolan S. L. Managing by Values / S. L. Dolan, S. Garcia, B. Richley McGraw-Hill: London, 2006. – 238 p.
21. Кабалина В. И., Чеглакова Л. М. Корпоративные ценности в управлении российскими компаниями / В. И. Кабалина, Л. М. Чеглакова // *Российский журнал менеджмента*. – 2013. – № 11(3), С. 5–30. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://rjm.spbu.ru/article/view/233>
22. Dolan Simon L. Coaching By Values: A Guide To Success in the Life of Business and the Business of Life / Simon L. Dolan. – Bloomington, IN: iUniverse Publishing, 2011. – 240 p.
23. Deloitte. 2021 consumer products industry outlook. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/consumer-business/articles/consumer-products-industry-outlook.html>

References

1. Dolan S.L., Garcia S. (2002). Managing by values: Cultural redesign for strategic organizational change at the dawn of the twenty-first century. *Journal of Management Development*, 21 (2), 101-117. doi.org/10.1108/02621710210417411
2. Vyklyky ta trendy v HR 2020: ohliad keisiv nominativ Premii HR-brend. Retrieved from <https://eba.com.ua/vyklyky-ta-trendy-v-hr-2020-oglyad-keisiv-nominativ-premiyi-hr-brend/>.
3. Braun, D., & Kramer, I. (2018). Korporativnoe plemya. Chemu antropolog mozhnet nauchit topmenedzhera. Moskva: Alpina Publisher.
4. Gold, K. (1982). Managing for Success: A comparison of the private and public sectors. *Public Administration Review*, Nov.-Dec., 568-575. doi.org/10.2307/976127
5. Coleman, J. (2013). Six Components of a Great Corporate Culture. *Harvard business review*, 6. Retrieved from: <https://hbr.org/2013/05/six-components-of-culture>.
6. Shein, E.H. (1985). Organizational Culture and Leadership: A dynamic view. San Fransisco. CA.: Jossey-Bass Inc.
7. Peters T.J., Waterman R.H. (1982). In Search of Excellence: Lessons from America's Best-Run Companies Harper & Row, New York .
8. Androsova, O.F. (2017). Vyznachennia i sutnist korporativnoi kultury v suchasnomu upravlinni. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 6(11), 224-233.
9. Demuz, I.A., Zlenko, A.N., & Isaykina, E.D. (2019) Formirovanie korporativnoy kultury: mirovoy opyt i ukrainskie realii, (40), 77-85. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2019_40_12.
10. Zolotarova, O.V., Klementieva, O.Yu. (2017). Zarubizhnyi dosvid formuvannia korporativnoi kultury ta mozhlyvosti yoho adaptatsii vitchyznianym biznesom. *Efektivna ekonomika* (12). Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5969>.
11. Tkachuk, L., & Tkachuk, M. (2018). Kontseptsia upravlinnia za tsinnostiamy yak novyi pidkhid u menedzhmenti zakladu vyshchoi osvity. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, (14), 41-49.
12. Prushkivskyy, V.H., & Lytovka, V.A. (2019). Osoblyvosti rozvytku korporativnoi kultury metalurhiynykh pidpriemstv. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, 2(66), 108-115. <https://doi.org/10.33271/ev/66.108>.
13. Leonteva, L.S. (2004). Organizatsionnaya kultura: regionalnyy aspekt. *Moskovskaya mezhdunarodnaya shkola biznesa «MIRBIS» (Institut); Institut gosudarstvennogo i munitsipalnogo upravleniya MUBiNT, Moskva*.

14. Bek, D.E., & Kovan, K. (2010). Spiralnaja dinamika. Upravljaja cennostjami, liderstvom i izmenenijami v XXI veke. Moskva: BestBusinessBooks.
15. Posner, Barry Z. (2010). Another Look at the Impact of Personal and Organizational Values Congruency. *Journal of Business Ethics*, 97(4), 535-541. doi = {10.1007/s10551-010-0530-1}
16. Malbašić, I. & Posarić, N. (2017). A Comparison of the Organizational Values of the World's Largest Companies with the Organizational Values of Large Croatian Companies: A Balanced Approach. Management international conference (Venice, Italy, 24-27 May) Retrieved from <https://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-7023-71-8/6.pdf>.
17. Schwartz, Shalom H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25: 1-65. doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60281-6
18. Schwartz, Shalom H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). doi.org/10.9707/2307-0919.1116
19. Cardona, Pablo, and Carlos Rey. (2008). *Management by Missions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. doi.org/10.1057/9780230598942_8
20. Dolan, S.L., Garcia, S., & Richley, B. (2006). *Managing by Values*. McGraw-Hill: London doi.org/10.1057/9780230597754
21. Kabalina, V.I., Cheglakova, L.M. (2013). Korporativnye Tsennosti v upravlenii rossiyskimi kompaniyami. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, 11(3), 5-30. Retrieved from <https://rjm.spbu.ru/article/view/233>.
22. Dolan, Simon L. (2011). *Coaching By Values: A Guide To Success in the Life of Business and the Business of Life*. Bloomington, IN: iUniverse Publishing.
23. Deloitte. 2021 consumer products industry outlook. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/consumer-business/articles/consumer-products-industry-outlook.html>.

ЦЕННОСТИ КАК ОСНОВА КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ

*В. Г. Прушковский, д. э. н., профессор, Э. В. Прушковская, д. э. н., профессор,
В. А. Литовка, аспирант, Национальный университет «Запорожская политехника»*

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: абстракции – при определении сущности понятия «корпоративная культура»; сравнительного анализа – при установлении различий между подходами к классификации корпоративных ценностей; синтеза – при формировании рекомендаций для компаний о необходимости внесения изменений в систему управления на основе ценностей в период пандемии.

Результаты. Выявлено разнообразие подходов к управлению корпоративной культурой в зависимости от анализа структурных элементов организации. Показано, что важным элементом являются нормы и ценности, которые изменяются и развиваются с течением времени. Проведен анализ подходов ученых (Ш. Шварца, П. Кардона, К. Рей, И. Малбашич, Н. Посарич, С. Долана, С. Гарсия). Установлено, что эти подходы имеют важное значение для осуществления сравнительного анализа ценностей международных компаний. На основе анализа компаний Fortune 100 показано, что корпоративная культура имеет «старые» и «новые ценности», что обуславливает определение различия между организациями XX века (поддерживают культуру контроля) и теми, которые функционируют в XXI веке (характеризуются культурой обучения и развития).

Новизна. В ходе анализа аналитических отчетов международных компаний и практик фирм в условиях пандемии определено, что корпоративные ценности сыграли интегрирующую функцию для субъектов хозяйствования. Компании начали процессы внесения изменений в систему управления на основе ценностей компаний для достижения целей качества, безопасности, устойчивого развития, социальной справедливости, равенства и экологического сознания.

Практическая значимость. Предложена система мер для достижения успеха в формировании ценностей безопасности, устойчивого развития, социальной справедливости, равенства и экологического сознания. В частности, компаниям необходимо формировать высокий уровень доверия к работникам и потребителям, что, кроме компетентности, требует проявление гуманности и обеспечения прозрачности, осуществления предоставления информации как «сверху вниз», так и «снизу-вверх» по разным каналам. Владельцы и топ-менеджмент

должны играть ведущую роль в процессе формирования и распространении новых ценностей.

Ключевые слова: корпоративная культура, ценности, управление ценностями, культура обучения и развития, пандемия.

VALUES AS THE BASIS OF CORPORATE CULTURE

*V. H. Prushkivskyi, D.E., Professor, E. V. Prushkivska, D.E., Professor, V. A. Lytovka,
Post-graduate student, Zaporizhzhia Polytechnic National University*

Methods. The results are obtained with the following methods: abstraction – in determining the essence of the concept of «corporate culture»; comparative analysis – in establishing differences between approaches to the classification of corporate values; synthesis – when forming recommendations for companies on the need to make changes to the value-based management system during the pandemic.

Results. The variety of approaches to corporate culture management depending on the analysis of structural elements of the organization is revealed. It is shown that an important element is the norms and values that change and evolve over time. The analysis of approaches by various scientists (S. Schwartz, P. Cardona, K. Rey, I. Malbashich, N. Posarych, S. Dolan, S. Garcia) to their classification is carried out. These approaches have been shown to be important for a comparative analysis of the values of international companies. Based on the analysis of Fortune 100 companies, it is shown that corporate culture has «old» and «new values», which determines the differences between organizations of the twentieth century (support the culture of control) and those operating in the 21st century (characterized by the culture of learning and development).

Novelty. The analysis of the analytical reports of international companies and firm practices in the pandemic found that corporate values played an integrative role for businesses. Companies have begun to make changes to their value-based management system to achieve the goals of quality, safety, sustainable development, social justice, equality and environmental awareness.

Practical value. A system of measures has been proposed to achieve success in establishing the values of security, sustainable development, social justice, equality and environmental awareness. In particular, companies need to build a high level of trust in employees and consumers, which, in addition to competence, requires them to show humanity and ensure transparency by providing information both «top-down» and «bottom-up» through various channels. Owners and top management have to play a leading role in the formation and dissemination of new values.

Keywords: corporate culture, values, value management, culture of learning and development, pandemic.

Надійшла до редакції 11.03.21 р.

КОНЦЕПЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

*В. В. Іванов, аспірант, Університет державної фіскальної служби України,
statemindvv@gmail.com, orcid.org/0000-0002-5834-379X.*

Методологія дослідження. В основі даної роботи знаходиться інституційний аналіз, історична та юридична герменевтика. В питанні генези термінів підприємство, підприємництво та їх відповідних франко-англійських аналогів використовувалися методи функціонального та категоріального аналізу. Абстракція та економічне моделювання здійснюється в частині дослідження мотивації для типового начальника митного посту та митного брокера, їхніх взаємостосунків. Синтез матеріалів за темою публічного підприємництва та громадської мобілізації, напрямків реформ української економічної системи здійснювався на основі структурно-логічного аналізу та узагальнення.

Результати. Визначенню категорії «публічне підприємництво» ускладнює неоднозначність розуміння поняття «підприємництво» взагалі, а також додаткова невизначеність цього терміну в Україні. Так само неоднозначним є поняття «публічне» загалом в науковій думці і в науковому полі України, зокрема. Термін «публічне підприємництво» пропонується використовувати в ситуації здійснення ініціативної, креативної, інноваційної, фінансово ризикованої діяльності в публічному полі, яка торкається суспільних інтересів. Публічним підприємництвом доречно вважати підприємницьку діяльність, результатом якої є створення публічної, суспільної цінності. Вона може або включати комерційну мету, або ні, бути як основною, так і побічною метою діяльності, її фактичним чи нормативним результатом.

Новизна. В дослідженні була здійснена концептуалізація поняття «публічне підприємництво» та його представлення як окремої економічної категорії зі своїми функціями, специфікою, місцем у соціально-економічній системі.

Практична значущість. Результати дослідження можуть використовуватися, перш за все, підприємцями, які діють в публічній площині, або тими, хто розглядає для себе таку можливість. Дослідження може використовуватись також і для формування стратегій у взаємовідносинах з партнерами, громадськістю та державою. Дослідження набуває значущості при застосуванні державними діями для концептуалізації своєї діяльності у сфері публічного управління.

Ключові слова: підприємство, підприємництво, публічне підприємництво, публічна цінність, публічний інтерес, приватний інтерес, громадська мобілізація, соціальна технологія, публічне управління, діджиталізація.

Постановка проблеми. Важливість дослідження теми публічного підприємництва в сучасній Україні зумовлена, передусім, місцем держави в українській економіці. Зокрема, в Україні через зведений бюджет перерозподіляються приблизно 35% ВВП, а з урахуванням відрахувань до різних фондів соціального призначення це склало близько 40 % у 2019р. У ВВП за методом кінцевого використання в 2019 р. кінцеві споживчі витрати сектору загального державного управління становлять майже 20% (табл. 1).

Українська економіка впродовж перших своїх 30-ти років пройшла складний, неоднозначний шлях і за деякими оцінками, є найслабкішою економікою Європи, на узбіччі всіх глобальних наукових та економічних процесів [17]. Це яскраво видно за наступними показниками: ВВП в розрахунку на душу населення в 2020 році – 3,6 тис. дол. США, це 45 місце серед країн Європи та 128 у світі [19]; свободи економічної діяльності –

рейтинг легкості ведення бізнесу 64 місце [20], індекс сприйняття корупції

(Transparency International) – за 2020 рік Україна посіла 117 місце в світі [21], з найгіршим значенням в Європі (нижче лише РФ).

Таблиця 1

Відношення державних фінансів України до ВВП України

Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ВВП, номінальний млн. грн	1979458	2383182	2982920	3558706	3974564	4194102
Зведений бюджет видатки млн. грн	679871,4	835589,8	1056759,9	1250173,6	1370113	1595289
% до ВВП	34,35	35,06	35,43	35,13	34,47	38,04
Видатки пенсійного фонду за рахунків власних коштів пенсійного фонду млн. грн	170900	111706,56	226675,67	259166,7	241800	338849
% до ВВП Разом зведений бюджет та видатки ПФУ	43%	40%	43%	42%	41%	46%
Кінцеві споживчі витрати сектору загального державного управління млн. грн	376315	443727	616621	739537	791571	807718
% до ВВП	19%	19%	21%	21%	20%	19%

Джерело: [24-27].

Корупція та неефективне державне управління взаємопов'язані та здійснюють негативний вплив на підприємницьку ініціативу в суспільстві. Дані показники корелюються з індексом інвестиційної привабливості, який проводить Європейська бізнес асоціація в Україні, за 5-ти бальною шкалою індекс складає 2,4, це найгірший показник з 2013 року, методика визначення індексу це, по суті, опитування керівників українських компаній і означає, що при опитуванні основні свої задачі управлінці бачать в утриманні

персоналу і оптимізації витрат при зменшенні інвестицій [22].

В 2014 році Україна піддалася збройній агресії Російської Федерації [17, 23]. Контрольована Україною територія зменшилася на 12%, населення на 7% [17]. Військову агресію РФ можна вважати наслідком слабкості української економіки та її причиною одночасно. В сучасному світі воюють не армії, воюють економіки і за економічними показниками РФ та України в останньої відсутні можливості істотно впливати на ситуацію (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняння економіки України до РФ

Показники (ВВП орієнтовно на березень 2021 р.)	Україна	РФ
ВВП млрд. доларів	149,54	1508
ВВП на душу населення тис. доларів	3,61	10,79
Військові витрати млрд. дол (США) 2020 р.	5,995	66,838
Загальна торгівля з ЕС, млрд. євро. 2019 р.	43,3	232

Джерело:[24,28,29]

Слабка економіка – це не тільки питання якості життя для українців, наразі це питання існування або не існування нас як вільної нації. Або точніше – якість життя ук-

раїнців – це питання існування або не існування української держави. У свою чергу, високий рівень якості життя обов'язково передбачає економічну та політичну свободу, свободу займатися підприємницькою діяль-

ністю, забезпеченість для цього необхідною інфраструктурою та можливість приймати участь в управлінні державою, діяти в публічній площині. Адміністративно централізовані характеристики української держави – це і основа, і проблема української економіки, для її підсилення не достатньо переходу до ринку економіки Української РСР. Вітчизняне суспільство потребує нових шляхів економічного розвитку. Вони мають ґрунтуватися на самоаналізі власної економічної системи та її 30-річної генези. За тридцять років існування незалежної Української держави так і не було побудовано повноцінну ринкову економіку [17]. Українська економіка є класичною сировинною, зарегульованою і монополістичною кумівською економікою. Доказом цього є відсутність ключових для економіки ринків, наприклад, ринку цінних паперів, досі тривають спроби організувати ринок енергоресурсів та ринок землі. Важко назвати хоч одну реформу публічної сфери, яка б, не те, що була успішною, а адекватно закінчилася хоч якимось результатом, по якому можна було б зробити якісь висновки, що вдалось і не вдалось виконати, і розібратися, чому. Це ті труднощі, яких зазнала Україна в спробі побудови ефективної державної бюрократії, вільного, конкурентного ринку та ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематикою інноваційної інфраструктури для розвитку підприємництва та трансформацією економічних систем, багато займалися українські науковці: В. Г. Бодров [9], Л. Л. Лазебник [3], розвитком цифрового підприємництва: Р. М. Лісова [2]. Питанню балансу публічних та приватних інтересів багато уваги приділили: Н. В. Андреюк [1], Е. С. Дмитренко [4], О. І. Миколенко [5], В. А. Карачай [6], В. В. Галуцько [7], А. В. Стасишин [8], Н. М. Коркунов [16]. Великий внесок в питання публічного управління, громадянського суспільства та громадської мобілізації зробив М. Г. Мур [12]. Безпосередньо теорією публічного підприємництва займалися: Е. Остром. [13], П. Г. Клейн, Ж. Т. Магоні, А. М. Макгахан [11], Р. Конвей, Я. Бурбідж [10], інші. Але відкритим лишилось питання, що власне вважати публічним підприємством, чим воно відрізняється від підприємства

приватного, та які оптимальні шляхи розвитку даної соціальної технології для сучасної України.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення загального контуру теорії публічного підприємництва, перспектив її розвитку та актуальності для економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що ідея публічного підприємства з'являється в науковій економічній літературі, з 60-х років XX століття [13], досі нема однозначного консенсусу відповідно того, що саме вважається публічним підприємством. Частково така невизначеність є закономірним результатом відсутності консенсусу підприємства взагалі [1]. Підприємство, як економічний термін, походить від французького «підприємець», що в свою чергу походить від французького «спроможність» (*entreprendre*, фр. здатність щось зробити, розпочати справу), здатність до чогось, до якоїсь дії.

Коли відбувалося залучення терміну «підприємець» до економічних досліджень, термін означав зовсім не класичного підприємця одинака новатора на вільному ринку. У Франції на початку XVIII століття не було відкритого ринку і торговий цех, не користувався великою популярністю у французьких фізіократів. Підприємцями називали саме державних контрактників, тобто спеціалістів: архітекторів та постачальників, які працювали за державним замовленням, за казенні гроші робили те, що складно було робити чиновникам. Відповідно старе значення французького слова «антрепенер» – це взяти на себе повноваження, щодо (зробити) чогось (виконати роботу). Переважно, це стосувалося військової логістики: постачання армії та будівництва інженерних споруд – мостів, фортець, т. ін., тобто стратегічних питань, які доручати чиновнику в умовах перманентних військових дій та корумпованої державної бюрократії, було занадто дорого.

За час Російської імперії, до складу якої входила Україна, в російській мові, відповідно, слова та похідні від нього «підприємець», «підприємливий» (*предприниматель, предприятие*) існувало паралельно з французьким «антрепенер», Це було звичайним через велику частку французьких

слів в тодішній російській мові. Термін «підприємець» та похідні від нього вважалося книжним та науковим, а «антрепренер» мало відтінок фривольності та екзотики і часто вживалось до театральної, розважальної справи [15]. При Радянській імперії слово антрепренер зникає разом з самими «антропренерами», а за підприємцями закріплюється значення власників підприємств, а за «підприємством» чітка промислова направленість. Таке визначення успадкувала і Україна, досі в наукових колах зберіглася радянський пережиток, коли слова підприємство і підприємництво дужі чітко і нелогічно розділяються. Під підприємством розуміється, виробнича або торговельна організація, а підприємництво, переважно і буквально, – в якості перекладу зарубіжної економічної термінології. Хоча лексично це значно ближчі та часто взаємозамінні терміни, які за значенням дещо подібні до англomовного терміну «бізнес». Це відбувається навіть всупереч словнику Української мови в 20-ти томах, АНУ 2010 року і, що ще цікавіше, всупереч словнику Української мови (СУМ-11) АН УРСР, 1980 року, який на відміну від російського аналогу допускає декілька трактувань слова підприємство, як виробничої організації та як вигідної справи [18].

Переклад пов'язаних термінів «підприємство», «підприємець», «підприємництво» з франко-англійського терміну (англ. enterprise, entrepreneur, entrepreneurship) є абсолютно симетричним, сенси є ідентичними, описують однакові явища і мають схоже походження з латинської («inter prehendere», можливо «взятись» [до чогось]) та, відповідно, старослов'янської (церк. «прѣдъ» та «имѣти» – прийняти, взяти, отримати) мови. Оригінально, в українській мові це складна, можливо навіть небезпечна справа, яка відповідно достойно винагороджується в разі успіху та людина, яка цією справою займається. В господарському кодексі України «підприємництво», по суті, означає будь-яку справу з метою прибутку, яка дозволена державою.

На нашу думку підприємництво, як будь-яка інша, базова категорія економіки не потребує абсолютного визначення, як не можливо однозначно сформулювати, що таке, наприклад, ринок. Ми знаємо, що ринок

працює, частково бачимо як він працює, при цьому невідомо абсолютно точно, чому і як це відбувається, але це факт, свідками якого ми є. Є базові категорії, на кшталт ринку, підприємництва, раціональності, їхні визначення змінюються з розвитком соціально-економічних відносин та економічної думки. Однозначне визначення таких термінів призводить лише до того, що науковець починає досліджувати свою власну термінологію і визначати, що є характерним, а що ні конкретно до того визначення, яким він сам послуговується. В даній роботі під підприємництвом розуміється самостійна, законна, на власний ризик діяльність з економічною метою, в умовах обмежених ресурсів і обмеженої інформації.

Можна виділити два підходи до визначення публічного підприємництва: функціональний підхід та підхід, пов'язаний з правом власності. Обидва підходи розкривають публічне підприємництво через категорії публічної цінності та публічного інтересу.

Яскравою різницею класичного і публічного підприємництва, а також принциповим питанням, через яке визначається останнє, є поняття публічної цінності. Публічна цінність або громадська цінність в теорії публічного управління визначається як цінність послуг, що надаються публічними організаціями та державними органами для всього суспільства та концептуально поєднується з поняттями суспільний діалог, сталий розвиток, соціально орієнтована ринкова економіка. Вперше активно досліджена гарвардським професором Марком Муром, який і вважається засновником теорії публічної цінності та «нового публічного менеджменту» [12].

Публічна цінність та прибуток – це ті категорії, які однозначно розділяють публічне та приватне підприємництво. Приватне підприємство обмежене і контрольоване ринком (це і обумовлює цінність ринку як такого), він розділяє якісну та низьку або уявну економічну цінність шляхом фінансового банкрутства тих підприємців які не змогли розділити перше від другого [12].

Пропонуючи концепцію публічної цінності, Марк Мур вирішив зробити все максимально просто: під публічною цінністю ро-

зуміти мету діяльності управлінця в публічному секторі. Симетрично до мети діяльності управлінця в приватному секторі – отримати прибуток. Необхідно відзначити, що дана логіка чудово розуміється в адміністративній економіці України, але в розвинутих демократіях, до яких, ми сподіваємось, рухається Україна, на державу прийнято дивитись з пересторогою, що є абсолютно зрозумілим оцінюючи стан, в якому перебуває кумівська псевдо-соціальна економіка України. Австрійська економічна школа, яка власне і зробила найбільший внесок в теорію підприємництва, дивиться на державу, переважно, як на зло, яке доводиться терпіти.

В своїй роботі Марк Мур задає риторичне питання: державний службовець, чиновник на державній службі, людина, організація яка отримує фінансування з державного бюджету за роботу, за яку? Над чим? Який сенс його, її зусиль? Ринок все вирішує однозначно – прибуток чи збиток. [12]. Корумпована бюрократія все вирішує так само однозначно: прибуток за рахунок конфлікту інтересів, абсолютно непропорційний, при цьому, збиток для публічних фінансів та економічна бідність цілих регіонів.

Змоделюємо ситуацію: пані Ірина, певний час працює начальником митного посту на західному кордоні України. До її послуг є митний кодекс України, який визначає мету її діяльності – забезпечення додержання митного режиму та митної безпеки України. Деякі її обов'язки формалізовані в безпосередніх посадових інструкціях, можливо вона їх навіть знає. Як людина практична вона розуміє, що головна її функція – це забезпечення виконання плану з надходжень до бюджету та підтримка гарних стосунків із своїм безпосереднім керівництвом, завдання досить взаємопов'язані. Крім того на ній обкладання посту, регулярний ремонт, на який фінансування не випикується. Ще є стосунки з місцевою адміністрацією, місцевими бізнес структурами, які прямо зав'язані на державний кордон, переважно це одні і ті ж люди, і загалом це цілісна прикордонна інфраструктура, яка живе на і за рахунок кордону. Всі їхні інтереси Ірина повинна враховувати в своїй діяльності. Ірина виросла в типовій західноукраїнській сім'ї, де її навчили розуміти

ситуацію, але робити свою справу по можливості добре. Що власне їй вважати своєю метою? Втриматись на посаді якомога довше? Яку публічну цінність вона має створювати, чи можливо виміряти цю цінність в гривнях?

Змоделюємо інший приклад. Пані Юлія є митним брокером, керівником невеликого підприємства, приватною особою. Вона працює заради прибутку, надає послуги підприємствам по забезпеченню швидкого і законного проходження всіх митних процедур. Вона заощаджує час і зусилля суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності і за рахунок цього отримує певну фінансову винагороду. Чи варто її оцінювати як абсолютно приватного підприємця? Її роботу також, визначає митний кодекс України, вона також має забезпечувати чітке дотримання митного режиму, вона не може обмежуватись самим лише виконанням букви закону, як будь-який інший підприємець, бо мусить постійно співпрацювати з пані Іриною та її колегами, і підтримка з ними гарних взаємовідносин набагато важливіша для Юлії, ніж взаємовідносини з клієнтами. Вона пов'язана формальними та неформальними зв'язками з посадовими особами. Хоча це прямо не передбачено в митному кодексі, але забезпечення митного контролю також, частково лежить на Юлії, за свого клієнта вона відповідає своєю репутацією перед дозвільними державними органами.

З точки зору Марка Мура, та і будь-якого представника країни з розвинутою, ефективною державною бюрократією, публічна цінність – це не стільки нормативний результат діяльності публічного управлінця, скільки те, що державний службовець бачить перед собою, це внутрішнє питання, яке має задавати собі кожен хто «служить» а не «заробляє» на казенному місці. Для людини, яка прагне мати перед собою мету і гордість за виконану роботу, поняття публічної цінності наповнене смыслом, який ясно усвідомлюється. Етична цінність цього питання завжди зрозуміла для людини, питання нашого дослідження в тому, щоб надати їй економічну оцінку і зробити доступною для використання в стратегії нашого державотворення, в розбудові ефективної державної бюрократії. Під державотворенням ми розуміємо не побудову адміністративної інституції заради

розподілу суспільного продукту, а створення ефективного суспільства, наповненого державними, приватними, публічними інституціями, які взаємодоповнюють одна одну і використовуються в сфері, де кожна з них є найбільш ефективною та доцільною.

Публічна цінність може розкриватися через поняття публічний інтерес, що в свою чергу визначає пристосований до послуг уряд, через участь громадян у державній політиці; шляхом об'єднання інтересів різних суспільних груп та зацікавлених осіб; через зближення публічної адміністрації та ринкових структур для ефективного використання публічних ресурсів [8].

Розділення публічного та приватного інтересу є питанням також юридичним і принциповим в адміністративному праві. Виникнення поняття публічний інтерес відбулося ще в римському праві де під публічним інтересом розумілись інтереси, які не є приватними тобто пов'язаними з особою, а є «загальними». З правової точки зору розділення на приватні та публічні інтереси виникає в зв'язку з необхідністю розділення права, відповідно на публічне і приватне. Але з часу існування римської імперії дане трактування переважно вважається недоцільним через розпливчастість поняття публічного і приватного інтересу. Наводиться така логіка: якщо публічний інтерес зводиться до сукупності інтересів приватних осіб, то мають бути «більш публічні» і «менш публічні» інтереси відповідно до кількості приватних інтересів, які вони включають та їх соціальної ваги [16]. Правничу науку така логіка переважно не влаштовує, адже вона позбавлена необхідної для правників точності, з точки зору ж економічної теорії це надає певне пояснення, чому держава в особі її органів та посадових осіб має складності для якісного представлення і задоволення суспільних потреб та інтересів.

Великий вплив на концепцію приватного та публічного права в Україні справила її довга історія перебування під азієським впливом з її концепцією права як бажання правителя та підпорядкування індивідууму громаді тобто інтересів приватних інтересам публічним. В Україні, як і в більшості, в минулому, радянських республік, інтереси чиновників превалюють над інтересами су-

спільства, що зумовлює адміністративний характер економіки, соціальний неспокій та недовіру в економічних взаємовідносинах, і як наслідок відсутність внутрішніх інвестицій та стимулів для підприємницької діяльності.

Оцінюючи українські юридичні до-слідження стосовно теми публічного інтересу можна виділити проблему: яка власне різниця між публічним і державним інтересом, і що важливіше. В адміністративній українській економіці важливішим є, звісно, державний інтерес, а в демократичній ліберальній економіці – публічний. Як громадяни держави, яка декларативно рухається до ліберальної правової форми устрою, українські науковці начебто виділяють публічний інтерес як основний, але будучи по факту частиною абсолютно забюрократизованої та зарегульованої економіки, в кінцевому випадку українська юридична наука часто зрощує категорії публічного і державного інтересу, підмінюючи одне іншим. Економічна гіпотеза стосовно відсутності державних інтересів взагалі як таких, пострадянською українською юридичною наукою не сприймається в принципі [5]. Проте загалом науковці погоджуються з тим, що публічний інтерес є ширшим за державний. Виділяється три групи інтересів: державні, суспільні та місцеві, які, об'єднують в поняття публічний інтерес [4].

Юридичне визначення поняття «публічний інтерес» об'єктивно вимагає закріплення в українському законодавстві. Виділяючи широкий спектр пов'язаних понять: національний, суспільний, приватний інтерес, юридична наука закономірно визнає його лише через закріплення його в праві, в законах чи постановах державних органів влади. Юридично публічний інтерес зводиться до сукупності інтересів приватних, які «мають» (повинні?) представляти державні органи. Наприклад згідно рішення суду від 13 лютого 2019 року по справі №233/4308/17 за позовом Державіаслужби до ТОВ «Будгенконтракт» про зобов'язання знести самочинне будівництво, суд постановив, що оскільки Державіаслужба є центральним органом виконавчої влади, то він представляє публічний інтерес і має право вимагати припинення будівництва. Питання в тому, як тоді характеризувати скандали з незаконним

будівництвом та боротьбою проти підприємств забудовників місцевих активістів, питання що постійно виникає в громадському просторі всі роки незалежності. Тобто публічний інтерес є сукупністю приватних і його має визначати державна адміністрація. Виникає логічне питання: якщо публічні інтереси є в кінцевому підсумку сумою інтересів приватних, нехай і визнаних і сформульованих державою, то чому українська правнича наука так явно виділяє та підтримує незалежний державний інтерес, як окрему юридичну сутність. Чому тоді не продовжити логіку і не сформулювати, що державний інтерес складається з сукупності інтересів окремих чиновників та службовців в погонах?

Важлива ознака публічного інтересу – це те, що органи, відповідальні за його вираження, не мають підміняти публічний інтерес приватним чи корпоративним. Публічні інтереси змінюються постійно. Суспільство, обмежене кордонами будь-якої держави, генерує, як правило, величезну кількість інтересів різних соціальних груп, часто протилежних. Взаємна боротьба інтересів, яка виникає при цьому, є основою політичної діяльності в державі, а визначення актуальних публічних інтересів і є основною метою як місцевого самоврядування так і підприємства в публічній площині. Аналізуючи приватну і публічну сферу, варто підкреслити, що вони взаємодіють між собою і саме публічна сфера визначає характер приватно-публічних взаємовідносин. А також те, що якщо ми залишаємо за державою право формулювання публічного інтересу, то маємо передбачити інструменти для розділення публічного інтересу та приватного інтересу суб'єктів державної адміністрації [4].

На разі в західній економічній думці поширеною є функціональний підхід до публічного підприємництва зі сторони держави, тобто про підприємництво в публічному секторі. Це створення системи правил та стимулів, які б мотивували державного службовця до ініціативної, інноваційної та креативної поведінки [10]. Це є закономірним продовженням теорії «нового публічного менеджменту». Публічне підприємництво з точки зору функціонального підходу виникає як закономірна відповідь на зростаючу важливість категорії «підприємництво» в західній і

світовій економічній теорії, яку можна почати від французької до австрійської економічних шкіл, від введення «Підприємця» як економічної категорії (Кантільйон, Кене, Бордо) до розвитку категорії «Підприємництво» в XX столітті (австрійська школа: Хаек, Шумпетер, Кірцнер та інші) [3]. Коли за підприємництвом закріплюється ключова роль на ринку, необхідністю та двигуном його розвитку, основним носієм ризику, аналізу інформації та джерелом інновацій, то одночасно починають виникати гіпотези про призначення підприємництва, як соціальної технології в публічній сфері. В цьому випадку під публічним підприємництвом розуміється процес інновацій та креативної поведінки в публічній сфері для публічного інтересу на противагу отриманню особистого прибутку на вільному ринку. Наприклад, професор Клейн з колегами пропонує методичний аналіз категорії «підприємництво» за функціями. Визначає можливість, складності та специфіку використання в публічній сфері тих елементів, які добре працюють в системі вільного ринку [11]. Такий функціональний аналіз є доволі популярним, часто виділяють саме здатність до інновацій, досліджується та формалізуються гіпотези здійснення інновацій в публічній сфері або навіть прямо в сфері державної бюрократії [10]. Через алгоритмізацію підприємницького процесу, можна дослідити варіанти системного здійснення інноваційної функції. Можливо, що навчити підприємництву комп'ютер буде легше, аніж навчити креативному мисленню державну бюрократію. Якщо розглядається можливість створення програми здатної до креативної праці, програм, які здатні знімати анімаційні фільми, то чому не спрямувати їх на здійснення простої форми підприємництва? Вже зараз технології штучного інтелекту активно застосовуються в біржовій торгівлі, зокрема програми-боти, які дозволяють в лічені секунди продавати та купувати цінні папери на мільярди гривень. Чи можна назвати підприємцем програму? Це була б квінтесенція цифрового підприємництва.

Такого роду метод корисний для наукового аналізу, оскільки поряд з розвитком теорії публічного підприємництва виникає можливість точніше дослідити, чим власне є

підприємництво і ринок загалом (і що представляє собою людська праця як фактор виробництва). Будучи частиною загальної теорії підприємництва, концепція публічного підприємництва виносить її за ринкове поле, робить її дослідженням специфічної, поведінки людини економічної. Через теорію публічного підприємництва під іншим кутом розкривається теорія ринкової економіки, але це не дає точнішої відповіді на питання: що власне вважати публічним підприємництвом? «Ignotum per ignotius», в чому може бути його принципова відмінність від класичного ринкового? Виникає значно більше питань, ніж відповідей, наприклад, хист до заняття підприємництвом, тобто, підприємливість – це характеристика людини, в кінцевому підсумку окремої особистості чи колективу людей?

Типовий функціональний підхід до публічного підприємництва полягає в з'ясуванні його функціонального призначення, обґрунтування форм і методів взаємодії з навколишнім середовищем. В цьому сенсі Україна може надати величезний практичний матеріал. Найбільш відома успішна історія з даної практики – це історія побудови «Прозогто», яка просувалася переважно вихідцями з приватної сфери: Павло Шеремета, Айварас Абромавичус, Максим Нефьодов, Олександр Стародубцев та інші. Проте проблема полягає в тому, що згаданий приклад та інші ніколи не були результатом роботи механізму відбору на державну службу, який би дозволяв здійснювати ефективну селекцію людей з бізнесу і надавав би їм можливість реалізувати свої навички у публічній сфері. В Україні це завжди була відповідь на певні форс-мажорні обставини, яка обумовлювалась саме перманентною економічною кризою, чистою політикою, корупцією та кризою публічного управління.

В цьому питанні доречно згадати поняття цифрового підприємництва, що по суті означає лише те, що вся комерційна діяльність людини відбувається в мережі, практично на його комп'ютері. Наукові статті стосовно публічного управління останні роки за об'єктивними причинами пов'язані з ідеєю тотальної інформатизації державного сектора [6]. Професор Бодров В. Г. зазначає,

що поступовий перехід українських підприємств та державних інституцій на цифрові технології є вирішальним для досягнення економічного прориву країни [3]. В сучасному цифровому світі ефективне ведення підприємницької діяльності вимагає застосування новітніх технологій в управлінні та на підприємствах в цілому. Якщо підприємство прагне до довгострокового прибуткового функціонування воно має вибудовувати свою комерційну стратегію з точки зору генерації високої споживчої цінності використовуючи всі наявні можливості [2]. Абсолютна цифровізація, як державного так і підприємницького сектору, є початком абсолютної прозорості будь-якої законної комерційної діяльності, що може змінити наші уявлення про публічну діяльність та підприємництво взагалі. Але ці питання технологічні і навіть футуристичні, а технологічні питання завжди дуже комплексні, вони залежать від багатьох чинників і надзвичайно складні для передбачення. Це залежить від країни, регіону, стану світової економіки, адже технології поширюються географічно нерівномірно, і крім того, вирішальність впливу технології на будь-що це питання досить дискусійне.

Іншим зразком є створення публічного підприємництва «знизу», тобто здатність економічних агентів до самоорганізації і організованого співробітництва з державою [13]. І це може бути принципово новим способом економічної організації цілих секторів української економіки. Особливо тих, які є проблемними через неможливість ні повністю приватизувати ні залишити в державній сфері, в сферах де приватизація почалась але так і не отримала логічного завершення. Це може стосуватись ринку зброї та оборонного комплексу, сфери будівництва доріг, митної сфери, зокрема сумнозвісного інституту уповноваженого (авторизованого) економічного оператора. Актуальною є проблема розвитку державно-приватного партнерства, яке має перспективи, але ще не розвивається в Україні з бажаними темпами.

Певною перевагою для України може бути відверто адміністративний характер її економіки [17] оскільки важко побудувати нові інституційні структури в умовах де державна бюрократія працює ефективно і де є

добре функціонуюча ринкова економіка. В сучасних українських умовах, коли ми лише вибудовуємо ефективну демократичну державну бюрократію саме механізм публічного підприємництва може бути вирішенням для багатьох складних секторів Української економіки, особливо враховуючи традиції самоорганізації в ментальності українців.

Одною з причин розвитку публічного підприємництва в Україні та будь-якій іншій країні, можна вважати неспроможність держави точно визначати інтереси суспільства, або, принаймні, складності при їх визначенні у деяких специфічних соціально-економічних сферах. В тих сферах, які неможливо організовувати виключно державним чи ринковим шляхом і де вимагається взаємодія між публічними та приватними структурами, де відбувається складне поєднання публічних та приватних інтересів.

Підсумовуючи вище зазначене під публічне підприємництво пропонується розуміти підприємницьку діяльність економічним результатом якої є створення публічної цінності. Чи є публічна цінність основним чи побічним результатом, або нормованим чи ненормованим не є принциповим. Важливим є поєднання публічних та приватних інтересів та/або публічної та приватної власності в єдиному комплексі соціально-економічних взаємовідносин.

Класичне підприємництво передбачає автономне існування в ринкових умовах. Для виживання і процвітання підприємству в умовах вільного ринку необхідно здійснювати інноваційну діяльність будь-якого типу, в адміністративній економіці це не так обов'язково, підприємство може просто існувати як «національний виробник», під захистом держави. Інновацією може бути нова технологія або просто новий спосіб розв'язання існуючої проблеми, більш ефективніший ніж той, що діяв на ринку раніше. Якщо фірмі, людині, організації не вдається цього зробити, вона занепадає, а її ресурси переходять до тих, кому це вдається. Коли в дію вступає держава, альтернативний ринковому спосіб управління економікою, наприклад в процесі державних закупівель, коли держава виступає споживачем продукції підприємства, ситуація набуває інших ознак. В

такому випадку класична теорія підприємництва не є повноцінною. На нашу думку, публічним підприємництвом можна вважати всі випадки підприємницької діяльності, в яких будь-яким чином задіяні державні чи місцеві владні структури, наприклад, державні закупівлі, договори концесії, окремі випадки державного ліцензування. В такому разі це перестає бути чистою класичною підприємницькою діяльністю на власний розсуд та на власний ризик, принаймні в типовій адміністративній, пост-радянській економіці. Враховуючи зарегульованість, постійний «захист національного виробника» та «купуї українське», частину сучасної української економіки доречно розглядати саме як прояв публічного підприємництва зі своїми специфічними принципами функціонування та розвитку.

Висновки. Для коректного визначення терміну «публічне підприємництво» необхідно усвідомлювати, що терміни підприємство, підприємництво є базисними в аналізі ринкової економіки, та не можуть мати однозначного визначення. До концептуалізації публічного підприємництва доречно підходити через функції підприємництва в ринкових умовах, через поняття публічного та приватного інтересу, публічного управління та публічної цінності, громадянської мобілізації. Під публічною цінністю тут необхідно розуміти інклюзивну користь від економічної діяльності, яка не обмежується підприємством а розподіляється на певну частину або все суспільство.

Якщо коротко оцінити поняття публічного інтересу згідно українського адміністративного права, то це сукупність приватних інтересів, яка визнається державою. Тобто публічний інтерес це інтерес державних органів влади, які автоматично є вираженням інтересів суспільства. Такий результат законодавчий адже сам розвиток категорії публічний інтерес йшов на противагу категорії інтересу державного і в кінцевому підсумку його просто замінив. Публічний інтерес є категорією ширшою за приватний і є – сукупністю багатьох різних інтересів, в тому числі і приватних, в певний спосіб узгоджених між собою, він може включати і не включати інтерес державний, і є ширшим за нього. В пи-

танні публічного інтересу особливо важливим є не стільки що це, як те як він визначається суспільством.

Подальшого визначення потребує спеціальна економічна дефініція публічного інтересу, на відмінну від юридичної, але з врахуванням останньої та з включенням в неї категорії публічної цінності, соціальної відповідальності, суспільного діалогу, стабільного та гармонійного економічного розвитку.

При функціональному підході до публічного підприємництва, його можна розуміти як здійснення підприємницької діяльності в публічному секторі для забезпечення суспільних (національних) інтересів. При підході зумовленому питаннями власності під публічним підприємництвом розуміється випадки об'єднання публічної та приватної власності в одному економічному процесі або ті ситуації коли однозначне визначення права власності ускладнене та/або потребує складних форм взаємодії публічних та приватних структур.

Література

1. Андреюк Н. В. Податкове планування: баланс приватних і публічних інтересів / Н. В. Андреюк, Л. Л. Лазебник // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2019. – №14. – С. 275–282.
2. Лісова Р. М. Вплив діджиталізації на бізнес-моделі: етапи та інструменти цифрової трансформації / Р. М. Лісова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2019. – 24 (2). – С. 114–118.
3. Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку: монографія / за ред. д. е. н., професора П. В. Пашка та д. е. н., професора Л. Л. Лазебник; Державна фіскальна служба України; Університет державної фіскальної служби України. – Ірпінь, 2019. – 476 с.
4. Дмитренко Е. С. Особливості співвідношення публічного і приватного інтересу у фінансовому праві / Е. С. Дмитренко // Науковий часопис національної академії прокуратури України. – 2016. – №2. – С. 89–94.
5. Миколенко О. І. Публічний і приватний інтерес в адміністративному праві / О. І. Миколенко // Правова держава. – 2016. – № 24. – С. 100–104.
6. Карачай В. А. Електронне врядування як інструмент забезпечення публічних цінностей / В. А. Карачай // *Magisterium*. – 2012. – №46. – С. 47–49. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_p_2012_46_12
7. Галунько В. В. Публічний інтерес в адміністративному праві / В. В. Галунько // Форум права. – 2010. – №4. – С. 178–181.
8. Стасишин А. В. Теоретичні дослідження публічних цінностей // Сучасна парадигма публічного управління : Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції / За наук. ред. к. е. н., доцента Стасишина А. В. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 17–18 жовтня 2019 р. – 629 с.
9. Bodrov V. G. et al. Conceptual Scheme of Digital Transformation of Business Model of Industrial Enterprises // *International Journal of Recent Technology and Engineering*. – 2019. – Т. 8. – С. 107–113.
10. Rowan Conway, Ian Burbidge, Luke Timmons, Shirin Maani. (2018). Move fast and fix things. How to be a public entrepreneur. RSA Lab report.
11. Klein, P. G., Mahoney, J. T., McGahan, A. M., & Pitelis, C. N. (2010). Toward a theory of public entrepreneurship. DOI:10.2139/ssrn.1351494
12. Moore, M. H. (1995). Creating public value: Strategic management in government. Harvard University Press.
13. Ostrom, E. (1990). Governing the commons: The evolution of institutions for collective action.
14. Ostrom, E. (1965). Public entrepreneurship: a case study in ground water basin management.
15. Виноградов В. В. (1978). История русского литературного языка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wordhist.narod.ru/predprinimatel.html>
16. Коркунов Н. М. (1897). Лекции по общей теории права.
17. Аналітична доповідь національного інституту стратегічних досліджень до щорічного послання президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-4>
18. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К. : Наукова думка, 1970–1980. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/pidpryjemecj>
19. Сайт statistics times, з посиланням на дані міжнародного валютного фонду: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://statisticstimes.com/economy/european-countries-by-gdp-per-capita.php>
20. Рейтинг легкості ведення підприємницької діяльності: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings?region=europe-and-central-asia>
21. Transparency international. Індекс сприйняття корупції: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.transparency.org>
22. Європейська Бізнес Асоціація. Індекс інвестиційної привабливості: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analityka/>
23. Сайт Верховної Ради України. Резолюція ООН 14.12.1974 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74?lang=uk#Text

24. Сайт Міжнародний валютний фонд: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/en/Countries>
25. Сайт Мінфін України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
26. Звіти ПФ України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/>
27. Державна служба статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/vvp/kkv_vvp/kkv_vvp_u/arh_ksv_du_u.htm
28. SPRI Military Expenditure: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sipri.org/databases/milex>
29. An official website of the European Union: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/ukraine/>

References

1. Andreiuk, N.V., & Lazebnyk, L.L. (2019). Podatkove planuvannya: balans pryvatnykh i publichnykh interesiv. Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienko, (14), 275-282. Retrieved from [visnyk-14.pdf \(kpnu.edu.ua\)](#)
2. Lisova, R.M. (2019). Vplyv didzhitalizatsii na biznes-modeli: etapy ta instrumenty tsyfrovoy transformatsii. Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. 24(2). 114-118.
3. Pashko, P.V., Lazebnik, L.L., Kinderskyi, Y.V., Belinskaya, Y.V., Bodrov, V.G., Gayevska, L.M. (et al.) (2019). Pidpriemnytstvo v epokhu hlobalnykh transformatsii: vyklyky ta perspektyvy rozvytku. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy; Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy. Ipin. Retrieved from <http://ir.nusta.edu.ua/handle/doc/4140>
4. Dmytrenko, E.S. (2016). Osoblyvosti spivvidnoshennia publichnoho i pryvatnoho interesu u finansovomu pravi. Naukovyy chasopys natsionalnoi akademii prokurayury Ukrainy, (2), 89-94.
5. Mykolenko, O.I. (2016). Publichnyi i pryvatnyi interes v administratyvnomu pravi. Pravova derzhava, (24), 100-104.
6. Karachai, V.A. (2012). Elektronne vriaduvannya yak instrument zabezpechennia publichnykh tsinnosti. Mahisterium, (46), 47–49. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_p_2012_46_12
7. Halunko, V.V. (2010). Publichnyi interes v administratyvnomu pravi. Forum Prava, (4), 178-181.
8. Stasyshyn, A.V. (2019). Teoretychni doslidzhennia publichnykh tsinnosti. Proceedings from-MIIM '1 Materiali I: Mizhnarodna nauko-vo-praktychna konferentsiia. 17-18 zhovtnia 2019 r. A.V. Stasyshyn (Ed.). Lviv: Lvivskyy natsionalnyy universytet imeni Ivana Franka. Retrieved from: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Zbirnyk_tezy_LNU_2019_Paradyhma_PU.doc-1.pdf
9. Bodrov, V.G., Lazebnyk, L.L., Hurochkina, V.V., & Lisova, R.M. (2019). Conceptual Scheme of Digital Transformation of Business Model of Industrial Enterprises. International Journal of Recent Technology and Engineering, (8), 107-113. DOI:10.35940/ijrte.C1018.1183C19
10. Rowan Conway, Ian Burbidge, Luke Timmons, Shirin Maani. (2018). Move fast and fix things. How to be a public entrepreneur. RSA Lab report. Retrieved from https://www.thersa.org/globalassets/pdfs/reports/1331_move-fast-and-fix-things_final.pdf
11. Klein, P.G., Mahoney, J.T., McGahan, A.M., & Pitelis, C.N. (2010). Toward a theory of public entrepreneurship. DOI:10.2139/ssrn.1351494
12. Moore, M.H. (1995). Creating public value: Strategic management in government. Harvard University Press.
13. Ostrom, E. (1990). Governing the commons: The evolution of institutions for collective action. Cambridge university press.
14. Ostrom, E. (1965). Public entrepreneurship: a case study in ground water basin management.
15. Vynohradov, V.V. (1978). Istoriia russkogo literaturnogo yazyka. Retrieved from <http://wordhist.narod.ru/predprimatel.html>
16. Korkunov, N.M. (1897). Lektsii po obshchey teorii prava.
17. Analitichna dopovid natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen do shchorichnoho poslannia prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi rady Ukrainy pro vnutrishnie i zovnishnie stanovyshe Ukrainy. (2020). Retrieved from <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-4>
18. Bilodid I.K. (Ed.). (1970-1980). Slovnnyk ukrainskoi movy. (Vols. 1-11). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/pidpryjemecj>
19. Sayt statistics times, z posylanniam na dani mizhnarodnoho valiutnoho fondu. Retrieved from <http://statisticstimes.com/economy/european-countries-by-gdp-per-capita.php>
20. Reytynh lehkosti vedennia pidpriemnytskoi diialnosti. Retrieved from <https://www.doingbusiness.org/en/rankings?region=europe-and-central-asia>
21. Transparency international. Indeks spryyniatia koruptsii. Retrieved from [2020 - CPI - Transparency.org](#)
22. Yevropeyska Biznes Asotsiatsiia. Indeks investytsynoi pryvablyvosti. Retrieved from <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analityka/>
23. Sayt Verkhovnoi Rady Ukrainy. Rezoliutsiia OON vid 14.12.1974 r. Resolution 3314 (XXIX) (Definition of Aggression). (1974). Retrieved from [NR073916.pdf \(un.org\)](#)
24. Sayt Mizhnarodnyy valiutnyy fond. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Countries>
25. Sayt Minfin Ukrainy. Retrieved from https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/Zvity_pensiinoho_fondu_Ukrainy: Retrieved from <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/>
26. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from

КОНЦЕПЦИЯ ПУБЛИЧНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В. В. Иванов, аспирант, Университет государственной фискальной службы Украины

Методология исследования. В основе этой работы лежит институциональный анализ, историческая и правовая герменевтика. В вопросе генезиса терминов «предприятие», «предпринимательство» и соответствующих им франко-английских аналогов использовались методы функционального и категориального анализа. Абстракция и экономическое моделирование используется для исследования мотивации типичного начальника таможенного поста и таможенного брокера, их взаимоотношений. Синтез материалов по теме публичного предпринимательства и общественной мобилизации, направлений реформ украинской экономической системы осуществлялся на основе структурно-логического анализа и обобщения.

Результаты. Определение категории «публичное предпринимательство» осложняется неоднозначностью понимания понятия «предпринимательство» вообще, а также дополнительной неопределенностью этого термина в Украине. Так же неоднозначным есть понятие «публичное» вообще в научной мысли и в научном поле Украины, в частности. Термин «публичное предпринимательство» предлагается использовать в ситуации осуществления инициативной, творческой, инновационной, финансово рискованной деятельности в публичном поле, которая затрагивает общественные интересы. Публичным предпринимательством уместно считать предпринимательскую деятельность, результатом которой является создание публичной, общественной ценности. Она может как включать коммерческую цель, так и не включать, быть как основной, так и побочной целью деятельности, ее фактическим или нормативным результатом.

Новизна. В исследовании была осуществлена концептуализация понятия «публичное предпринимательство» и его представление как отдельной экономической категории со своими функциями, спецификой, местом в социально-экономической системе.

Практическое значение. Результаты исследования могут быть использованы, прежде всего, предпринимателями, действующими в публичной сфере, или теми, кто рассматривает для себя такую возможность. Исследование может также использоваться и для формирования стратегий во взаимоотношениях с партнерами, общественностью и государством. Исследование приобретает значение в использовании государственными деятелями для концептуализации своей деятельности в области публичного управления.

Ключевые слова: предприятие, предпринимательство, публичное предпринимательство, публичная ценность, публичный интерес, частный интерес, гражданская мобилизация, социальная технология, публичное управление, диджитализация.

CONCEPT OF PUBLIC ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

V. V. Ivanov, Post-graduate student, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Methods. The work is based on institutional analysis, historical and legal hermeneutics. The methods of functional and categorical analysis were used in the question of the origin of the following terms: «entrepreneur», «entrepreneurship» and their corresponding French-English analogues. Abstraction and economic modeling are used to study motivation of the typical head of the customs post and the customs broker and their relationship. Synthesis of materials on the topic of public entrepreneurship and public mobilization, directions of reforms of the Ukrainian economic system was carried out on the basis of structural and logical analysis and inductive generalization.

Results. The definition of the category of public entrepreneurship is complicated by the ambiguity of the concept of «entrepreneurship» in general, as well as the additional uncertainty of this term in Ukraine. Equally ambiguous is the concept of «public» in general in scientific thought and in

the scientific field of Ukraine in particular. The term «public entrepreneurship» is proposed to be used in a situation of initiative, creative, innovative, financially risky activities in the public field and affecting, one way or another, public interests. Public entrepreneurship is appropriate to refer to entrepreneurial activity which results in the creation of public, social value. It may or may not include a commercial purpose, be both the main and secondary purpose of the activity, its factual or normative result.

Novelty. The study conceptualizes the notion of «public entrepreneurship» as a separate economic category, with its functions, specifics, and place in the socio-economic system.

Practical value. The results of the study can be used, above all, by entrepreneurs who operate in the public sphere, or those who are considering such an opportunity. The research results can be used to shape strategies in relationships with partners, the public and the state. This work can also be used by statesmen to conceptualize their activities in the field of public administration.

Keywords: enterprise, entrepreneurship, public entrepreneurship, public value, public interest, private interest, public mobilization, social technology, public administration, digitization.

Надійшла до редакції 12.03.21 р.

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ, БІОРИЗНОМАНІТТА ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК: КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ ТА ВПЛИВ НА ДОБРОБУТ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

*Л. В. Безкоровайна, д. п. н., доцент, Запорізький національний університет,
lvbeskorovaynaya@gmail.com, 0000-0001-9502-9604,*

*О. А. Бойка, к. б. н., доцент, Запорізький національний університет,
Olena.boika.ua@gmail.com, orcid.org/0000-0002-1680-6477*

*С. В. Омелянчик, к. ю. н., доцент, Запорізький національний університет,
Lawhelp777@ukr.net, orcid.org/0000-0002-0982-4853*

Методологія дослідження. В ході дослідження використано такі сучасні наукові методи, як: аналіз, контент-аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, гіпотетико-дедуктивний та метод моделювання.

Результати. Встановлено, що питання дотримання гармонійності між економічними, соціокультурними, політичними, екологічними аспектами є на сьогодні стратегічним вектором світової політики в галузі туристичної індустрії. Виокремлено фактори розвитку підприємництва у сільській місцевості, що є загальними для багатьох країн світу, а саме: послідовна інтеграція сільських теренів до глобальної економіки з жорсткою конкуренцією; зменшення важливості сільського господарювання як ланки виробництва на селі поряд із соціально-економічними трансформаціями сільського простору; потужність застосування ресурсів сільської родини; дотримання положень про кооперацію фермерських господарств та її поширювання; сталість надання фінансової, технологічної підтримки сільським господарям. Визначено, що обраний Україною євроінтеграційний вектор потребує формування засад структурної політики сільського розвитку, яка має здійснюватися на засадах власного підходу, враховуючи історичний досвід і сучасну практику. Наголошено, що збереження та відновлення біологічного різноманіття є важливими для диверсифікації сільського туризму.

Новизна. З'ясовано взаємозв'язки та взаємозалежності між сталим розвитком сільського туризму, забезпеченням біорізноманіття та підвищенням добробуту сільського населення. Визначено, що Україна має значний потенціал біорізноманіття та може розглядатися як один з потужних резерватів для відновлення біорізноманіття усієї Європи. На основі теоретичного аналізу (Т. Зінчук, Н. Куцмус) підкреслено, що властивим для багатьох досліджень диверсифікації у сільській економіці, є розуміння її як стратегії мінімізації ризиків, а саме: кліматичних та біологічних; скорочення сільськогосподарської зайнятості та зростання напруги на ринку праці; несприятливих коливань кон'юнктури ринку та рівня прибутковості підприємства, а відтак – соціально-економічної стабільності галузі та сільського розвитку.

Практична значущість. Запропоновано новий вектор для політики держави в напрямку сталого розвитку туризму на основі формування сільського туризму з урахуванням особливостей сільських територій, збереження біорізноманіття, забезпечення покращення економічного й соціального стану сільського населення, збагачення національної культури та агро-екосистеми України.

Ключові слова: туристична діяльність, сталий розвиток туризму, сільський туризм, економічна цінність туризму, агроекосистема, добробут сільського населення.

Постановка проблеми. На сьогодні туризм є однією із провідних й ефективних форм господарської діяльності будь-якої кра-

їни світу. Індустрія туризму динамічно змінюється й зростає, поширюються нові види її діяльності, нові місця призначення, нові технології, нові туристичні ринки.

Велика кількість туристів подорожують світом, для них розробляються різноманітні туристичні пакети, круїзи, індивідуальні маршрути. Все це генерує туристичну діяльність, змінює суспільне життя, впливає на економіку та соціальний розвиток будь-якої країни. Оскільки індустрія туризму є глобальним бізнесом, що продовжує нарощуватися, в суспільстві увага має приділятися проблемам навколишнього середовища, культурним та економічним питанням, створенню привабливих для туристів краєвидів та рекреаційних об'єктів. Задоволення зростання туристичної галузі за рахунок добре спланованого, екологічно безпечного розвитку є складним завданням для планування всього світу [3, с. 35–36].

Слід зазначити, що питання дотримання гармонійності між економічними, соціокультурними, політичними, екологічними аспектами, є на сьогодні стратегічним вектором світової політики в галузі туристичної індустрії, що обрано з урахуванням положень, викладених у таких документах, як: глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р. [1]; рамкова конвенція ООН щодо зміни клімату [2] та ін.

До розвитку критичної ситуації через пандемію COVID-19 у 2020 р. почало спостерігатися стійке підвищення зацікавленості споживачів до туристичної галузі. Кількість туристів невідомо зростала з року в рік особливо у галузях, які торкаються більш нових видів туристичною діяльності, таких як екотуризм, зелений туризм, сільський туризм. Це не могло не відбитися на добробуті населення сільських громад, на території яких почали розвиватися туристичні об'єкти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В межах розв'язання питань із обраної проблеми дослідження на увагу заслуговують праці, присвячені різним питанням туризму, таких науковців, як: К. Аннару, Дж. Боуен, Ч. Голднер, І. Зорін, Т. Каверіна, Т. Квартальнов, О. Любіцева, Дж. Майкенз, Р. Макінтош, М. Мальська, Б. Рітчі та ін. (детальний аналіз цих підходів представлено в [3]). Теоретичні та методологічні засади розвитку бізнесу на сільських територіях знайшли відображення у працях економістів-аграрників [7, с.20]. Так, М. Фортунато та

П. Альтер наголошують на тому, що підприємницькі можливості вбудовані не тільки в попередньому досвіді та знаннях підприємця, але і в структурі та характері самого суспільства, його культури; а П. Джулієн зазначає, що відмінності у локальній та регіональній культурі, визначають рівень розвитку бізнесу на окремих територіях [7, с.20].

Водночас слід підкреслити, що в той час, як традиційні дослідження полікультурної діяльності сільського туризму сфокусовано навколо мотивів її започаткування та наслідків ведення особистісних рис, то теоретичні підходи до вивчення диверсифікації сільського бізнесу, факторів, що впливають на цей процес, мають як макро-, так і мікрорівневі аспекти [7, с.20]. Так, Дж. Девіс та Д. Пірс відокремлюють спонукальні (зростання чисельності населення; нерівномірний доступ до земельних ресурсів; обмеженість ринків вхідних, зокрема, фінансових ресурсів; низька рентабельність фермерської діяльності; скорочення обсягів природних ресурсів тощо) та стимулюючі (вищий рівень продуктивності праці та інвестицій у несільськогосподарському бізнесі, нижчий рівень ризику порівняно з сільськогосподарським виробництвом; прагнення до урбаністичного способу життя, особливо у молоді; генерування доходів для забезпечення матеріальних потреб) чинники. Властивим для багатьох досліджень диверсифікації у сільській економіці є розуміння її як стратегії мінімізації ризиків, а саме: кліматичних та біологічних; скорочення сільськогосподарської зайнятості та зростання напруги на ринку праці; несприятливих коливань кон'юнктури ринку та рівня прибутковості підприємства, а відтак – соціально-економічної стабільності галузі та сільського розвитку [7, с.20].

Формулювання мети статті. Метою статті є з'ясування взаємозв'язку та взаємозалежності між сталим розвитком сільського туризму, забезпеченням біорізноманіття та підвищенням добробуту сільського населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє не менше 35% її біорізноманіття, й за цим показником випереджає майже всі європейські країни. Україна має значний потенціал біорізноманіття та може

розглядатися як один з потужних резерватів для відновлення біорізноманіття усієї Європи. Географічне положення України, її фізико-географічні умови сприяли формуванню багатого рослинного і тваринного світу, що налічує більше 70 тис. видів. До того ж, Україна знаходиться на перехресті міграційних маршрутів багатьох видів тварин. На жаль, видове багатство як тварин, так і рослин стрімко зменшується через антропогенне навантаження на довкілля [4]. Збереження та відновлення біологічного різноманіття має важливе значення для диверсифікації сільського туризму, одночасно слід пам'ятати, що при здійсненні туристичної діяльності в цій сфері, головною метою має бути пріоритет та захист біорізноманіття і лише потім – розвиток сільського туризму.

Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття передбачає впровадження 10 принципів в усі галузі, де використовуються природні ресурси. Такими принципами є: принцип обережного прийняття рішень, принцип уникнення загроз, принцип запобігання втратам, принцип переміщення небезпечних виробництв, принцип екологічної компенсації, принцип екологічної єдності, принцип відновлення та відтворення природних ресурсів, принцип найкращої існуючої технології та найкращих екологічних методів, принцип «забруднювач платить», а також принцип участі громадськості та її доступу до інформації [5].

В Україні важливими актами національного законодавства щодо збереження та відтворення біорізноманіття є: Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про екологічну мережу», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр.», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Водний кодекс України, Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 рр. та міжнародні договори, до яких долучилася Україна.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі Укра-

їни на 2000–2015 рр.» основною метою Програми є збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій. При цьому національна екологічна мережа має відповідати вимогам щодо її функціонування у Всеєвропейській екологічній мережі та виконувати провідні функції щодо збереження біологічного різноманіття.

Завданнями Програми щодо біологічного різноманіття є такі, як:

- збереження, зміцнення та відновлення ключових екосистем та середовищ існування видів рослин і тварин;

- стале управління позитивним потенціалом біологічного різноманіття шляхом оптимального використання соціальних і економічних можливостей на національному та регіональному рівнях;

- урахування цілей у сфері збереження та збалансованого і невиснажливого використання біологічного різноманіття в усіх галузях, що використовують це різноманіття або впливають на нього;

- здійснення цільових заходів, що відповідають потребам збереження різних типів екосистем (гірських, озерних, степових, лучних, морських, річкових, прибережно-морських, заплавних, болотних, лісових) та базуються на правових і фінансових можливостях природокористувачів та органів державної влади [6].

Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 рр. передбачає три етапи її виконання.

Так, на першому етапі – 2005–2010 рр. – передбачається забезпечити зупинення процесу погіршення стану природних екосистем, завершити роботу, пов'язану з удосконаленням законодавства з питань збереження, відтворення на невиснажливого використання біорізноманіття, приведення його у відповідність з вимогами міжнародного права; відпрацювати систему регулю-

вання невиснажливого використання біоресурсів з урахуванням інтересів різних секторів економіки та місцевого населення, а також продовжити формування цілісної екомережі як складової частини всеєвропейської екомережі. До кінця цього етапу буде зупинено процес втрати біорізноманіття в Україні.

Під час другого етапу – 2010–2015 рр. – убачається удосконалення механізму управління екомережею та її компонентами, у тому числі на місцевому рівні, створення мережі центрів штучного розведення, відтворення та реакліматизації рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин і тварин, завершення формування сучасної системи професійної освіти, екологічної освіти та просвіти. Очікується також створення базових інституцій для забезпечення збереження біорізноманіття та невиснажливого його використання.

На третьому етапі – 2016–2025 рр. – передбачується: забезпечити здійснення заходів щодо відтворення популяцій видів рослин і тварин, їх природних угруповань та екосистем, поліпшення інфраструктури, необхідної для виконання Програми, коригування визначених нею завдань, контроль за їх вирішенням [9].

Збереження та відновлення біологічного різноманіття має стати пріоритетною метою політики української держави, необхідно проводити постійний моніторинг стану біорізноманіття, також слід розробити комплексний нормативно-правовий акт, наприклад, – Закон України «Про збереження та відновлення біорізноманіття», в якому закласти головні принципи по збереженню та відновленню біорізноманіття в усі галузі людської діяльності, де використовуються природні ресурси. На основі цих принципів всі органи державної влади та органи місцевого самоврядування будуть приймати будь-який законодавчий акт чи виносити відповідне рішення.

Загальними активними чинниками розвитку підприємництва на сільських територіях для багатьох країн світу стають: по-перше, поступова інтеграція сільських територій у глобальну економіку з жорсткими умовами конкуренції; по-друге, деяке нівелювання значення сільського господарства як галузі

виробництва у сільських регіонах з одночасним зростанням ролі «третинної» діяльності та соціально-економічними перетвореннями сільського простору; по-третє, інтенсивність використання «сімейного ресурсу»; по-четверте, незмінність принципів кооперації фермерських господарств та її подальше поширення; по-п'яте, стабільність та справедливість надання фінансової та технологічної інноваційної допомоги [7, с.19].

Сучасна модель диверсифікованої агровиробничої та невиробничої діяльності в країнах з розвинутою економікою пройшла доволі тривалий еволюційний період становлення, а особливості її формування мають певні відмінності. Разом із тим як потенціал фермерства, так і сільських територій формують перспективні напрями розвитку сільської економіки нового змісту, побудовано за ієрархічним принципом: від фермерського господарства до місцевого підприємництва [7, с.21].

Приклади позитивних перетворень сільського розвитку в окремих країн світу, спрямованих на диверсифікацію сільського бізнесу. США, наводять Т. Зінчук та Н. Куцмус: так, на сільські території припадає 72% загальної території цієї країни, які слугують місцем проживання для 46,2 млн. населення. Сільське населення внаслідок бурхливого розвитку науково-технічного і технологічного прогресу поступово втратило свої домінуючі позиції в сільськогосподарській галузі. Сфера прикладання праці значно розширилася завдяки поширенню різних видів несільськогосподарського бізнесу. Нині безпосередньо фермерським господарюванням зайнято лише 6,5% із 10% сільського населення, яке проживає на фермах [7, с.21].

Як запевняють дослідниці, гарантом майже 70% сільських робочих місць в США на сьогодні виступають такі три сфери обслуговування, як: освіта та охорона здоров'я (25%); торгівля, транспорт та комунальні послуги (20%); дозволя й готельно-ресторанний бізнес (11%) [7, с.21].

Європейський Союз має свою стратегію розвитку та підтримки сталого туризму та розробив і затвердив Рекомендації та План дій до кожної рекомендації, які враховують розвиток туристичної галузі з огляду на питання збереження біорізноманіття. Зокрема,

щодо розвитку та підтримки саме сільського туризму можна зазначити рекомендацію № 5: Підтримка туристичної діяльності, що сприяє збереженню біорізноманіття. Біорізноманіття є життєво важливим активом туристичної галузі. Туристи часто користуються перевагами природних ландшафтів, включаючи національні парки, прибережне середовище та гірські регіони – і все це містить значне біорізноманіття. Чисте довкілля – це очікування кожного туриста, і багато туристів не повернуться до забруднених або зіпсованих місць. Оскільки туризм є однією з вирішальних основ для місцевої економіки, важливо досягти балансу між вигодами, які можна отримати від розвитку туризму та захисту біорізноманіття.

Отже, туристична діяльність, яка має найменший негативний вплив на збереження біорізноманіття, а також діяльність, яка позитивно сприяє біорізноманіттю, повинна пропагуватися в межах ЄС. Більше того, Європейська хартія сталого та відповідального туризму повинна сприяти зміцненню етичних цінностей європейського громадянства.

Для впровадження цієї рекомендації у ЄС було запропоновано наступний план дій: підтримувати типи агротуризму, що сприяють розвитку біорізноманіття в агроєкосистемах (наприклад, ферми з місцевими породами, бджолярські тури тощо); розробити добре керовані екскурсії у дике життя та екотуристичні заходи (наприклад, спостереження за оленями), які дозволять широкій громадськості підвищити свою обізнаність про біорізноманіття; забезпечити, щоб відсоток доходу від туристичної діяльності фінансувався захист біорізноманіття.

Туризм повинен сприяти отриманню доходу для заповідних територій та інших визначних пам'яток за рахунок вступних внесків, дозволів, концесій тощо, які можна інвестувати в програми розбудови спроможності місцевих громад щодо управління заповідними територіями та захисту біорізноманіття. Таким чином, прямий дохід, отриманий від відвідувачів, перетвориться на відчутну економічну цінність, яку туризм приносить природним та культурним ресурсам. Посилити сприйняття зображення ЄС як набір високоякісних та стійких напрямків та

сприяти відповідальному ставленню європейських громадян, які подорожують у межах ЄС та за кордоном.

Економічна модель сталого розвитку туризму – це модель розвитку, при якій забезпечується необхідна якість життя як нинішнього, так і майбутніх поколінь. При цьому сталий розвиток туризму забезпечує єдність трьох складових:

- екологічну стійкість, яка полягає в узгодженні розвитку туризму і рекреації з основними екологічними процесами;

- економічну стійкість, яка забезпечується завдяки ролі туризму як ефективного засобу розвитку місцевої економіки через збалансоване управління ресурсами;

- соціально-культурну стійкість, яка дозволить підвищити зайнятість і доходи населення регіонів, зберегти історико-культурні пам'ятки, зміцнювати місцеву самобутність і устрій життя.

- принципи концепції «сталого розвитку туризму» в Україні сформульовані так:

- туристична діяльність повинна сприяти поліпшенню захисту навколишнього середовища з допомогою просвітницької роботи, зміні відношення місцевих жителів, урядових та неурядових організацій, суспільства в цілому до екологічних проблем;

- туристична діяльність має сприяти розповсюдженню відповідальної поведінки по відношенню до природних об'єктів і об'єктів культурної спадщини з боку всіх учасників туристичної діяльності;

- туристична діяльність повинна бути вигідною для місцевого населення, в цьому разі вона буде підтримуватися місцевим населенням.

Слід звернути увагу, що обраний Україною євроінтеграційний вектор потребує формування засад структурної політики сільського розвитку. Проте вона має здійснюватися на приписах власного підходу, враховуючи історичний досвід і сучасну практику. Принципові зміни в господарському механізмі сільського розвитку закладалися у 1985 р. через пропозиції розширення прав українських підприємств шляхом самостійної організації виробництва, реалізації продукції, розвитку соціальної сфери села [10, с.25]. Порівняльний аналіз статистичних даних за 2013–2017 рр. свідчить, що розвиток

сільського туризму в Україні характеризується позитивними тенденціями. Як свідчать дані таблиці 1, у 2013 р. доходи від надання послуг збільшилися на 6777 тис. грн., або 66,5%, порівняно з 2012 р. Одночасно підвищилися господарські витрати відповідно на 5236,4 тис. грн., або в 1,04 рази. За аналізований період доходи перевищують витрати, що свідчить про отримання прибутку підприємствами сільського зеленого туризму в Україні.

Таблиця 1

Економічні показники діяльності сільського зеленого туризму в Україні 2012–2017 рр.

Показник	2012	2013	2014	2017	Коефіцієнт зростання/зменшення 2017/2012
Доходи від наданих послуг (без ПДВ, акцизного податку і аналогічних платежів), тис. грн.	10189,7	16966,7	11219,9	53594,4	5,26
Фактичні витрати на один людину-день перебування, грн.	117,2	104,4	117,8	248,1	2,12
Кількість ночівель, од.	112520	130695	93341	213061	1,89
Середня тривалість перебування розміщених осіб, діб	2,2	2,6	2,4	2,6	1,18
Коефіцієнт використання місткості садиб	0,26	0,19	0,15	0,2	0,77

Джерело: [8]

Позитивним слід вважати зменшення за цей час фактичних витрат з 117,2 до 104,4 грн. за один день перебування. Це – один із факторів можливого збільшення чисельності відвідувачів, адже, коефіцієнт використання місткості сільських садиб залишається низьким – 0,19. Як наслідок, більшу частку часу ринок сільського зеленого туризму залишається ненасиченим, тоді як під час сезону в закладах розміщення відпочивальників катастрофічно не вистачає місць. Проте у 2017 р. за всіма показниками відбулося збільшення, окрім коефіцієнту використання місткості садиб, який у 2017 р. зменшився до 0,2 порівняно з 2012 р.

Висновки. Сільський туризм може розкрити великі економічні можливості для місцевого населення та його культури, для охорони природи з розрахунком на майбутні покоління. Проте слід зазначити, що, якщо туризм на природних та сільських територіях планується, розвивається й управляється неправильно, він веде до деградації природних ландшафтів, загрожує дикій природі і біологічній різноманітності, а також веде до забруднення морських і прибережних зон, погіршення якості водних ресурсів, вимушених переміщень місцевих співтовариств і розмивання культурних традицій. Збереження та відновлення біологічного різноманіття має стати пріоритетною метою політики української держави, необхідно проводити постійний моніторинг стану біорізноманіття, розробити комплексний нормативно-правовий акт, наприклад, Закон України «Про збереження та відновлення біорізноманіття», в якому закласти головні принципи по збереженню та відновленню біорізноманіття в усі галузі людської діяльності, де використовуються природні ресурси.

Публікацію підготовлено в рамках проєкту «Диверсифікація сільського туризму через збалансованість та креативність: поширення європейського досвіду в Україні»/»Diversification of rural tourism through sustainability and creativity: disseminating European experience in Ukraine» (DIRUT) 620720-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE за підтримки Програми Erasmus+ Jean Monnet Європейського Союзу, що реалізується у Запорізькому національному університеті (2020–2023).

Література

1. Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2015 (2015). Global Code of Ethics for Tourism. <https://undocs.org/ru/A/RES/70/200>
2. The Paris Agreement under the United Nations Framework Convention on Climate Change. United Nations. 12 December 2015 (2015). <https://www.un.org/ru/climatechange/paris-agreement>
3. Безкоровайна Л. В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з туристознавства у вищих навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2018. 713 с. http://phd.znu.edu.ua/page//dis/09_2018/Bezkorovaina_d_is.pdf
4. Біорізноманіття. Національний екологічний центр. URL: <https://necu.org.ua/bioriznomanittya/>.
5. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття від 25.10.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_711#.
6. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр.» від 21.09.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text>.

7. Зінчук Т. О. Диверсифікація бізнесу на сільських територіях: досвід країн світу / Т. О. Зінчук, Н. М. Куцмус // Економіка АПК. – 2018. – № 4. – С. 19–27. URL: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2018/04/eapk_2018_4_p_19_27.pdf

8. Колективні засоби розміщування в Україні в 2012, 2013 та 2014 роках. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки від 22.09.2004. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/9110364>.

10. Коркуна О. І. Розвиток зеленого туризму в умовах формування об'єднаних територіальних громад / О. І. Коркуна, О. Я. Цільник, О. В. Бордун // Економіка та управління національним господарством. – 2019. – Випуск 1 (135). – С. 24–28. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2019_1_7

References

1. Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2015 (2015). Global Code of Ethics for Tourism. Retrieved from: <https://undocs.org/ru/A/RES/70/200>

2. The Paris Agreement under the United Nations Framework Convention on Climate Change. United Nations. 12 December 2015 (2015). Retrieved from: <https://www.un.org/ru/climatechange/paris-agreement>

3. Bezkorovaina, L.V. (2018). Teoretychni i metodychni zasady profesiynoi pidhotovky maybutnikh

fakhivtsiv z turyzmoznavstva u vyshchykh navchalnykh zakladakh. Doctor's thesis. Zaporizhzhia: Zaporizkyyi Nationalnyy Universytet.

4. Bioriznomanittia. Natsionalnyy ekolohichnyy tsentr. Retrieved from: <https://necu.org.ua/bioriznomanittia/>.

5. Vseievropeiska stratehiia zberezhenia biolohichnoho ta landshaftnoho riznomanittia (1995). Sofiia: Rada Yevropy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_711#.

6. Zakon Ukrainy «Pro Zahalnodержавnu prohramu formuvannia natsionalnoi ekolohichnoi merezhi Ukrainy na 2000-2015 rr.» № 1989-III (2000, September 21) Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text>.

7. Zinchuk, T.O., & Kutsms, N.M. (2018). Dyversyfikatsiia biznesu na silskykh terytoriakh: dosvid krain svitu. Ekonomika APK, (4), 19-27. Retrieved from http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2018/04/eapk_2018_4_p_19_27.pdf

8. Kontseptsii Zahalnodержавnoi prohramy zberezhenia bioriznomanittia na 2005-2025 roky (2004). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy №675-r (2004, September 24). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/9110364>.

9. Korkuna, O.I., Tsilnyk, O.Ya., & Bordun, O.V. (2019). Rozvytok zelenoho turyzmu v umovakh formuvannia obiednanykh terytorialnykh hromad. Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom, 1(135), 24-28. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2019_1_7 doi.org/10.36818/2071-4653-2019-1-5

СЕЛЬСКИЙ ТУРИЗМ, БИОРАЗНООБРАЗИЕ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ: КОМПЛЕМЕНТАРНОСТЬ И ВЛИЯНИЕ НА БЛАГОСОСТОЯНИЕ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ

*Л. В. Безкоровайная, д. п. н., доцент, Е. А. Бойка, к. б. н., доцент,
С. В. Омелянчик, к. ю. н., доцент, Запорожский национальный университет,*

Методология исследования. В ходе исследования использованы такие современные научные методы, как: анализ, контент-анализ, синтез, сравнение, обобщение, гипотетико-дедуктивный и метод моделирования.

Результаты. Установлено, что вопросы соблюдения гармоничности между экономическими, социокультурными, политическими, экологическими аспектами являются сегодня стратегическим вектором мировой политики в области туристической индустрии. Выделены факторы развития предпринимательства в сельской местности, которые являются общими для многих стран мира, а именно: последовательная интеграция сельских территорий в глобальную экономику с жесткой конкуренцией; уменьшение важности сельского хозяйства как звена производства на селе наряду с социально-экономическими трансформациями сельского пространства; мощность применения ресурсов сельской семьи; соблюдение положений о кооперации фермерских хозяйств и ее распространения; постоянство предоставления финансовой, технологической поддержки хозяевам. Определено, что выбранный Украиной евроинтеграционный вектор нуждается в формировании основ структурной политики сельского развития. Однако, эта политика должна осуществляться на основе собственного подхода, учитывая исторический опыт и современную практику. Отмечено, что сохранение и восстановление биологического разнообразия имеет важное значение для диверсификации сельского туризма.

Новизна. Выявлены взаимосвязи и взаимозависимости между устойчивым развитием сельского туризма, обеспечением биоразнообразия и повышением благосостояния сельского

населения. Определено, что Украина имеет значительный потенциал биоразнообразия и может рассматриваться как один из мощных резерватов для восстановления биоразнообразия всей Европы. На основе теоретического анализа (Т. Зинчук, Н. Куцмус) подчеркнуто, что приущим для многих исследований диверсификации в сельской экономике, является ее понимание как стратегии минимизации рисков, а именно: климатических и биологических; сокращение занятости и роста напряженности на рынке труда; неблагоприятной конъюнктуры, доходности предприятия, а следовательно – социально-экономической стабильности отрасли.

Практическая значимость. Предложен новый вектор для политики государства в направлении устойчивого развития туризма на основе формирования сельского туризма с учетом особенностей сельских территорий, сохранение биоразнообразия, обеспечение улучшения экономического и социального положения сельского населения, обогащения национальной культуры и агроэкосистемы Украины.

Ключевые слова: туристическая деятельность, устойчивое развитие туризма, сельский туризм, экономическая ценность туризма, агроэкосистема, биоразнообразие, благосостояние сельского населения.

RURAL TOURISM, BIODIVERSITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: COMPLEMENTARITY AND IMPACT ON THE WELL-BEING OF RURAL POPULATION

L. V. Bezkorovaina, Dr. Sc. (Pedagogics), Associate Professor, O. A. Boika, Ph. D (Biol.), Associate Professor, S. V. Omelyanchyk, Ph. D (Legal), Associate Professor, Zaporizhzhya National University

Methods. In the research, the following methods were used: analysis, content analysis, synthesis, comparison, generalization, hypothetical, deductive method, modeling method.

Results. There is revealed the observance of harmony between economic, socio-cultural, political, environmental aspects is today the strategy of world policy in tourism. The general factors of development of business in a countryside for many countries of the world are defined. Such factors are: integration of rural areas into the global competitive economy; reducing the importance of agriculture as a branch in rural production; socio-economic transformations of rural space; capacity to use the resources of a rural family; compliance with the provisions on cooperation of farms; sustainability of financial and technological support to farmers. It is determined that the European integration vector requires the formation of the principles of structural policy of rural development in Ukraine. However, this policy should be implemented taking into account historical experience, the specifics of cultural traditions, modern practice in tourism. It is determined that the preservation and restoration of biological diversity is important for the diversification of rural tourism.

Novelty. The interrelationships and interdependencies of sustainable development of rural tourism, ensuring biodiversity, improving the welfare of the rural population are revealed. Ukraine has significant biodiversity potential and can be considered as one of the powerful reserves for biodiversity restoration in Europe. According to the theoretical analysis of scientific publications (T. Zinchuk, N. Kutsmus) it is revealed that diversification of the rural economy is a strategy to minimize risks: both climatic and biological; reduction of agricultural employment and increasing tensions in the labour market; adverse fluctuations in market conditions and the level of profitability of the enterprise, and thus - the socio-economic stability of the industry and rural development.

Practical value. There is a new vector of state policy on sustainable tourism development based on the formation of rural tourism, taking into account the characteristics of rural areas, biodiversity conservation, improving the economic and social condition of the rural population, enrichment of national culture and agro-ecosystem of Ukraine.

Keywords: tourist activity, sustainable development of tourism, rural tourism, economic value of tourism, agroecosystem, biodiversity, welfare of rural population.

Надійшла до редакції 02.03.21 р.

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ Й ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

*С. М. Онисько, к. е. н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Львівський національний аграрний університет, nni_zpo_lnau@ukr.net,
[orcid.org/ 0000-0002-3084-0938](https://orcid.org/0000-0002-3084-0938),*

*Ю. М. Томашевський, к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Львівський національний аграрний університет, tomashum@gmail.com,
[orcid.org/ 0000-0003-4039-8271](https://orcid.org/0000-0003-4039-8271)*

Методологія дослідження. При здійсненні дослідження застосовувались такі теоретико-методологічні прийоми, як: метод абстракції – при розгляді дефініцій визначення сутності категорії «ефективність сільського господарства»; групування – при визначенні системи показників ефективності, системного аналізу – при систематизації чинників, які впливають на її рівень і динаміку; аналіз і синтез – при дослідженні показників соціальної, економічної і технологічної ефективності сільського господарства.

Результати. У дослідженні розглянуто теоретичні аспекти сутності категорії «ефективність сільського господарства та визначено систему показників, що її характеризують. Систематизовано чинники, які впливають на її рівень і динаміку ефективності. Визначено особливості організаційно-економічного механізму ефективного ведення сільськогосподарської галузі. Проведено аналіз показників соціальної, економічної і технологічної ефективності сільського господарства. Встановлено тісний взаємозв'язок між рівнем платоспроможності населення і показниками прибутку сільськогосподарських підприємств.

Новизна. З використанням економіко-статистичного аналізу встановлено нові взаємозв'язки між соціально-економічними явищами. Представлено перспективи удосконалення земельних відносин в сільському господарстві та удосконалення організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано перспективні напрямки поліпшення функціональних господарств. Розроблено пропозиції щодо налагодження ефективних міжгосподарських зв'язків в АПК, ліквідації диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію і ресурси, що використовуються у сільському господарстві, а також щодо поліпшення фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств і розвитку ринкової інфраструктури, забезпечення інноваційного шляху розвитку сільського господарства.

Практична значущість. Наукове і практичне значення проведеного дослідження виражається тим, що вивчення комплексу проблем, пов'язаних із пошуком шляхів підвищення ефективності сільського господарства, є одним з найактуальніших завдань, які стоять перед вітчизняною аграрною наукою. Вирішення цих завдань обумовлює необхідність розширення науково-дослідних робіт по обґрунтуванню стратегії і комплексного розвитку сільського господарства в ринкових умовах, а також концептуально-цілісних, системно-збалансованих та методологічно виважених організаційно-економічних механізмів ефективного функціонування галузі.

Ключові слова: ефективність сільського господарства, система економічних показників, організаційно-економічний механізм, соціальна, економічна і технологічна ефективність, чинники ефективності, фінансово-кредитний механізм, прибуток, рентабельність, інноваційний розвиток, ринкова інфраструктура, земельні відносини.

Постановка проблеми. АПК є міжгалузевим, багатофункціональним та поліструктурним комплексом. Основою його виділення є наявність єдиної мети функціонування галузей, поєднаних на основі виробничо-технологічних зв'язків. Однією з неодмінних умов його успішного розвитку є наявність вироблених державою загальних чітких соціальних, економічних, структурних та екологічних орієнтирів. Однак до цих пір у нашій країні їх ще не вироблено, що є однією з причин гальмування розвитку всього АПК та сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тому відомі вчені П. Т. Саблук та В. В. Юрчишин [1] висунули ідею розробки і опрацювання стратегічно орієнтованого нормативно-правового акту найвищої державної ваги, в якому були б окреслені основні параметри майбутнього розвитку сільського господарства та АПК.

Формулювання мети статті. Таким документом могла б стати аграрна доктрина, яка повинна являти собою стратегічно виважений і всебічно обґрунтований великомасштабний, багатоцільовий і багатоаспектний законодавчий документ, у якому чітко визначені концептуальні положення щодо того, яким держава хоче бачити сільське господарство і все агропромислове виробництво у наперед визначеному періоді, що вона очікує від цих найважливіших народногосподарських галузей у кількісному (за обсягами виробництва), структурному і соціально-економічному відношеннях на кожному з етапів її практичного здійснення та у кінцевій перспективі, а також які зобов'язання вона бере на себе щодо гарантованого досягнення кінцевої мети і завдань доктрини [1, с.2]. Для ефективного досягнення проміжних та кінцевих накреслень доктрини повинна опрацьовуватися відповідна нормативно-правова, організаційна, економічна, соціальна база. Це і ставили собі за мету автори.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті опрацювання публікацій багатьох науковців визначено сутність поняття “організаційно-економічний механізм ефективного функціонування сільського господарства” як сукупність взаємозв'язаних організаційних і економічних

важелів і методів управління і впливу на виробництво товарної сільськогосподарської продукції і сировини та формування на них попиту і пропозиції на внутрішньому і зовнішньому ринках продовольства. Схему його функціонування відображено на рис. 1.

Організаційно-економічний механізм – це спосіб організації економічних відносин, які застосовуються державою з метою забезпечення сприятливих умов для економічного і соціального розвитку сільських територій і АПК в цілому, в тому числі сільського господарства. Щодо впливу на ефективність сільськогосподарського виробництва ці складові можна розділити на дві групи за функціональною ознакою. До першої групи відносяться ті елементи, які не залежать від товаровиробника і формуються державними органами управління, а саме: цінова, фінансово-кредитна й податкова політика, державна аграрна політика і правове забезпечення сільського господарства, розробка стандартів та вимог до якості сільськогосподарської продукції тощо. До другої групи відносяться ті елементи організаційно-економічного механізму, які в значній мірі залежать від самого товаровиробника. Це впровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції, фінансова стійкість сільськогосподарських підприємств, їх матеріально-технічне забезпечення і т. д.

В організаційно-економічному механізмі повинна знайти відображення надійна система раціонального поєднання державних і ринкових методів регулювання ефективного відтворення в сільському господарстві та в усьому агропромисловому комплексі. Державні органи повинні створювати сприятливі умови для становлення аграрного ринку, визначати і обґрунтовувати пріоритетні напрями розвитку національного АПК, вдосконалювати методи регулювання відтворювального процесу в аграрній сфері.

В умовах глобалізації світової економіки роль держави в економічному житті країни неухильно зростає. Вивести управління аграрним сектором економіки на якісно вищий політико-правовий, соціально-економічний та організаційний рівні дозволила б розробка згаданої вище аграрної доктрини.

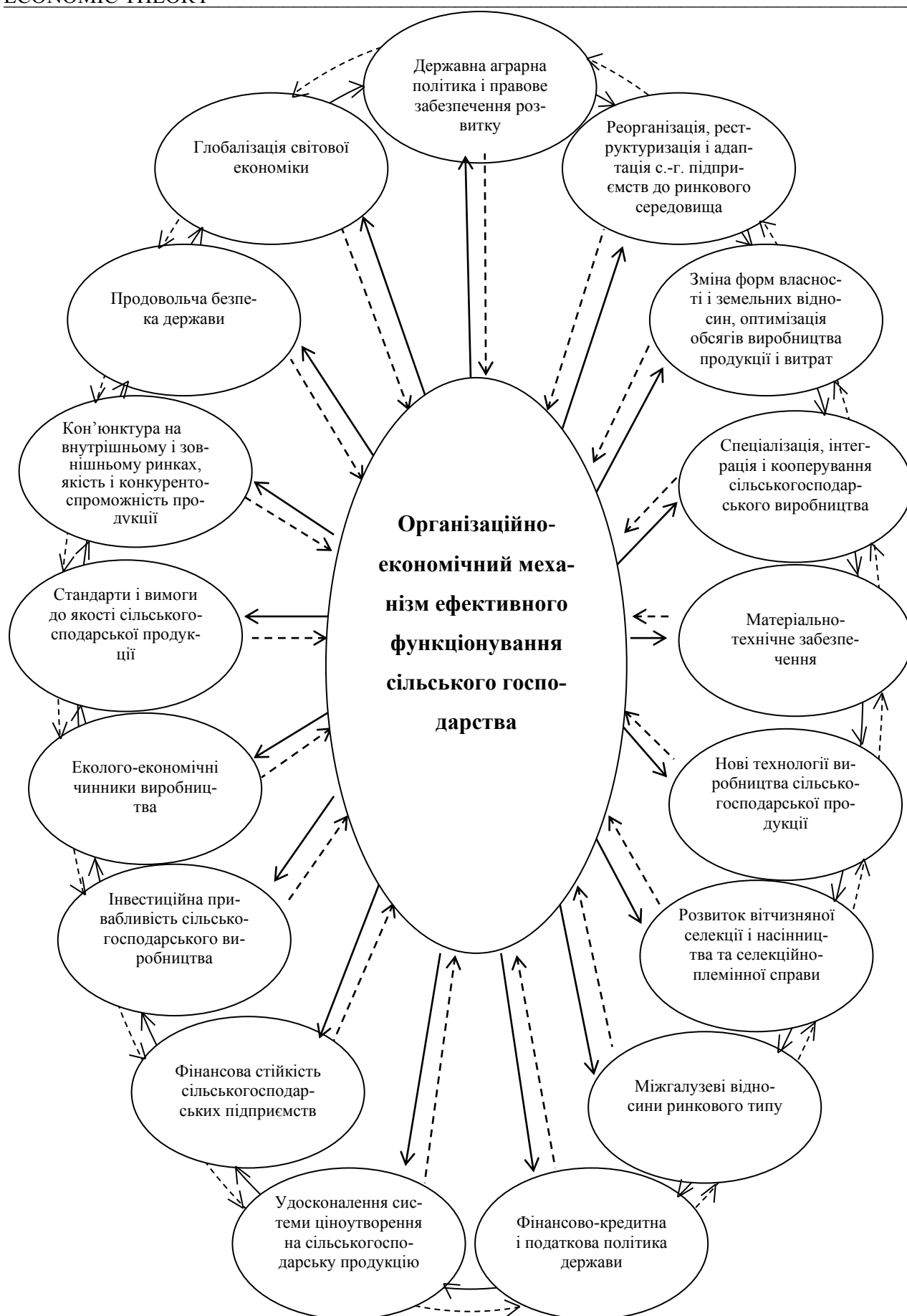

Рис. 1. Схема організаційно-економічного механізму ефективного функціонування сільського господарства

Як справедливо зауважили П. Т. Саблук та В. В. Юрчишин, наявність доктрини дасть змогу перейти від організації розвитку аграрної сфери за діючим нині принципом недостатньо консолідованої і тому мало ефективної сукупності різних галузей до набагато ефективнішого управління нею на засадах єдиної інтегрованої системи і високонадійної організаційно-управлінської вертикалі [2, с.4]. При цьому найважливішими складовими такої організації управління мали б стати чітке визначення параметрів майбутнього розвитку аграрно-продовольчої сфери; розробка основних напрямів, шляхів і механізмів реалізації виробленої аграрної політики, спрямованої на досягнення поставлених цілей; законодавче, організаційне забезпечення та організація реалізації положень аграрної політики на всіх ієрархічних рівнях АПК, зокрема сільського господарства.

Для реалізації основних положень аграрної доктрини особливого значення набуває розробка урядових аграрних програм як системи цілеспрямованих заходів, орієнтованих на вирішення конкретних проблем розвитку АПК та сільського господарства. Вони повинні мати комплексний цільовий характер і орієнтуватися на формування сталого розвитку галузі, формування багатогалузевої та багатофункціональної структури сільського сектора. В основі стратегії державного регулювання АПК країни, як відмічає М. Янків, повинні лежати такі методологічні принципи, як: всепроникний вплив регуляторних механізмів на різні сторони процесу агропромислового виробництва, високий рівень підтримки внутрішніх товаровиробників з метою їх стимулювання. При цьому повинні бути повністю задіяними інтерес як основний внутрішній стимулюючий чинник та конкуренція як основний зовнішній спонукальний чинник.

Аграрна доктрина повинна передбачати формування якісно нової системи управління АПК, адже із зміною соціально-економічних умов розвитку агропромислового виробництва управлінські структури старіють, стають нездатними до адаптації до вимог ринкового середовища. Необхідним стає пошук нових підходів до державного управління АПК, функціонування якого є

серцевиною функціонування організаційно-економічного механізму. Однак саме організаційна структура управління АПК, на думку багатьох вчених, є найслабшою ланкою.

Докорінна перебудова управлінських структур повинна включати в себе розробку нової концепції управління та його нормативно-правового забезпечення; реорганізацію управлінської вертикалі, уточнення повноважень різноманітних управлінських структур та їхніх функцій; визначення нових форм і методів їхньої взаємодії з органами місцевого самоврядування та підприємствами АПК. При цьому слід намагатися виробити таку систему управління аграрною сферою, яка могла б залишатися стабільною протягом тривалого часу, адже постійні неузгоджені пертурбації (які розпочалися ще в далекому 1982 р.) стали одним з чинників нестабільності всієї системи АПК.

Однією з вагомих вимог до нової системи управління АПК повинна стати також її чітка логічна конструкція та економічність. Основна мета, яка має бути покладена в її основу, повинна полягати в політико-правовому, соціальному, інформаційному, організаційно-економічному та економічному формуванні оптимальних умов для функціонування підприємств усіх типів і форм власності (рис. 2).

Роль державних органів управління в регулюванні АПК, насамперед через використання ними економічних важелів і стимулів, в умовах ринкових відносин зростає і зростатиме. В той же час вирішення всіх господарських питань повинно стати прерогативою господарюючих суб'єктів. Основними функціями державного регулювання, як відмітив М. Янків, повинні стати:

- раціональне використання бюджетних коштів, дотацій та кредитних ресурсів;
- здійснення заходів щодо цінового регулювання і еквівалентності обміну між промисловістю і сільським господарством;
- формування регіональних продовольчих фондів, організацію маркетингового обслуговування сільських товаровиробників і сфери послуг;
- проведення ефективної інвестиційної та інноваційної політики тощо [2, с.168].

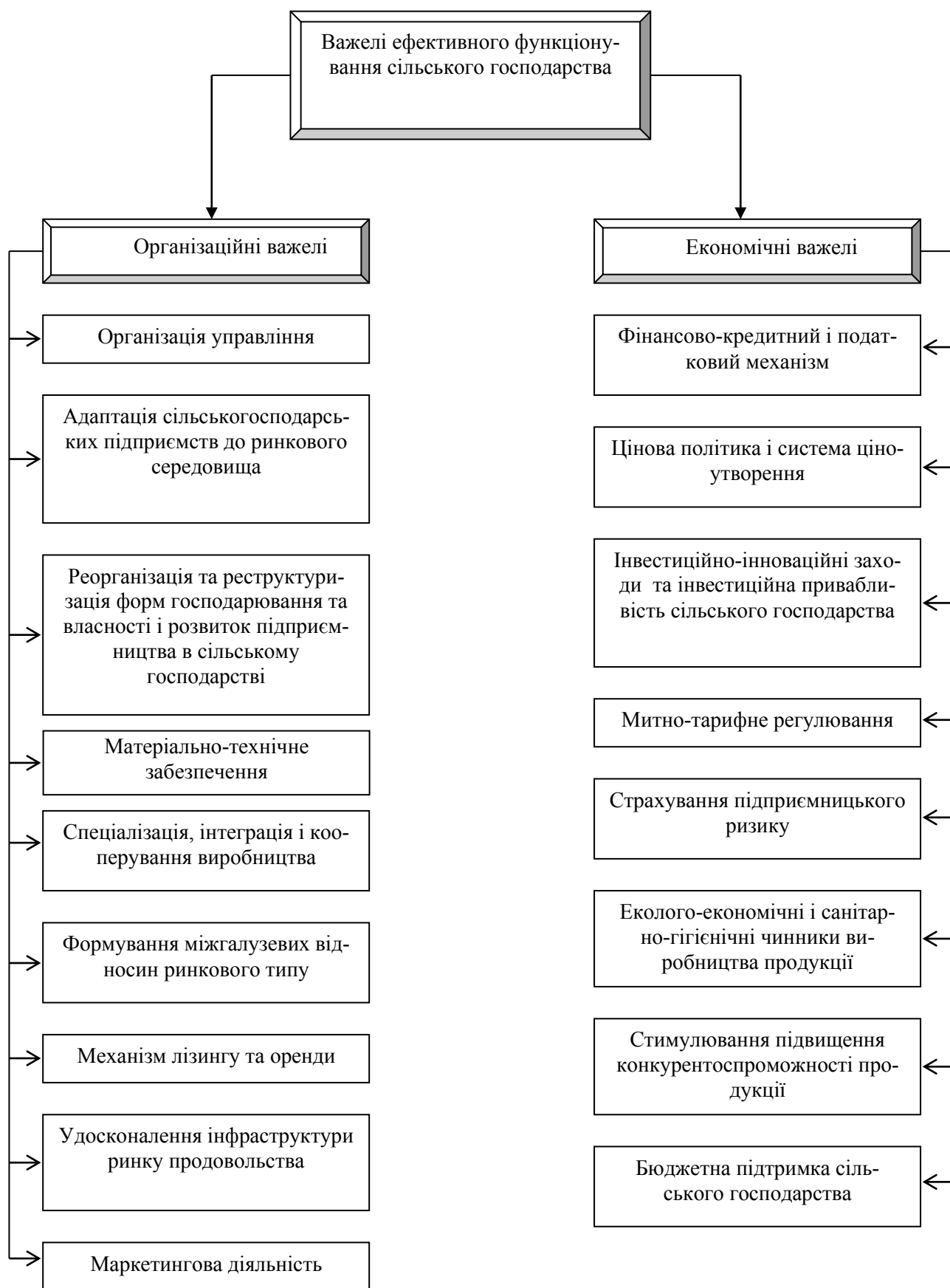

Рис. 2. Схема регулювання і вдосконалення організаційно-економічного механізму функціонування сільського господарства

Роль державних органів управління в регулюванні АПК, насамперед через використання ними економічних важелів і стимулів, в умовах ринкових відносин зростає і зростатиме. В той же час вирішення всіх господарських питань повинно стати прерогативою господарюючих суб'єктів. Основними функціями державного регулювання, як відмітив М. Янків, повинні стати:

- раціональне використання бюджетних коштів, дотацій та кредитних ресурсів;
- здійснення заходів щодо цінового регулювання і еквівалентності обміну між промисловістю і сільським господарством;
- формування регіональних продовольчих фондів, організацію маркетингового обслуговування сільських товаровиробників і сфери послуг;
- проведення ефективної інвестиційної та інноваційної політики тощо [2, с.168].

Одним з найважливіших напрямів діяльності держави у сфері економіки є регулювання відносин центру з регіонами, визначення ролі кожного з регіонів у реалізації цілей розвитку АПК. Необхідність ефективного використання аграрного ресурсного потенціалу та зростання ролі органів самоврядування призводять до того, що основою здійснення національної аграрної політики стають регіони. Від того чи здатні органи регіонального управління приймати оптимальні управлінські рішення, залежить розвиток всієї економіки та її аграрної сфери.

Регіон – це самостійна господарююча система, чітко обмежена територіально, матеріально і фінансово, діяльність якої визначається державними законодавчими актами, виходячи з стратегічних і тактичних цілей. Основні сфери регіону представлені галузевим виробництвом, яке визначає його спеціалізацію, функціональну цілісність та інфраструктуру [3, с.18]. Якщо галузь представляє собою сукупність підприємств і виробництв, однотипних у технологічному відношенні, то характерною особливістю регіональних економічних систем є завершеність відтворювальних циклів, які охоплюють виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ та послуг. Це, як правило, призводить до конфлікту між галузевими та регіональними інтересами. Разом з тим, регіональні продовольчі програми повинні уз-

годжуватися з національними, стати їх органічними складовими частинами. Ступінь узгодженості програм розвитку регіональних АПК, їхньої загальної спрямованості є одним з критеріїв формування раціональних взаємовідносин центру та регіонів.

Ми погоджуємося з думкою М. Янків про те, що основна мета функціонування регіональних (обласних, районних) управлінських структур – забезпечення методами державного впливу й засобами регіонального самоврядування таких темпів та пропорцій розвитку агропромислового виробництва, які гарантували б задоволення внутрішньо регіональних потреб у його продукції та активні позицію агропромислових товаровиробників на місцевих, загальнодержавних та зовнішніх ринках (включаючи продаж державі) за обов'язкової умови збереження і примноження природно-виробничого потенціалу. При цьому організаційно-економічний механізм управління розвитком регіональних АПК необхідно розглядати як відкриту систему, що в умовах багатоукладності аграрної економіки повинна видавати різноманітні управлінські рішення, в тому числі стосовно кризової ситуації; підвищення ефективності використання виробничого потенціалу АПК, розробляти заходи щодо створення ефективних ринкових цільових структур, сприятливого інвестиційного клімату [2, с.181].

Карпатський регіон в цілому можна віднести до числа депресивних регіонів країни. Підтвердженням цього є низький рівень життя населення, занепад соціальної сфери напруженість на ринку праці, малі обсяги виробництва продукції та послуг на душу населення, зупинення діяльності крупних промислових підприємств, незначні обсяги інвестицій, величезні потоки трудової міграції у країни так званого близького та далекого зарубіжжя. Основною сферою економіки регіону є сільське господарство, від рівня розвитку якого в найбільшій мірі залежить добробут місцевих жителів. Однак не зважаючи на загальне скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, скоротивши обсяги її споживання, регіон перетворився в самозабезпечуючий продовольством.

Карпатський регіон характеризується спільними природними, економічними, етно-соціальними та соціально-культурними рисами організації сільського господарства. Однак в умовах його специфічності основним завданням регіональної аграрної політики залишається узгодження загальнодержавних та регіональних цілей розвитку АПК.

У першому розділі даної роботи було виділено п'ять цілей розвитку АПК: нарощування обсягу виробництва продовольства в якомога ширшому асортименті, забезпечення його доступності всім верствам населення; підвищення рівня життя сільського населення, збереження його культурних традицій; забезпечення сільським жителям можливостей для вибору у сфері економічної діяльності та соціальній сфері; відтворення природного середовища; відтворення сільської соціально-територіальної спільноти. Всі ці п'ять цілей повинні реалізовуватися як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях. Для всіх них характерна чітко виражена соціальна спрямованість. Якраз ця спрямованість забезпечує рівнозначність загальнодержавних та регіональних цілей. Разом з тим, особливості кожного конкретного регіону надають цим цілям специфічного характеру.

У Карпатському регіоні в сучасних умовах склалася несприятлива для поступального розвитку АПК, насамперед сільського господарства, соціально-економічна ситуація. Переважаючою формою ведення сільськогосподарського виробництва стало дрібне натуральне особисте сільське господарство, яке в перші роки становлення ринкових відносин демонструвало досить високий рівень стійкості за рахунок максимального згортання економічних відносин з різноманітними агентами ринку та величезного напруження фізичних сил працівників. Але останнім часом рівень його стійкості значно знизився у зв'язку з масовими виїздами найбільш працездатних селян за кордон та в інші регіони країни в пошуках праці.

Відносно перенаселені села в умовах надзвичайно низького рівня механізації сільськогосподарських робіт почали відчувати гостру нестачу трудових ресурсів. Основною категорією працівників особистих

господарств стають пенсіонери, інваліди у працездатному віці та діти старшого шкільного віку. Примітивізується структура сільськогосподарських угідь, значна частина орних земель переводиться в менш інтенсивні види угідь, а окремі площі взагалі виводяться з сільськогосподарського обороту. Потенціал нарощування сільськогосподарського виробництва в особистих господарствах населення регіону вичерпано. У зв'язку з цим основну мету функціонування органів управління АПК в депресивному регіоні ми вбачаємо в забезпеченні методами державного впливу таких темпів та пропорцій розвитку агропромислового виробництва, які дозволили б реалізувати досягнення п'яти виділених нами основних цілей функціонування АПК в першу чергу за рахунок створення умов для формування оптимальної структури сільськогосподарського виробництва. Організаційно-економічний механізм управління розвитком АПК депресивного регіону слід розглядати як сукупність взаємозв'язаних організаційних і економічних важелів і методів управління, спрямованих на формування нової структури сільськогосподарського виробництва, яка забезпечувала б підвищення його товарності та конкурентоспроможності.

В кожному регіоні відповідно до його природно-економічних та екологічних умов, соціально-економічної ситуації повинні визначатися пріоритетні галузі і типи господарств. На нашу думку, стратегічним напрямом розвитку АПК Карпатського регіону можна визначити формування, головним чином, фермерського типу господарств. Пріоритетними галузями повинні стати скотарство, зернове господарство, цукробурякове виробництво, льонарство, садівництво та виноградарство.

Подолання ознак депресивності в соціально-економічному розвитку регіону досягається при допомозі використання і вмілого поєднання методів державної та регіональної політики при наданні пріоритету останній. Основними принципами регіональної аграрної політики повинні стати:

- реалізація інтересів регіону в розвитку АПК, орієнтація на забезпечення його стабілізації;

– створення регіональних органів управління АПК, які були б здатні реалізувати основні положення регіональної аграрної політики;

– виділення пріоритетних напрямів розвитку АПК регіону та сільських територій, консолідація необхідних ресурсів;

– узгодження інтересів господарюючих суб'єктів з метою якомога повнішого їх включення в реалізацію регіональних програм;

– організація управління інтеграційними процесами всередині регіонального АПК;

– узгодження регіональної аграрної політики з загальнодержавною.

Висновки. Єдність цілей і методів аграрної політики на загальнонаціональному та регіональному рівнях дозволить забезпечити не лише комплексний соціально-економічний розвиток регіонів, але й успішний розвиток сільського господарства, підвищення ефективності його функціонування.

Підвищення ефективності сільського господарства вимагає вдосконалення господарського механізму. Одним з основних завдань при цьому виступає підтримання еквівалентності економічних взаємовідносин АПК з іншими галузями народного господарства та всередині АПК. Одним з найважливіших економічних важелів виконання цього завдання є цінова підтримка сільського господарства. Прийняті на сьогоднішній день урядові заходи недостатні. Необхідна розробка спеціальних державних цільових програм розвитку окремих продуктових підкомплексів, для стимулювання участі в яких сільських товаровиробників слід виділити

відповідні кошти. Головною умовою виділення цих коштів конкретним сільськогосподарським підприємствам повинні стати кращі від середніх по галузі показники економічної та технологічної ефективності виробництва.

Література

1. Саблук П. Т. Концептуальні основи розробки, практичного втілення та ефективного функціонування аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини України / П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин. – Київ, 2003. – 14 с.
2. Янків М. Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України: монографія / М. Д. Янків. – Львів : Коопосвіта, 2000. – 450 с.
3. Региональные аспекты аграрных преобразований: политика, реструктуризация, рыночная адаптация / Под ред. П. Тиллака, В. Зиновчука. – Київ, 2003. – 236 с.
4. Томашевський Ю. М. Вдосконалення земельних відносин в аграрному секторі України. / Ю. М. Томашевський, С. М. Онисько // Економічний вісник національного гірничого університету. – 2019. – № 3 (67). – С. 42–51.

References

1. Sabluk, P.T., & Yurchyshyn, V.V. (2003). Kontseptualni osnovy rozrobky, praktychnoho vtilennia ta efektyvnoho funktsionuvannia ahrarnoi (ahrarno-prodovolchoi) doktryny Ukrainy. Kyiv.
2. Yankiv, M.D. (2000). Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy rozvytku i funktsionuvannia APK Ukrainy. Lviv: Kooposvita.
3. Tillak, P., & Zinovchuk, V. (Eds.). (2003). Regionalnye aspekty` agrarnykh preobrazovaniy: politika, restrukturizatsiya, rynochnaya adaptatsiya. Kyiv.
4. Tomashevskiy, Yu.M., & Onysko, S.M. (2019). Vdoskonallennia zemelnykh vidnosyn v ahrarnomu sektori Ukrainy. Ekonomichnyi visnyk natsionalnoho hirnchoho universytetu, 3(67), 42-51.
doi.org/10.33271/ev/67.042

СОЗДАНИЕ СИСТЕМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

*С. М. Онисько, к. э. н., профессор, Ю. М. Томашевский, к. э. н., доцент,
Львовский национальный аграрный университет*

Методология исследования. При осуществлении исследования использовались такие теоретико-методологические приемы как: метод абстракции – при рассмотрении дефиниций определения сущности категории «эффективность сельского хозяйства»; группировки – при определении системы показателей эффективности, системного анализа – при систематизации

факторов, влияющих на ее уровень и динамику; анализ и синтез – при исследовании показателей социальной, экономической и технологической эффективности сельского хозяйства.

Результаты. В исследовании рассмотрены теоретические аспекты сущности категории «эффективность сельского хозяйства» и определена система показателей, ее характеризующих. Систематизированы факторы, влияющие на уровень и динамику эффективности. Определены особенности организационно-экономического механизма эффективного ведения сельскохозяйственной отрасли. Проведен анализ показателей социальной, экономической и технологической эффективности сельского хозяйства. Установлена тесная взаимосвязь между уровнем платежеспособности населения и показателями прибыли сельскохозяйственных предприятий.

Новизна. С использованием экономико-статистического анализа установлены новые взаимосвязи между социально-экономическими явлениями. Представлены перспективы совершенствования земельных отношений в сельском хозяйстве и совершенствования организационно-правовых форм сельскохозяйственных предприятий. Обоснованы перспективные направления улучшения функциональных хозяйств. Разработаны предложения по налаживанию эффективных межхозяйственных связей в АПК, ликвидации диспаритета цен на сельскохозяйственную продукцию и ресурсы, используемые в сельском хозяйстве, а также по улучшению финансово-кредитного обеспечения сельскохозяйственных предприятий и развития рыночной инфраструктуры, обеспечения инновационного пути развития сельского хозяйства.

Практическая значимость. Научное и практическое значение проведенного исследования определяется тем, что изучение комплекса проблем, связанных с поиском путей повышения эффективности сельского хозяйства является одним из самых актуальных задач, стоящих перед отечественной аграрной наукой. Решение этих задач обуславливает необходимость расширения научно-исследовательских работ по обоснованию стратегии и комплексного развития сельского хозяйства в рыночных условиях, а также концептуально-целостных, системно-сбалансированных и методологически взвешенных организационно-экономических механизмов эффективного функционирования отрасли.

Ключевые слова: эффективность сельского хозяйства, система экономических показателей, организационно-экономический механизм, социальная, экономическая и технологическая эффективность, факторы эффективности, финансово-кредитный механизм, прибыль, рентабельность, инновационное развитие, рыночная инфраструктура, земельные отношения.

CREATION OF A SYSTEM OF REGULATION AND IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FUNCTIONING OF AGRICULTURE

S. M. Onysko, Ph. D (Econ.), Professor, Yu. M. Tomashevskyi, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Lviv National Agrarian University

Methods. Theoretical and methodological methods were used in the study, such as: the method of abstraction – when considering the definitions of determining the essence of the category «efficiency of agriculture»; grouping – in determining the system of performance indicators, system analysis – in systematizing the factors that affect its level and dynamics of efficiency; analysis and synthesis – in the study of indicators of social, economic and technological efficiency of agriculture.

Results. The study considers the theoretical aspects of the essence of the category of «efficiency of agriculture» and identifies the system of indicators that characterize it. The factors influencing its level and dynamics of efficiency are systematized. The specifics of the organizational and economic mechanism of effective management of the agricultural sector are determined. The analysis of indicators of social, economic and technological efficiency of agriculture is carried out. There is a close relationship between the level of solvency of the population and the profits of agricultural enterprises.

Novelty. Using economic and statistical analysis, new relationships between socio-economic phenomena have been established. Prospects for improving land relations in agriculture and improving the organizational and legal forms of agricultural enterprises are presented. Perspective directions of improvement of functional farms are substantiated. Proposals have been developed to establish effective inter-agricultural relations in the agro-industrial complex, eliminate the disparity in prices for agricultural products and resources used in agriculture, as well as to improve financial and credit support of agricultural enterprises and market infrastructure, provide an innovative way of development of agriculture.

Practical value. The scientific and practical significance of the study is determined by the fact that the study of a set of problems associated with finding ways to improve the efficiency of agriculture is one of the most pressing challenges that domestic agricultural science is facing. The solution of these problems necessitates the expansion of research to substantiate the strategy and integrated development of agriculture in market conditions, as well as conceptually holistic, system-balanced and methodologically balanced organizational and economic mechanisms for the effective functioning of the industry.

Keywords: efficiency of agriculture, system of economic indicators, organizational and economic mechanism, social, economic and technological efficiency, efficiency factors, financial and credit mechanism, profit, profitability, innovative development, market infrastructure, land relations.

Надійшла до редакції 25.02.21 р.

ВПЛИВ ЗМІНИ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГОВИХ ПОКАЗНИКАХ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ НА СИСТЕМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ТІНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ЗАГРОЗИ ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ

*В. В. Ксендзук, к. е. н., доцент, Державний університет «Житомирська політехніка»,
valentyna.ksendzuk@gmail.com, orcid.org/0000-0001-7670-7350,*

*Т. П. Назаренко, к. е. н., доцент, Державний університет «Житомирська політехніка»,
tatyana.nazarenko12@gmail.com, orcid.org/0000-0003-4602-414X,*

*І. В. Супрунова, к. е. н., доцент, Державний університет «Житомирська політехніка»,
Suprunova13s@gmail.com, orcid.org/0000-0001-5484-6421*

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: порівняльного аналізу та групування – при узагальненні ролі та місця України в міжнародних рейтингових показниках розвитку зовнішньої торгівлі; аналізу і синтезу – при характеристиці міжнародних рейтингів; індукції та дедукції – для окреслення висновків та обґрунтування доцільності розвитку механізмів державного управління зовнішньоекономічною діяльністю країни, враховуючи зміни, що відбуваються в рейтингових позиціях провідних міжнародних показників розвитку зовнішньої торгівлі.

Результати. Україна відноситься до країн із найнижчим рівнем свободи (в т. ч. торговельної) і характеризується як «переважно не вільна» країна. Індекс логістичної ефективності підтверджує недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури (необґрунтовані витрати на обслуговування доріг, незадовільний фінансовий стан і управління державними залізницями, слабка надійність портів). За Індексом залучення у світову торгівлю ситуація в Україні суттєво з кожним роком погіршується. За рівнем конкурентоспроможності Україна втратила 2 позиції, однак другий рік поспіль покращуються місце країни за критерієм «ринку товарів». За Індексом легкості ведення бізнесу Україна займає найнижчі позиції серед країн-сусідів. Отримані результати свідчать про низькі позиції країни, порівняно з іншими країнами, що розвиваються, в проаналізованих міжнародних рейтингах та необхідність змін в системі державного управління зовнішньоторговельними відносинами в контексті детінізації національної економіки.

Новизна. Здійснено оцінку стану та розвитку зовнішньої торгівлі України через визначення місця країни у міжнародних рейтингах на основі: індексу економічної свободи, індексу залучення у світову торгівлю, індексу конкурентоспроможності, індекс легкості ведення бізнесу, індекс логістичної ефективності.

Практична значущість. Проаналізовано міжнародні рейтинги щодо стану та розвитку зовнішньої торгівлі України. Отримані результати дослідження є підставою для удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики, що позитивно впливатиме на розвиток експортно-імпортних операцій, інвестиційну привабливість країни та зацікавленість суб'єктів господарювання у виході на зовнішні ринки товарів і послуг.

Ключові слова: державне управління, зовнішня торгівля, індекс економічної свободи, індекс залучення у світову торгівлю, індекс конкурентоспроможності, індекс легкості ведення бізнесу, індекс логістичної ефективності, тінізація економіки, державна безпека.

Постановка проблеми. Процеси інтернаціоналізації суб'єктів господарювання, пов'язані з прагненням до здійснення вільної торгівлі в глобальному масштабі. Глобалізація на рівні країни характеризується: відкритістю економіки, часткою зовнішньої торгівлі у ВВП, обсягом потоків іноземних інвестицій та іншими показниками економічного розвитку. Найрозвинутіші економіки світу впливають на майбутнє країн, що розвиваються. Такий вплив можна визначити шляхом аналізу показників зовнішньої торгівлі, що є однією з основних видів діяльності, необхідних для виходу на міжнародні ринки, та позитивних рис економічного розвитку.

За даними Світової організації торгівлі [10] вже декілька років підряд Китай, США та Німеччина залишаються світовими лідерами в зовнішній торгівлі. З точки зору ефективного ведення зовнішніх операцій, китайська економіка характеризується позитивним збільшенням експорту порівняно з імпортом, що призводить до позитивного сальдо міжнародної торгівлі з 1994 року. У 2015 році ЄС посів друге місце у світовому експорті та імпорті товарів. З іншого боку, Сполучені Штати зафіксували більшу частку у світовому імпорті, ніж ЄС чи Китай, і посіли в цьому відношенні перше місце серед країн світу. Крім Німеччини, серед країн-членів ЄС у списку найбільших імпортерів та експортерів у світі знаходяться Франція, Нідерланди, Великобританія.

Проаналізовані дані свідчать про позитивну динаміку розвитку зовнішньої торгівлі Китаю і, як відзначають дослідники: «Кожен наступний рік приносить значний прогрес, і, знаючи дані про темпи економічного зростання, слід очікувати подальшого розширення торгівлі разом із збільшенням у виробничих потужностях. Китай – єдина країна, яка продовжує реєструвати експоненціальне зростання як експорту, так і імпорту, що відображає зростаючу відкритість китайської економіки та її роль у підтримці глобальної торгівлі за останні три роки» [2].

Досягнення поставлених цілей та зайняття відповідного місця на конкурентному міжнародному ринку країнами, що розвиваються, відбувається в умовах глобалізації та

інтеграції національних економік. Ці процеси для України ускладнені високим рівнем тінізації економіки як загрози державної безпеки, що перешкоджає приєднанню країни до країн-лідерів на міжнародних ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі безпосередньо систему державного управління зовнішньоекономічними процесами вивчали такі науковці, як: Борисенко О. П. (2013), Коліжук О. О. (2012), Коршунова Г. С. (2000), Кравченко В. О. (2004), Крупін В. Є. (2008), Литвин Н. Ю. (2014), Машков А. О. (2014), Мерзляк А. В. (2003), Онищенко О. А. (2008), Пісьмаченко Л. М. (2008), Скрябіна Д. С. (2014), Філіна Г. І. (2003), Яворський А. І. (2002).

Формулювання мети статті. Роль та місце України, як країни, що розвивається, і характеризується значним рівнем тінізації національної економіки в міжнародній торгівлі, можна оцінити за допомогою рейтингових світових показників. Тому метою дослідження є розглянути роль та участь України в міжнародній торгівлі через аналіз зміни позицій в рейтингових показниках, що формуються на світовому рівні. Зокрема, в роботі розглянуто такі індекси, як:

1) Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), що розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation;

2) Індекс залучення у світову торгівлю (Enabling Trade Index) за даними Всесвітнього економічного форуму;

3) Індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) за даними Всесвітнього економічного форуму;

4) Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business) за даними Світового банку;

5) Індекс логістичної ефективності (Logistics Performance Index) за даними Світового банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В дослідженні наведено характеристику вибраним індексам та обґрунтовано важливість оцінки участі України в отриманні високих рейтингових позицій:

1) Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), що розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation розкриває економічну свободу країн світу за 4 категоріями: ефективність права; діяльність влади;

регуляторна ефективність; відкритість ринку [5];

2) Індекс залучення у світову торгівлю (Enabling Trade Index) за даними Всесвітнього економічного форуму складається з 4 основних складових: доступ до ринків (на внутрішній та на зовнішній), адміністрування на кордоні (ефективність та прозорість процедур адміністрування), інфраструктура, операційне середовище [11];

3) Індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) за даними Всесвітнього економічного форуму відображає рівень конкурентоспроможності 141 економіки країн світу через 103 показники, структуровані в 12 тем, які охоплюють широкі соціально-економічні елементи, є: інститути, інфраструктура, впровадження ІКТ, макро-економічна стабільність, охорона здоров'я, кваліфікація, ринок товарів, ринок праці, фінансова система, розмір ринку, динамізм бізнесу та інноваційні можливості [7];

4) Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business) за даними Світового банку, у межах якого проводиться аналіз правових норм, що застосовуються у відношенні до підприємств по 10 напрямках: створення підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до системи електропостачання, реєстрація власності, отримання кредитів, захист міноритарних інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, вирішення питання неплатоспроможності [4];

5) Індекс логістичної ефективності (Logistics Performance Index) за даними Світового банку визначається на основі стандартизованої анкети, для онлайн-опитування в Інтернеті, і використовує аналіз основних компонентів для складання даних в єдиний індекс: митниця, інфраструктура, міжнародні перевезення, якість логістики та компетентність, відстеження, своєчасність [6].

1. Індекс економічної свободи – показник, котрий щорічно розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation для більшості країн світу починаючи з 1995 року. В основі розрахунку Індeksu – 12 факторів, котрі є основою економічної свободи країн світу, згрупованих у 4 категорії: ефективність права (права власності, ефективність судочинства та цілісність уряду); діяльність

влади (податковий тягар, державні витрати та фіскальне здоров'я); регуляторна ефективність (свобода бізнесу, свобода праці та монетарна свобода); відкритість ринку (свобода торгівлі, свобода інвестування та фінансова свобода) [9].

«Кожна з дванадцяти економічних свобод у цих категоріях оцінюється за шкалою від 0 до 100. Загальний бал країни отримується шляхом усереднення цих дванадцяти економічних свобод, причому кожній надається рівна вага» [5].

Адже «економічна свобода є основним правом кожної людини контролювати власну працю та майно. В економічно вільному суспільстві люди можуть вільно працювати, виробляти, споживати та інвестувати, як завгодно. В економічно вільних суспільствах уряди дозволяють праці, капіталу та товарам вільно пересуватися, а також утримуються від примусу чи обмеження свободи понад межі, необхідні для захисту та підтримки самої свободи» [5].

Для цілей дослідження цікавим є аналіз категорії «відкритість ринку», адже саме цей показник оцінює свободу торгівлі, що є визначальним показником в сфері розвитку зовнішньої торгівлі країни. За даними Heritage Foundation [5] за рейтингом 2021 р. оцінка економічної свободи України становить 56,2, що робить її економіку 127-ю найменшою за рейтингом. Загальний бал України збільшився на 1,3 бали, головним чином через збільшення показника податкового навантаження.

Слід зауважити, що в 2021 р. рейтинг України дещо покращився в межах переважно невірної категорії. «Щоб підтримати імпульс до більшої економічної свободи, уряду потрібно буде зміцнювати довіру інвесторів, продовжуючи вдосконалювати інвестиційний кодекс та проводячи глибокі та всебічні реформи для зміцнення верховенства закону та покращення захисту прав власності, судової ефективності, та цілісності уряду» [5]. Зважаючи на вплив Covid-19, рейтинг оцінює зміни, що відбуваються в економічних системах країн світу. Так, «станом на 1 грудня 2020 р. в результаті пандемії в Україні було 12 962 смертей, а за прогнозами економіка за рік скоротиться на 7,2%» [5]. Поряд з Україною близькі рейтингові позиції

займають такі країни, як: Джибуті (56,2), Нікарагуа (56,3), Гвінея (56,5), Бангладеш (56,5), Камбоджа (57,3) тощо.

Оцінюючи позицію України в світовому просторі, порівняємо загальний рейтинг всіх країн світу та європейських країн. Незважаючи на покращення позиції, Україна посідає останнє місце серед 45 країн європейського регіону, і її загальний бал нижчий за середні показники по регіонах та в світі. Аналізуючи дані, можна зробити висновок, що Індекс економічної свободи України з кожним роком зростає. На сьогоднішній день найбільшого значення Індекс досяг у 2020 та 2021 роках – 56,2, найменшого у 2011 році – 45,8. Тобто позиція України в рейтингу покращувалась – від 162 місця в 2010 р. до 127 місця в 2020 і 2021 рр. (рис. 1). Найнижче Україна опустилась у 2017 р. – на 166 місце.

Індекс економічної свободи доцільно аналізувати через розкриття його категорій: ефективність права, діяльність влади, регуляторна ефективність, відкритість ринку та підкатегорій. Розкриваючи їхній зміст, детально розглянуто категорію «Свобода торгівлі», що безпосередньо стосується дослідження. Цей індикатор показує відсутність тарифних та нетарифних бар'єрів, що впливають на імпорт та експорт. Оцінка свободи торгівлі базується на двох вхідних даних: середньозважена тарифна ставка та нетарифні бар'єри в торгівлі» [5].

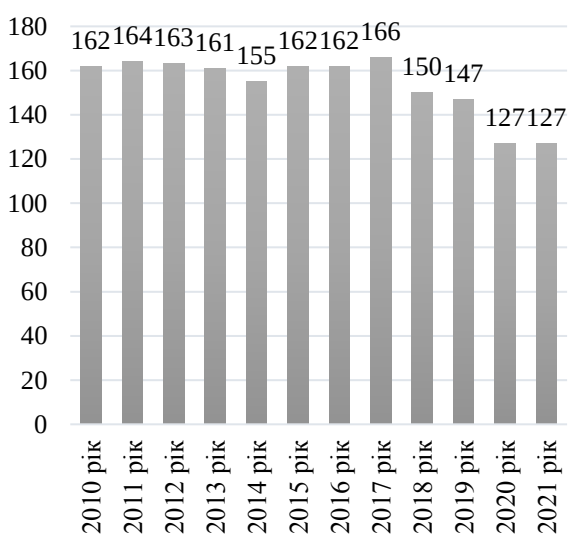

Рис. 1. Позиція України в Індексі економічної свободи за період 2010–2021 рр.

Джерело: [9]

«Ступінь нетарифних бар'єрів в режимі торгової політики країни, оцінюється використовуючи як якісну, так і кількісну інформацію. Обмежувальні правила, що перешкоджають торгівлі, дуже різняться, і їх характер ускладнює оцінку їх складності. Категорії нетарифних бар'єрів, що враховуються під час розрахунку категорії «Свобода торгівлі» включають: кількісні обмеження – квоти на імпорт; обмеження експорту; добровільні обмеження експорту; імпорт-експорт ембарго та заборон; зустрічна торгівля тощо; цінові обмеження – антидемпінгові мита; компенсаційні мита; коригування податку на кордон; змінні збори / квотні ставки; нормативні обмеження – ліцензування; побутовий вміст та вимоги до змішування; санітарні та фітосанітарні стандарти; норми безпеки та промислові стандарти; правила упаковки, маркування та товарних знаків; правила реклами та засобів масової інформації; інвестиційні обмеження – обмін та інші фінансові засоби контролю; митні обмеження – вимоги щодо попереднього депозиту; процедури митної оцінки; процедури митної класифікації; процедури митного оформлення; пряме державне втручання - субсидії та інша допомога; урядова промислова політика та заходи регіонального розвитку; державна фінансова науково-дослідна та інша технологічна політика; національні податки та соціальне страхування; політика конкуренції; імміграційна політика; політика державних закупівель; державна торгівля, урядові монополії та ексклюзивні франшизи» [5].

«В Україні діє 18 пільгових торговельних угод. Середньозважена тарифна ставка становить 2,9 %, діє 150 нетарифних заходів. Напруженість відносин з Росією продовжує знижувати більш динамічні інвестиційні потоки. Новий указ про спрощення процедури реєстрації іноземних інвесторів був прийнятий наприкінці 2019 р. Близько 65 % повнолітніх українців мають офіційні банківські рахунки» [5].

2. Індекс залученості до міжнародної торгівлі оприлюднюється з 2008 року в серії Глобальної сприятливої торгівлі, спочатку на щорічній основі, а починаючи з 2010 року – один раз на два роки. Індекс був розроблений у межах Програми сприяння торгівлі Всесвітнім економічним форумом за участю

провідних учених, партнерських організацій та компаній, для цілей дослідження розвитку світової торгівлі, вимірювання й порівняльного аналізу країн світу [8].

Індекс залучення у світову торгівлю складається з 4 основних складових сегментів: доступ до ринків (на внутрішній та на зовнішній), адміністрування на кордоні (ефективність та прозорість процедур адміністрування), інфраструктура, операційне середовище.

Кизим М. О., Полякова О. Ю., Крамарев Г. В., Леванда О. М. в своєму дослідженні розкривають характеристику складових Індексу залученості до міжнародної торгівлі.

Оцінюючи роль України в рейтингу досліджуваного індексу, варто вказати, що місце країни в 2016 р. порівняно з іншими роками (2012 та 2014) суттєво погіршилося. Зокрема, в 2016 р. – 95 місце (4.0 бали) з 136 країн світу; в 2014 р. – 83 місце (3.8 бали) з 138 країн світу; в 2012 р. – 86 місце (3.79 бали) з 132 країн світу.

Найвищі показники Україна мала в категоріях «доступ на зовнішній ринок» (5.5), що оцінює тарифні бар'єри, з якими стикаються країни експортери на цільових ринках, і їх переваги на цих ринках та «наявність і використання ІКТ» (4.4), що оцінює доступність та якість інформаційно-комунікаційних технологій у країні, а саме використання мобільного зв'язку та Інтернету населенням, компаніями, що здійснюють комерційні операції, та комунікаційну взаємодію Уряду з громадянами.

Найгірша ж ситуація з показниками «доступ до внутрішнього ринку» (3.3), що оцінює рівень та складність тарифного захисту країни, забезпечення її торговельною політикою та «доступність і якість транспортної інфраструктури» (3.4), яка включає виміри для кожного з чотирьох основних видів транспорту: автомобільного, повітряного, залізничного та морських портів.

Зважаючи на такі дані, найбільш проблемними факторами для імпорту були: корупція на кордоні (21.9); тарифи та нетарифні бар'єри (19.3); обтяжливі процедури імпорту (17.3); висока вартість або затримки, викликані внутрішніми перевезеннями (9.8); невідповідна телекомунікаційна інфраструктура

(8.7); висока вартість або затримки, спричинені міжнародними перевезеннями (8.0); злочин і крадіжки (7.8); вітчизняні технічні вимоги та стандарти (7.2) [11].

Натомість найбільшими проблемними факторами для експорту стали: визначення потенційних ринків збуту та покупців (16.7); труднощі із задоволенням вимог покупців щодо якості / кількості (11.3); доступ до торгового фінансування (11.3); технічні вимоги та стандарти за кордоном (9.8); невідповідна технологія виробництва та навички (8.8); доступ до імпортних ресурсів за конкурентоспроможними цінами (8.5); висока вартість або затримки, викликані внутрішніми перевезеннями (7.5); обтяжливі процедури на іноземних кордонах (7.3); висока вартість або затримки, спричинені міжнародними перевезеннями (5.7); тарифні бар'єри за кордоном (5.5); правила вимог походження за кордоном (4.3); корупція на іноземних кордонах (3.3) [6].

Як бачимо, аналіз Індексу залученості України в світову торгівлю дозволяє оцінити поточний стан ситуації в країні, що стосується розвитку зовнішньої торгівлі та ефективності реалізації механізмів державної зовнішньоторговельної політик. Щодо України, то суб'єкти господарювання стикаються з рядом перешкод в своїй діяльності, які спричинені

3. *Індекс глобальної конкурентоспроможності* відображає рівень конкурентоспроможності 141 економіки країн світу через 103 показники, структуровані в 12 тем. Кожен показник, використовуючи шкалу від 0 до 100, показує, наскільки економіка наближена до ідеального стану чи «межі» конкурентоспроможності. Показниками, які охоплюють широкі соціально-економічні елементи, є: інститути, інфраструктура, прийняття ІКТ, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я, кваліфікація, ринок товарів, ринок праці, фінансова система, розмір ринку, динамізм бізнесу та інноваційні можливості [12].

Всесвітній економічний форум, який вимірює конкурентоспроможність країн з 1979 року, визначає його як: «сукупність інститутів, політик та факторів, що визначають рівень продуктивності країни». Існують інші

визначення, але всі вони загалом містять слово «продуктивність» [12].

Звіт про глобальну конкурентоспроможність – це інструмент, який допомагає урядам, приватному сектору та громадянському суспільству співпрацювати для підвищення продуктивності та процвітання. Порівняльний аналіз між країнами дозволяє лідерам оцінити сфери, які потребують посилення, та побудувати скоординовану відповідь. Це також допомагає вивчити найкращі практики у всьому світі. Оцінки країн базуються насамперед на кількісних висновках міжнародно визнаних установ, таких як Міжнародний валютний фонд та Всесвітня організація охорони здоров'я, з додаванням якісних оцінок економічних та соціальних спеціалістів та вищих керівників підприємств [12].

Всі складові досліджуваного індексу об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність на ринку товарів і послуг, ефективність на ринку праці, розвиненість фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність компаній, інноваційний потенціал.

За даними Всесвітнього економічного форуму [12] найближча до межі конкурентоспроможності країна – Сінгапур (оцінка 84,8 зі 100). Інші економіки G20, що входять до першої десятки, це: США (2 місце), Японію (6 місце), Німеччину (7 місце) та Великобританію (9 місце). Азіатсько-Тихоокеанський регіон є найбільш конкурентоспроможним регіоном у світі, за яким слідує Європа та Північна Америка. США знизили рейтингову позицію порівняно з Сінгапуром в цілому, але залишаються інноваційним рушієм, посідаючи 1 місце у стовпі динаміки бізнесу, 2 – за інноваційними можливостями та 1 – за пошуком кваліфікованих працівників. Північні країни є одними з найбільш технологічно розвинених, інноваційних та динамічних у світі, а також забезпечують кращі умови життя та соціальний захист. Данія, Уругвай та Зімбабве збільшили свою частку відновлюваних джерел енергії значно більше, ніж

інші країни на відповідних рівнях конкурентоспроможності.

Щодо України, то її позиції в рейтингу конкурентоспроможності з роками дещо змінювалися (рис. 2). В 2020 р. (85 місце) порівняно з 2017 р. (81 місце) Україна опустилась на 4 позиції.

В ході дослідження розкрито сутність Індексу конкурентоспроможності України за основними його складовими. Україна погіршила свої позиції у 5 з 12 основних показників. Найбільше нами втрачено (19 пунктів) за складовою «Фінансова система», на 7 пунктів опустилась країна за показником, що характеризує здоров'я населення, та по 2 пункти – за показниками «Макроекономічна стабільність» і «Інноваційні можливості».

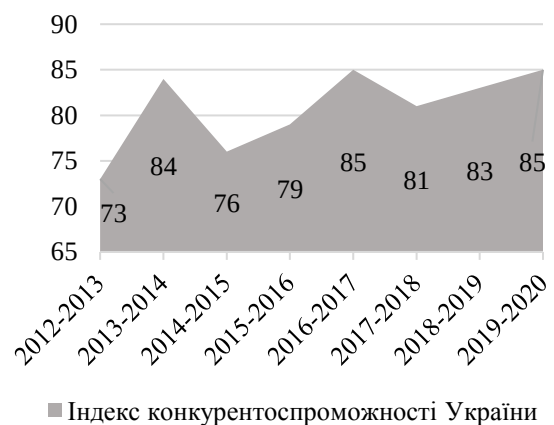

Рис. 2. Індекс конкурентоспроможності України з 2012 по 2020 рр.
Джерело: [12]

За деякими показниками країна покращила свої позиції: на 16 пунктів – «Товарний ринок»; на 7 пунктів – «Ринок праці»; на 6 пунктів – «Інститути».

Оцінюючи конкурентоспроможність України, можна визначити фактори, що впливають на соціально-економічний розвиток країни. Зокрема, до них віднесено: корупція, висока інфляція, неефективна державна бюрократія та ускладнений доступ до фінансів, високі податки та неузгодженість податкового законодавства, відсутність злагодженої системи регулювання валютного ринку, неякісна інфраструктура, низький рівень розвитку інновацій, низька якість охорони здоров'я тощо.

Як бачимо, більшість недоліків можна уникнути, якщо забезпечити внесення змін

до законодавства, що регулює питання зовнішньої торгівлі та міжнародних перевезень, використати ефективні та дієві механізми тарифного та нетарифного регулювання, забезпечити умови використання експортного потенціалу та створити підстави для нарощення доданої вартості готової продукції, що експортується.

4. *Рейтинг Doing Business* – це рейтинг інвестиційної привабливості країн світу, який складається кожного року Світовим банком. Основу Індексу складають показники, які оцінюють ключові сфери розвитку економіки в розрізі реформ та їх ефективності.

Проект, започаткований у 2002 році, розглядає вітчизняні малі та середні підприємства та вимірює норми, що застосовуються до них протягом їх життєвого циклу. Рейтинг ведення бізнесу охоплює кілька важливих сфер регуляторного середовища, що стосуються суб'єктів господарювання. Він надає кількісні показники щодо: регулювання започаткування бізнесу, роботи з дозволами на будівництво, отримання електроенергії, реєстрації власності, отримання кредиту, захисту інвесторів, сплати податків, зовнішньої торгівлі, забезпечення виконання контрактів та врегулювання неплатоспроможності, а також характеризує особливості працевлаштування [4].

Перше дослідження, опубліковане в 2003 році, охоплювало 5 наборів показників та 133 економіки. На сьогодні дослідження охоплює 11 наборів показників та 190 економік. «Оцінка країн по сприятливості умов ведення бізнесу здійснюється від 1 до 190. Високий рейтинг легкості ведення бізнесу означає, що нормативно-правові умови більш сприятливі для створення і функціонування місцевої фірми» [4].

За рік в Україні в загальному рейтингу покращилась позиція. «Від початку розрахунку рейтингу у 2006 р. Україна займала в ньому не найкращі позиції. Лише в 2015 р. країна потрапила до першої сотні. Найнижчу позицію Україна займала в рейтингу 2012 році 152 місце зі 183. Минулого року ми досягли найвищої позиції – 71 місце серед 190 країн світу. Хоча цього річного результат і непоганий, але далеко не найкращий навіть серед країн пострадянського простору. Серед

пострадянських країн: Литва – на 11 місці, Естонія – на 18, Латвія – на 19, Казахстан – 25, РФ – 28, Молдова – 48, Білорусь – 49» [3].

Підвищення країни в рейтинг відбулося за рахунок наступних факторів:

- Україна спростила процес отримання дозволів на будівництво: усунула вимогу про наймання зовнішнього спостерігача і запровадила систему онлайн-повідомлень (з 30-го на 20 місце за показником «Отримання дозволів на будівництво»);

- Україна спростила умови отримання електроенергії завдяки оптимізації випуску технічних умов і впровадженню системи географічної інформації (із 135-го на 128 місце за показником «Підключення до електромереж»);

- Україна спростила реєстрацію власності завдяки підвищенню прозорості системи управління земельними ресурсами (з 63-го на 61 місце за показником «Реєстрація власності»);

- Україна посилила захист міноритарних інвесторів, вимагаючи більш докладного розкриття даних про операції компаній із зацікавленими сторонами, які можуть бути пов'язані з мажоритарними власниками (із 72-го на 45 місце за показником «Захист інвесторів»);

- Україна скоротила час на імпорт завдяки спрощенню вимог сертифікації відповідності для автозапчастин (із 78-го на 74 місце за показником «Міжнародна торгівля»);

- Україна поліпшила доступ до кредитної інформації шляхом створення державного кредитного реєстру в Нацбанку (з 32-го на 37 місце за показником «Отримання кредитів») [3].

Однак, за такими не менш важливими показниками, як «Реєстрація бізнесу», «Забезпечення виконання контрактів», «Оподаткування», «Вирішення питань неплатоспроможності» позиції значно впали.

Показник «Міжнародна торгівля» фіксує час і витрати, пов'язані з логістичним процесом експорту та імпорту товарів, вимірює час і вартість (без урахування тарифів), пов'язаних із трьома наборами процедур – документальним дотриманням, дотриманням кордонів та

внутрішніми перевезеннями – в рамках загального процесу експорту або імпорту вантажу товару [4].

«Рейтинг Doing Business є інструментом для вимірювання: сприятливості бізнес-клімату (наскільки просто, легко, швидко та недорого можна започаткувати бізнес та вести його без надмірного втручання з боку держави в умовах чесної конкуренції); рівню підприємницької активності та рівню корупції (країни з хорошим Рейтингом зазвичай мають більш високий рівень підприємницької активності та більш низький рівень корупції); рівню конкурентоздатності країни (впровадження кращих світових практик з регулювання та поліпшення позиції країни веде до зростання економіки та покращення стандартів життя населення, як то створення нових робочих місць, зростання доходів)» [1].

Тому за допомогою оцінки даного рейтингу можна розкрити і вплив його основних складових на державну зовнішньоторговельну політику країни. Адже, як показало дослідження, на сьогодні у зв'язку з існуванням проблем в сфері формування вартості імпорту та експорту, термінів оформлення експортно-імпортних операцій на кордоні, існує необхідність перегляду та внесення змін в стратегію розвитку державної зовнішньоторговельної політики України.

5. *Індекс ефективності логістики* – індекс, що формується Світовим банком та розкриває питання здійснення постачання товарів та стан торгової логістики на національному та міжнародному рівні. Індекс визначається на підставі стандартизованої анкети, що будується як онлайн-опитування. Дослідження базується на результатах опитувань транснаціональних логістичних компаній, не враховуються думки споживачів і особливості окремих держав (наприклад, наявність виходу до моря, площа території країни тощо). Значення Індeksu коливаються від 1 до 5, де 1 – низькі показники логістики; 5 – високі показники.

Індекс ефективності логістики – це середньозважена оцінка балів за шістьма основними вимірами: 1) Ефективність процесу оформлення (тобто швидкості, простоти та передбачуваності формальностей) органами прикордонного контролю, включаючи мит-

ницю; 2) Якість торгової та транспортної інфраструктури (наприклад, порти, залізниці, дороги, інформаційні технології); 3) Простота організації відправлень за конкурентоспроможною ціною; 4) Компетентність та якість логістичних послуг (наприклад, транспортні оператори, митні брокери); 5) Можливість відстеження вантажів; 6) Своєчасність відправлення до пункту призначення в межах запланованого або очікуваного терміну доставки [6].

У 2018 році в оцінці індексу ефективності логістики взяли участь 160 країн світу. Україна ввійшла в десятку країн від 61 до 71 з показником 2.83, посівши 66 місце. Зокрема, Україна піднялась на 14 позицій в порівнянні з попереднім дослідженням, проведеним у 2016 році. До десятки даних країн входять: Аргентина, Еквадор, Кувейт, Іран, Сербія, Україна, Єгипет, Кенія, Мальта, Латвія та Казахстан.

У 2016 році Україна посіла 80 місце, ввійшовши в десятку країн від 75 до 85 з показником 2.74 бали, що свідчило про погіршення логістичної ефективності порівняно з минулим роком, відставання від інших країн, незважаючи на значний потенціал розвитку логістичної галузі. Серед 10 країн до переліку яких входить Україна найвищі позиції займають: Алжир з оцінкою 2.77 та Сербія – 2.76, найнижчі ж Гайана, яка посіла 85 місце з показником 2.67 та Мозамбік, Індекс якого – 2.68.

Висновки. Результати здійсненого дослідження дозволили визначити місце України в міжнародних рейтингах, що характеризують розвиток зовнішньої торгівлі:

1) за Індексом економічної свободи (Index of Economic Freedom), що розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation, Україна відноситься до країн із найнижчим рівнем свободи (в т. ч. торговельної) і характеризується як «переважно не вільна» країна;

2) за Індексом залучення у світову торгівлю (Enabling Trade Index) за даними Всесвітнього економічного форуму у 2016 році ситуація в Україні суттєво погіршилася – місце країни опустилося на 95 місце зі 136 країн порівняно з 2014 роком (83 місце);

3) за рівнем конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) за даними Все-

світового економічного форуму Україна посіла 85 місце у 2019 р. та втратила 2 позиції порівняно з 2018 р. Хоча другий рік поспіль покращуються позиції країни за критерієм «ринку товарів» – з 73-го на 57-ме місце;

4) за Індексом легкості ведення бізнесу (Doing Business) за даними Світового банку Україна займає найнижчі позиції серед країн-сусідів (64 місце у 2020 р.);

5) за Індексом логістичної ефективності (Logistics Performance Index) за даними Світового банку в 2018 р. Україна зайняла 66 місце, що свідчить про недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури (необґрунтовані витрати на обслуговування доріг, незадовільний фінансовий стан і управління державних залізниць, слабка надійність портів).

Це негативним чином позначається на розвитку експортно-імпорتنих операцій, інвестиційній привабливості країни та зацікавленості суб'єктів господарювання у виході на зовнішні ринки товарів і послуг.

Проаналізовані індекси відображають низьку якість інституційного середовища в Україні як передумови тінізації економічних відносин як загрози державної безпеки. В таких умовах активна політика державного втручання може сприяти зниженню розмірів тінізації економіки, проте в українських реаліях даний підхід не є найкращим, оскільки зарегульованість економічних процесів призвела суб'єктів господарювання до пошуку шляхів оптимізації такого впливу, особливо податкового.

Література

1. Аналітичний огляд «Місце України у рейтингу світового банку «Doing business». URL: <https://cutt.ly/tvAPms0>.
2. Białowas T. Wzrost znaczenia Chin w gospodarce światowej, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin Polonia. 2005. Vol. XXXIX. 8 sectio H. P. 113–126, 119. URL: <http://www.msg.umcs.lublin.pl/chiny05.PDF>.
3. Doing Business 2020. За рахунок чого Україна піднялась в рейтингу на 64 сходинку. URL: <https://bin.ua/top/241630-doing-business-2020-zaraxunok-chogo-ukrayina.html>
4. DOINGBUSINESS. Оценка Бизнес Регулирования. URL: https://russian.doingbusiness.org/ru/data/exploreconomy/ukraine#DB_tab
5. Economic freedom. Country Rankings. URL: <http://www.heritage.org/index/ranking>

6. International scorecard. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/scorecard>
7. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum, 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
8. The Global Enabling Trade Report 2010. URL: <https://www.oecd.org/trade/aft/46303735.pdf>
9. The Heritage Foundation: Індекс економічної свободи. URL: <https://ueff.org/uk/indexy/75-indeks-ekonomichnoi-svobody-ukrainy>
10. The WTO Data portal. URL: <https://data.wto.org/>
11. World Economic Forum The Global Enabling Trade Report 2016. URL: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/>
12. World Economic forum. Reports. URL: <https://www.weforum.org/reports>

References

1. Analitichnyy ohliad «Mistse Ukrainy u reytynhu svitovoho banku «Doing business». Retrieved from <https://cutt.ly/tvAPms0>.
2. Białowas, T. (2005). Wzrost znaczenia Chin w gospodarce światowej, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin Polonia. Vol. XXXIX. 8 sectio H. P. 113–126, 119. Retrieved from <http://www.msg.umcs.lublin.pl/chiny05.PDF> [in Polish].
3. Doing Business 2020. Za rakhunok choho Ukraina pidnialas v reytynhu na 64 skhodyнку. Retrieved from <https://bin.ua/top/241630-doing-business-2020-zaraxunok-chogo-ukrayina.html>.
4. DOINGBUSINESS. Otsenka Biznes Regulirovaniya. Retrieved from https://russian.doingbusiness.org/ru/data/exploreconomy/ukraine#DB_tab.
5. Economic freedom. Country Rankings. Retrieved from <http://www.heritage.org/index/ranking> [in English].
6. International scorecard. Retrieved from <https://lpi.worldbank.org/international/scorecard>.
7. Schwab, K. (2020). The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum,. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
8. The Global Enabling Trade Report 2010. Retrieved from <https://www.oecd.org/trade/aft/46303735.pdf>.
9. The Heritage Foundation: Індекс економічної свободи. URL: <https://ueff.org/uk/indexy/75-indeks-ekonomichnoi-svobody-ukrainy>.
10. The WTO Data portal. Retrieved from <https://data.wto.org/>.
11. World Economic Forum The Global Enabling Trade Report 2016. Retrieved from <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/>.
12. World Economic forum. Reports. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports>.

ВЛИЯНИЕ ИЗМЕНЕНИЯ ПОЗИЦИЙ УКРАИНЫ В МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГОВЫХ ПОКАЗАТЕЛЯХ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ НА СИСТЕМУ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ТЕНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ КАК УГРОЗЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В. В. Ксендзук, к. э. н., доцент, Т. П. Назаренко, к. э. н., доцент, И. В. Супрунова, к. э. н., доцент, Государственный университет «Житомирская политехника»

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: сравнительного анализа и группировки – при обобщении роли и места Украины в международных рейтинговых показателях развития внешней торговли; анализа и синтеза – при характеристике международных рейтингов; индукции и дедукции – для обозначения выводов и обоснование целесообразности развития механизмов государственного управления внешнеэкономической деятельностью страны, учитывая изменения, происходящие в рейтинговых позициях ведущих международных показателей развития внешней торговли.

Результаты. Украина относится к странам с низким уровнем свободы (в т. ч. торговой) и характеризуется как «преимущественно несвободная» страна. Индекс логистической эффективности подтверждает недостаточный уровень развития инфраструктуры (необоснованные расходы на обслуживание дорог, неудовлетворительное финансовое состояние и управление государственными железными дорогами, слабая надежность портов). По Индексу вовлеченности в мировую торговлю ситуация в Украине существенно с каждым годом ухудшается. По уровню конкурентоспособности Украина потеряла 2 позиции, однако второй год подряд улучшается место страны по критерию «рынок товаров». По Индексу легкости ведения бизнеса Украина занимает низкие позиции среди по сравнению со странами-соседями. Полученные результаты свидетельствуют о низких позиции страны по сравнению с другими развивающимися странами, в проанализированных международных рейтингах и необходимость изменений в системе государственного управления внешнеторговыми отношениями в контексте тенизации национальной экономики.

Новизна. Осуществлена оценка состояния и развития внешней торговли Украины за определения страны в международных рейтингах: индекс экономической свободы; индекс вовлеченности в мировую торговлю; индекс конкурентоспособности; индекс легкости ведения бизнеса; индекс логистической эффективности.

Практическая значимость. Проанализированы международные рейтинги о состоянии и развитии внешней торговли Украины. Полученные результаты исследования являются основанием для совершенствования механизмов формирования и реализации государственной внешнеторговой политики, что положительно будет влиять на развитие экспортно-импортных операций, инвестиционную привлекательность страны и заинтересованность субъектов хозяйствования в выходе на внешние рынки товаров и услуг.

Ключевые слова: государственное управление, внешняя торговля, индекс экономической свободы, индекс вовлеченности в мировую торговлю, индекс конкурентоспособности, индекс легкости ведения бизнеса, индекс логистической эффективности, тенизация экономики, государственная безопасность.

INFLUENCE ON THE SYSTEM OF PUBLIC GOVERNANCE CHANGE OF UKRAINE'S POSITIONS IN INTERNATIONAL RATING INDICATORS OF FOREIGN TRADE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL ECONOMY SHADOWING AS A THREAT TO STATE SECURITY

V. V. Ksendzук, Ph. D (Econ.), Associate Professor, T. P. Nazarenko, Ph. D (Econ.), Associate Professor, I. V. Suprunova, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Zhytomyr Polytechnic State University

Methods. The results are obtained through the use of methods: comparative analysis and grouping – in generalizing the role and place of Ukraine in international ranking indicators of foreign trade;

analysis and synthesis – in characterizing international rankings; inductions and deductions - to outline the conclusions and justify the feasibility of developing mechanisms for public management of foreign economic activity of the country, taking into account changes in the ranking positions of leading international indicators of foreign trade.

Results. Ukraine is one of the countries with the lowest level of freedom (including trade) and is characterized as a «mostly not free» country. The index of logistics efficiency confirms the insufficient level of development of transport infrastructure (unreasonable costs for road maintenance, unsatisfactory financial condition and management of state railways, poor reliability of ports). According to the World Trade Attraction Index, the situation in Ukraine is significantly deteriorating every year. According to the level of competitiveness, Ukraine has lost 2 positions, but for the second year in a row the country's place is improving according to the criterion of «goods market». According to the Ease of Doing Business Index, Ukraine ranks lowest among neighboring countries. The results obtained indicate a low position of the country, compared to other developing countries, in the analyzed international rankings and the need for changes in the system of public administration of foreign trade relations in the context of de-shadowing the national economy.

Novelty. An assessment of the state and development of Ukraine's foreign trade was made by determining the country's place in international rankings: index of economic freedom; index of involvement in world trade; competitiveness index; ease of doing business index; logistics efficiency index.

Practical value. International ratings on the state and development of Ukraine's foreign trade are analyzed. The results of the study are the basis for improving the mechanisms of formation and implementation of state foreign trade policy, which will positively affect the development of export-import operations, investment attractiveness of the country and the interest of businesses in entering foreign markets for goods and services.

Keywords: public administration, foreign trade, Index of Economic Freedom, Enabling Trade Index, Global Competitiveness Index, Ease of Doing Business Index, Logistics Performance Index, shadowing of the economy, state security.

Надійшла до редакції 16.03.21 р.

ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК: СУТНІСТЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ю. В. Дубей, к. е. н., доцент, НТУ «Дніпровська політехніка»,
yuliya.dubey@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3415-3470

Методологія дослідження. В процесі дослідження використано наступні загальнонаукові методи: абстрагування, системного та еволюційного підходів – при з'ясуванні сутності категорій «техніко-технологічна система» та «техніко-технологічний розвиток»; логічного та порівняльного аналізу – при виокремленні тенденцій техніко-технологічного розвитку в умовах глобалізації.

Результати. Проаналізовано особливості системного підходу та методології еволюційної теорії. Розглянуто сутність категорії «рутина» та доведено можливість застосування методології еволюційної теорії для аналізу закономірностей техніко-технологічного розвитку. Визначено, що техніко-технологічна система – це сукупність взаємопов'язаних рутинних процесів та дій, які виникають при взаємодії техніки, технології та людини. Доведено, що техніко-технологічний розвиток представляє собою зміну характеристик техніки, технології та рутини, що супроводжується технологічним розривом. Розглянуто еволюційну та революційну форми техніко-технологічного розвитку. Проаналізовано динаміку відносних показників витрат на виконання НДР у ВВП та експорту високотехнологічної продукції по окремих країнах світу, виокремлено тенденції техніко-технологічного розвитку в умовах глобалізації. Підкреслено необхідність технологічної модернізації вітчизняної економіки.

Новизна. На основі системного та еволюційного підходів удосконалено визначення категорій «техніко-технологічна система» та «техніко-технологічний розвиток».

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності державних органів влади при формуванні інноваційної політики країни.

Ключові слова: техніко-технологічна система, техніко-технологічний розвиток, технологічний розрив, рутина, науково-дослідні розробки, високотехнологічний експорт, глобалізація.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток є невід'ємною частиною руху сучасної світової економіки, а ефективне використання інновацій стає вирішальним фактором соціально-економічного прогресу, умовою вирішення поточних проблем та необхідним підґрунтям для ефективного розвитку в майбутньому. Реалізація інноваційних принципів соціально-економічного розвитку має базуватися на відповідній техніко-технологічній основі економічної діяльності та сприятливому інноваційному кліматі, який мотивує до інноваційних змін на всіх рівнях економічної системи. Як свідчить вітчизняна практика, подібні принципи діяльності ще не

набули масового розповсюдження, дієві механізми до інноваційного оновлення повною мірою ще не сформовані, а техніко-технологічна база вітчизняної економіки більшою мірою не відповідає вимогам постіндустріального суспільства. Тому вітчизняна економічна наука повинна продовжувати пошук шляхів виходу із даної ситуації та пропонувати обґрунтовані рекомендації щодо модернізації економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика активно аналізувалася та аналізується сьогодні у світовій та вітчизняній економічній думці. У цьому відношенні достатньо згадати фундаторів теорії інноваційних та технологічних змін

М. Кондратьєва [1] та Й. Шумпетера [2], висновки яких щодо джерел та механізмів інноваційно-технологічного розвитку є загально-визнаними у сучасній економічній теорії. Серед сучасних вітчизняних дослідників необхідно виокремити, на нашу думку, Л. Федулову [3], яка аналізує проблеми розвитку національних інноваційних систем, Л. Забродську [4], праці якої присвячені питанням виокремлення інноваційних пріоритетів науково-технічного розвитку, Ю. Пилипенка, який розглядає питання інноваційного розвитку суспільства через призму розвитку технологічної структури економіки [5] та багатьох інших вчених. Разом з тим, зважаючи на незадовільну економічну практику, теоретичне обґрунтування даної проблематики необхідно продовжити. На наш погляд, одним із напрямів реалізації цього завдання є подальше обґрунтування методологічних засад дослідження техніко-технологічного розвитку, у тому числі і відповідного категоріального апарату.

Формулювання мети статті. Метою статті є з'ясування сутності категорій «техніко-технологічна система» та «техніко-технологічний розвиток», а також виокремлення тенденцій техніко-технологічного розвитку в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Техніко-технологічний розвиток суспільства є багатогранним поняттям, яке відображає рух економічної системи у часі й просторі, відтворює перехід від одного стану розвитку техніки й технологій до іншого. У найбільш загальному плані вся історія людства була, є й буде історією його прагнення забезпечити якомога кращі умови для всебічного задоволення потреб. А оскільки такі умови прямим і безпосереднім чином залежали і залежать від рівня розвитку техніки, технології та кваліфікації працівників, то саме рівень цих складових з історичної точки зору завжди були ключовими у нарощуванні обсягів виробництва та задоволення поточних та перспективних потреб. Однак, як свідчить історія, технічні винаходи та їх безпосереднє втілення у виробництві час від часу породжують справжні революції, що змінюють не тільки техніко-технологічну основу виробництва, але й всі економічні, соціальні та ін-

ституціональні умови функціонування суспільства. Тому дуже важливим виявляється розуміння того, на якій стадії розвитку знаходиться у кожен даний момент певна країна для того, щоб спрогнозувати її майбутнє та забезпечити поступальний рух до кращого стану.

Подібне розуміння повинно спиратися і на відповідний методологічний апарат дослідження поточного та прогнозного техніко-технологічного стану суспільства. У цьому відношенні нам імпонує точка зору вітчизняного дослідника Ю. Пилипенка, який виділяє техніко-технологічну систему у якості структурного елементу більш загального явища – економічної системи. Особливістю структурно-функціональної методології, яка була ним застосована до аналізу соціально-економічних процесів, є представлення суспільства, як «...взаємопов'язаної цілісності культурної, демографічної, економічної, політичної, інституціональної та технологічної підсистем» [5, с.27]. Така цілісність суспільної надсистеми забезпечується на основі взаємопроникнення одних підсистем в інші та їх взаємозв'язку. На його думку «...кожна підсистема суспільства виконує свою, специфічну роль та свою функцію у функціонуванні суспільства у цілому взаємозв'язок даних підсистем через взаємне доповнення та не суперечливість виконуваних функцій, є однією із головних ознак стійкості системи у цілому» [5, с.29].

Застосування подібного методологічного підходу дозволило Пилипенку Ю. представити модель соціально-економічної системи як «...ієрархічне утворення, яке структурно включає в себе змістовне ядро свого саморозвитку і функціонально йому підпорядковані елементи всіх інших підсистем суспільства» [5, с.31]. Відповідно, на його думку, техніко-технологічна підсистема економічної системи є результатом виконання технологічною системою своїх внутрішньосистемних функцій, а саме безпосереднього визначення особливостей «...використання знань та вмінь в процесі економічної діяльності. Характер технологічних процесів детермінує склад і структуру економічних ресурсів у виробничих процесах, рівень кваліфікації працівників, обсяги і структуру

ВВП». У цілому дослідник характеризує техніко-технологічну підсистему як «сукупність знань та вмінь економічних суб'єктів щодо способів перетворення економічних ресурсів у життєві блага» [5, с.36].

Ми погоджуємося із Ю. Пилипенко та іншими авторами щодо необхідності застосування системного підходу для аналізу техніко-технологічних закономірностей економічних процесів. Відтак, ми вважаємо, що дослідження характеристик техніко-технологічного розвитку повинно попередньо базуватися на розумінні сутності техніко-технологічної системи. Згідно з найбільш розповсюдженими в економічній літературі визначеннями, система представляє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, які характеризуються певними ознаками.

По-перше, система представляє собою цілісне утворення, тобто вона складається із сумісних один з одним взаємодіючих або взаємопов'язаних елементів, які представляють собою єдине ціле утворення. По-друге, система характеризується сталими зв'язками між елементами, які її утворюють, причому ці внутрішньосистемні зв'язки є більш сильними за ті, які виникають між елементами системи та іншими явищами та процесами, які в дану систему не входять. По-третє, наявність певних інтегративних властивостей, які не характерні для елементів системи але властивих системі у цілому. І, по-четверте, система певним чином організована, тобто має внутрішні властивості для зменшення ступеню невизначеності або ентропії під впливом зовнішніх факторів [6, с. 47–49].

На нашу думку, необхідними структурними елементами техніко-технологічної системи є: техніка, як сукупність різноманітних штучних матеріальних засобів людської діяльності, технологія, як спосіб перетворення речовини, енергії, інформації в процесі людської діяльності та, власне, сама людина, яка володіє певними професійними здібностями щодо використання техніки і технології в процесі виробництва життєвих благ та послуг. Ці три структурних елемента техніко-технологічної системи є сумісними, їх взаємодія в рамках визначеної виробничо-економічної діяльності характеризується сталістю зв'язків та має інтегративні властивості,

оскільки кожний окремий елемент без іншого втрачає свої системні якості, та, нарешті, система має свою організацію, яка визначає її стійкість по відношенню до впливу зовнішніх факторів.

В контексті з'ясування сутності техніко-технологічного розвитку важливим є розуміння здатності техніко-технологічної системи до змін. У цьому відношенні доцільним, на наш погляд, звернутися до спадщини еволюційної економічної теорії, методологічною особливістю якої є підхід щодо постійності процесів причинно-обумовлених змін всіх систем, розуміння теперішнього як результату минулого та умови майбутнього. Однією із центральних ідей еволюціонізму є теорія рутин.

Дане поняття було введено Річардом Р. Нельсоном та Сіднеєм Дж. Уінтером стосовно дослідження особливостей діяльності фірм та визначено ними як «...нормальні та передбачувані» зразки поведінки [7, с.36]. На їх думку, необхідно виділяти три класи рутин:

1. Рутини, пов'язані з тим, що робить фірма в кожен момент часу при заданому наявному парку машин і обладнання та інших факторах виробництва, обсяг яких не можна легко збільшити за короткий термін. Автори позначили дані рутини як «функціональні характеристики»;

2. Рутини, які визначають періодичне збільшення або зниження основного капіталу фірми (тобто факторів виробництва, постійних на коротких проміжках часу). Прийняття фірмою відповідного інвестиційного рішення описується вченими по аналогії з механізмом природного відбору генотипів, коли темп зростання фірми залежить від її успіху або невдачі;

3. Рутини, дія яких з плином часу модифікує різні аспекти функціональних характеристик фірми, що визначається існуючою ієрархією правил прийняття рішень. Відтак, дії, які безпосередньо стосуються процедур більш високого рівня (наприклад, обстеження технології виробництва, використовуваної на сьогоднішній день або вивчення ряду можливих змін в політиці реклами) час від часу впливають на процедури нижчого рівня (такі, як техніка виробництва окремих

деталей або поточні правила прийняття рішень з приводу витрат на рекламу), видозмінюючи останні [7, с. 38–40].

Дане поняття рутини може бути застосованим не тільки для характеристики діяльності фірми, але і для окремого індивіду. В цьому аспекті виділяють технологічні рутини, які полегшують вибір в ситуації невизначеності за умов недостатньої інформації та рутини відносин, які виконують функції зменшення витрат прийняття рішень та координації діяльності (див. напр. [8]).

Аналіз основних змістовних рис теорії рутин дозволяє, на наш погляд, включити ці нормальні та передбачувані зразки поведінки людини в якості необхідного функціонального елементу техніко-технологічної системи. Саме рутини визначають її стійкість по

відношенню до впливу зовнішніх факторів, тобто організацію даної системи. Зрозуміло, що характер цих рутин є похідними від основних структурних елементів техніко-технологічної системи – техніки, технології та людини, рутини визначаються цими елементами та змінюються разом з ними. Окрім того, саме рутини багато у чому визначають сумісність та сталість техніки, технології та людини, тобто наявність між ними системного зв'язку.

Проведений аналіз дозволяє представити нам техніко-технологічну систему як сукупність взаємопов'язаних рутинних процесів та дій, які виникають при взаємодії техніки, технології та людини. Модель даної системи представлена на рис. 1.

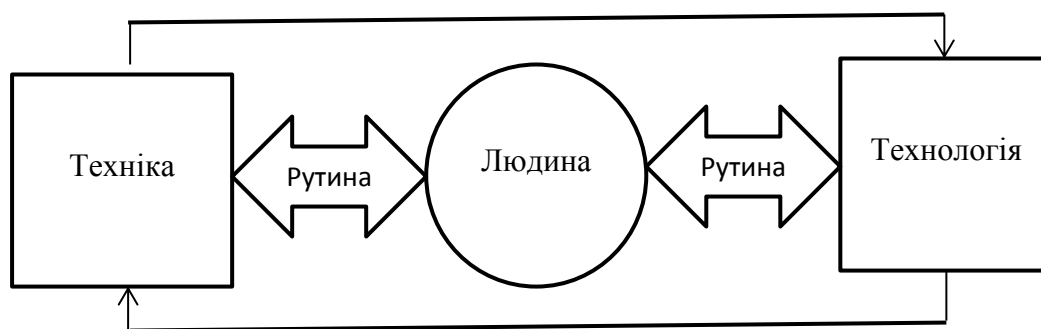

Рис. 1. Техніко-технологічна система

Як було зазначено вище, рутини характеризують сталість та сумісність як окремих структурних елементів та к і системи в цілому. Проте під впливом навколишнього середовища всі системи змінюються – стають складнішими або простішими, зникають або перетворюються в якісно інші системи. Іншими словами, системи розвиваються.

У найбільш широкому значенні цього терміну розвиток означає «процес удосконалення тих або інших елементів суспільних відносин, матеріально-речових складових суспільства або соціально-економічних і матеріальних систем у цілому, досягнення ними принципово нових якісних характеристик. Розвиток являє собою багатовимірний процес глибокої модернізації та трансформації економічної і соціальної систем. Розвиток є визначальною фазою в процесі неперервних економічних змін [9, с.70]. Ключовим, на наш погляд, у визначенні поняття «розвиток»

А. Філіпенко, є акцент на удосконаленні елементів систем та на неперервності економічних змін. Ми підтримуємо думку даного провідного вітчизняного дослідника, що такі неперервні зміни обумовлюють формування принципово нових якісних характеристик елементів системи. Відтак, розвиток техніко-технологічної системи, або техніко-технологічний розвиток – це, насамперед, зміна характеристик техніки, технології та відповідних їх рутин.

Водночас, потребують уточнення параметри таких змін. У цьому відношенні в економічній думці достатньо поширеною є точка зору щодо наявності певного життєвого циклу будь-якої технології, або, іншими словами, існує технологічний розрив. З теоретичної точки зору сутність технологічного розриву аналізується в контексті загальної концепції нелінійних процесів розвитку систем, відтворення яких «... має певну спрямованість, але воно не підпорядковане жорсткій

детермінації. У біфуркаційний період у системі переважну роль відіграють нестійкість до зовнішніх умов, випадковість. Постбіфуркаційний період, коли система переживає порівняно більш стійкий стан, характеризується набуттям чинності причинно-наслідкових зв'язків» [10, с.105]. У відповідності із такими методологічними принципами технологічний розвиток описується за допомогою логістичної кривої, яку називають S-образною кривою, або технологічною траєкторією. Дана S-крива демонструє нелінійний характер взаємозв'язку між витратами на технологію та результатами від її застосування: значні витрати і невисокі результати на першому етапі появи нових технологій,

значна віддача за порівняно невисоких витрат на другому етапі та незначні результати, які суттєво не змінюються навіть за рахунок нарощування витрат на дану технологію, на етапі її масового поширення.

Подібну нелінійну закономірність технологічного розвитку було використано Р. Фостером для обґрунтування сутності технологічного розриву. На його думку, це відмінності між різними технологіями – тією, ефективність використання якої вичерпується на третьому етапі свого поширення та іншою, яка замінює попередню [11]. В графічному вираженні, технологічний розрив – це проміжок між парою S-подібних технологічних кривих, коли одна технологія заміщує іншу (див. рис. 2).

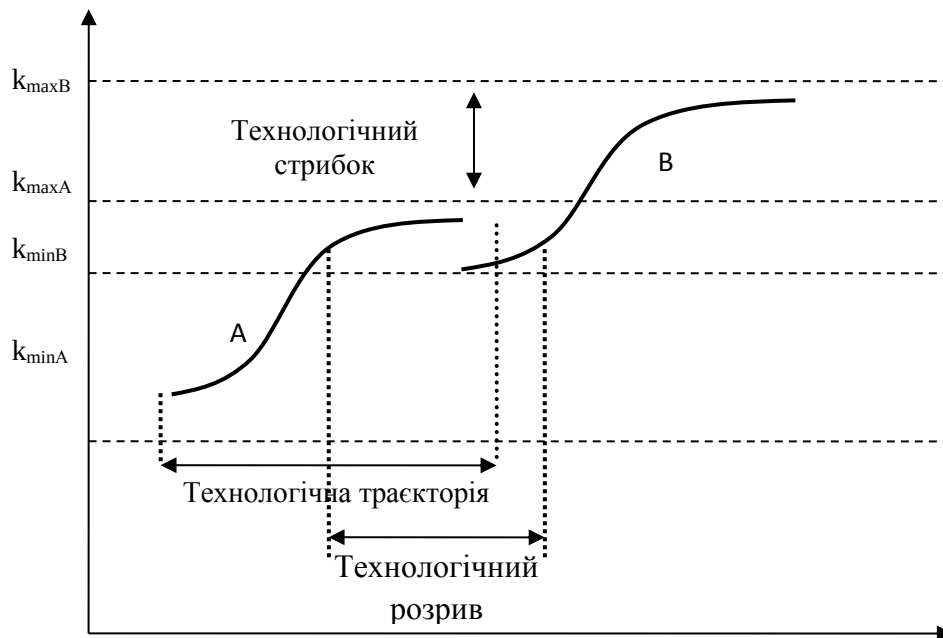

Рис. 2. Сутність технологічного розриву

На даному рисунку зображений процес технологічного розвитку (технологічної траєкторії) через заміщення одна одною двох технологій, життєвий цикл яких відображено за допомогою S-кривих (A і B, відповідно). Технологічно значимий результат від використання даних технологій обмежено певними параметрами ($k_{\min}$ – нижня технологічна межа, що відображає стартові можливості технології, $k_{\max}$ – верхня технологічна межа, що показує максимально можливий технологічно значимий результат). Відтак, технологічний розвиток являє собою стрибкоподібний процес заміщення однієї технології іншою, що підвищує технологічні межі

економічної діяльності (відбувається технологічний стрибок).

Зважаючи на це, техніко-технологічний розвиток, на нашу думку, представляє собою зміну характеристик техніки, технології та відповідних їх рутин, що супроводжується технологічним розривом. Необхідно зауважити, що зміна технологічних меж (технологічного стрибка) може мати різний кількісний та якісний вимір, що залежить від характеру технологічних нововведень. Якщо, наприклад, ці нововведення відбуваються через мікроінновації або поліпшуючі інновації, то величина технологічного стрибка є відносно

невеликою, а якісні характеристики технології суттєво не змінюються. Коли ж технологічний розрив відбувається під впливом базисних, а тим більше епохальних інновацій, то технологічна основа економічної діяльності зазнає якісних змін, що супроводжується значним кількісним ефектом. Це дозволяє вести мову про еволюційну та революційну форми техніко-технологічного розвитку в залежності від характеристик нововведень, які викликали технологічний розрив.

Дане теоретичне припущення можна використати, наприклад, для обґрунтування відмінностей в поняттях «технологічне відставання» та «технологічний розрив», які в економічній літературі часто ототожнюють. На наш погляд, необхідність розмежування цих понять важливе не тільки з теоретичної, але й практичної точки зору, оскільки вони відображають різні якісні характеристики технологічного розвитку. В першому випадку (стосовно технологічного відставання) мова йде про еволюційні зміни в технологічних процесах економічної діяльності, а в другому – революційні, які супроводжуються застосуванням інших технологічних принципів при виробництві товарів та послуг на рівні окремих суб'єктів господарювання та в масштабах національних економік.

Ми також у цілому погоджуємося із підходом до розмежування технологічного відставання та технологічного розриву на основі використання закономірностей S-кривих (Вишневецький В. П., Гаркушенко О. М. та Князев С. І.). На їх думку, технологічне відставання характеризується незначною відстанню у технологічному розвитку між країнами зі схожим рівнем доходів, які розвиваються переважно в межах одного технологічного укладу. Отримання конкурентних переваг у цьому випадку можливе лише в короткостроковій перспективі, оскільки країни-конкуренти спроможні через механізми імітації або власні розробки повторити інноваційні розробки «... досить швидко і з порівняно незначними витратами коштів та часу, і, таким чином, повернути собі втрачені конкурентні позиції. У зазначеному випадку йдеться про одну й ту ж S-подібну криву». Технологічний розрив – значна відстань у технологічному розвитку між країнами, виникнення якої можливе:

1) між країнами зі схожим рівнем доходів та однаковим технологічним укладом у разі появи в одній із них масштабних інновацій революційного типу, що належать до вищого технологічного укладу, або появи комплексу інновацій еволюційного типу, що з'являються в таких масштабах, які не дозволяють іншій країні в короткостроковому періоді створити власні та/або зімітувати аналогічні інновації для повернення конкурентних позицій на світових ринках;

2) між країнами, економіка яких характеризується різними технологічними укладами, та переважно з дуже відмінними рівнями доходів населення. Тобто, у такому випадку йдеться або про перехід з однієї S-подібної технологічної кривої на іншу, або про різні S-подібні криві» [12, с.11].

Дане питання є важливим не тільки з теоретичної точки зору, оскільки сучасна економічна практика свідчить про суттєво відмінні технологічні рівні розвитку окремих країн. Фактично мова йде про закріплення технологічної нерівномірності між розвинутими країнами світу та рештою країн. На сьогодні 7 розвинутих країн володіють 46 з 50 макротехнологій, які забезпечують виробництво наукомісткої продукції, що дозволяє їм контролювати близько 80% світового ринку (див. напр. [13]). Зважаючи ж на те, що порушення такої монополії, або створення власної є складним і потребує не тільки значних фінансових та інших витрат, але й відповідного рівня розвитку наукової інфраструктури та інтелектуального капіталу, то така технологічна нерівномірність, найближчій перспективі, буде тільки посилюватися.

Багато у чому подібне підсилення техніко-технологічної нерівномірності є наслідком нерівномірності фінансового забезпечення техніко-технологічних змін національними державами. Якщо подивитися на частку витрат на виконання НДР у ВВП серед країн ЄС та порівняти їх з відповідним показником України, то очевидним є незадовільний стан фінансування науково-технічної сфери нашої держави. Фактично, частка витрат на НДР в нашій країні в три рази менша за відповідні показники Естонії та Словенії, та більше ніж в 4 рази порівняно з Німеччиною (див. табл. 1).

Частка витрат на виконання НДР у ВВП та частка експорту високотехнологічної продукції по окремих країнах світу, %

Країни	Частка витрат на виконання НДР у ВВП				Частка експорту високотехнологічної продукції у загальному обсязі експорту			
	2012	2014	2016	2018	2012	2014	2016	2018
Болгарія	0,60	0,79	0,77	0,76	8,0	7,6	9,0	10,4
Естонія	2,11	1,42	1,25	1,40	20,6	23,7	21,9	6,3
Іспанія	1,30	1,24	1,19	1,24	7,4	6,9	7,8	6,8
Латвія	0,66	0,69	0,44	0,64	11,4	17,7	17,2	20,6
Литва	0,90	1,03	0,84	0,94	11,0	12,8	12,6	12,1
Німеччина	2,88	2,88	2,94	3,13	17,3	17,3	18,2	15,8
Польща	0,88	0,94	0,96	1,21	7,9	10,3	11,0	10,6
Румунія	0,48	0,38	0,48	0,50	8,2	8,4	10,4	10,1
Словаччина	0,80	0,88	0,79	0,84	9,6	11,1	10,8	10,6
Словенія	2,56	2,37	2,01	1,95	6,7	6,4	7,2	6,8
Угорщина	1,26	1,35	1,19	1,53	21,2	16,7	17,6	16,8
Чехія	1,78	1,97	1,68	1,93	18,6	17,4	17,0	19,6
Україна	0,67	0,60	0,48	0,47	7,0	7,7	7,4	5,6

Побудовано за: [14, с.68,70; 15]

Стан науково-дослідної сфери визначає і експортні можливості країн на ринках високотехнологічної продукції. Позиції України за часткою експорту високотехнологічної продукції у загальному обсязі експорту є гіршими порівняно з більшістю країн Європи (табл.1). Це вимагає модернізації, спрямованої на масове оновлення основного капіталу підприємств та інноваційні зміни економіки. Останні повинні відповідати сучасним трендам 4-ї промислової революції та 6-го технологічного укладу. Саме стимулювання розвитку інформаційно-цифрових технологій, біо- та нанотехнологій повинні стати основним об'єктом економічної політики держави.

Висновки. Важливим методологічним підґрунтям дослідження закономірностей техніко-технологічного розвитку є застосування системного підходу та еволюційної теорії. Техніко-технологічна система є сукупністю взаємопов'язаних рутинних процесів та дій, які виникають при взаємодії техніки, технології та людини. В контексті методології розвитку складних соціально-економічних систем техніко-технологічний розвиток можна розглядати як зміну характеристик техніки, технології та рутини, що супроводжується технологічним розривом. В залежності від характеру інновацій та зумовлених

ними кількісних і якісних результатів технологічного розриву, доцільно вести мову про еволюційну та революційну форми техніко-технологічного розвитку. Сучасна економіка свідчить про значну диференціацію його рівнів серед країн. Для України, техніко-технологічний рівень якої є незадовільним, необхідні відповідні зміни, спрямовані на технологічну модернізацію економіки.

Література

1. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев – М. : Экономика, 1989. – 526 с.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. / Й. Шумпетер – М. : Эксмо, 2007. – 864 с.
3. Федулова Л. І. Тенденції розвитку національних інноваційних систем: уроки для України / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – №4(166) – С. 94–104.
4. Забродська Л. Інноваційні пріоритети в науково-технічному розвитку: міжнародний та регіональний аспекти / Л. Забродська // Theory and methods of educational management – 2015. – № 2(16) – С. 9–21.
5. Пилипенко Ю. І. Технологічна структура національної економіки: теорія, практика та регулювання: монографія / Ю. І. Пилипенко. – Д. : Національний гірничий університет, 2010. – 202 с.
6. Прангишвили И. В. Системный подход и общесистемные закономерности / И. В. Прангишвили. – М. : СИНТЕГ, 2000. – 528 с.

7. Нельсон Ричард Р. Эволюционная теория экономических изменений / Ричард Р. Нельсон, Сидней Дж. Уинтер; пер. с англ. – М. : Дело, 2002. – 536 с.

8. Кириякова Н. И. Рутини и инновации как форма адаптации в современной экономике / Н. И. Кириякова. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://scienceproblems.ru/images/PDF/2016/2/rutiny-i-innovatsii-kak-forma-adaptatsii-v-sovremennoj-ekonomike.pdf>

9. Филипенко А. С. Экономическое развитие: цивилизационный поход / А. С. Филипенко. – М. : Экономика, 2001. – 260 с.

10. Снегірьов І. О. Актуальні проблеми сучасної наукової картини світу в умовах крос-культурних взаємодій / І. О. Снегірьов // Філософія науки: традиції та інновації. 2015. – № 1 (11). – С. 92–108.

11. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают: Пер. с англ. Общ. ред. и вступ. ст. В. И. Данилова-Данильяна. – Москва : Прогресс, 1987. – 272 с.

12. Вишневський В. П. Технологічні розриви: концепція, моделі, шляхи подолання / В. П. Вишневський, О. М. Гаркушенко, С. І. Князев // Nauka innov. – 2020. – Т. 16. – № 2. – С. 3-19.

13. Лозовий С. Врахування національних інтересів у процесі інтеграції української науки у світовий дослідницький простір. Аналітична записка жовтень 2018 р. / С. Лозовий. – [Електронний ресурс]. Режим доступа: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-11/111AZ_Lozovyi_24.09.2018-4ddff.pdf

14. Наукова та інноваційна діяльність України – 2019. – Статистичний збірник. – Державна служба статистики України, 2020. – 100 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf Темс

15. Экспорт высокотехнологичных товаров в % от экспорта товаров (%). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://knoema.ru/atlas/ranks> Экспорт-высокотехнологичных-товаров-в-percent-от-экспорта-товаров?baseRegion=UA

References

1. Kondratev, N.D. (1989). Problemy ekonomicheskoy dinamiki. Moskva: Ekonomika.

2. Shumpeter, Y. (2007). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya. Moskva: Eksmo.

3. Fedulova, L.I. (2015). Tendentsiyi rozvytku natsionalnykh innovatsiynykh system: uroky dlia Ukrainy. Aktualni problemy ekonomiky, 4(166), 94-104.

4. Zabrodska, L. (2015). Innovatsiyni priorytety v naukovu-tekhnichnomu rozvytku: mizhnarodnyy ta rehionalnyy aspekty. Theory and methods of educational management, 2(16), 9-21.

5. Pylypenko, Yu.I. (2010). Tekhnolohichna struktura natsionalnoyi ekonomiky: teoriia, praktyka ta rehuliuвання. Dnipropetrovsk: Natsionalnyy hirnychyy universytet.

6. Prangishvili, I.V. (2000). Sistemnyy podkhod i obshchesistemnye zakonomernosti. Moskva: SINTEG.

7. Nelson, Rychard R., & Uinter, Sidney Dzh. Evolyutsionnaya teoriya ekonomicheskikh izmeneniy. Moskva: Delo.

8. Kyriakova, N.Y. (2016). Rutiny i innovatsii kak forma adaptatsiy v sovremennoy ekonomike. Retrieved from <https://scienceproblems.ru/images/PDF/2016/2/rutiny-i-innovatsii-kak-forma-adaptatsii-v-sovremennoj-ekonomike.pdf>

9. Filipenko, A.S. (2001). Ekonomicheskoe razvitiye: tsivilizatsionnyy pokhod. Moskva: Ekonomika.

10. Snehrov, I.O. (2015). Aktualni problemy suchasnoyi naukovoï kartyny svitu v umovakh kros-kulturnykh vzaiemodiy. Filosofiia nauky: tradytsiyi ta innovatsiyi, 1(11), 92-108.

11. Foster, R. (1987). Obnovlenye proizvodstva: atakuyushchie vyihryvayut. Moskva: Progress.

12. Vyshnevskyy, V.P., Harkushenko, O.M., & Kniaziev, S.I. (2020). Tekhnolohichni rozryvy: kontseptsii, modeli, shliakhy podolannya. Nauka innov. T. 16, (2), 3-19. doi.org/10.15407/scin16.02.003

13. Lozovyy, S. (2018). Vrahuvannya natsionalnykh interesiv u protsesi intehtatsiyi ukraïnskoyi nauky u svitovyy doslidnytskyy prostir. Analitichna zapyska, zhovten 2018 r. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-11/111AZ_Lozovyi_24.09.2018-4ddff.pdf

14. Naukova ta innovatsiyna diialnist Ukrainy – 2019. (2020). Statystychnyy zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf Tems

15. Eksport vysokotekhnolohichnykh tovarov v % ot eksporta tovarov (%). Retrieved from <https://knoema.ru/atlas/ranks> Eksport-vysokotekhnolohichnykh-tovarov-v-percent-ot-eksporta-tovarov?baseRegion=UA

ТЕХНИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ: СУЩНОСТЬ И ТЕНДЕНЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Ю. В. Дубей, к. э. н., доцент, НТУ «Днепро́вская политехника»

Методология исследования. В процессе исследования использованы следующие общенаучные методы: абстрагирование, системного и эволюционного подходов – при выяснении сущности категорий «технико-технологическая система» и «технико-технологическое развитие»; логического и сравнительного анализа – при выделении тенденций технико-технологического развития в условиях глобализации.

Результаты. Проанализированы особенности системного подхода и методологии эволюционной теории. Рассмотрена сущность категории «рутина» и доказана возможность применения методологии эволюционной теории для анализа закономерностей технико-технологического развития. Определено, что технико-технологическая система – это совокупность взаимосвязанных рутинных процессов и действий, возникающих при взаимодействии техники, технологии и человека. Доказано, что технико-технологическое развитие представляет собой изменение характеристик техники, технологии и рутины, что сопровождается технологическим разрывом. Рассмотрены эволюционная и революционная формы технико-технологического развития. Проанализирована динамика относительных показателей расходов на выполнение НИР в ВВП и экспорта высокотехнологичной продукции по отдельным странам мира, выделены тенденции технико-технологического развития в условиях глобализации. Подчеркнута необходимость модернизации отечественной экономики.

Новизна. На основе системного и эволюционного подходов усовершенствованы определения категорий «технико-технологическая система» и «технико-технологическое развитие».

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы в практической деятельности государственных органов власти при формировании инновационной политики страны.

Ключевые слова: технико-технологическая система, технико-технологическое развитие, технологический разрыв, рутина, научно-исследовательские разработки, высокотехнологичный экспорт, глобализация.

TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT: ESSENCE AND TRENDS UNDER GLOBALIZATION CONDITIONS

Yu. V. Dubiei, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Dnipro University of Technology

Methods. The following general scientific methods were used in the research process: abstraction, systems and evolutionary approaches – while clarifying the essence of such categories as «technical-technological system» and «technical-technological development»; logical and comparative analysis – while identifying trends in technical and technological development in the context of globalization.

Results. The specifics of the systems approach and methodology of evolutionary theory are analyzed. The essence of the «routine» category is studied and the possibility of applying the methodology of evolutionary theory for the analysis of technical and technological development patterns is proved. It is defined that the technical-technological system is a set of interconnected routine processes and actions that occur during the interaction of technics, technology and a human. It is proved that technical and technological development is a change in the characteristics of technics, technology and routine, accompanied by a technological gap. Evolutionary and revolutionary forms of technical and technological development are considered. The dynamics of relative indicators of R&D expenditures in GDP and exports of high-tech products to specific countries of the world are analyzed, trends of technical and technological development in the conditions of globalization are singled out. The need of technological modernization of the domestic economy is emphasized.

Novelty. The definition of such categories as «technical-technological system» and «technical-technological development» are improved on the basis of systems and evolutionary approaches.

Practical value. The results of the study can be used in the public authorities' practice regarding the formation of innovation policy of a country.

Keywords: technical-technological system, technical-technological development, technological gap, routine, research and development, high-tech export, globalization.

Надійшла до редакції 03.03.21 р.

MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MEDICAL AND HEALTH-IMPROVING TOURISM IN UKRAINE

*L. A. Bondarenko, Ph. D (Econ.), Dnipro University of Technology,
Bondarenko.L.A@nmu.one, orcid.org/0000-0003-4904-7435*

Methods. The theoretical and methodological basis of the study is the scientific works of domestic and foreign scientists related to various issues of the development of the field of medical and health-improving services, the prospects for the development of health tourism, the study of health tourism as an important area of activity in the regions; legislative and regulatory acts of Ukraine in this area, materials of specialized scientific conferences and symposia.

Results. It is established that medical and health-improving tourism is a promising and effective direction in the territorial aspect, in this regard, this type of tourism is proposed to be considered as a priority area of regional tourism policy. Specifics of formation of the system of organizational-economic and institutional conditions and factors of sustainable development of medical and health-improving tourism are considered. The problems and prospects of functioning and further development of the sphere of medical and health-improving services in Ukraine are analyzed, and also the basic principles of the state management of medical and health-improving tourism for its sustainable development are formulated.

Novelty. Practical recommendations for public administration, promotion and sustainable development of health tourism in the region are substantiated and developed, taking into account its interaction with other subsystems of tourism. Practical recommendations for the formation of strategic goals and objectives aimed at the sustainable development of medical and health-improving tourism have been formulated.

Practical value. The results of the study are the basis for the sustainable development of medical and health-improving tourism, which is able to strengthen the health of the population, improve the quality of life and demographic situation in the country; to develop the infrastructure of medical and health-improving territories; to provide economic stability and profitability of all medical and health-improving complex.

Keywords: health tourism, tourist services, regional programs, tourist infrastructure, sustainable development, management approaches, factors of production.

Statement of problem. For today, medical and health tourism occupies one of the leading places in the tourism industry, because there is a significant reduction of population of economically developed countries, the development of transport links, environmental pollution. Due to industrial development and active promotion of a healthy lifestyle, people are looking for recuperation and recreation in environmentally clean regions. Medical and health tourism is based on natural resources: mineral waters, ther-

apeutic mud and climatic conditions that in combination with each other have a positive effect on the treatment of various diseases. World experience shows that tourism as an important economic factor can significantly affect the development of the region and its attractiveness.

Tourism-based regional development should be based on natural potential in harmony with the interests of the local population and an effective marketing campaign.

The economic consequences of tourism development are generally recognized in the following areas: increased income, employment, improved balance of payments structure and the formation of a favorable investment climate in the region.

The share of tourism, as a branch of services trade based on natural potential and it is the second after the trade in natural energy resources of the total money turnover in the world economy. The World Tourism Organization ranks treatment and wellness as one of the most important travel motivations. In recent years, the number of travel related to treatment and health improvement has increased significantly in the world. This type of tourism is gaining a global scale and tourist flows have covered all continents. The world market of medical and health-improving tourism with characteristic institutions, product, methods of organization and production of services is being formed. For many countries, this type of tourism has been an important service industry and a significant source of income.

Ukraine also has significant reserves in this industry, but for successful use it is necessary innovative organizational, economic and managerial solutions, effective marketing development programs, which requires generalization of world and domestic experience and the development of an effective strategy for the sustainable development of medical and health-improving tourism and the tourism industry on the whole.

Analysis of recent papers. The question of the organization of medical and health-improving tourism and its place in the system of the tourist industry in the works of many foreign and domestic scientists is revealed. In particular, the problems of the development of medical and health-improving tourism are touched upon in the works of S. S. Halasyuk [5], V. Z. Khol'yavka, Kh. S. Leshko, O. M. Mochulska, A. O. Kukhtiy [8], N. O. Kovalenko [9], A. A. Romanova [12], L. O. Shpak [15] and others. The problems of state management of the tourism industry at the regional level are raised in the works of M. M. Bil [2], V. H. Herasymenko, H. K. Bedradina [7]. The management of the development of medical and health-improving tourism is highlighted in the works of O. S. Bylym [1], S. V. Dubinskyy [4], M. P. Malska,

M. Y. Rutynskyy [10]. Medical and health-improving tourism in the context of sustainable development is studied by S. M. Chernovsky, N. S. Rybak [3].

At the same time, the issues of the formation and development of medical and health-improving tourism, taking into account the specifics of the Ukrainian tourism industry, remain insufficiently studied in the work of these and other authors, which determined the relevance of the topic of this study.

Aim of the paper. Working-out the methodological proposals for the management of sustainable development of medical and health-improving tourism at the national and regional levels.

Materials and methods. In accordance with the Law of Ukraine «On Resorts», sanatorium and resort establishments are health care institutions located on the territory of resorts and provide citizens with services of a therapeutic, preventive and rehabilitative format using natural healing resources [11].

The main sub-branches of medical and health-improving tourism are actually medical and health-improving tourism. Medical tourism is aimed at obtaining qualified assistance in clinics, therapeutic manipulations, rehabilitation after operations, chronic diseases. Health-improving tourism aims to maintain a healthy body and maintain a balance between mental and physical health. Health-improving tourism, in turn, can be active (sports) and passive (beauty programs).

The sanatorium-resort base of Ukraine is widely represented by sanatoriums of various forms of ownership and departmental subordination located in different regions of Ukraine. A variety of natural healing resources are widely used for treatment and rehabilitation: mineral waters of different chemical composition for both internal and external use, therapeutic mud, bischofite, ozokerite, clay and preformed physical factors. Classification of resorts in the presence of natural healing resources, their geographical location are presented in Figure [7].

It should be noted that for the effective functioning of resorts exclusively natural factors are not enough, the appropriate tourist infrastructure must be established.

Unfortunately, the further development of medical and health-improving tourism in

Ukraine is constrained because there is the lack of the necessary technical devices and buildings for the rational use of resort and natural-healing

factors (pools, mud baths, etc.); special accommodation facilities for treatment, recovery and residence; as well as related infrastructure).

Climatic, balneological resorts	• Donetsk, Zaporizka, Ivano-Frankivska, Kyivska, Odeska, Khersonska regions
Climatic resorts	• Mykolayivska oblast
Balneological resorts	• Vinnytska, Zakarpatska, Lvivska, Poltavska, Kharkivska, Dnipropetrovska regions

Fig. 1. Classification of resorts in the presence of natural healing resources, geographical location

In some resort regions of Ukraine there are problems with water and electricity supply. The main task of the development of Ukrainian regions, which have unique natural, climatic and healing resources, on the one hand, is to increase the supply of high-quality medical and health-improving services based on the creation of tourist and health-improving complexes that correspond to the latest achievements of modern medicine and take into account consumer demand, and with the other hand, to get the maximum amount of impressions and entertainment.

Forming a proposal, it should be taken into account that the medical and health-healing tourism market is undergoing noticeable changes. Traditional health resorts are no longer a place of treatment and recreation for elderly people and are becoming multi-functional health and wellness centers oriented for a wide range of clients, which is due to the following circumstances:

1) changes in consumer preferences for medical and health-healing services (rehabilitation programs are in demand; a healthy lifestyle is becoming fashionable);

2) reorientation of resorts in connection with a reduction in funding from municipal, regional and state authorities (sanatorium-resort establishments are forced to diversify their services through animation activities, offering a

wide range of health and recovery services, flexible approach to the duration of courses).

According to statistical materials up to 2014, the geography of sanatorium-resort establishments in Ukraine largely corresponds to the territorial-component structure of recreational resources and recreational needs. At the same time it is necessary to focus attention on two groups of areas:

– the leaders – the Autonomous Republic of Crimea (17 % of sanatorium-resort establishments of Ukraine), Donetsk (15 %), Odessa (12 %), Dnepropetrovsk (7 %), Nikolaev (5 %), Zaporozhye (5.5 %) regions;

– the outsiders – Kirovograd, Vinnytsia, Zhytomyr, Khmelnytsky, Ternopil, Chernivtsi regions (less than 1 %) [6].

The dynamics of the number of sanatorium-resort establishments in recent years has tended to decrease.

In 2014, one of the factors that influenced the reduction in the number of establishments was the occupation of the Autonomous Republic of Crimea, where the largest number of medical and health-healing complexes was located. A similar situation occurred in eastern part of Ukraine, namely in Luhansk and Donetsk regions, where due to the anti-terrorist operation, many health-improving establishments were

closed. The dynamics of the number of sanatorium-resort establishments is presented in the table.

In total, according to the above statistical data, there is a negative trend: a decrease in sanatorium-resort establishments from 320 in 2014 to 288 in 2018. There is a significant decrease in the number of preventive health centers from 118 in 2014 to 56 in 2018, a significant decrease

in children's health and recreation establishments from 13997 in 2014 to 9428 in 2018. This state of sanatorium and health resort and health establishments is explained by the difficult political and socio-economic situation in our country and the specifics of the implemented medical reform.

Table 1

Sanatorium-resort establishments of Ukraine

Year	Sanatorium-resort establishments with treatment		Sanatoriums		Holiday houses		Bases and other recreation facilities		Children's health and recreation facilities	
	total	beds, thousand	total	beds, thousand	total	beds, thousand	total	beds, thousand	total	beds, thousand
2010	510	141	234	19	290	60	1920	217	17342	196
2011	508	141	224	19	280	59	1947	216	17703	194
2012	484	133	185	18	286	60	1925	208	17744	188
2013	477	132	165	15	271	57	1916	202	18549	191
2014	320	79	118	17	90	17	1400	157	13977	126
2015	309	78	79	12	76	15	1399	165	9743	113
2016	291	70	63	10	73	14	1295	146	9669	112
2017	284	71	55	10	67	12	1235	133	9745	106
2018	288	64	56	8	70	12	1065	127	9428	108

Source: [14]

It should also be noted that in the past, sanatorium-resort establishments worked more dynamically and were focused on the development of mass health improvement of the population.

Unfortunately, in Ukraine there is still no clear idea of how sanatorium-resort establishments should function in a freely competing market. And in practice we can observe two types of management approach to them – social and commercial. Social is characteristic mainly for state medical and health-healing establishments, as well as for some corporations (Ukrzaliznytsia, Ukrposhta and so on). A more common commercial approach involves increasing the profitability of sanatorium-resort establishments to ensure current and expanded reproduction.

At the same time, the development of medical and health-healing tourism in Ukraine is hampered by a number of factors, which include:

- the absence of a state program for the development of medical and health-improving complexes (although mortality in the country is

increasing every year and lifetime of the population is decreasing);

- the staff, involved in the implementation of medical and health-improving services, is lacking special knowledge and a responsible attitude towards their clients (the staff implementing the services must understand the possible indications and contraindications for certain diseases, especially of diet and accommodation regimes);

- lack of benefits for utilities and tax payments for medical and health-improving establishments;

- lack of the open and efficient system of informing the population about the possibilities of Ukrainian resorts and health-improving complexes.

However, despite the negative dynamics, there are conditions for the development of medical and health-improving tourism.

Attracting foreign citizens for treatment and rehabilitation in Ukraine will contribute to the restoration of the medical industry and the development of certain recreational regions in

our country, create new jobs and suspend migration processes when the most qualified specialists go abroad. Wealthy Ukrainians willingly use this direction for treatment in foreign medical establishments in Israel, the Czech Republic, Germany and other countries [12].

However, there is a problem of the development of inbound tourism and especially medical and health-improving tourism, because in the medical tourism sector, our state is difficult to compete with the leading clinics in Europe and the USA.

Unfortunately, the development of medical and health-improving tourism is hampered by the level of service and not by the lack of high-tech medicine and qualified specialists. But the solution to this problem can be solved if there is a unified activity of medical establishments and travel agencies in providing the necessary and sufficient conditions for medical and health-improving tourism. Relevant government institutions should play an important role in matters of both regulation, quality control of services, and organizational and financial support.

The complexity of the situation in the tourism sector of the national economy of Ukraine is that enterprises today are negatively affected by a set of unpredictable factors of mega-, macro- and meso-environment.

Therefore, considering medical and health-improving tourism in the context of sustainable development, it should be presented as an open system, divided into three interacting subsystems: economic, environmental and social. The development of tourism can significantly affect the indicators of sustainable development of the country through income growth, job creation, the necessary conditions for the reproduction of the mental and physical strength of the population, which is the basis for the growth of labor productivity and economic well-being [8].

The author of the article will carry out a comprehensive assessment of the sustainable development of the tourism industry in a country or a specific region through the services of medical and health-improving tourism as a basis for developing economic mechanisms to compensate for the lack of natural factors.

In general, sustainable development over time, taking into account the main parameters, can be presented as follows:

$$\frac{dF(L, K, N, I)}{dt} \geq 0,$$

where $F(L, K, N, I)$ – sustainable development function;

L – labor resources;

K – physical capital, means of production;

N – natural resources;

I – institutional factor.

The ratio of factors of production indicates the need to keep and increase some aggregate production potential, which is determined by three types of capital. In this case, natural capital can decrease to such a level as long as this decrease can be compensated for by increasing the means of production used (technology, infrastructure, roads, communications), raising the level of qualifications of specialists, etc.

There are strong and weak stability of development. Supporters of weak sustainability believe that it is possible to replace natural resources with an institutional factor. This understanding of sustainable development is important for those regions or countries where the lack of natural resources is a brake for the development of tourism services. In this case, medical and health-improving tourism, creating and strengthening the institutional element of sustainability, will contribute to the development of the tourism industry as a whole and, due to this development, will ensure the economic strengthening of the region.

The analysis of the available conditions and factors of production gives the chance of sustainable development of medical and health-improving tourism. Close cooperation of all subjects of the market of the analyzed direction of tourist services, joint efforts of specialists of medical and tourist branches, creation of favorable legislative conditions, allocation of target financing for restoration and maintenance of medical and health-improving establishments, development and active introduction of service, ensuring the security of the tourism industry will allow the development of inbound tourism, especially its medical and health-improving component.

The current state of the material and technical base of medical and health-improving establishments remains at a level far from the world standards. Therefore, the key strategic is-

sues of public administration and local government should be considered to increase the facilities and their capacity, the establishment of a competitive market for recreational services.

Based on the essence and basic principles of strategic planning and management in tourism, the sustainable development of medical and health-improving tourist complex in the region presupposes the development and adoption of a number of consistent strategic decisions. Any strategic plan for the development of a regional tourist complex is based on a basic strategy. So, in 2017, by order of the Cabinet of Ministers of Ukraine (dated March 16, 2017 No. 168-r), the «Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026» [15] was approved, aimed at the effective use of available recreational resources, increasing the level of inter-sectoral cooperation, stimulating the development of market relations in the tourism and resort spheres of activity, determining the prospects for their further development.

Giving due importance to the «Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026», it should be noted that the studied problems of sustainable development of medical and health-improving tourism are mostly general. The problem of the development of this direction of tourism in Ukraine is not well covered.

The choice of a strategic approach as a basic one depends on the results obtained at the stages of strategic analysis and goal setting. There is an approach that can also be considered as basic for planning strategies for the development of the field of medical and health-improving tourism in the region. The prospective development of tourism should be a balanced combination of two strategic directions.

The first must ensure the stability of the functioning of the existing socio-economic system, that is, relate to simple reproductive processes.

The second strategic direction should help to strengthen the potential of the region, that is, be aimed at expanded reproduction.

Within the framework of the chosen basic strategy for the development of medical and health-improving tourism in the region, it is advisable to implement several strategic directions, including the long-term sustainable development of a medical and health-improving and

tourist complex; expanding the range of medical and health-improving services in the region, entering new areas of activity; the formation of favorable conditions for the conduct of the tourist business within the medical and health-improving and tourist complex of the region [2].

In this connection, at the direction of organizing effective management of the sphere of medical and health-improving services in the Ukrainian regions, the author of the article proposes to clarify the strategic goal: forming the conditions for the creation in Ukraine modern, competitive and highly effective medical and health-improving and tourist complex, accessible to all segments of the country's population.

On the basis of the prerequisites and limitations of the perspective development of tourism in Ukraine, the goals of sustainable development of medical and health-improving tourism have been formulated:

- ensuring the right of citizens for the rest;
- improving the quality of life of all segments of the population, increasing income and employment by ensuring economic growth;
- replenishment of budgets of all levels, increase in income from tourism;
- integration into the world economy.

Based on the outlined strategic goals, the following tasks and program activities were identified:

1. Creation of modern medical and health-improving establishments in the regions that meet international standards.
2. Creation of favorable conditions for the effective functioning of the facilities of medical and health-improving and tourist complex.
3. Development of programs for the preservation of natural healing and recreational resources and improvement of the ecology of resort areas, including measures to ensure environmental safety, as well as to prevent man-made and environmental disasters.
4. Intensification of completion of major institutional transformations.
5. Accelerated promotion of Ukrainian health tourism to the international market, increasing its competitiveness.
6. Attracting investments in the field of medical and health-improving tourism.

Having solved the intended tasks, it is possible to obtain the following results:

- strengthening the health of the population, improving the quality of its life;
- improvement of the demographic situation in the country;
- development of the infrastructure of recreational areas;
- ensuring economic stability and profitability of the entire medical and health-improving complex,
- conservation, rational use, development of production of healing natural resources and their implementation in the domestic and foreign markets;
- ensuring the work of medical and health-improving institutions in market conditions, their transition to self-financing;
- increasing the competitiveness of the Ukrainian medical and health-improving complex in the international market.

Working-out a strategy for the development of a regional medical and health-improving and tourist complex and monitor its implementation, it is advisable to create a coordination center under regional government authorities, which will face the following tasks: ensuring the functioning of the strategic planning system in the field of regional medical and health-improving tourism; organizing the implementation of the development strategy in the field of medical and health tourism and monitoring the implementation of planned activities.

Conclusions. Ukraine, with its rich potential of medical and health-improving resources, an extensive network of health-resort establishments of various forms of ownership, a competitive advantage in price, can become an influential representative of medical, especially health-improving inbound tourism and satisfy the needs of domestic tourists. However, the development of medical and health-improving tourism in Ukraine needs support, coordinated actions within the entire tourism industry.

One of the most important areas of effective management of the field of medical and health-improving services is the development and implementation of projects and programs for their development, providing an organizational and economic mechanism for interaction between the tourism administration, the private business and public sectors in order to coordinate their activities.

Література

1. Билим О. С. Розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму в Україні / О. С. Билим, К. О. Дернова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2017. – № 4. – С. 62–71.
2. Біль М. М. Механізм державного управління туристичною галуззю на регіональному рівні: теоретико-прикладний аспект / М. М. Біль; за наук. ред. О. П. Крайник. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 228 с.
3. Галасюк С. С. Сучасний стан розвитку санаторно-курортної бази в Україні / С. С. Галасюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – № 15. – С. 197–202.
4. Дубінський С. В. Визначення факторів, які забезпечують розвиток медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні / С. В. Дубінський, В. М. Орлова // Академічний огляд. – 2017. – № 2 (47). – С. 12–20.
5. Інтернет-проект «Санаторії та курорти України». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sanikur.com>.
6. Коваленко Н. О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України / Н. О. Коваленко // Економіка харчової промисловості. – 2015. – Т. 7. – Вип. 4. – С. 21–27.
7. Мальська М. П. Лікувально-оздоровчий туризм // М. П. Мальська, М. Й. Рутинський // Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність: Монографія / М. П. Мальська, М. Й. Рутинський, Н. М. Паньків. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – С. 191–210.
8. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / В. Г. Герасименко, Г. К. Бедрадіна, С. С. Галасюк [та ін.] / за заг. ред. В. Г. Герасименко. – Одеса : ОНЕУ, 2016. – 262 с.
9. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-14 з поточною редакцією від 8.12.2017 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2026-14>.
10. Романова А. А. Аналіз становлення і розвитку медичного туризму в Україні у контексті світового економічного простору / А. А. Романова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2017. – № 1 (9). – С. 62–68.
11. Статистичний щорічник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
12. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року від 16 березня 2017 р. № 168-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>
13. Холявка В. З. Сучасні аспекти, фактори впливу і перспективи розвитку медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні / В. З. Холявка, Х. С. Лешко, О. М. Мочульська, А. О. Кухтій // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2019. – № 1 (79). – С. 25–33.
14. Черновський С. М. Лікувально-оздоровчий туризм у контексті сталого розвитку / С. М. Черновський, Н. С. Рибак // Домінанти соціально-економічного розвитку України в умовах інноваційного типу прогресу : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, присвяченої 90-річчю Київського національного університету технологій та дизайну, м.

Київ, 26 березня 2020 р. / упор. О. В. Ольшанська. – Київ : КНУТД, 2020. – С. 457–458.

15. Шпак Л. О. Аналіз зовнішнього середовища та структури туристично-рекреаційного комплексу України. Інвестиції: практика та досвід / Л. О. Шпак // Економічні науки. – 2015. – № 24. – С. 21–25.

References

1. Bylym, O.O., & Dernova, K.O. (2017). Rozshyrennia posluh likuvalno-ozdorovchoho turyzmu v Ukraini. Visnyk aharnoї nauky Prychornomoria, (4), 62–71.

2. Bil, M.M. (2011). Mekhanizm derzhavnogo upravlinnia turystychnoiu haluzziu na rehionalnomu rivni: teoretyko-prykadnyy aspekt. O.P. Kraynik (Ed.). Lviv: LRIDU NADU.

3. Halasiuk, S.S. (2017). Suchasnyi stan rozvytku sanatorno-kurortnoi bazy v Ukraini. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, (15), 197–202.

4. Dubinskyi, S.V., & Orlova, V.M. (2017). Vyznachennia faktoriv, yaki zabezpechuiut rozvytok medychnoho ta likuvalno-ozdorovchoho turyzmu v Ukraini. Akademichnyi ohliad, 2(47), 12–20.

5. Internet-proekt «Sanatoriї ta kurorty Ukrainy». Retrieved from <http://www.sanikur.com>.

6. Kovalenko, N.O. (2015). Analiz rynku sanatorno-kurortnykh posluh Ukrainy. Ekonomika kharchovoi promyslovosti, 7(4): 21–27.

7. Malska, M.P., & Rutynskyy, M.Y. (2008). Likuvalno-ozdorovchyy turizm. Proceedings from: Turizm u mizhnarodnomu i natsionalnomu vymirakh. Istoriya i suchasnist. Lviv: Vydavnychyy tsentr LNU im. I. Franka. (pp 191–210).

8. Gerasymenko, V.G., Bedradina, G.K., Halasiuk, S.S. «et al.» (2016). Otsinka turystychno-rekreatsiynoho potentsialu rehionu. S.S. Halasiuk (Ed.). Odessa: ONEU.

9. Pro kurorty: Zakon Ukrainy vid 05.10.2000 r. No. 2026-14 z potochnoi redaktsiiei vid 8.12.2017 r. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2026-14>.

10. Romanova, A.A. (2017). Analiz stanovlennia i rozvytku medychnoho turyzmu v Ukraini u konteksti svitovoho ekonomichnogo prostoru. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, 1(9), 62–68.

11. Statystychnyi schorichnyk. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua

12. Stratehiia rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku vid 16 berezhnia 2017 r. № 168-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>.

13. Kholyavka, V.Z., Leshko, Kh.S., Mochulska, O.S., & Kukhtiy, A.O. (2019). Suchasni aspekty, factory vplyvu i perspektyvy rozvytku medychnoho ta likuvalno-ozdorovchoho turyzmu v Ukraini. Visnyk sotsialnoyi hihiyeny ta orhanizatsiї okhorony zdorovia Ukrainy, 1(79), 25–33.

DOI 10.11603/1681-2786.2019.1.10280

14. Chernovskyy, S.M., & Rybak, N.S. (2020). Likuvalno-ozdorovchyy turizm u konteksti staloho rozvytku. Proceedings from Dominanty sotsialno-ekonomichnogo rozvytku Ukrainy v umovakh innovatsiynoho typu prohresu. Zbirnyk tez dopovidey Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiї zdobuvachiv vyshchoyi osvity ta molodykh uchenykh, prysvyachenoyi 90-richchyu Kyivskoho natsionalnogo universytetu tekhnolohiy ta dyzaynu, m. Kyiv, 26 berezhnia 2020 r. O.V. Olshanska (Ed.). Kyiv: KNUITD. (457–458 pp.).

15. Shpak, L.O. (2015). Analiz zovnishnogo sere dovyscha ta struktury turystychno-rekreatsiynoho kompleksu Ukrainy. Investytsii: praktyka ta dosvid. Ekonomichni nauky, (24), 21–25.

УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Л. А. Бондаренко, к. е. н., доцент, НТУ «Дніпровська політехніка»

Методологія дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених, пов'язані з різноманітними питаннями розвитку сфери лікувально-оздоровчих послуг, перспектив розвитку лікувально-оздоровчого туризму, вивченням лікувально-оздоровчого туризму як важливого напрямку діяльності в регіонах; законодавчі та нормативні акти України в даній сфері, матеріали спеціалізованих наукових конференцій і симпозіумів.

Результати. Встановлено, що лікувально-оздоровчий туризм є перспективним і ефективним напрямком в територіальному аспекті, в зв'язку з цим даний вид туризму пропонується розглядати як пріоритетний напрямок регіональної політики в галузі туризму. Розглянуто особливості формування системи організаційно-економічних та інституційних умов і факторів сталого розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Проаналізовано проблеми та перспективи функціонування і подальшого розвитку сфери лікувально-оздоровчих послуг в Україні, а також сформульовані основні принципи державного управління лікувально-оздоровчим туризмом для його сталого розвитку.

Новизна. Обґрунтовано і розроблено практичні рекомендації щодо забезпечення державного управління, стимулювання і сталого розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіоні з урахуванням його взаємодії з іншими підсистемами сфери туризму. Сформульовано

практичні рекомендації щодо формування стратегічних цілей та задач, направлених на сталий розвиток лікувально-оздоровчого туризму.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є основою для сталого розвитку лікувально-оздоровчого туризму, здатного зміцнити здоров'я населення, поліпшити якість його життя і демографічну ситуацію в країні; розвинути інфраструктуру лікувально-оздоровчих територій; забезпечити економічну стабільність і прибутковість всього лікувально-оздоровчого комплексу.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм, туристичні послуги, регіональні програми підтримки, туристична інфраструктура, сталий розвиток, управлінські підходи, фактори виробництва.

УПРАВЛЕНИЕ УСТОЙЧИВЫМ РАЗВИТИЕМ ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Л. А. Бондаренко, к. э. н., доцент, НТУ «Днепровская политехника»

Методология исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные разработки отечественных и зарубежных ученых, связанные с различными вопросами развития сферы лечебно-оздоровительных услуг, перспектив развития лечебно-оздоровительного туризма, изучением лечебно-оздоровительного туризма как важного направления деятельности в регионах; законодательные и нормативные акты Украины в данной сфере, материалы специализированных научных конференций и симпозиумов.

Результаты. Установлено, что лечебно-оздоровительный туризм является перспективным и эффективным направлением в территориальном аспекте, в связи с этим данный вид туризма предлагается рассматривать как приоритетное направление региональной политики в области туризма. Рассмотрены особенности формирования системы организационно-экономических и институциональных условий и факторов устойчивого развития лечебно-оздоровительного туризма. Проанализированы проблемы и перспективы функционирования и дальнейшего развития сферы лечебно-оздоровительных услуг в Украине, а также сформулированы основные принципы государственного управления лечебно-оздоровительным туризмом для его устойчивого развития.

Новизна. Обоснованы и разработаны практические рекомендации по обеспечению государственного управления, стимулирования и устойчивого развития лечебно-оздоровительного туризма в регионе с учетом его взаимодействия с другими подсистемами сферы туризма. Сформулированы практические рекомендации по формированию стратегических целей и задач, направленных на устойчивое развитие лечебно-оздоровительного туризма.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются основой для устойчивого развития лечебно-оздоровительного туризма, способного укрепить здоровье населения, улучшить качество его жизни и демографической ситуации в стране; развить инфраструктуру лечебно-оздоровительных территорий; обеспечить экономическую стабильность и прибыльность всего лечебно-оздоровительного комплекса.

Ключевые слова: лечебно-оздоровительный туризм, туристические услуги, региональные программы поддержки, туристическая инфраструктура, устойчивое развитие, управленческие подходы, факторы производства.

Надійшла до редакції 25.02.21 р.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ТА ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ

В. Л. Смесова, д. е. н., професор, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», smesova_vl@ukr.net, orcid.org/0000-0002-0444-4659,

А. С. Дудка, магістр, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», nasyadudka777@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2643-3480,

А. О. Дмитрієва, магістр, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», andmitrieva1@gmail.com, orcid.org/0000-0001-9469-0134

Методологія дослідження. У процесі дослідження застосовувалися методи: аналізу й синтезу – при формуванні уявлень щодо характерних рис цифрового менеджменту, особливостей розвитку ринку програмних продуктів у сфері управління проєктами та функціонування торговельних майданчиків; графічного аналізу – для формування підходу до оцінювання і вибору програмних продуктів у сфері управління проєктами та побудови багатокутника конкурентоспроможності; порівняльного аналізу та групування – для розробки класифікації електронних торговельних майданчиків.

Результати. Розглянуто особливості розвитку цифрового менеджменту на сучасному етапі розвитку. Обґрунтовано теоретико-методичний підхід до оцінювання та вибору програмних продуктів у сфері управління проєктами. Проведено оцінювання найбільш популярних програм у даній сфері. Проаналізовано сучасний стан розвитку електронної торгівлі на національних і міжнародних торговельних майданчиках. Визначено переваги та негативні аспекти процесу цифровізації управління економічною діяльністю. Запропоновано заходи державної політики, спрямовані на стимулювання використання інформаційно-комунікативних технологій у процесі управління економічною діяльністю, а також зміни у законодавстві України в сфері електронної торгівлі.

Новизна. У ході аналізу особливостей ринку програмних продуктів у сфері управління проєктами запропоновано підхід до їх оцінювання та вибору на основі ранжування і побудови багатокутника конкурентоспроможності цих продуктів. Сформовано класифікацію електронних торговельних майданчиків за територіальною належністю, характером операцій, типами та специфікою орієнтації; ознакою створення і належності, спеціалізацією, формою управління.

Практична значущість. Проаналізовано стан ринку програмних продуктів у сфері управління проєктами, особливості діяльності національних та міжнародних торговельних електронних майданчиків. Результати дослідження є основою для змін у сфері інвестиційної політики України, законодавства, прийняття рішень підприємствами у сфері управління економічною діяльністю.

Ключові слова: електронна торгівля, інформаційно-комунікативні технології, конкурентоспроможність, програмні продукти, система управління проєктами, торговельні майданчики, управління економічною діяльністю, цифрова економіка, цифровий менеджмент, цифровізація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства впровадження цифрових технологій в різні сфери економічного життя займає ключове місце. Цифровізація економіки заснована на автоматизації

економічних процесів і перенесенні інформації у доступне для кожного суб'єкта цифрове середовище, в якому її простіше аналізувати, а потім на основі результатів цього аналізу

приймати раціональне економічне рішення. Основне завдання цифровізації в процесі економічної діяльності – встановити на основі аналізу даних, чого саме потребує ринок у конкретний момент часу, а після цього – пристосувати виробництво під потреби ринку. Третя науково-технічна революція була пов'язана з розвитком науки, техніки і технологій, що стало основою використання науково-технічних результатів для раніше сформованих способів організації виробництва. У свою чергу, цифрова революція може стати основою для завершення і подальшого розвитку цих перетворень та впровадження абсолютно нових форм організації виробництва.

Сьогодні цифровізація охопила виробничу і невиробничу сфери, організацію й управління економічною діяльністю, процес виробництва і реалізації продукції тощо. Широке застосування інформаційних ресурсів, цифрових технологій і продуктів в сфері управління економічною діяльністю дозволяє мінімізувати витрати, зекономити ресурси, отримати абсолютні й порівняльні переваги відносно інших учасників ринку. Саме тому науковий аналіз проблем і перспектив цифровізації сфери управління економічною діяльністю сьогодні є особливо важливим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням процесів цифровізації управління передували дослідження в сфері автоматизації економічної сфери діяльності. Так, ще у 50–70 рр. XX ст. комп'ютерні технології почали використовуватися для прийняття економічних рішень, планування і контролю, у зв'язку з чим науковці (Ст. Бір, А. Берг, Н. Вінер, В. Глушков, Л. Канторович та ін.) вивчали переваги і можливості їх використання у господарстві. Зокрема, В. Глушков у 70-х рр. XX ст. запропонував створити загальнодержавну автоматизовану систему для розробки народно-господарських планів, Л. Канторович вдосконалив методику розрахунку оптимальних пропорцій суспільного відтворення на основі використання інформаційних систем та лінійного програмування [1; 2]. Сучасні вчені-економісти також активно займаються проблемами цифровізації управління економічною діяльністю. Так,

Арчибальд Р. вивчав засоби планування та організації управління високотехнологічними проектами на основі проектних офісів [3]. Український науковець Бушуєв С. Д. запропонував сучасні підходи до розвитку методології управління проектами [4], а також креативні технології управління проектами, де в якості основного інструменту виступають проекти і програми збалансованого розвитку, побудовані на основі матричних і генетичних технологій [5]. Новаківський І. І. аналізував вплив сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на удосконалення механізму проектного менеджменту, описував віртуальні організаційні системи управління проектами [6]. Дослідженням і проблематикою управління проектами також займалися українські науковці Бушуєва Н. С., Биков В. Ю., Шпильовий В. Д., які запропонували керівництво з питань визначення компетентності й сертифікації українських професіональних керівників і фахівців з управління проектами NCB [7], а також зарубіжні вчені, зокрема Кліффорд Ф. Грей, який розробив практичне керівництво по управлінню проектами [8], а також Тернер Р. Дж., який визначив області застосування проектно орієнтованого управління [9] та ін.

Метою статті є обґрунтування проблем і перспектив цифровізації управління економічною діяльністю в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні суспільство переорієнтовується на впровадження цифрових технологій як в процес виробництва, так і в процес управління. Йдеться не тільки про більш широке використання робототехніки у виробництві, керованих автопілотом автомобілів у сфері транспортування продукції, але і про розширення персоналізованого виробництва, принципову зміну способів організації бізнесу з використанням цифрових платформ, формування управлінських рішень, виявлення та ліквідація слабких місць у діяльності підприємств із застосуванням цифрових технологій.

Цифровий менеджмент заснований на управлінні економічними ресурсами підприємства або фірми за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій з метою досягнення позитивної динаміки розвитку

компанії. З іншого боку, цифровий менеджмент охоплює не тільки сам процес управління, який реалізується на основі застосування цифрових технологій, але і саму економічну діяльність, певні етапи якої тепер виконуються в інформаційно-комунікаційному просторі і відповідно передбачають зміну специфіки управління цією діяльністю. Цифровізація сфери управління дозволяє підвищити ефективність діяльності компанії, знизити трансакційні витрати, отримати економічні переваги великим і дрібним підприємствам, а в перспективі – визначати найбільш раціональні з точки зору потреб та інтересів підприємства управлінські рішення.

В сфері управління застосовується багато інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють забезпечити: електронний документообіг (EDM системи), планування ресурсів підприємства (ERP-системи), управління взаємовідносинами з клієнтами (системи CRM), управління бізнес-процесами (BPM) та ін.

Крім того, з'явилося дуже багато трансакційних платформ, застосування яких в процесі економічної діяльності підвищує ефективність управління бізнес-процесами. Ці платформи забезпечують обмін інформацією, товарами та послугами, дозволяють швидко й ефективно здійснювати трансакції на основі нових технологічних способів, прискорюють взаємодію економічних суб'єктів. Зокрема, прикладами таких платформ є Amazon, Marketplace, Airbnb і Uber. Так, платформа Uber спочатку була створена як мобільна цифрова платформа для надання транспортних послуг, але пізніше вона була доповнена технологією UberPOOL, яка дозволяє залучати водіїв із власними машинами та здійснювати спільні поїздки. Ще одним прикладом можуть бути інноваційні платформи, які дозволяють стороннім фірмам впроваджувати додаткові інноваційні продукти і послуги в основний продукт або технологію. Зокрема, на такій основі працюють операційні системи Google Android та Apple iPhone.

Одночасно цифровізація торкнулася і такої сфери управління економічної діяльності як управління проектами. На сучасному етапі розвитку господарства багато компаній в Україні і світі спеціалізуються на

створенні нових товарів, послуг і технологій, розробці та впровадженні стартапів. Це вимагає детального планування кожного з етапів реалізації проєктів, а також аналізу потенційних витрат та доходів від їх впровадження. І саме цифрові технології дозволяють ефективно вирішувати ці проблеми. Проєктом називають комплекс обмежених у часі заходів, які спрямовані на створення нового продукту або нового напрямку діяльності підприємства в межах наявних ресурсів. Отже, йдеться про сукупність напрямів та етапів реалізації бізнес-ідей, а також про ефективну організацію й управління в процесі їх впровадження. Основною метою реалізації проєктів є задоволення потреб та забезпечення економічного розвитку підприємства.

Проєкт включає такі елементи як: мета; основні етапи; час початку і закінчення кожного етапу; перелік фахівців і відділів, які будуть залучені в процесі реалізації проєкту; інноваційні вкладення; витрати фінансових, матеріальних і трудових ресурсів тощо [10]. Реалізація проєктів є невід'ємною складовою стратегії розвитку і підвищення конкурентоспроможності компаній. Саме тому в процесі управління проєктами і реалізації їх завдань проводиться аналіз економічного та інституційного середовища, відбувається пошук інформації про стан ринку і наявні ресурси, залучаються фахівці з необхідним рівнем кваліфікації і досвіду, а також використовуються найбільш ефективні методи та інструменти реалізації проєктів.

Система управління проєктами включає: формування вимог до проєкту на початковому етапі; обґрунтування його цілей і завдань; налагодження комунікаційних зв'язків між учасниками проєкту; визначення необхідного часу, ресурсів, бюджету проєкту; внесення коректив до проєкту відповідно до змін потреб його учасників; коригування попередньо поставлених цілей відповідно до цих змін.

Із розвитком сучасних технологій з'явилися нові рішення для більш ефективного управління проєктами. Йдеться про створення сучасного програмного забезпечення, основними завданнями якого є підвищення ефективності реалізації проєкту на основі чіткого визначення тривалості реалізації

кожного з його етапів, підвищення продуктивності праці працівників та управляючих. Таке програмне забезпечення дозволяє контролювати, на якому етапі знаходиться проєкт та реалізація поставлених у ньому цілей, хто із фахівців відповідає за конкретні цілі і задачі. Це дозволяє зробити управління проєктом прозорим і швидким, встановити слабкі місця, результати й отримані переваги.

Найпопулярнішими програмними продуктами, які використовуються для управління проєктами та автоматизації бізнес-процесів, є Бітрікс24, Jira, Asana, Trello та Basecamp. Так, Бітрікс24 може застосовуватися для управління бізнесом, продажами та комунікаціями як у локальному, так і у хмарному середовищі, має багато корисних функцій та доступну ціну, адаптований до потреб українського бізнесу.

Jira – гарно інтегрується з іншими застосунками, має зручні плагіни, інструменти для трекінгу та розстановки пріоритетів, імпорту звітів у Excel, проведення графічного аналізу, а також можливість її безкоштовного використання протягом пробного періоду. Проте, програма складна у налаштуванні та досить дорога.

Asana містить багато корисних рішень в сфері постановки задач та аналізу ефективності їх виконання; інтегрована до хмарних сховищ та інших сервісів; має зручний та зрозумілий інтерфейс, однак її повна версія коштує досить дорого.

Trello має зрозумілий інтерфейс, може бути інтегрована із різними сервісами, має безкоштовну версію із повним функціоналом (для маленьких проєктів), однак недоліками програми є досить обмежений функціонал і відсутність вбудованої аналітики, можливість архівування, а не видалення виконаних завдань.

Basecamp має зручний і зрозумілий інтерфейс, вбудований сервіс нагадування про звіти та можливості листування в системі, безкоштовний пробний період та безкоштовне користування для викладачів і студентів, не має обмежень у кількості користувачів. Але недоліком цього продукту є незручний інтерфейс для планування великих проєктів. Відповідно вибір програмного продукту буде залежати від того, які саме його критерії є ключовими для фірми.

Результати оцінювання найбільш популярних програмних продуктів в сфері управління проєктами, представлені нами у табл. 1, відображають ключові характеристики цих продуктів та дозволяють здійснити вибір програмного продукту відповідно до переваг і потреб їх споживача.

Для оцінювання реалізованого у програмних засобах функціоналу було обрано 22 найбільш популярних продукти. Оцінювання здійснювалося за такими характеристиками як: дизайн, платформа, функції, додаткові функції та політика ціноутворення.

Так, оцінювання наявності / відсутності стандартних функцій (можливості формування звітів/аналітики, визначення пріоритетів, сортування і фільтрування, багатозадачності, обліку ресурсів, зв'язування задач, встановлення термінів виконання кожного з етапів реалізації проєкту, повторного виконання задачі) у програмних продуктах дозволило встановити, що повністю всі ці функції є у ClickUp та Clarizen.

Найменший набір функцій мають Trello та HiTask. Теги мають всі, крім Paymo, nTask, Slenke, Celoxis, файлові ресурси – усі програмні продукти, крім ProProfs, облік часу – всі, окрім Asana та Zenkit. Такі додаткові функції як цілодобова підтримка та багатомовність відсутні у nTask, Zenkit, ProProfs, RaveTree, Celoxis, а машинне навчання мають лише ClickUp, Forecast, Hive та JIRA.

За дизайном більшість продуктів характеризується можливостями для швидкого створення задач та наявністю готових шаблонів. Панель приладів мають всі програмні продукти, крім HiTask, Zenkit та Trello, можливості для коментарів має лише ClickUp, календар мають всі, крім LiquidPlanner.

Аналіз характеристик платформи програмних продуктів показав, що такі продукти як ClickUp, Paymo, Slenke, Basecamp, Wrike, Trello, Hive, JIRA мають розширення Chrome або Desktop, всі програми мають Інтернет-рішення, а мобільну версію мають всі, крім RaveTree. За політикою ціноутворення більшість продуктів характеризуються наявністю безкоштовної версії, пробного періоду користування, можливостями прийняття рішень для підприємств. При цьому професійну версію мають всі програми.

Таблиця 1 Основні характеристики програмних продуктів для управління проєктами*

	ClickUp	Asana	Raymo	nTask	nTask	HiTask	ProoHub	Forecast	Zenkit	ProProfs	Slenke	RaveTree	Basecamp	Wiki	Celoxis	Podio	Trello	Teamwork	Hive	JIRA	PivotalTracker	Clarizen	LiquidPlanner
Дизайн																							
Швидке створення задачі	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Готові шаблони	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Платформа																							
Розширення Chrome Desktop	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Функції																							
Звіти/аналітика	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Пріоритети	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Сортування і фільтрування	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Багатозадачність	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ресурси	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Зв'язування задач	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Дати початку/виконання	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Повторювані задачі	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Додаткові функції																							
Цілодобова підтримка	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Багатомовність	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ціноутворення																							
Безкоштовна версія	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Пробний період	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Рішення для підприємства	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

*Розроблено авторами

Проведений аналіз дозволив виявити п'ять найбільш функціональних програмних продуктів в сфері управління проектами, існуючих на ринку, серед яких: ClickUp (має 27 функцій з 27), Hive (25 функцій з 27), Wrike (23 функції з 27), Teamwork (22 функції з 27), Clarizen (22 функції з 27).

Функції програмних продуктів були нормалізовані за десятибальною шкалою для кожного з виділених критеріїв (дизайн, платформа, функції, додаткові функції та політика ціноутворення) та приведено до єдиної

шкали. На основі цього побудовано багатокутник конкурентоспроможності програмних продуктів (а) та їх функціоналу (б) (рис. 1), який характеризує переваги найбільш функціональних програм та дозволяє здійснювати оптимальний з точки зору потенційного споживача вибір. Зрозуміло, що цей вибір повинен здійснюватися шляхом співставлення потреб споживача та наявності (відсутності) необхідних характеристик у того чи іншого програмного продукту в сфері управління проектами.

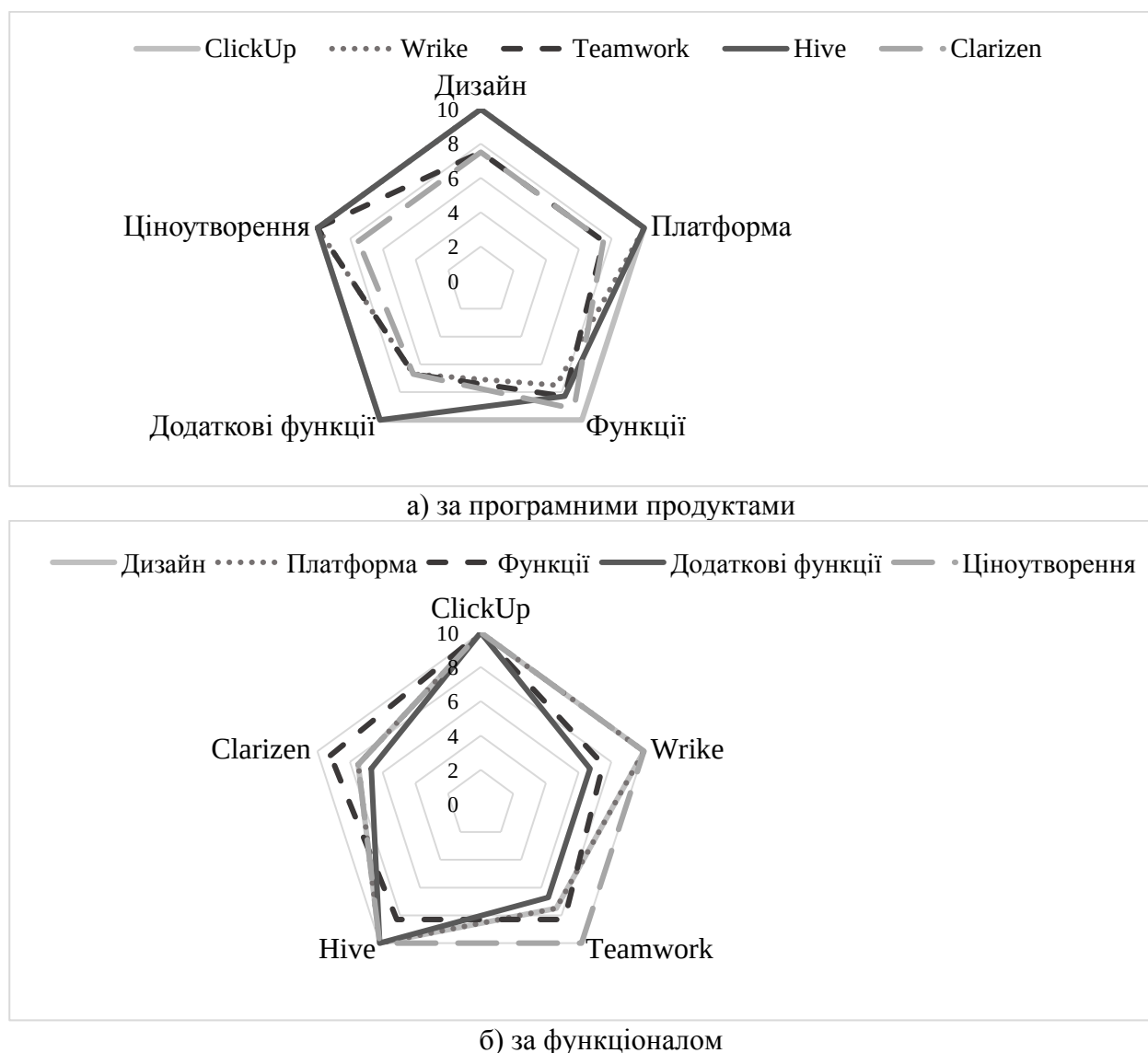

Рис. 1. Багатокутник конкурентоспроможності найбільш функціональних програм для управління проектами

На сучасному етапі кількість програмних засобів для управління проектами, створених в Україні, є незначною (найбільш відомими серед них є Worksection та Comindwork). Вітчизняні програми мають

обмежений функціонал порівняно з зарубіжними програмними продуктами та користуються незначним попитом як в Україні, так і за кордоном. Одночасно за даними DOU.ua (найбільшого українського співтовариства

розробників) станом на початок 2021 р. в Україні існувало 212 547 ФОП, які працюють у сфері ІТ [11]. Отже, в Україні існує достатня кількість висококваліфікованих спеціалістів та компаній, які спроможні задовільнити все зростаючий попит на програмні продукти з боку великих підприємств і розробників стартапів, у т. ч. в сфері управління проектами. Тому існує необхідність у створенні державою системи стимулів для розвитку даної сфери економічної діяльності в Україні, а також для залучення іноземних інвестицій в ІТ-сектор.

Сьогодні процес організації та управління економічною діяльністю підприємств

тісно пов'язаний з цифровою торгівлею товарами та послугами. Результати міжнародних досліджень Shopify свідчать, що у Центральній та Східній Європі у 2020 р. кількість продажів в Інтернеті зросла на 21,5%. За прогнозами обсяги продажів у сфері e-commerce у 2021 р. збільшаться порівняно з 2020 р. на 8% і досягнуть більше, ніж 2 трлн дол США [12]. Порівняно з іншими розвиненими країнами фінансовий оборот Інтернет-торгівлі в Україні невеликий, але має тенденції до зростання. Електронні торгові майданчики з'явилися в міжнародному просторі давно, а в Україні відносно нещодавно і на сучасному етапі продовжують набирати обертів (див. табл. 2).

Таблиця 2 Найбільші національні та міжнародні електронні торговельні майданчики*

Національні		Міжнародні
Державні	Комерційні	Amazon (386,1 млрд дол)
Державні закупівлі України	Електронний аукціон ПрАТ «УМВБ»	
Електронні торги арештованим майном	ТОВ «Торгові системи»	eBay (2,31-2,36 млрд дол)
	Компанія «Українська електронна торгова площа» («УЕТП»)	Alibaba (16,144 млрд дол)
	B2B центр електронних торгів	Taobao (15 млрд дол) Etsy (3,25 млрд дол)
	OTC-argo	
	Тендер ПРО	
	Торговельна Система «Фабрикант»	

*Розроблено авторами за [13]

Аналіз наукової літератури та сучасних тенденцій розвитку електронної торгівлі дозволив нам розробити класифікацію електронних торговельних майданчиків за територіальною приналежністю, характером операцій, типами, специфікою орієнтації, ознакою створення й належності, спеціалізацією, формою управління. Ця класифікація знайшла відображення на рисунку 2 і демонструє сучасний стан ринку електронної торгівлі. Слід мати на увазі, що на цьому ринку постійно відбуваються зміни, що обумовлює виникнення нових форм взаємодій між суб'єктами.

Так, за останні 3–4 роки такі магазини як Rozetka, Lamoda, LeBoutique, Kasta, F.ua змінили бізнес-модель на маркетплейс, який за певну винагороду дозволяє іншим компаніям здійснювати продажі на торговельному

майданчику. Ця тенденція є характерною також для таких відомих світових майданчиків як Asos та AliExpress, що зайшли на ринок України. У 2020 р. Україна посіла друге місце за темпами зростання маркетплейсу на AliExpress та забезпечила зростання продажів на 70%. З іншого боку, завдяки можливостям маркетплейсів багато українських підприємств вийшли на ринки розвинених країн, таких як США, Австралія, Канада, Великобританія.

Постійний розвиток електронної торгівлі свідчить про необхідність формування стратегії управління економічної діяльності підприємств відповідно до нових запитів ринку, формувати курс на «мобілізацію», тобто на розширення продажів через Інтернет та через мобільні додатки, ринок яких постійно зростає і перевищує десктопний. Саме

це стане основою для підвищення ефективності управління економічною діяльністю

підприємств у майбутньому.

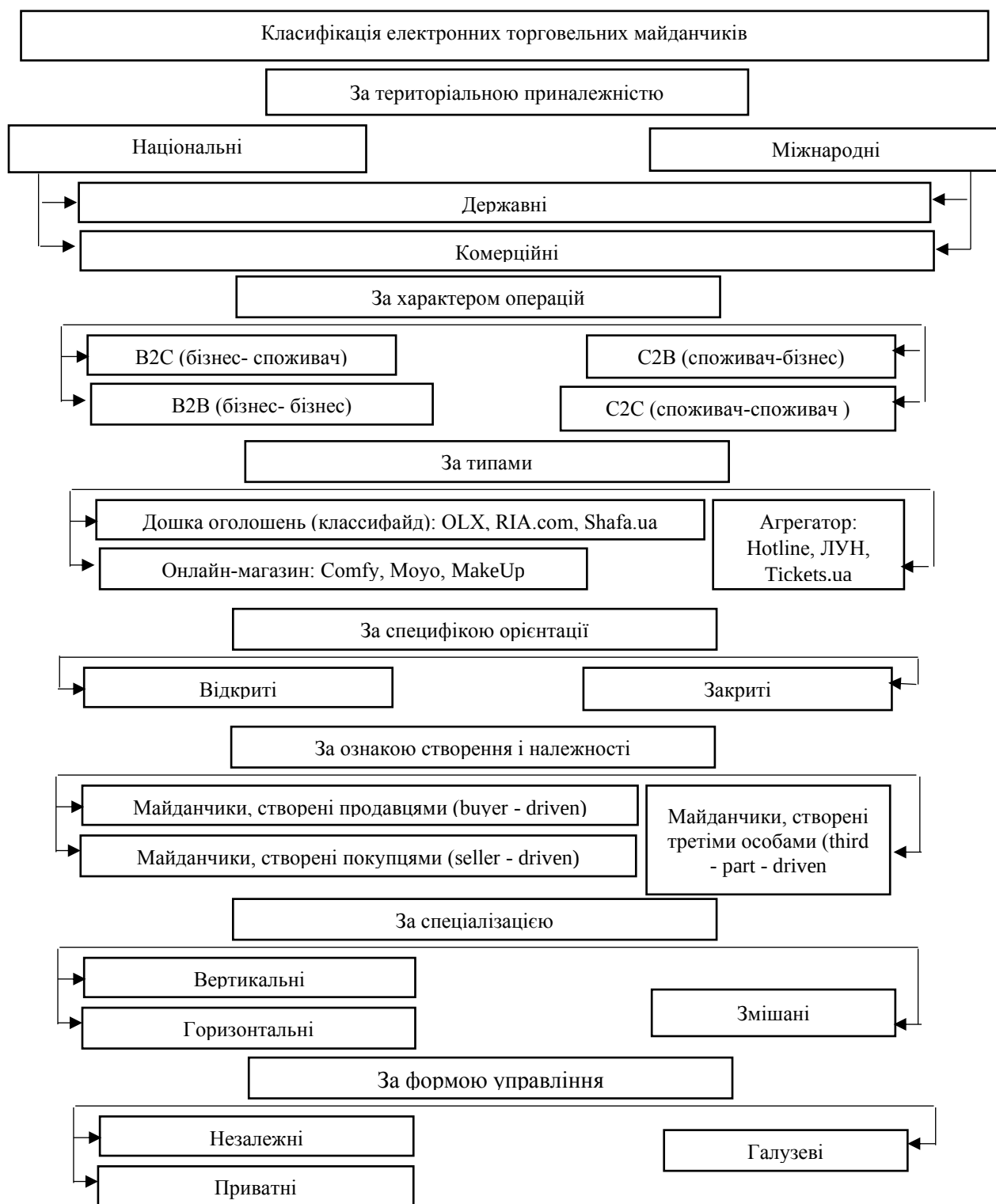

Рис. 2. Класифікація електронних торговельних майданчиків

Висновки. Таким чином, проведений аналіз тенденцій використання цифрових технологій у сфері управління економічною

діяльністю дозволив виділити переваги цифровізації менеджменту, серед яких:

– оптимізація бізнес-процесів на всіх

рівнях, що забезпечить зниження трансакційних витрат, економію трудових ресурсів та часу виконання операцій;

- підвищення якості обслуговування, а також гнучкості сервісу за рахунок автоматизації бізнес-процесів;

- швидкий доступ до результатів і вихідних даних, а також впорядкованість цих даних, що дозволяє швидко приймати управлінські рішення;

- можливість досягнення більш високих економічних результатів та підвищення продуктивності праці за рахунок швидкого виконання традиційних завдань та автоматизації робочих процесів.

Одночасно використання цифрових технологій у менеджменті характеризується також негативними аспектами. Зокрема:

- широке використання Інтернету в економічній діяльності підприємств (фірм), відділення фізичних потоків від інформаційних призвело до того, що відбувається дроблення виробничих процесів, а також постійні зміни в структурі і менеджменті компаній;

- зі збільшенням інформаційних потоків все важче відрізнити релевантну інформацію для прийняття рішення в процесі управління підприємством, що призводить до збільшення кількості невірно прийнятих рішень, які ґрунтуються на даних, отриманих не з перевірених джерел, а з мережі Інтернет;

- цифровізація у менеджменті призводить до поступового зниження рівня кваліфікації персоналу підприємства (фірми), тому що більшу частину його функцій виконують автоматизовані системи управління і все меншою стає необхідність у знаннях та навичках самих працівників.

Отже, цифровізація задає чіткі часові рамки еволюційного розвитку сфери управління економічною діяльністю підприємств. Однак для того, щоб цей процес мав більше позитивних наслідків, необхідні фундаментальні зміни в зовнішніх комунікаціях, підходах до управління підприємством та корпоративної культури. В сфері управління проектами відбулися відчутні позитивні зміни, які стосуються появи на ринку широкого спектру нових програм. Проведене оцінювання найбільш відомих програмних продуктів в сфері управління проектами за дизайном,

платформою, функціями, додатковими функціями та політикою ціноутворення дозволило сформулювати уявлення щодо функціонального наповнення кожного з них, виявити їх сильні і слабкі сторони. Запропонований підхід до вибору програмних продуктів в сфері управління проектами допоможе врахувати всі потенційні ризики і витрати на реалізацію проекту, виявити можливості для отримання доходів, а також здійснити найбільш раціональний вибір їх потенційному споживачу, адже використання програмного забезпечення для управління проектами робить цей процес швидким, зручним і зрозумілим. Враховуючи гостру потребу в інноваційних програмних продуктах в сфері управління проектами, на сучасному етапі розвитку існує необхідність у збільшенні обсягів інвестицій у цей вид економічної діяльності, зокрема, шляхом формування сприятливих економічних та інституційних умов залучення іноземних інвестиційних вкладень у даний сектор економіки [14].

Головною перешкодою для ефективного розвитку ринку електронних торговельних майданчиків в Україні як основи ефективного управління економічною діяльністю є недосконалість законодавчої бази у цій сфері. З одного боку, в сфері електронної торгівлі було ухвалено низку законодавчих актів і змін до законів, зокрема: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення генеральних замовників та взаємодії замовників з генеральним замовником за рамковими угодами», внесені зміни до Цивільного та Господарського кодексів України, у Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про здійснення державних закупівель щодо впровадження процедури електронного реверсивного аукціону», Закон України «Про природні монополії», Закон України «Про особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності» і т. д. [15]. Одночасно в Україні відсутні підзаконні нормативно-правові акти, які б дозволили працювати прийнятим законам. Крім того, не вистачає законодавства, яке б регламентувало діяльність самих електронних майданчиків. Обов'язкове виконання антимонопольних вимог до закупівель диктує необхідність проведення кожної окремої закупівлі на одному

електронному майданчику від оголошення закупівлі до публікації підсумкового протоколу. Проведення однієї і тієї ж закупівлі одночасно на різних майданчиках ставить учасників закупівлі в формально нерівне становище. Відсутність прискореного механізму вирішення спорів, юрисдикції і оподаткування, нормативно-правових актів в сфері електронної комерції, зокрема, у B2B та B2G-сегментах гальмують розвиток електронної торгівлі. Тому існує необхідність в удосконаленні законодавчої бази у даній сфері з урахуванням специфіки та потреб цього ринку.

З іншого боку, пандемія Covid 19 змусила перевести більшість процесів закупівлі і реалізації продукції в онлайн-режим, що позначилося на обсягах доходів і витрат підприємств, а також обумовило необхідність їх швидкої адаптації до змін на ринку.

Література

1. Глушков В. М. Макроэкономические модели и принципы построения ОГАС / В. М. Глушков. – М. : «Статистика», 1975. – 160 с.
2. Канторович Л. В. Экономический расчет наилучшего использования ресурсов / Л. В. Канторович. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – 344 с.
3. Арчибальд Р. Управление высокотехнологичными программами и проектами / Р. Арчибальд; пер. с англ. Мамонтова Е. В.; под ред. Баженова А. Д., Арефьева А. О. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Компания АйТи; ДМК, 2010.
4. Бушуев С. Д. Современные подходы к развитию методологий управления проектами / С. Д. Бушуев, Н. С. Бушуева // Управление проектами та розвиток виробництва. – 2005. – № 1. – С. 5–19.
5. Бушуев С. Д. Креативні технології управління проектами та програмами: монографія / Під ред. Бушуєва С. Д. – К. : «Саммит-Книга», 2010. – 768 с.
6. Новаківський І. І. Проектно орієнтована організаційна система управління як ціль еволюції проектного менеджменту / І. І. Новаківський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 640. – С. 163–174.
7. Бушуєв С. Д. Керівництво з питань визначення компетентності й сертифікації українських професіональних керівників і фахівців з питань управління проектами NCB: монографія / С. Д. Бушуєв, Н. С. Бушуєва, В. Ю. Биков, В. Д. Шпильовий. – К. : Українська асоціація управління проектами. 2000. – 84с.
8. Клиффорд Ф. Грей. Управление проектами: практическое руководство / Клиффорд Ф. Грей, Эрик У. Ларсон. – М. : Дело и Сервис, 2003. – 528 с.
9. Тернер Р. Дж. Области приложения проектноориентированного управления / Р. Дж. Тернер // Управление проектами и программами, – 2007. –

№3(11). – С. 220–236.

10. Общее управление проектами. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://project.dovidnyk.info/index.php/obschie-upravlenie-proektami/> (дата звернення: 20.03.2021)
11. Скільки IT-спеціалістів в Україні – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine-2020/>
12. Під час локдауну українці стали у півтора рази частіше купувати онлайн. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.business.ua/uk/node/11439>
13. Список електронних торговельних майданчиків [Електронний ресурс] / Асоціація «Біржові та електронні майданчики». – Режим доступу: <https://aeaep.com.ua/spy-sok-elektronny-h-torgivel-ny-h-maj/>
14. Іщенко І. О. Інновації як основа підвищення якості продукції та забезпечення конкурентоспроможності підприємства / І. О. Іщенко, В. Л. Смісова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – 2020. – №43. – С. 76–82.
15. Смісова В. Л. Поєднання інтересів людини і суспільства в заходах економічної політики держави як чинник соціалізації економіки: монографія / Економічний та управлінський потенціал соціалізації економіки / За ред. З. І. Галушки. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2020. – С. 52–70.

References

1. Glushkov, V.M. (1975). Makroekonomicheskie modeli i printsipy postroeniya OGAS. Moskva: Statistika.
2. Kantorovich, L.V. (1956). Ekonomicheskiy raschet nailuchshego ispolzovaniya resursov. Moskva: AN SSSR.
3. Archibald, R. (2010). Upravlenie vysokotekhnologichnymi programmami i projektami. A.D. Bazhenov, A.O. Arefiev (Ed.). Moskva: Kompaniya AyTi.
4. Bushuev, S.D., & Bushueva, N.S. (2005). Sovremennye podkhody k razvitiyu metodologiy upravleniya projektami. Upravlinnja proektamy ta rozvytok vyrobnystva.(1), 5-19.
5. Bushuiev, S.D. (2010). Kreatyvni tekhnologhii upravlinnja proektamy ta prohramamy. Kyiv: Sammit-Kniga.
6. Novakivskyi, I.I. (2009). Proektno orientovana orhanizatsiyna systema upravlinnia yak tsil evoliutsii proektneho menedzhmentu. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», (640), 163-174.
7. Bushuiev, S.D., Bushuieva, H.C., Bykov, V.Yu., & Shpyliovyi, V.D. (2000). Kerivnytstvo z pytan vyznachennja kompetentnosti i sertyfikatsii ukrainskykh profesionalnykh kerivnykiv i fakhivtsiv z pytan upravlinnia proektamy NCB. Kyiv: Ukrainska asotsiatsiia upravlinnia proektamy.
8. Klifford, F. Grey, & Larson, Erik U. (2003). Upravlenie projektami: prakticheskoe rukovodstvo. Moskva: Delo i Servis.
9. Turner, R. Dzh. (2007). Oblasti prilozheniya

proektnoorientirovannogo upravleniya. Upravlenie proektami i programmami, 3(11), 220-236.

10. Obshchee upravlenie proektami. Retrieved from <https://project.dovidnyk.info/index.php/obshche-upravleniiproektami/>

11. Skillky IT-spetsialistiv v Ukraini. Retrieved from <https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine-2020/> [in Ukrainian].

12. Pid chas lokdaunu ukrainsi staly u pivtora raza chastishe kupuvaty onlayn. Retrieved from <http://www.business.ua/uk/node/11439> [in Ukrainian].

13. Asotsiatsiya «Birzhovi ta elektronni maydanchyky». (2021). Spisok elektronnykh togovelnykh maydanchykyv. Retrieved from: <https://aeaep.com.ua/spy-sok-elektronny-h-torgivel-ny-h-maj/>

14. Ischenko, I.O., & Smiesova, V.L. (2020). Innovatsii yak osnova pidvyshchennia yakosti produktsii ta zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva. Naukoviy visnyk Mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu. Seriya: «Ekonomika i menedzhment», (43), 76-82.

DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-43-12>

15. Smiesova, V.L. (2020). Poednannia interesiv lyudyny i suspilstva v zakhodakh ekonomichnoi polityky derzhavi yak chynnyk sotsializatsiy ekonomiky. Proceedings from «Ekonomichniy ta upravliniyskyi potentsial sotsializatsii ekonomiky». Z.I. Halushka (Ed.). Chernivtsi: Chernivetskiy natsionalniy universytet imeni Yu. Fedkovycha, 52-70.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ В СФЕРЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЕКТАМИ И ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛЕЙ

В. Л. Смесо́ва, д. э. н., профессор, А. С. Дудка, магистр, А. О. Дмитриева, магистр, ГВУЗ «Украинский государственный химико-технологический университет»

Методология исследования. В процессе исследования применялись методы: анализа и синтеза – при формировании представлений о характеристиках цифрового менеджмента, особенностях развития рынка программных продуктов в области управления проектами и функционирования торговых площадок; графического анализа – для формирования подхода к оцениванию и выбору программных продуктов в области управления проектами и построения многоугольника конкурентоспособности; сравнительного анализа и группировки – для разработки классификации электронных торговых площадок.

Результаты. Рассмотрены особенности развития цифрового менеджмента на современном этапе развития. Обоснован теоретико-методический подход к оцениванию и выбору программных продуктов в сфере управления проектами. Проведено оценивание наиболее популярных программ в области управления проектами. Проанализировано современное состояние развития электронной торговли на национальных и международных торговых площадках. Определены преимущества и негативные аспекты процесса цифровизации управления экономической деятельностью. Предложены меры государственной политики, направленные на стимулирование использования информационно-коммуникативных технологий в процессе управления экономической деятельностью, а также изменения в законодательстве Украины в сфере электронной торговли.

Новизна. В ходе анализа особенностей рынка программных продуктов в области управления проектами предложен подход к их оцениванию и выбору на основе ранжирования и построения многоугольника конкурентоспособности этих продуктов. Разработана классификация электронных торговых площадок по таким критериям как территориальная принадлежность, характер операций, типы и специфика ориентации, признаки создания и принадлежности, специализация, форма управления.

Практическая значимость. Проанализировано состояние рынка программных продуктов в области управления проектами, специфика деятельности национальных и международных торговых электронных площадок. Результаты исследования являются основой для изменений в сфере инвестиционной политики Украины, законодательства, принятия решений предприятиями в области управления экономической деятельностью.

Ключевые слова: электронная торговля, информационно-коммуникативные технологии, конкурентоспособность, программные продукты, система управления проектами, торговые площадки, управление экономической деятельностью, цифровая экономика, цифровой менеджмент, цифровизация.

Methods. In the course of the research, the following methods were used: analysis and synthesis – in the formation of ideas about the characteristics of digital management, the specifics of the development of the market for software products in the field of project management and the functioning of trading floors; graphical analysis – to form an approach to assessing and choosing software products in the field of project management and building a competitiveness polygon; comparative analysis and grouping – to develop a classification of electronic trading platforms.

Results. The features of the development of digital management at the present stage of development are considered. The theoretical and methodological approach to the assessment and selection of software products in the field of project management has been substantiated. The evaluation of the most popular project management programs on the market has been carried out. The current state of the development of electronic commerce on national and international trading platforms is analyzed using statistical data. The advantages and negative aspects of the process of digitalization of economic activity management are determined. There are proposed the measures of state policy aimed at stimulating the use of information and communication technologies in the process of managing economic activities, as well as changes in the legislation of Ukraine in the field of electronic commerce.

Novelty. In the course of analyzing the features of the market of software products in the field of project management, an approach to their assessment and selection is proposed based on ranking and building a polygon of the competitiveness of these products. A classification of electronic trading platforms has been developed according to the following criteria: territorial affiliation; the nature of the operations; types, orientation specifics; signs of creation and belonging; specialization; form of management.

Practical value. There is analyzed the state of the market for software products in the field of project management, as well as the features of the activities of national and international trading electronic platforms. The research results are the basis for changes in the field of investment policy of Ukraine, legislation, decision-making by enterprises in the field of economic activity management.

Keywords: e-commerce, information and communication technologies, competitiveness, software products, project management system, trading platforms, economic activity management, project management, digital economy, digital management, digitalization.

Надійшла до редакції 09.03.21 р.

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

*Л. В. Швець, к. е. н., доцент, Національний транспортний університет,
lvshvets202020@gmail.com, orcid.org/ 0000-0003-4545-4252*

*О. В. Комчатних, к. е. н., Національний транспортний університет,
komchatnykh@ntu.edu.ua, orcid.org/ 0000-0003-4755-904X*

*Г. Г. Гайдай, ст. викладач, Національний транспортний університет,
ania-gy@ukr.net, orcid.org/0000-0002-1731-9056*

Методологія дослідження. Результати отримані внаслідок застосування методів: систематизації та узагальнення, аналізу та синтезу – у процесі розгляду основних сучасних підходів щодо економічного змісту понять інноваційний потенціал, інноваційний клімат підприємства, інноваційна активність; при обґрунтуванні передумов прояву інноваційної активності персоналу; класифікаційно-аналітичний метод – у процесі уточнення складових елементів розвитку персоналу, конкретизації змісту персонал-технологій, дослідження чинників активізації діяльності працівників.

Результати. Показано, що зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві у зв'язку із становленням економіки знань, спричиняють суттєве зростання цінності інноваційної діяльності персоналу. Встановлено, що зростання інноваційної активності підприємства залежить від результативності інноваційної діяльності персоналу, тобто від його інтелектуальної активності.

Обґрунтовано, що накопичення інтелектуального потенціалу підприємства відбувається внаслідок безперервного розвитку персоналу. Потенціал працівників у вигляді навичок, здібностей, досвіду, способів мислення, морально-етичних цінностей, що дозволяють генерувати нові знання, – є основою людського капіталу і найважливішою складовою потенціалу інноваційного розвитку підприємства. Встановлено, що сучасні інноваційні технології, які застосовуються в управлінні персоналом, підвищують ефективність діяльності підприємств.

Новизна. Узагальнено особливості дієвих персонал-технологій у сфері управління персоналом та обґрунтовано доцільність їх застосування з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Практична значущість. Сформовані напрямки цілеспрямованого розвитку персоналу підприємств (на основі стратегії інноваційного розвитку) – з використанням сучасних ефективних персонал-технологій – можуть бути враховані керівництвом підприємств для поліпшення процесу розвитку персоналу і підвищення результативності його діяльності.

Ключові слова: активізація інноваційної діяльності, розвиток персоналу, персонал-технології, інтелектуальний капітал, конкурентоспроможний людський капітал, компетентність, керований розвиток, стратегія розвитку підприємства, конкурентоспроможність підприємства.

Постановка проблеми. Перехід від традиційного суспільства до інформаційного характеризується зростанням ролі інновацій, впроваджуваних у всіх сферах діяльності господарюючих суб'єктів, внаслідок стрімкого поширення інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Розвиток і

ефективне використання інтелектуального потенціалу у зв'язку з підвищенням ролі та значення творчої праці стає ключовим фактором успіху в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств і організацій.

З метою ефективного управління потенціалом конкурентоспроможності підприємств в умовах нестабільного зовнішнього середовища повинна злагоджено працювати система управління розвитком персоналу, адаптована до змін у зовнішньому середовищі. Питання впровадження інноваційних технологій в управління розвитком персоналу в сучасних конкурентних умовах вимагають уваги і потребують теоретичного, методичного та практичного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку інтелектуально-творчої діяльності персоналу підприємств і організацій приділяли увагу зарубіжні вчені: І. Ансофф, П. Друкер, Дж. Кендрик, А. Кібанов, С. Мілль, Л. Туроу та ін. Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у розробку цих питань зробили вчені О. Морозов, В. Гончар [1], І. Крейдич, Н. Семенченко, О. Гавриш [4] О. Грішнова [13], А. Колот [14], В. Кремень [6] та ін.

Однак ряд питань даної проблематики, серед яких пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності підприємств на основі активізації інноваційної діяльності персоналу, потребують подальшого дослідження. Актуальність, соціальна і практична значущість та недостатня наукова розробленість обумовили вибір теми та визначили мету та цільову спрямованість статті.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є виявлення сучасних тенденцій в процесах розвитку персоналу та окреслення напрямків вдосконалення інноваційної діяльності персоналу як результату розвитку персоналу для забезпечення конкурентоспроможності працівників та підприємств (організацій).

Виклад основного матеріалу дослідження. В складних економічних умовах господарювання підприємства повинні успішно конкурувати на ринку, задовольняючи вимоги споживачів, бути гнучкими, адаптуючись до змін у зовнішньому середовищі. Вітчизняні підприємства мають не просто пристосовуватись до таких змін, постійно реагуючи на них, а передбачати їх. У зв'язку з цим, необхідно приділяти особливу увагу підтримці підприємств у бажаному конкурентному стані, що вимагає їх стійкого розвитку як виробничо-економічних систем. Для

цього необхідна розробка і практичне використання в управлінні ефективних стратегій розвитку підприємств. Прийняття грамотних управлінських рішень на рівні підприємств передбачає розуміння сутності економічних явищ та процесів, а також вміння аналізувати альтернативні варіанти для вибору найбільш ефективних напрямків адаптації в умовах нестабільного, мінливого зовнішнього середовища.

Ефективне функціонування та розвиток підприємства у значній мірі залежить від досконалості його внутрішнього середовища, від організаційно-економічного механізму діяльності підприємства, основою якого є його потенціал. Неперервний розвиток науки і техніки, поява нових знань, які формують нові потреби і пропонують кращий спосіб їх задоволення, підштовхують фірми до пошуку і впровадження інновацій. Тільки систематичний пошук прогресивних змін і аналіз можливостей, які можна використовувати для розвитку, своєчасне залучення нововведень – є основою поліпшення результатів діяльності, підвищення престижу та конкурентоспроможності підприємств.

Розвиток підприємства з метою підвищення ефективності діяльності може відбуватися внаслідок розвитку потенціалу – як сталий розвиток чи керований розвиток. Сталий розвиток обумовлюється впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища; характеризується зростанням потенціалу підприємства, збільшенням масштабів діяльності та попиту на продукцію, забезпеченням безперервного процесу виробництва, збереженням платоспроможності та стійкості підприємства. В той же час керований розвиток підприємства означає наявність системи, в якій процеси реструктуризації та реінжинірингу здійснюють вплив на інноваційно-інвестиційний потенціал підприємства з метою досягнення запланованих кількісних і якісних змін у всіх функціональних складових підприємства. Об'єктом керованого розвитку підприємства є потенціал підприємства, і його невід'ємний елемент, що забезпечує розвиток, – інноваційний потенціал. Інноваційний потенціал підприємства – це комбінація інноваційних ресурсів та спроможності їх використання підприємством

для найбільш ефективної реалізації інноваційної стратегії та підвищення рівня конкурентоспроможності. Значною мірою він визначається техніко-технологічними характеристиками виробничого потенціалу підприємства, здатністю до переналагодження технічних засобів і перепланування виробничих процесів. Цьому сприяє спроможність підприємства щодо інвестування в ті напрямки діяльності, які можуть стати найбільш результативними та сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Формування і розвиток інноваційного потенціалу підприємства здійснюють за одним із напрямків:

- на основі внутрішніх ресурсів і можливостей – коли інновація створюється і адаптується внутрішніми спеціалізованими (дослідницькими чи технологічними) підрозділами підприємства;

- на основі пошуку потенційно перспективних інновацій та залучення їх через ліцензійні угоди, купівлю-продаж франшизи, надання в оренду або лізинг технологій;

- шляхом закупівлі зразків нової техніки, на основі виробничої кооперації, проведення спільних досліджень і розробок, організацію спільних підприємств.

Для багатьох вітчизняних підприємств саме трансфер технологій є єдиною можливістю підняти свій техніко-технологічний рівень і наблизитись до потреб ринку, оскільки ресурсні обмеження (кваліфікаційні та фінансові) не дозволяють проводити власні дослідження.

Не менше значення для формування і розвитку інноваційного потенціалу має організаційно-управлінський механізм підприємства і його елементи: оргструктура управління, стиль управління, творча атмосфера співпраці та мотивація до ініціативної діяльності. Адже інноваційний потенціал характеризується чутливістю підприємства до генерування результатів, важливих для інноваційного розвитку підприємства. Спроможність підприємства визначається сукупністю можливостей, які повинні забезпечити прискорення проходження етапів інноваційного процесу. Їх формують елементи як виробничого, так і організаційного та управлінського

потенціалу підприємства (мотиваційна та комунікаційна система, оргструктура управління, інноваційний стиль керівництва, інноваційна культура підприємства). Структура інноваційного потенціалу охоплює ті елементи підприємства, які обумовлюють її готовність до змін: децентралізацію в прийнятті рішень, низький рівень регламентації управлінських робіт, здатність організаційних структур гнучко перебудовуватись – відповідно до змін завдань і умов діяльності. Готовність персоналу до сприйняття новачків та рівень організаційної культури підприємства, яка сприяє визнанню і дифузії інноваційних ідей всередині підприємства, стимулюванню креативності і творчості, довірі до співробітників, – визначають сутність інноваційного клімату всередині підприємства. Це комплекс умов, які формуються і сприяють генеруванню інноваційних ідей, створенню та впровадженню інновацій співробітниками. Він залежить від організаційно-управлінського механізму підприємства. На формування внутрішнього інноваційного клімату всередині підприємства впливає макроклімат (політико-правові, соціально-культурні, комунікаційні та інші фактори) та зовнішній мікроклімат (рівень конкуренції, взаємовідносини зі споживачами та партнерами, рівень розвитку фінансового ринку та інші). Якісні і кількісні ознаки інноваційного потенціалу підприємства у поєднанні з інноваційним кліматом є важливою характеристикою інноваційної активності суб'єкта господарювання. В той же час, інноваційний потенціал як економічна категорія поєднує в собі внутрішній економічний потенціал і його інноваційну активність, тобто інтенсивність дій щодо інноваційної діяльності.

Основні передумови прояву інноваційної активності тісно пов'язані з кадровим та управлінським потенціалом підприємства та його інтелектуальним капіталом. У складі інтелектуального капіталу вчені-економісти виділяють: людський, організаційний (структурний), клієнтський (споживчий) капітали. Та частина інтелектуального капіталу, що має безпосереднє відношення до людини, – людський капітал – уособлює потенціал працівників у вигляді навичок, досвіду, здібностей, які дозволяють генерувати нові ідеї і знання. В процесі створення інноваційної

розробки відбувається трансформація потенціалу, закладеного в людському капіталі, в інтелектуальні активи та їх втілення в інноваційному продукті, що сприяє одержанню конкурентних переваг на ринку. Таким чином, саме людським капіталом формуються інтелектуальні активи, на які фірма може заявляти права власності. Тобто, інтелектуальний продукт, створюючись фахівцями компанії, стає активом, що може набувати товарної форми. В той же час, людський капітал є ресурсом компанії, цінність якого невід’ємна від безпосередніх носіїв фахових достоїнств – людей, працівників. Отже працівники формують і розвивають економічний потенціал підприємства (як систему виробничого, фінансового, кадрового, інформаційного, інноваційного та інших потенціалів). Чинниками підвищення інноваційного потенціалу підприємства є здатність залучати технології для його інноваційного розвитку та здійснювати передачу технологій та інноваційної продукції споживачам і бізнес-партнерам; здатність суб’єктів управління висувати і розвивати нові ідеї, що набувають форми наукової або технологічної інформації; здатність керівників адекватно оцінювати внутрішнє і зовнішнє середовище організації, використовувати інноваційні ресурси, формувати стратегію інноваційного розвитку підприємства і реалізовувати її, розробляти і впроваджувати інноваційні рішення тощо. Тому важливим напрямком у забезпеченні інноваційної активності підприємств є кадрове забезпечення, ефективність якого залежить від розвитку персоналу. Більшість вчених, які вивчають різні аспекти розвитку персоналу, враховують в основному чинники внутрішнього середовища підприємства, обмежуючись процесами, що відбуваються на підприємстві. В цьому випадку розглядаються наступні напрямки розвитку персоналу [1]:

- особистісний розвиток: формування системи цінностей, психологічний розвиток, фізіологічний розвиток;
- соціальний розвиток: підвищення соціального статусу, просування по службі;
- професійний розвиток: набуття знань, умінь, навичок; підвищення кваліфікації.

Також процес розвитку персоналу охоплює виробничу адаптацію персоналу, оцінювання і атестацію, планування трудової кар’єри персоналу, формування резерву керівників [2]. Крім того, вважаємо необхідним відносити до процесів розвитку персоналу набуття нові вміння на етапі вивільнення (звільнення) працівників, як завершальному етапі розвитку (щодо окремих працівників на конкретному підприємстві) [3]. На цьому етапі служба управління персоналом підприємства може виконувати певну роботу зі скороченням персоналом: аналіз інформації про кандидатів на звільнення, підготовку рекомендаційних листів, надання консультацій по ринку праці, проведення навчання методам самостійного пошуку роботи й поведінці під час здійснення інтерв’ю і інш. (внутрішній аутплейсмент). Зовнішні організації (рекрутингові та консалтингові) можуть здійснювати супровід, психологічну підтримку звільненого працівника, проводити орієнтацію на ринку праці, – з метою працевлаштування звільненого працівника (зовнішній аутплейсмент) [4]. Слід враховувати, що здійснення внутрішнього аутплейсменту підприємством свідчить про його активність на вказаній стадії розвитку персоналу і дозволяє підвищити імідж підприємства як соціально відповідального суб’єкта господарювання серед потенційних партнерів.

Отже, зростання інноваційної активності підприємства залежить від параметрів людського капіталу підприємства, від результативності інноваційної діяльності персоналу підприємства, а значить, від інтелектуальної активності – компоненту, який відрізняє здатність до творчої праці від здібностей до простого виконання, що є важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

В сучасних умовах служба управління персоналу повинна формувати нові підходи щодо розвитку навичок та творчих здібностей працівників, мотивування нестандартних способів вирішення проблем а також вирішувати нові задачі формування працездатної ефективно працюючої команди та управління професійними компетенціями. Розвиток компетенцій кожного співробітника (як сукупності знань, досвіду, умінь у певній га-

лузі та особливої обізнаності у певних питаннях, – наприклад розробки та впровадження інновацій) є найважливішою складовою стратегії розвитку персоналу – важливої складової стратегії розвитку підприємства. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» «компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [5].

В міру розвитку суспільства й підвищення ролі знань суттєво зростають вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня працівників підприємств і організацій. Підготовка «конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [5] – першочергове завдання, яке стоїть перед освітньою галуззю. Суть «інтелектуального проекту нової цивілізації» [5,6] в безперервності освіти протягом людського життя. Це означає, що кожному працівнику необхідно постійно самовдосконалюватись для підвищення рівня конкурентоспроможності, і це стає важливою вимогою сьогодення.

Поряд з персональними компетенціями окремих працівників важливим є розвиток корпоративної компетенції – компетенції персоналу на рівні, необхідному для досягнення підприємством його головних цілей (і серед них – інноваційних), а також сукупності унікальних характеристик підприємства, внутрішніх умов та факторів, що визначають конкурентоспроможність у тривалій перспективі. Мова йде про корпоративну культуру, яка з допоміжного ресурсу, що дозволяє покращити соціально-психологічний клімат, перетворюється на повноцінний інтелектуальний ресурс підприємства, який підвищує вартість організації. Корпоративну культуру можна розглядати як складну багатоаспектну систему цінностей, переконань, ділових принципів, норм поведінки, традицій, що забезпечує соціальні зв'язки, комуні-

кативно-інформаційне спілкування, гармонізує відносини між роботодавцями і найманими працівниками. Теоретичний аналіз сутності корпоративної культури засвідчує її зростаючу роль у розвитку соціально-трудових відносин, досягненні конкурентоспроможності, підвищенні інноваційної активності а значить, і ефективності діяльності підприємств. Тому цілеспрямоване формування корпоративної культури, як важливої складової процесу розвитку персоналу, є необхідним чинником ефективного використання та активізації людських ресурсів підприємства. При цьому у процесі формування та реалізації трудового потенціалу використовують певний спосіб впливу, набір процедур і операцій – відповідно до технології управління персоналом, або персонал-технології. Під персонал-технологією розуміють механізм взаємодії керівників усіх рівнів управління зі своїм персоналом для найефективнішого використання трудового потенціалу з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства. За змістом персонал-технології можна згрупувати таким чином: персонал-технології позикової праці; навчальні персонал-технології; персонал-технології підбору та найму персоналу; персонал-технології підвищення ефективності роботи персоналу; персонал-технології контролю праці персоналу; інформаційні персонал-технології [7].

На сучасному етапі розвитку трудових відносин у світі поширені нетрадиційні форми зайнятості населення, такі як аут-технології, що мають ознаки позикової праці. Слід погодитись з поділом аут-технологій на дві групи [8]: передачу окремих функцій спеціалізованим компаніям (аутсорсинг) та передачу спеціалізованій компанії працівників підприємства (аутстафінг, лізинг персоналу). Хоча ряд науковців вважають аутсорсинг різновидом лізингу, на наш погляд, доцільно розглядати аутсорсинг як придбання послуги, необхідної компанії на даний момент часу, а не праці визначеного спеціаліста. В більшості випадків на аутсорсинг виносяться завдання, не пов'язані з профільними роботами підприємства-замовника. Використання технології аутсорсингу в роботі кадрової служби дозволяє прискорити одержання грамотних результатів досвідченими професіоналами. Але поряд з цим, існують ризики

виникнення конфліктних ситуацій між аутсорсинговим працівником і працівниками підприємства та небезпека втрати конфіденційної інформації підприємства. Окрім того, існує певна соціальна незахищеність аутсорсингового працівника.

Управлінську технологію лізинг персоналу (надання персоналу в тимчасову оренду сторонньою організацією) використовують для забезпечення бізнес-процесів компанії необхідними трудовими ресурсами. Різновидами лізингу є оренда персоналу на довготривалій основі та на короткотривалій період (як правило, до 3-х місяців). Традиційно такими послугами користуються будівельні та сільськогосподарські організації, торговельні фірми, підприємства громадського харчування (ресторани, бари), а також туристичні фірми, оскільки їх бізнес пов'язаний із сезонними коливаннями ринку. Використання технології лізингу персоналу надає такі можливості лізингоодержувачу як: найм персоналу потрібної кваліфікації та звільнення кадрових працівників від багатьох рутинних адміністративно-паперових робіт.

Суттєво відрізняється від лізингу та аутсорсингу така аут-технологія як аутстафінг персоналу. За змістом це передавання свого працівника у штат іншого підприємства, з метою подальшого використання його праці за угодою. Як і при лізингу, це надає можливість, використовувати працю працівника за спеціальністю, не передбаченою штатним розкладом. Але для працівника – учасника цього процесу, існує проблема соціальної захищеності та відповідальності роботодавця, для якого в той же час, механізм впливу на працівника, ускладнений.

Послугами тимчасового персоналу періодично користуються біля 90% компаній в країнах Західної Європи та у США. Останнім часом ця послуга також набуває поширення і в Україні.

До персонал-технологій підбору та найму персоналу відносять скринінг, рекрутинг та хедхантинг. Саме застосування на ряді підприємств прийомів хедхантингу – перспективного способу підбору особливо цінних фахівців – дозволяє задовольнити потребу в ексклюзивних кандидатах на позиції топ-менеджерів та фахівців вищої ланки. Для пошуку та найму необхідного допоміжного

та обслуговуючого персоналу нижньої ланки, застосовуються прийоми менш витратного способу пошуку та найму – скринінг, тобто «поверхневий підбір». Він здійснюється за формальними характеристиками освіти, досвіду роботи, статі та віку. Кадрові агентства, отримавши резюме кандидатів, передають їх підприємствам-замовникам, які приймають остаточні рішення щодо відбору персоналу. Підбір кваліфікованих фахівців середньої ланки здійснює рекрутингові агентства – внаслідок рекрутингу – «поглибленого підбору» – аналізу особистісних характеристик, а також ділових якостей претендентів (на основі наявних баз кандидатів).

Зайнявши вакансію, працівник має адаптуватись до нового робочого місця, стилю та організації виробничих та соціальних процесів, особливостей взаємовідносин в новій організації. Для кадрової служби будь-якого підприємства організація виробничої адаптації та підтримки прийнятого в організацію працівника - це важливий напрямок роботи із залучення та утримання персоналу. В зв'язку з цим на багатьох підприємствах поширюються нові напрямки навчання та підготовки персоналу, такі як:

– баддінг – різновид наставництва, спрямований на навчання працівників в процесі адаптації до нового робочого місця, чи під час ротації персоналу всередині підприємства;

– коучинг – синтез бізнес-консультування, психологічного консультування, тренінгу та традиційного наставництва досвідчених фахівців над молодими чи початківцями у певних справах. Коучинг, на відміну від наставництва, як обміну досвідом, та баддінгу, як сукупності прийомів щодо підтримки працівників, застосовується для вироблення навичок у працівників до самостійного вирішення назрілих проблем та уміння долати перешкоди. Для цього відбувається повсякденне ділове спілкування між підлеглими і керівниками, консультування під час нарад, переговорів, та поточного контролю за виконанням працівниками своїх обов'язків. Коучинг, як нова форма консультаційної підтримки, сприяє не тільки підвищенню ефективності роботи працівників, але й вихованню лідерів в колективі а також формуванню та розвитку команд [4].

До навчальних та розвиваючих персонал-технологій можна віднести бізнес-концепцію – гейміфікацію, яка базується на підходах, характерних для комп'ютерних ігор. Ігрові техніки гейміфікації застосовуються не тільки для підвищення ефективності комп'ютерних ігор, але й використовуються в реальних бізнес-процесах: при взаємодії в колективі та зі споживачами, мотивації і управлінні персоналом фірм, для підвищення залученості і лояльності споживачів та інших цілей – в освітній галузі (при вивченні іноземних мов), в менеджменті (для вироблення управлінських навичок). Так, компанія McDonald's навчила менеджерів управляти своїми ресторанами у Великобританії (після введення технологічних нововведень) – на основі спеціально розробленої 3D-гри. Це дозволило суттєво підвищити продуктивність праці персоналу та заощадити компанії 500 тис. британських фунтів на витратах на навчанні [9, 10, 11].

Через пандемію COVID-19 та спричинену нею рецесію а також запровадження карантинних обмежень прискорився процес змін як на ринку праці, так і у трудових відносинах. Так, суттєво підвищились вимоги до працівників відповідно до потреб «карантинного» ринку праці: здатність швидко навчатись і постійно розвиватись, релевантний досвід роботи, вміння і навички працювати у дистанційному режимі; «soft skills»: дисциплінованість, пунктуальність, адаптивність, стресостійкість та вміння ефективно комунікувати з командою. В той же час гостро зросла потреба в застосуванні дистанційної роботи працівників та послуг фрілансу (персонал-технології, що підвищують ефективності роботи персоналу). У 2020 р. деякі організації (в тому числі ІТ-корпорації, консалтингові фірми) остаточно перейшли на роботу у віддаленому та «змішаному» режимі. В той же час відбувалось зростання попиту на фрілансерів. Якщо до недавнього часу ці форми нестандартних трудових відносин не були врегульовані, то нарешті процес їх унормування розпочався – у зв'язку з набранням чинності Закону України [12], в якому дистанційна робота визначається як найбільш перспективний варіант розвитку трудових відносин в умовах пандемії COVID-19. Схвалення нещодавно законопроекту, в

якому запроваджується форма трудового договору з нефіксованим робочим часом і гарантованою мінімальною кількістю оплачуваних годин за місяць означає початок легалізації трудових відносин з фрілансерами.

Таким чином, запровадження карантинних обмежень суттєво вплинуло на ринок праці та трудові відносини в напрямку адаптації підприємств і активізації інноваційної активності працівників.

Висновки. Таким чином, в сучасних умовах економічного розвитку коли місце підприємства у конкурентному середовищі у значній мірі визначається його інтелектуальним потенціалом, а також рівнем його використання, розвиток персоналу стає важливим стратегічним напрямком розвитку кожного підприємства. Інтелектуалізація виробництва, необхідна для підвищення інноваційної активності та інноваційного потенціалу підприємств, передбачає високу кваліфікацію працівників та необхідність її постійного підвищення в процесі розвитку персоналу, адже від якості людського капіталу суттєво залежать результати економічного зростання підприємств.

В сучасних умовах, коли зростають вимоги до працівників підприємств і організацій – їх освіти та рівня кваліфікації, кожному працівнику необхідно щодня здобувати нові знання та самовдосконалюватись, тобто підвищувати свою конкурентоспроможність на ринку праці.

Цілеспрямований розвиток персоналу підприємств (на основі стратегії інноваційного розвитку) – з використанням сучасних ефективних персонал-технологій – є важливим чинником активізації інноваційної діяльності працівників з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Недосконалість нормативно-правової бази у сфері трудових відносин на ринку праці України перешкоджає прискоренню адаптації працівників і роботодавців до вимог зовнішнього середовища, особливо в умовах пандемії. Врегулювання трудових відносин дозволяє посилити соціально-трудоий захист працівників, зберегти їх мобільність та врегулювати взаємовідносини з державою. Розпочату законотворчу діяльність необхідно продовжити і активізувати.

Література

1. Морозов О. Ф. Система управління розвитком персоналу підприємства / О. Ф. Морозов, В. О. Гончар // Ефективна економіка. – 2017. – №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_1_3

2. Міждисциплінарний словник з менеджменту: навчальний посібник / М. В. Петровський та ін.; за ред. Д. М. Черваньова, О. І. Жилінської. – Київ : Нічлава, 2011. – 624 с.

3. Швець Л. В. Сучасні тенденції розвитку персоналу / Л. В. Швець // Економіка та управління на транспорті. – 2018. – Вип.6. – С. 149–151.

4. Гавриш О. А. Технології управління персоналом [Електронний ресурс]: [монографія] / О. А. Гавриш, Л. Є. Довгань, І. М. Крейдич, Н. В. Семенченко. Київ: НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2017. – 534 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/19480> (дата доступу 20.02.2021 р.)

5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.14 р. №1556-УІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата доступу 20.02.2021 р.)

6. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: [монографія] / В. Г. Кремень, В. М. Ткаченко. – Київ : Педагогічна думка, 2012. – 368 с.

7. Дашко І. М. Розвиток інноваційних технологій управління персоналом на підприємствах у сучасних умовах господарювання / І. М. Дашко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 9. – С. 37–41.

8. Новікова М. М. Технологія управління персоналом: теоретичні та методичні аспекти : [монографія] / М. М. Новікова, Л. О. Мажник. – Харків: ХНАМГ, 2012. – 215 с.

9. Вербах К. Вовлекай и властвуй. Игровое мышление на службе бизнеса / К Вербах, Д. Хантер. – Москва: ООО «Манн, Иванов, Фербер», 2015. – 209 с.

10. Погорелова Т. О. Інноваційні технології в управлінні персоналом на сучасному підприємстві / Т. О. Погорелова // Вісник НТУ «ХПІ». – 2018. – №15(1291). – С. 101–104.

11. Вергун В. А. Сучасні інноваційні системи управління персоналом фірми / В. А. Вергун, О. І. Ступницький // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка. – 2015. – Вип. 2(4). – Ч. 1. – С. 96–100.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 4.02.21 р. №1213-ІХ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20>.

13. Грішнова О. Людський капітал в умовах кризи: оцінка і пошук можливостей збереження / О. Грішнова, С. Дмитрук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – Вип. 5. – С. 11–16.

14. Колот А. М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А. М. Колот // Економічна теорія. – 2007. – № 2. – С. 3–13.

References

1. Morozov, O.F., & Honchar, V.O. (2017). Systema upravlinniam rozvytku personalu pidpryemstva. Efektyvna ekonomika, (1). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_1_3

2. Petrovsky, M.V. (et al.) (2011). Mizhdystsylinarnyy slovnyk z menedzhmentu. D.M. Chervaniov, O.I. Zhylynska (Eds.). Kyiv: Nichlava.

3. Shvets, L.V. (2018). Suchasni tendentsii rozvytku personalu pidpryemstv. Ekonomika ta upravlinnia na transporti, Vol. 6, 149-151.

4. Havrysh, O.A., Dovhan, L.Ye., Kreydych, I.M., & Semchenko, N.V. (2017). Tekhnolohii Upravlinnia Personalom. Kyiv: Natsionalnyy Tekhnichnyy Universitet Ukrainy «KPI imeni Igoria Sikorskoho». Retrieved from <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/19480>

5. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.14 r. №1556-YII. (2014). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

6. Kremen, V.H., & Tkachenko, V.M. (2012). Sinergetika v osviti: kontekst ljudinotsentryzmu. Kyiv: Pedagogichna dumka.

7. Dashko, I. M. (2016). Rozvytok innovatsiynykh tekhnolohiy upravlinnia personalom na pidpryemstvakh u suchasnykh umovakh hospodariuvannia. Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Ser. «Economika», Vol. 9, 37-41.

8. Novikova, M.M., & Mazhnyk, L.O. (2012). Tekhnolohiia upravlinnia personalom: teoretychni ta metodychni aspekty. Kharkiv: Kharkivskyy Nationalnyy Universytet miskoho hospodarstva.

9. Werbach, K., & Hunter, D. (2015). Vovlekay i vlastvuy. Igrovoe myshlenie na sluzhbe biznesa. Moskva: Mann&Ivanov&Ferber.

10. Pohorielova, T.O. (2018). Innovatsiyni tekhnolohii v upravlinni personalom na suchasnomu pidpryemstvi. Visnyk Nationalnoho Technichnoho Universytetu «Kharkivskyy Polytekhichnyy Instytut», 15(1291), 101-104.

11. Verhun, V.A., & Stupnytsky, O.I. (2015). Suchasni innovatsiini zminy systemy upravlinnia personalom. Naukovyy visnyk Mukachivskoho derzhavnoho Universytetu. Ser.: Ekonomika, Issue 2(4), 96-100.

12. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonallennia pravovoho rehulivannia dystantsiynoi, nadomnoi roboty ta roboty iz zastosuvanniam hnuchkoho rezhymu robocoho chasu: Zakon Ukrainy vid 4.02.21 r. №1213-IX. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20>

13. Hrishnova, O., & Dmytruk, S. (2015). Liudskyy kapital v umovakh kryzy: otsinka i poshuk

АКТИВИЗАЦИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРСОНАЛА В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ

*Л. В. Швеи, к. э. н., доцент, Е. В. Комчатных, к. э. н., А. Г. Гайдай, ст. преподаватель,
Национальный транспортный университет*

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: систематизации и обобщения, анализа и синтеза – в процессе рассмотрения основных современных подходов к экономическому содержанию понятий: инновационный потенциал, инновационный климат предприятия, инновационная активность; при обосновании предпосылок проявления инновационной активности персонала; классификационно-аналитический метод – в процессе уточнения составляющих элементов развития персонала, конкретизации содержания персонал-технологий, исследования факторов активизации деятельности работников.

Результаты. Показано, что изменения, которые происходят в современном обществе в связи со становлением экономики знаний, вызывают существенный рост значимости инновационной деятельности персонала. Установлено, что рост инновационной активности предприятия зависит от результативности инновационной деятельности персонала, то есть от интеллектуальной активности.

Обосновано, что накопление интеллектуального потенциала предприятия происходит в результате непрерывного развития персонала. Потенциал работников в виде навыков, способностей, опыта, способов мышления, морально-этических ценностей, позволяющих генерировать новые знания, – является основой человеческого капитала и важнейшей составляющей потенциала инновационного развития предприятия. Установлено, что современные инновационные технологии, которые применяются в управлении персоналом, повышают эффективность деятельности предприятий.

Новизна. Обобщены особенности действенных персонал-технологий в сфере управления персоналом и обоснована целесообразность их применения с целью повышения конкурентоспособности предприятий.

Практическая значимость. Сформулированные направления целенаправленного развития персонала предприятий (на основе стратегии инновационного развития) – с использованием современных эффективных персонал-технологий – могут быть учтены руководством предприятий для улучшения процесса развития персонала и повышения его результативности.

Ключевые слова: активизация инновационной деятельности, развитие персонала, персонал-технологии, интеллектуальный капитал, конкурентоспособный человеческий капитал, компетентность, управляемое развитие, стратегия развития предприятия, конкурентоспособность предприятия.

ACTIVATION OF PERSONNEL INNOVATIVE ACTIVITY IN A COMPETITIVE ENVIRONMENT

*L. V. Shvets, Ph. D (Econ.), Associate Professor, O. V. Komchatnykh, Ph. D (Econ.),
H. G. Haidai, Senior Lecturer, National Transport University*

Methods. The results are obtained with the following methods: systematization and generalization, analysis and synthesis – in the process of considering the main modern approaches to the economic content of the concepts of innovation potential, innovation climate of the enterprise, innovation activity; when substantiating the prerequisites for the manifestation of innovative activity of staff; classification-analytical method – in the process of clarifying the constituent elements of personnel development, specifying the content of personnel technologies, research of factors of activation of employees.

Results. It is shown that the changes that occur in modern society, in connection with the formation of the knowledge economy, cause a significant increase in the value of innovative activities of staff. It is established that the growth of innovative activity of the enterprise depends on the effectiveness of innovative activities of staff, i.e. on intellectual activity.

It is substantiated that the accumulation of intellectual potential of the enterprise results from the continuous development of staff. The potential of employees in the form of skills, abilities, experience, ways of thinking, moral and ethical values that allow generating new knowledge - is the basis of human capital and the most important component of the potential of innovative development of the enterprise. It is established that that modern innovative technology used in personnel management increase the efficiency of enterprises.

Novelty. The features of effective personnel technologies in the field of personnel management are generalized and the expediency of their application to increase the competitiveness of enterprises is substantiated.

Practical value. The formulated directions of purposeful development of the personnel of the enterprises (based on the strategy of innovative development) – with the use of modern effective personnel technologies – can be considered by the management of the enterprises for improvement of the process of development of the personnel and increase of its efficiency.

Keywords: activation of innovative activity, personnel development, personnel-technologies, intellectual capital, competitive human capital, competence, managed development, enterprise development strategy, enterprise competitiveness.

Надійшла до редакції 15.03.21 р.

ІНТЕГРАЦІЯ ПІДХОДІВ ТЕОРІЇ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

*О. С. Хринюк, к. е. н., доцент, olex_x@ukr.net, orcid.org/0000-0003-4705-9854,
О. С. Солосіч, aleksandr.solosich@ukr.net, orcid.org/0000-0003-0057-463X,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

Методологія дослідження. У процесі здійснення дослідження було використано широкий спектр наукових методів, зокрема для розробки теоретичних положень – методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, порівняльного аналізу, структурно-логічний, гіпотетико-дедуктивний, табличний метод, для більшої повноти та наочності відображення результатів застосовано графічний метод.

Результати. Дана стаття присвячена розгляду інтеграції підходів теорії антикризового менеджменту в систему управління економічною безпекою підприємства. У статті проведено ґрунтовний аналіз особливостей якісного взаємозв'язку антикризового управління та системи управління економічною безпекою. Здійснено детальний аналіз сутності поняття економічної безпеки, ключових завдань, що постають перед даною управлінською системою в межах суб'єкта господарювання. Запропонована ієрархічна структура цільових безпекових станів, що охоплює стан стабільного функціонування, стан ефективного функціонування та стан прогресивного розвитку, надана їх стисла характеристика з позиції змісту, цілей та прийнятих підходів в управлінні. Проведено порівняльний аналіз безпекового та антикризового підходів до управління підприємством. Визначено, що антикризове управління виявляє себе у вигляді моніторинго-діагностичної та організаційно-методичної складової у межах системи економічної безпеки підприємства. Надана стисла характеристика кожної з виокремлених у дослідженні змістових складових антикризового управління.

Новизна. Полягає у виокремленні специфіки порушеної проблематики дослідження, спрямованого на з'ясування місця, ролі, співмірності та взаємозв'язку понять антикризового управління та системи управління економічною безпекою підприємства, ідентифікації форм прояву й поширення антикризового менеджменту в системі управління економічною безпекою.

Практична значущість. Надання можливостей до забезпечення методичної узгодженості функціонування й розвитку антикризового менеджменту та системи забезпечення управління економічною безпекою при побудові або вдосконаленні відповідних систем у господарській практиці вітчизняних підприємств.

Ключові слова: криза, безпека, управління, антикризове управління, антикризовий менеджмент, антикризовий підхід, безпековий підхід, економічна безпека, складові економічної безпеки, система управління економічною безпекою.

Постановка проблеми. Однією з визначальних характеристик економічного середовища функціонування суб'єктів господарювання сьогодення є притаманний високий рівень комплексності наявних соціально-економічних процесів, відносин і взаємодій, що у ньому протікають, формуються та відбуваються. З одного боку, прояви цих

особливостей можна спостерігати в активному розвитку цифрових технологій, що зумовили істотне оновлення традиційних підходів до ведення підприємницької діяльності, змінивши їх форми, способи та економічні межі використання, тим самим, сприявши укоріненню ринкової парадигми економічного розвитку підприємств. З

іншого боку, безперервні процеси вдосконалення існуючих форм економічних зв'язків та кооперації праці на підприємствах сприяли покращенню аналітико-методичного механізму управління господарськими одиницями, а також розширенню нормативно-правових аспектів забезпечення такої діяльності.

Динамічний розвиток відповідних процесів на фоні існуючих концептуальних обмежень ринкової економіки (так званих «провалів ринку»), поступовій дисфункціоналізації традиційних інституційних утворень, загостренню низки структурних протиріч та зовнішньої геополітичної напруженості, став основою розвитку процесів інтенсифікації кризових явищ, що навіть в допандемічні часи набуло характеру перманентно діючого чинника, вплив якого став обов'язковим до врахування в процесі управління господарською системою.

Тобто, навіть попри домінування у межах прогресивних економік світу постіндустріального технологічного укладу разом з характерним йому потужним інтелектуальним потенціалом та побудовою господарських систем на принципах знаннєвої економіки, мало місце (чи поява) проблеми надмірної комплексності протікаючих економічних процесів. Це в свою чергу поглибило існуючий фактор невизначеності, що у більш конкретному прояві для суб'єктів господарювання постало у вигляді зростання кількості загроз та ризиків, які несе у собі зовнішнє середовище. Таким чином, одним із найбільш актуальних проблем сьогодення стало забезпечення стабільного розвитку, що з часом трансформувалося у більш широке поняття сталості функціонування економічних суб'єктів. Так чи інакше, проте об'єктивним проявом таких тенденцій в організаційному механізмі управління підприємств стала саме проблематика побудови ефективної системи економічної безпеки, здатної адекватно відповідати, означеним вище викликам, та забезпечувати розвиток господарських структур. Під впливом постійно діючих негативних факторів макроекономічного характеру, притаманних національній економічній системі, значного поширення серед вітчизняних підприємств набула практика переходу до антикризового

режиму управління, що проявляє себе особливо ефективно в умовах критичної обмеженості внутрішньоорганізаційних ресурсів та ворожості зовнішніх умов. Саме тому, актуальною проблематикою, що відповідає потребам вітчизняного підприємницького сектору є дослідження питань якісного узгодження системних положень концепції управління економічною безпекою та наявного методичного інструментарію і системних положень реалізації теорії антикризового управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека підприємства та антикризове управління як окремі об'єкти наукового пізнання набули широкого розгляду у межах наукових праць вітчизняних вчених, якими було ґрунтовно досліджено об'єктний та суб'єктний склад даних систем, їх видову структуру, прояви у межах інших функціональних систем управління та характерний інструментарій для здійснення тих чи інших безпекових заходів або протидії кризовим явищам. Особливо значними з теоретико-методичної точки зору є наукові напрацювання таких вчених-дослідників, як: Н. Ю. Гічова [1], О. А. Бовкун [2], Г. В. Козаченко [3], О. М. Ляшенко [3], Л. Я. Малюта [4], В. П. Мартиненко [5], Л. С. Сорока [6], І. І. Нагорна [7], В. С. Пономаренко [8], А. В. Череп [9], Л. Г. Шемаєва [10].

Однак, попри означену ґрунтовність таких досліджень доволі часто втрачається очевидний зв'язок між поняттями економічної безпеки та антикризового управління, а теоретичні аспекти взаємоузгодження таких управлінських систем взагалі залишаються поза увагою.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні наукових положень щодо наявності якісних аспектів взаємозв'язків понять антикризового управління та системи управління економічною безпекою, пошуку можливостей до взаємоузгодження відповідних концепцій та їхній інтеграції у вигляді цілісного представлення їх функціонування у межах господарських утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з економічних категорій, що лежить в основі розуміння поняття економічної безпеки є невизначеність, яка за сво-

єю суттю є об'єктивною властивістю зовнішнього середовища, що обумовлена існуванням трьох невід'ємних його властивостей, таких як випадковість (ймовірнісна варіативність можливих станів зовнішнього середовища та дій суб'єктів, які у ньому перебувають), конкурентність (дії суб'єктів зовнішнього середовища, які обумовлюються власними мотиваційними спрямуваннями, переважно мають різнонаправлений характер і викликають конфліктність та боротьбу за досягнення власних цілей) та нерівномірність розподілу інформаційного ресурсу між суб'єктами середовища. Під впливом даних властивостей невизначеності причинно-наслідкові зв'язки між різними процесами та явищами разом із відповідним їм мотиваційним підкріпленням настільки ускладнюються, що можливості до прогнозування перспективних станів середовища істотно скорочуються і першочерговою задачею постає необхідність формування системи протидії загрозам та оптимізації існуючих системних параметрів задля забезпечення максимального досягнення власних економічних інтересів. Тобто, обмежуючи та формалізуючи впливи невизначеності згідно наявних параметрів та сфери функціонування підприємств, постають більш конкретні явища (або чинники, об'єкти) – загрози, ризики та інтереси, на управління якими власне й направлена мета побудови системи економічної безпеки.

Ключовими завданнями, покладеними на дану управлінську систему в межах підприємства є наступні:

- забезпечення планомірності, стабільності, перманентності у характері протікання основних бізнес-процесів підприємства;
- забезпечення ресурсної цілісності управлінської системи (попередження виникнення дефіциту фінансових, кадрових, часових або інших видів ресурсів);
- підтримка ділової репутації суб'єкта господарювання як надійного ділового партнера (забезпечення своєчасного виконання контрактних зобов'язань, належного рівня ліквідності активів, інтерфейсної складової);
- підтримка ринкового потенціалу організації (моніторинг параметрів конкурентоспроможності підприємства та ключових

асортиментних позицій продукції, збереження існуючих та культивування нових конкурентних переваг);

- забезпечення фізичної захищеності персоналу, інформації та виробничих фондів, моніторинг потенційних загроз техногенного характеру;

- забезпечення дотримання усіх правових аспектів діяльності організації, ефективне представлення її інтересів у комунікації з державними контролюючими органами та у рамках судових процесів, моніторинг актуальних та перспективних змін нормативно-правового забезпечення.

Представлені вище завдання, які постають перед системою управління економічною безпекою мають загальний характер і визначають ключові управлінські напрямки та цільові орієнтири в процесі прийняття відповідних рішень. Водночас, деталізація даних системних завдань відбувається у відповідності до конкретного безпекового стану, в якому перебуває підприємство і відповідно до якого здійснюється подальший підбір інструментарію та конкретних підходів до реалізації управлінських функцій.

Нижче представлена ієрархічна структура цільових безпекових станів, у якій стан відображає цільову орієнтацію безпекової системи, яка відповідає ряду потреб, що формуються під впливом поточних умов і складають попередньо згадану ієрархічність (рис. 1). Далі, пропонуємо більш ґрунтовно проаналізувати відповідні безпекові стани у частині фінансово-господарських умов функціонування підприємства, що їх зумовлюють.

1. *Стан стабільного функціонування.* Даний стан характеризується наявністю постійно діючих кризових факторів, які негативно впливають на стан ключових індикаторів фінансового стану, виробничої ефективності та показників збуту; підприємство знаходиться у кризовому або передкризовому стані. Цілями безпекового управління в даному випадку слугує підтримка ключових показників ліквідності та платоспроможності, мінімізація непродуктивних витрат. Часто має місце скорочення обсягів виробництва та кількісного складу наявних кадрових ресурсів з метою максимального вивільнення грошових коштів для підтрим-

ки сталості роботи системи. В управлінні найчастіше домінують підходи антикризового управління, орієнтовані на фактичне

збереження підприємства у якості самостійної господарської одиниці.

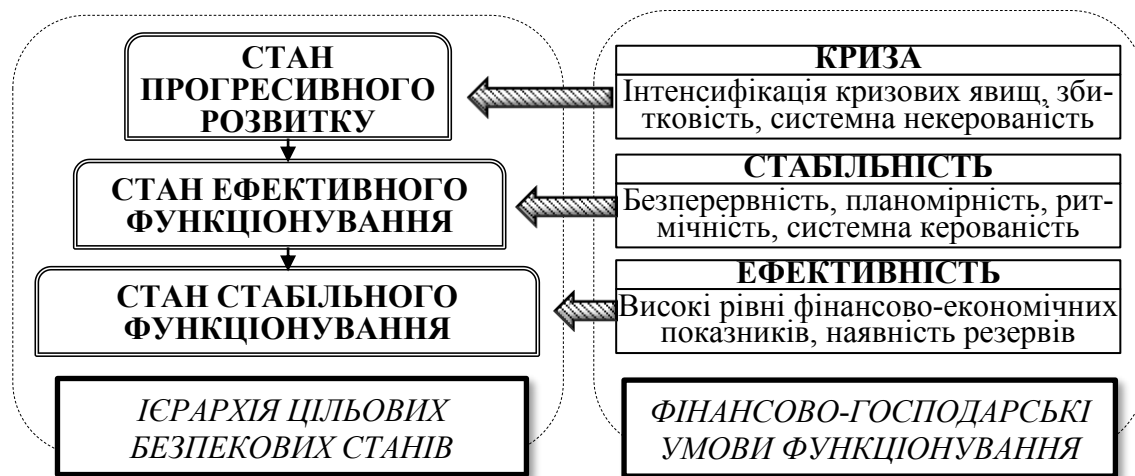

Рис. 1. Характеристика відповідності цільових станів системи забезпечення економічної безпеки та фінансово-господарських умов функціонування

2. Стан ефективного функціонування.

Даний стан відзначається стабільністю внутрішніх бізнес-процесів, підприємство володіє достатнім обсягом ресурсів для своєчасного виконання контрактних зобов'язань перед власними контрагентами та фінансовими установами. Цілями безпекового управління є реалізація поліпшувальних заходів за всіма функціональними напрямками діяльності організації з метою оптимізації існуючих параметрів бізнес-процесів, вивільнення прихованих резервів зростання продуктивності та їх трансформація у безпекові резерви на випадок виникнення явищ кризового або форс-мажорного характеру. В процесі управління найчастіше застосовуються традиційні підходи з можливим залученням інструментів інноваційного підходу.

3. Стан прогресивного розвитку. Даний стан притаманний підприємствам, що досягли оптимальних виробничо-економічних показників, які дозволяють отримувати максимальну віддачу відносно наявного обсягу залучених ресурсів та масштабу діяльності, підприємства мають високий рівень фінансового стану, володіють необхідним безпековим резервом. Цілі безпекового управління у межах даного стану фокусуються на забезпеченні безпечного розвитку підприємств, аналізі існуючих стратегічних альтернатив, ретельному плануванні та реалізації відповідних заходів.

Домінуючим управлінським підходом є інноваційний, орієнтований на імплементацію принципово нових управлінських рішень та завдань, забезпеченні стрімкого розвитку підприємств інтенсивним шляхом.

Представлена цільова ієрархія безпекових станів та їх внутрішніх невідповідностей у визначенні станів, характеристик та цільових орієнтирів показує певну теоретичну обмеженість безпекового підходу до розгляду економічної безпеки як режимного стану системи управління підприємствами, адже такий підхід охоплює як процеси критичного функціонування господарюючих суб'єктів, так і процеси їх інноваційного розвитку. Такий висновок повертає нас до необхідності розгляду антикризового підходу, який на противагу безпековому, дає можливість врахувати вищезгаданий режимний характер підприємств, адже застосовується у визначенні строки за наявності певних симптоматичних проявів кризових явищ на підприємствах. З метою більш детального розгляду даних підходів у табл. 1 дано їх порівняльні характеристики.

Представлена порівняльна характеристика дозволяє стверджувати, що аналізовані управлінські підходи у певних аспектах володіють подібними якостями, зокрема, щодо їх орієнтованості на подолання сукупності негативних процесів та явищ, що продукуються середовищем існування підприємства.

Утім, ключовою відмінністю безпекового підходу від антикризового є комплексність та широта представлення, що охоплює всі можливі стани та стадії розвитку організаційного утворення. Даний факт пояснюється тим, що в основу антикризового підходу покладено поняття «кризи» як певного тимчасового явища, на подолання якого концентруються управлінські зусилля, в той же час як основою безпекового підходу є по-

няття «безпеки» як перманентного стану захищеності організації в процесі здійснення дій по досягненню наявних цілей оперативного або стратегічного масштабу. Водночас, неможливо відкидати очевидний змістовий зв'язок даних понять, адже можливість встановлення безпечного стану у значній мірі залежить від своєчасної ефективної протидії кризі.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика безпекового та антикризового підходу до управління підприємством

Характеристика	Безпековий підхід	Антикризовий підхід
Мета застосування	Забезпечення стабільного функціонування підприємства, своєчасного попередження та нейтралізації відповідних загроз	Ідентифікація та елімінація причин появи кризових ситуацій у оптимальний з ресурсної точки зору спосіб
Об'єкт управлінського впливу	Безпечний стан функціонування	Кризові ситуації та процеси
Характер управлінського процесу	Характер управлінського процесу напряму залежить від поточного стану в умовах кризи або активного розвитку – більш динамічний, в умовах стабільного зростання – сталий, передбачуваний	Висока швидкість зміни параметрів внутрішнього середовища, мінімізація часу управлінської реакції на них
Критерій до застосування	Необхідність забезпечення безпечних умов протікання бізнес-процесів підприємства, їх вдосконалення та розвитку	Наявність симптомів прояву системної кризи на підприємстві, зростання частоти появи кризових ситуацій
Стиль управління	Варіюється залежно від поточного безпекового стану та обраних управлінських цілей	Широко застосовуються заходи директивного та авторитарного стилів управління
Організаційна структура управління	Гнучка, володіє високими адаптивними та реактивними якостями, наявність чіткого функціонального розподілу управлінської системи	Гнучка, змінювана у відповідності до антикризових пріоритетів без чіткого розподілу функцій на довгостроковий період [11, с.23]
Характер впливу факторів на стан управлінської системи	Загроза дії, загроза нанесення шкоди економіці підприємства, що вимагає зусиль відповідних суб'єктів за напрямками загроз [12, с.79]	Виявлення дії, прояв кризового процесу на підприємстві і заподіяння реальних збитків економіці та її кризовому елементу [12, с.79]

Саме тому, даним дослідженням пропонується розглядати антикризове управління як підсистему управління економічною безпекою підприємства, функціональна спрямованість діяльності якої залежить від

конкретного безпекового стану підприємства. Візуальне представлення взаємозв'язку станів економічної безпеки підприємства та методичного апарату антикризового управління ними, подано на рис. 2.

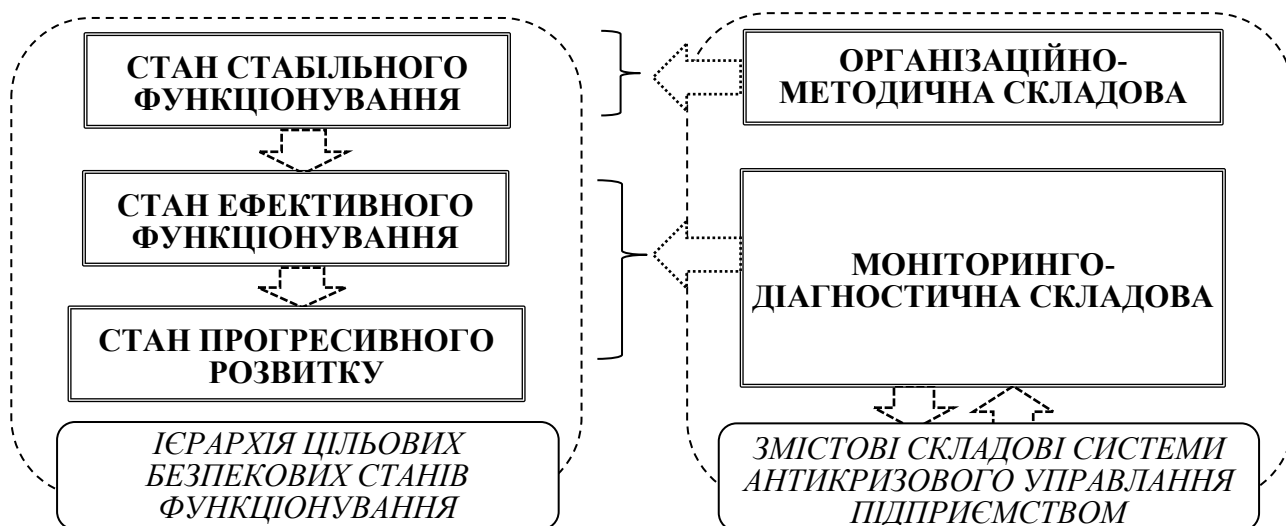

Рис. 2. Взаємозв'язок станів економічної безпеки підприємства та методичного апарату їх антикризового управління

Представлена вище ілюстрація дає зрозуміти, що залежно від конкретного стану економічної безпеки можуть бути задіяні різні складові антикризового управління підприємством. Так, зокрема, в умовах безпекової орієнтації підприємства «стабільність функціонування» - необхідним є застосування конкретних інструментів та методів подолання кризових ситуацій, що відповідним чином втілюється у організаційно-методичній складовій антикризового управління. Разом з тим, коли діяльність підприємства направлена на оптимізацію внутрішніх процесів та їх розвиток, доцільно здійснювати моніторинг кризових явищ, не використовуючи прикладний інструментарій антикризового управління, що відповідним чином втілюється у моніторингово-діагностичній складовій.

Далі, пропонуємо більш ґрунтовно охарактеризувати зміст виокремлених складових антикризового управління у контексті їх проявів в системі управління економічною безпекою підприємства.

Моніторингово-діагностична складова:

– ідентифікація базових елементів системи антикризового моніторингу (об'єктного та суб'єктного складу, комплексу цілей моніторингу, сукупності факторів, що підлягають моніторингу, регламентів проведення моніторингових процедур та відповідних форм документування і т. д.);

– побудова системи кількісного виявлення та оцінки кризових процесів на основі визначених функціональних сфер та відповідного їм переліку аналітичних показників – індикаторів системи моніторингу;

– формування методики інтерпретації показників-індикаторів антикризового моніторингу, встановлення оціночної шкали значень та визначення процедури сигналізації та подальшого порядку дій у разі досягнення критичних меж індикаторів;

– диференціація системи антикризового моніторингу на ієрархічні рівні (стратегічний, тактичний, оперативний) відповідно до тих завдань, що постають у їх межах;

– проведення динамічної оцінки стану та масштабності розвитку наявних на підприємстві у певний момент часу кризових явищ та процесів;

– встановлення періодичності збору та обробки даних (частоти зрізу даних для проведення розрахунку – контрольних періодів) [13, с.228];

– здійснення прогнозування кон'юнктурної динаміки та її впливу на потенціал підприємства у сфері забезпечення базових умов його існування як господарського суб'єкта, тобто фінансових зобов'язань та можливостей для своєчасного та повного їх задоволення.

Організаційно-методична складова:

– зменшення масштабів економічної діяльності (даунсайзинг), що передбачає не лише кількісне зменшення обсягів виробництва, але й скорочення штатної чисельності працівників, вивід з експлуатацію основних фондів, можлива передача відповідних виробничих активів або приміщень в тимчасову оренду;

– оптимізація наявних виробничих та управлінських процесів, ідентифікація та оперативна ліквідація непродуктивних витрат, уникнення нерегламентованих простоїв, ретельний контроль показників якості та їх відповідності наявним споживчим потребам;

– посилення управлінської роботи з дебіторами (збільшення обсягів сум передоплат, пришвидшення процесів виплати наявних заборгованостей, ініціювання судових процедур з метою прискорення надходжень коштів на підприємство);

– ініціювання процесів реструктуризації наявних сум заборгованостей перед контрагентами та фінансовими установами;

– реінжиніринг бізнес-процесів: радикальний редизайн ключових бізнес-процесів з метою досягнення істотних поліпшень в продуктивності, якості та часовому циклі виробництва [14];

– пошук можливостей до оперативно-го перепрофілювання або диверсифікації асортиментного ряду продукції підприємства з метою більш повного задоволення споживачів та створення об'єктивних передумов до відновлення попередніх вартісних показників обсягу реалізації;

– зміна управлінських підходів в управлінні персоналом, посилення систем контролінгової діяльності з метою максимального вивільнення резервів фінансового або трудового характеру, максимальна об'єктивізація системи мотивації, уникнення формалізації цього процесу, жорсткий контроль трудової дисципліни та зміщення стилю управління у бік директивного типу.

Зазначимо, що представлені у межах кожної змістової складової заходи не можуть слугувати абсолютним імперативом у побудові системи управління економічною безпекою та інтеграції у неї підходів антикризового управління. Формуючи загальний вектор управлінських заходів та їх змістове

навантаження, слід враховувати наявність конкретних кризових явищ у межах конкретного підприємства, що вимагатиме більш індивідуалізованого підходу, заснованого на викладених концептуальних засадах.

Таким чином, на основі вищевикладеного можна стверджувати, що система управління економічною безпекою підприємства є більш ширшим та комплексним поняттям за антикризове управління, адже передбачає забезпечення та підтримку тривалого стабільного стану функціонування організації (на різних стадіях її розвитку), а не лише подолання негативних явищ кризового характеру. Утім, антикризове управління знаходить своє вираження у моніторинго-діагностичній та організаційно-методичній змістових складових, які можуть реалізувати своє функціональне призначення відповідно до наявного стану економічної безпеки.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було проведено аналіз якісних аспектів взаємозв'язку понять антикризового управління та системи управління економічною безпекою, а також порівняльний аналіз безпекового та антикризового підходу до управління. В результаті встановлено, що антикризове управління має використовуватися у вигляді підсистеми в межах системи економічної безпеки у вигляді двох складових – моніторинго-діагностичної та організаційно-методичної. Моніторинго-діагностична складова є активною в умовах ефективного функціонування та прогресивного розвитку господарської системи, водночас, організаційно-методична виявляє себе в моменти загострення проблематики подолання кризових явищ та процесів.

Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз прикладних аспектів імплементації інтегрованого підходу до розгляду специфіки функціонування системи економічної безпеки підприємства та ролі теоретичних засад антикризового управління у її межах, а також деталізація відповідного управлінського інструментарію.

Література

1. Гічова Н. Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Н. Ю. Гічова; Національний гірничий університет. – Дніпропетровськ, 2010. – 23 с.

2. Бовкун О. А. Формування системи діагностики, управління економічною безпекою підприємств агропродовольчої сфери : монографія / Бовкун Ольга Анатоліївна ; Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань : Візаві, 2019. – 135 с.

3. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: [монографія] / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко – К. : Лібра, 2003. – 280 с.

4. Андрушків Б. М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малиута. – Тернопіль : Тернограф, 2008. – 424 с.

5. Мартиненко В. П. Стратегія життєздатності підприємств промисловості / В. П. Мартиненко. – Київ : Центр учбової літератури, 2006. – 328 с.

6. Сорока Л. С. Обліково-інформаційна система в управлінні економічною безпекою для різних поведінкових моделей підприємства / Л. С. Сорока // Облік і фінанси. – 2013. – № 1 (59). – С. 51–55.

7. Нагорна І. І. Оцінка стійкої економічної безпеки промислового підприємства / І. І. Нагорна // Економічний простір. – 2008. – № 19. – С. 243–255.

8. Пономаренко В. С. Концептуальні основи економічної безпеки. Монографія / В. С. Пономаренко, С. В. Кавун. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – 256 с.

9. Череп А. В. Концептуальні засади економічної безпеки підприємств. / А. В. Череп, І. О. Лубенець // Вісник Запорізького національного університету. – №1(5). – 2010. – С. 62–66.

10. Шемаєва Л. Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією з суб'єктами зовнішнього середовища: монографія / Л. Г. Шемаєва; Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. екон. безпеки. – К., 2009. – 357 с.

11. Погребняк А. Ю. Механізм антикризового управління на підприємствах машинобудування : дис. канд. ек. наук : 08.00.04. – Київ, 2016. – 234 с.

12. Фатеева О. В. Конвергенция концепций экономической безопасности и антикризисного менеджмента в управлении предприятием / О. В. Фатеева, О. В. Вишневская // Международный научно-исследовательский журнал. – 2013. – № 7. – С. 78–84.

13. Стельмах В. С. Теоретико-методологические особенности антикризисного мониторинга / В. С. Стельмах // Kant. – 2018. – №1 (26). – С. 224–229.

14. Тужилкин П. Н. Сущность, понятие и виды инструментов антикризисного бизнес регулирования. / П. Н. Тужилкин // Научно-практический электронный журнал Аллея Науки. – 2020. – №1 (40). – URL: https://alley-science.ru/domains_data/files/3January2020/SUShNOST,%20PONYaTIE%20I%20VIDY%20INSTRUMENTOV%20ANTIKRIZISNOGO%20BIZNES%20REGULIROVANIYa.pdf.

References

1. Hichova, N.Yu. (2010). Diahnostyka ta pidvyshchennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. Extended abstract of candidate's thesis. Dnepropetrovsk: National Mining University.

2. Bovkun, O. (2019). Formuvannya systemy diahnostyky, upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpriemstv ahroprodovolchoyi sfery. Umansky derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Pavla Tychyny. Uman: Vizavi.

3. Kozachenko, H.V., Ponomariov, V.P., & Liashenko, O.M. (2003). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia. Kyiv: Libra.

4. Andrushkiv, B.M., & Maliuta, L.Ya. (2008). Ekonomichna ta maynova bezpeka pidpriemstva ta pidpriemnytstva. Antyreiderstvo. Ternopil: Ternohraf.

5. Martynenko, V.P. (2006). Stratehia zhyttezdatnosti pidpriemstv promyslovosti. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.

6. Soroka, L.S. (2013). Oblikovo-informatsiyna systema v upravlinni ekonomichnoiu bezpekoiu dlia riznykh povedinkovykh modeley pidpriemstva, Oblik i finansy, (1), 51-55.

7. Nahorna, I.I. (2008). Otsinka stiykoi ekonomichnoi bezpeky promyslovoho pidpriemstva, Ekonomichnyy prostir, (19), 243-255.

8. Ponomarenko, V.S., & Kavun, S.V. (2008). Kontseptual'ni osnovy ekonomichnoi bezpeky. Kharkiv: Vyd. KhNEU.

9. Cherep, A.V., & Lubenets, I.O. (2010). Kontseptualni zasady ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv, Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, (1), 62-66.

10. Shemaieva L.H. (2009). Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva na osnovi upravlinnia stratehichnoiu vzaiemodiieiu z subiektamy zovnishnioho seredovyscha. Kyiv: Rada natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy, Natsionalnyy instytut problem ekonomichnoi bezpeky.

11. Pohrebniak, A.Yu. (2016). Mekhanizm antykrizovoho upravlinnia na pidpriemstvakh mashynobuduvannia. Candidate's thesis. Kyiv: Natsionalnyy Tekhnichnyy Universytet Ukrainy «Polytekhichnyy Instytut imeni Igora Sikorskoho».

12. Fateeva, O.V., & Vishnevskaya, O.V. (2013). Konvergentsiya kontseptsii ekonomicheskoy bezopasnosti i antikrizisnogo menedzhmenta v upravlenii predpriyatiem, Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal, (7), 78-84.

13. Stelmakh, V.S. (2018). Teoretiko-metodologicheskie osobennosti antikrizisnogo monitoringa, Kant, (1), 224-229.

14. Tuzhilkin, P.N. (2020). Sushchnost, ponyatie i vidy instrumentov antikrizisnogo biznes regulirovaniya, Nauchno-prakticheskiy elektronnyy zhurnal Alleya Nauki, 1(40). Retrieved from https://alley-science.ru/domains_data/files/3January2020/SUShNOST,%20PONYaTIE%20I%20VIDY%20INSTRUMENTOV%20ANTIKRIZISNOGO%20BIZNES%20REGULIROVANIYa.pdf.

ИНТЕГРАЦИЯ ПОДХОДОВ ТЕОРИИ АНТИКРИЗИСНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В СИСТЕМУ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

А. С. Хринюк, к. э. н., доцент, А. С. Солосич,

*Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт
им. Игоря Сикорского»*

Методология исследования. В процессе проведения исследования были использованы широкий спектр научных методов, в частности для разработки теоретических положений – методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, сравнительного анализа, структурно-логический, гипотетико-дедуктивный, табличный метод, для большей полноты и наглядности отображения результатов применен графический метод.

Результаты. Данная статья посвящена рассмотрению интеграции подходов теории антикризисного управления в систему управления экономической безопасностью предприятия. В статье проведен подробный анализ особенностей качественной взаимосвязи антикризисного менеджмента и системы управления экономической безопасностью. Осуществлен подробный анализ сущности понятия экономической безопасности, ключевых задач, стоящих перед данной управленческой системой в пределах предприятия. Предложена иерархическая структура целевых состояний безопасности, которая охватывает состояние стабильного функционирования, состояние эффективного функционирования и состояние прогрессивного развития, предоставлена их краткая характеристика с позиции содержания, целей и принятых подходов в управлении. Проведен сравнительный анализ антикризисного и безопасного подходов к управлению предприятием. Определено, что антикризисное управление проявляется в виде мониторинго-диагностической и организационно-методической составляющей в рамках системы экономической безопасности предприятия. Предоставлена краткая характеристика каждой из выделенных в исследовании содержательных составляющих антикризисного управления.

Новизна. Заключается в выделении специфики затронутой проблематики исследования, направленного на выяснение места, роли, соразмерности и взаимосвязи понятий антикризисного управления и системы управления экономической безопасностью предприятия, идентификации форм проявления и распространения антикризисного менеджмента в системе управления экономической безопасностью.

Практическая значимость. Предоставление возможностей для обеспечения методической согласованности функционирования и развития антикризисного управления и системы обеспечения управления экономической безопасностью при построении или совершенствовании соответствующих систем в хозяйственной практике отечественных предприятий.

Ключевые слова: кризис, безопасность, управление, антикризисное управление, антикризисный менеджмент, антикризисный подход, безопасный подход, экономическая безопасность, составляющие экономической безопасности, система управления экономической безопасностью.

INTEGRATION OF APPROACHES OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT THEORY INTO THE MANAGEMENT SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

O. S. Hryniuk, Ph. D. (Econ.), Associate Professor, O. S. Solosich,

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Methods. In the course of study, a wide range of scientific methods was used, in particular for the development of theoretical points – methods of analysis and synthesis, induction and deduction, comparative analysis, structural-logical, hypothetical-deductive, tabular method; graphical methods were used for greater completeness and clarity of the results display.

Results. This article is devoted to the integration of approaches of the theory of crisis management into the enterprise economic security management system. The article provides a thorough analysis of the basic features of qualitative relationship between crisis management and economic

security management system. A detailed analysis of the essence of economic security concept, and the key tasks facing this management system within the business agents is conducted. The hierarchical structure of target security states is considered, covering the state of stable functioning, the state of effective functioning and the state of progressive development, their brief description is given from the point of view of content, goals and adopted approaches in management. A comparative analysis of security and anti-crisis approaches to enterprise management is conducted. It is determined that anti-crisis management manifests itself in the form of monitoring-diagnostic and organizational-methodical component within the system of economic security of the enterprise. A brief description of each of the semantic components of crisis management identified in the study is given.

Novelty consists in the specifics of the research, aimed at clarifying the place, role, proportionality and relationship of crisis management and economic security management system of the enterprise, identification of manifestation forms and dissemination of crisis management in the economic security management system.

Practical value. The study provides the opportunities to ensure methodological coherence of the functioning and development of crisis management and economic security management system in the construction or improvement of appropriate systems in the economic practice of domestic enterprises.

Keywords: crisis, security, management, crisis management, anti-crisis management, anti-crisis approach, security approach, economic security, components of economic security, economic security management system.

Надійшла до редакції 09.03.21 р.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОГО ОБЛІКУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

*М. В. Болдуєв, д. держ. упр., професор, НТУ «Дніпровська політехніка»,
orcid.org/0000-0002-8889-6555,*

*О. В. Болдуєва, д. е. н., доцент, Запорізький національний університет,
orcid.org/0000-0001-5267-1816,*

*О. Г. Лищенко, к. е. н., доцент, НУ «Запорізька політехніка»
orcid.org/0000-0001-9211-9567*

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема: методу теоретичного узагальнення – для уточнення понятійного апарату, узагальнення підходів щодо визначення сутності електронного документообігу і виявлення його особливостей в контексті задоволення сучасних вимог бізнесу до системи управління підприємством; дедукції – при визначенні особливостей електронного методу документування у забезпеченні управління господарськими процесами; системного підходу – для виявлення закономірностей розвитку електронного документообігу в управлінні підприємством; логіки, експертних оцінок, аналізу й синтезу – для обґрунтування авторської моделі оптимальної системи автоматизації документообігу, яка включає в себе максимальну кількість функцій.

Результати. Визначено економічну сутність поняття «електронний документообіг», встановлено особливості та переваги його застосування у забезпеченні дієвого управління підприємством. На підставі систематизації досвіду застосування методу електронного документообігу в діяльності підприємств обґрунтовано заходи підвищення його ефективності в сучасних умовах інституціонального поля України.

Новизна. Удосконалено методичні основи автоматизованих систем бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання шляхом розробки моделі електронного документообігу в Україні, яка включає в себе такі системи, як: автоматизація діловодства, архіви документів, введення документів, обробка електронних документів, управління вартістю, зберігання документів, маршрутизація документів, комплексна автоматизація бізнес-процесів з використанням каналів передачі документів в електронній формі при взаємодії із зовнішнім середовищем.

Практична значущість. Обґрунтовано заходи, що спрямовані на забезпечення подальшого розвитку системи електронного документообігу в Україні в контексті її спрямованості на задоволення потреб сучасного бізнесу у підвищенні якості управлінської інформації та зниженні трансакційних витрат.

Ключові слова: електронний документообіг, управління підприємством, інформаційне забезпечення, автоматизація бухгалтерського обліку, бізнес-процеси.

Постановка проблеми. Ведення бухгалтерського обліку нерозривно пов'язане з документообігом. З 2000-х рр. спостерігається тенденція переходу на безпаперовий

електронний документообіг, а також використання хмарних технологій для ведення бухгалтерського обліку.

Сьогодні електронний документообіг знаходить все більш широке застосування у

різних сферах діяльності суб'єктів господарювання: складання облікових і звітних документів; електронна комунікація між структурними підрозділами і з зовнішніми контрагентами, установами; здача різних видів звітності через Інтернет; участь в електронних аукціонах тощо.

Каталізатором впровадження електронного документообігу стали об'єктивні ринкові закони зниження трансакційних витрат. Поступовий перехід на електронний документообіг і здачу звітності зумовлений значними витратами праці й часу, необхідних для заповнення всіх документів в паперовому вигляді, проставляння підписів і печаток, і здачі до відповідних органів.

В умовах широкого застосування сучасних інформаційних технологій документообіг модифікується і, в порівнянні з традиційним паперовим діловодством, набуває ряд нових рис. В першу чергу слід назвати: розширення застосування електронних документів; розвиток нових організаційно-технологічних форм документообігу; необхідність більш високого рівня системності при вирішенні питань управління документацією та документообігом; зростання вимог до інформаційної безпеки та захисту інформації; необхідність законодавчої і нормативної регламентації нових особливостей документообігу; зміна ролі служб управління документацією та кваліфікаційних вимог до фахівців у цій сфері [1, 7, 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для ідентифікації сучасних особливостей електронного документообігу важливе значення має узагальнення досвіду організації відповідної роботи на підприємствах України. В даній проблематиці останні результати наукових напрацювань опублікували Н. Венгерук [1], І. Горуша [2], Н. Захарченко [3], О. Ісайкіна [4], К. Корнійчук [5], О. Кравченко [6], М. Кулинич [7], К. Лець [8], А. Пашніна [10], Ю. Сидорець [12], О. Федорук [14], О. Хижняк [15] та інші.

Водночас актуальність наукових досліджень в сфері застосування методу електронного документообігу в діяльності підприємств визначається необхідністю систематизації відповідного досвіду та визначення заходів спрямованих на підвищення його

ефективності в сучасних умовах інституціонального поля України.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є обґрунтування заходів підвищення ефективності електронного документообігу в контексті інституційного забезпечення автоматизованого обліку бізнес процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «документообіг» можна трактувати як відображення терміну «діловодство» (який досить добре формалізований в традиційному управлінні) при використанні його в комп'ютерній індустрії. В цьому випадку засоби автоматизації документообігу зводилися б до комп'ютеризації традиційних завдань діловодства – формування справ і обліку документів, що в них містяться, контролю виконання і формування відповідної звітності.

Прямого терміну, який би однозначно відповідав вітчизняному терміну «документообіг» в західному комп'ютерному словнику немає. Залежно від пристрастей і специфіки описуваного програмного продукту в пресі можна зустріти такі відповідності між терміном «документообіг» та західними термінами: DMS (Document Management Systems) – в україномовній літературі для цього терміну застосовується переклад – «архів документації»; DocFlow-системи – системи маршрутизації документів; Workflow-системи – більш точно цей термін перекладається як «системи автоматизації бізнес-процесів». Є й інший переклад цього терміну – «системи підтримки управління» [8].

У фахівців в сфері автоматизації бухгалтерського обліку, фінансової та складської діяльності склалася традиція використовувати термін «документообіг» ще в одному аспекті: під документообігом розуміється підсистема програми, що забезпечує формування та подання звітності (зведених відомостей, накладних, довідок тощо) на основі даних, що породжуються в системі [12].

Останнім часом з'явилися нові терміни, близькі до теми автоматизації документообігу – Document Warehousing («сховища документів») та Knowledge Management («управління знаннями»). Проблеми, що стоять за цими термінами, знаходяться в тому ж від-

ношенні до завдань автоматизації документообігу, в якому завдання організації сховищ даних (Data Warehousing) і оперативного аналізу даних (OLAP) відносяться до систем оперативної обробки транзакцій (OLTP). Таким чином, системи цього класу є подальшим розвитком систем документообігу й необхідні для структуризації і довгострокового зберігання великих масивів накопичених в організації документів, а також оптимального пошуку необхідної інформації в масиві різномірних накопичених документів [5].

Завдання автоматизації документообігу лежить на стику традиційних «паперових» технологій роботи з документами і нових комп'ютерних технологій. Додаткові складнощі зумовлюються тим, що до цих пір чітко законодавчо не закріплений статус електронного документа. Існують певні складнощі із сертифікацією систем електронного підпису і систем забезпечення конфіденційності доступу до документів [15].

Завдання документообігу не є ізольованим технологічним ланцюжком в бізнес-процесі організації. Рух документів тісно інтегровано з іншими завданнями, які розв'язуються інформаційною системою організації. Таким чином, система автоматизації документообігу повинна забезпечувати прикладні інтерфейси, що дають можливість вбудовувати функції передачі й збереження документів в прикладні системи, що функціонують в організаціях, в яких вона впроваджується [12].

Крім зазначених вище особливостей в системі автоматизації документообігу необхідно враховувати кілька аспектів використання терміну «документ» [1]. Паперовий документ являє собою об'єкт, безпосередньо не завантажений в інформаційну систему, але про який в інформаційній системі є інформація. Різновидом цього типу документа може бути фотографічна копія документа, зображення, відеозапис тощо. Електронний образ документа – копія документа (результат сканування), що зберігається в інформаційній системі. Образ документа, крім власне зображення документа, що представляє собою файл в тому чи іншому форматі, може містити деякий набір властивостей, його ідентифікують (назву, категорію, дату створення тощо). При цьому ця інформація зберігається

не безпосередньо у файлі образу документа, а в деякій зовнішній по відношенню до нього базі даних. Електронний документ – на відміну від образу документа, електронний документ, який також представляє собою файл, всередині себе містить змістовну інформацію, яка може бути використана, наприклад, для пошуку документа або віднесення його до тієї чи іншої групи.

Можна визначити три найбільш ефективні напрями використання електронних технологій в традиційному діловодстві:

1. Підготовка документів з використанням електронних технологій – здійснюється за правилами і з використанням форм і бланків уніфікованих документів. На виході текст роздруковується на папері й набуває відповідно до діючих правил форми документів.

2. Електронна передача інформації – використовується для прискорення її доставки споживачам з подальшим роздрукуванням документів на папері. Актуальним завданням є визначення місця факсимільної передачі документа в системі традиційного діловодства.

3. Електронна реєстрація надходження документів в систему – передбачає включення в єдину інформаційну систему всіх документів, що формуються або надходять в організацію у будь-якій формі на основі єдиних правил реєстрації. На реєстраційному масиві формується облік, пошук, контроль виконання документів без заведення інших реєстраційних форм.

З огляду на традиційні технології передачі документів всередині організації, для обліку і контролю можуть використовуватися дублюючі реєстраційні форми на папері. Включення документа в реєстраційний масив підтверджує факт його наявності та вчинення дії, що він реєструє [6].

Водночас порівнюючи паперовий та електронний методи документування існує ряд особливостей забезпечення управління за допомогою електронного документообігу:

- вимоги до оформлення документів. Вони відносяться до паперових документів, визначені стандартами й уніфікованими формами. Проблеми надання юридичної сили паперовим документам більшою частиною вже вирішені. Стосовно електронних документів, то вимоги до їх оформлення прив'язані до

електронних цифрових підписів, тому вимоги до їх реквізитів, складу та оформлення повинні бути більш жорсткими, ніж до паперових [15];

- час транспортування документа. За даним критерієм електронні документи, безумовно, виграють, оскільки час передачі документів скорочується в рази. Для паперових документів все залежить від вибору засобу доставки і отримання;

- інформаційно-довідкова робота. Для паперових документів вона складніша і більш трудомістка, особливо, якщо немає системи класифікації. З електронними документами робота багато в чому простіша. За допомогою посилань можливо отримати не лише конкретний документ, а й ті з них, які пов'язані з ним тематично або формально. Відсутня потреба дублювати інформацію та з'являється можливість ознайомлення з відповідною інформацією посадовими особами залежно від їх компетенції [9];

- можливість виділити потрібний фрагмент при роботі з документами. Вона присутня при роботі, як з електронними, так і з паперовими документами. На паперових документах позначки, залишені олівцем, ручкою найчастіше зберігаються, при роботі з електронними документами фрагменти тексту можна виділяти і при необхідності прибирати, і в цьому випадку ніяких слідів на документі не залишається, це більш практично, особливо при підготовці документа;

- можливість копіювання документа. При виготовленні копії на паперовому носії часто використовуються засоби репрографії, фотографування, оперативної поліграфії і мікрофільмування. При виготовленні електронної копії документа використовується метод сканування. Створюючи електронні копії витрати часу знижуються і дані копії можуть розміщуватися на інформаційних порталах або передаватися зацікавленим співробітникам по електронній пошті, причому в цьому випадку втрачається необхідність створення великої кількості копій документів [9];

- наявність спеціального обладнання робочого місця для сприйняття інформації. Для ознайомлення з паперовими документами потрібне добре освітлення приміщення. Для роботи з електронними документами по-

трібен комп'ютер і телекомунікаційні канали. Зараз наявність персональних портативних комп'ютерів і мобільних пристроїв вирішують частину зазначеної проблеми;

- збереження інформації, її доступність для сприйняття. Збереження паперових документів визначається тривалим терміном зберігання такого матеріалу як папір. Важливим критерієм є якість засобів нанесення інформації на папір. Не потрібні ніякі спеціальні засоби для її перетворення. Термін зберігання електронних носіїв менший ніж необхідний термін зберігання документів. Для забезпечення фізичного збереження паперових документів в архівах може бути фонд користування, а для збереження баз даних можна створювати резервні копії;

- зручність сприйняття інформації. Паперові документи більш звичні й зручні для сприйняття, у той час як деякі електронні – важкі для сприйняття. У підсумку, інформація з паперу сприймається швидше, ніж з комп'ютерного монітору. Проте цей аспект є індивідуальним для кожного користувача;

- втома при роботі з документами. З паперовими документами працювати легше з точки зору санітарних норм. Працюючи з паперовими документами можна міняти позу, також задіяні органи чуття: зір, дотик і нюх. Стомлюваність при роботі з комп'ютером набагато вища. Все навантаження припадає на зір і поставу. Тому необхідно забезпечити оптимальний час роботи і перерв;

- можливість роботи з декількома документами одночасно. Робота з паперовими документами зручніша оскільки перед очима знаходиться повний документ, а отже можна побачити всі нюанси, які можна не помітити при почерговому перегляді того ж документа, але у електронній формі;

- сфера застосування документів. Документи на паперових носіях застосовуються практично скрізь, електронні ж використовуються тими ділянками комунікацій, які забезпечені відповідною технікою;

- інформаційна безпека та захист інформації. Для паперових документів це, перш за все, обмеження доступу або фізична недоступність документа, фіксація факту передачі документа в облікових формах. Для електронних документів – регламентація до-

ступу до комп'ютера і баз даних, використання криптографічних засобів і методів протоколювання. Також необхідно належним чином забезпечувати технічний захист від вірусів і хакерських атак [9].

Все перераховане дає підстави зробити висновок, що система автоматизації документообігу є досить складним механізмом. Система документообігу підприємства включає

в себе безліч підсистем, побудованих за допомогою програмних продуктів, як правило, створених різними виробниками. Система автоматизації документообігу може по-різному інтерпретуватися залежно від розміру організації і специфіки її діяльності.

В цілому можна виділити такі основні переваги електронного документообігу порівняно з паперовим (Табл. 1).

Таблиця 1

Переваги електронного документообігу в порівнянні з паперовими носіями

Критерії	Електронний документообіг	Паперовий документообіг
1. Швидкість доставки документа користувачу	Швидка доставка документа користувачу за умови наявності у відправника і одержувача електронно-цифрового підпису та телекомунікаційних каналів зв'язку для відправки документа	Повільна швидкість доставки документа в зв'язку з необхідністю його роздрукування, підпису і представлення печаток, відправки оригіналу документа адресату за допомогою пошти, кур'єрської служби або особисто
2. Оформлення та відправка документів	Включає лише три основні стадії – створення документа, проставлення електронного цифрового підпису, відправка документа адресату	Включає тривалі стадії створення і відправки – роздрукування документа, його підписання, упаковка, відправка, доставка, ручне введення інформації, яка міститься в документі
3. Способи зберігання та обліку документів	Документи зберігаються на електронному носії	Необхідні спеціальні місця зберігання (шафи, сейфи), що займають багато місця. Здійснювати пошук документів також є трудомістким процесом
4. Витрати на придбання необхідних канцелярських товарів	Економія канцелярських товарів, таких як папір, картриджі тощо	Значні витрати
5. Система безпеки	Підвищена система безпеки, що включає використання особистого електронно-цифрового підпису і виключає несанкціонований доступ	Імовірність втрати і спотворення інформації. Середній ступінь безпеки

Джерело: складене автором за: [9, 8, 10, 4, 1]

Таким чином, впровадження електронного документообігу несе в собі конкретні переваги в економічному плані, оскільки така система в обліку сприяє прискоренню оборотності грошових потоків, а також дає можливість економити значні кошти. Автоматизація документообігу скорочує час обробки, покращує пошук даних, забезпечує контроль виконання, надає повну аналітичну інформацію і знижує ймовірність всіляких помилок. Крім того, в результаті викорис-

тання такого документообігу звітність організації складається автоматично та подається у вигляді електронного документа, а це значить те, що сам кінцевий продукт бухгалтерського обліку виходить на принципово новий, більш високий рівень, що дає можливість значно розширити коло своїх «споживачів» – зовнішніх і внутрішніх користувачів.

Проте разом електронна звітність має і свої недоліки:

– високі фінансові витрати на підключення до систем операторів телекомунікаційних каналів зв'язку. Електронний документообіг коштує на порядок вище звичайного через те, що його більш складно захистити від несанкціонованого доступу [13];

– в разі виникнення необхідності здати звіт у паперовій формі безпосередньо до контролюючого органу, наприклад, до Пенсійного фонду, його можуть не прийняти, мотивуючи свою відмову тим, що Пенсійний фонд уклав з підприємством договір про електронний обмін документами, а, отже, співробітники фонду не можуть прийняти такий звіт, крім як через Інтернет [4];

– залежність від забезпечення електроенергією і стабільного трафіку Інтернету;

– високі ризики можливого несанкціонованого доступу і порушення конфіденційності інформації, а також зловмисної зміни змісту або знищення документів. У зв'язку з чим виникає необхідність застосування шифрування даних, яке б перешкоджало витоку інформації. У стратегії довготривалого збереження повинні бути передбачені механізми обмеження доступу до електронних документів і захисту їх від випадкового або навмисного спотворення і псування [13]. Конфіденційність можлива лише при дотриманні комплексу правових, організаційних, кадрових, інформаційно-технічних та інших правил і норм, спрямованих на забезпечення нейтралізації каналів витоку конфіденційної інформації і документів;

– швидке моральне старіння технологічних платформ електронного документообігу. При наявності відповідних автоматизованих засобів, міграція документів шляхом їх переміщення з однієї технологічної платформи на іншу є способом вирішення проблеми технологічного старіння;

– обмеженість терміну служби носіїв, зберігачів інформації у зв'язку з чим виникає необхідність своєчасно здійснювати їх оновлення;

– складність забезпечення юридичної сили електронних документів (особливо тих, що потребують декількох підписів) через необхідність наявності електронного підпису як у працівників підприємства так і у представників контрагентів або інших осіб, які здійснюють документування господарських

операцій [4]. Багато підприємств і організації не використовують електронні цифрові підписи внаслідок їх значної вартості, оскільки необхідно придбати ряд програмно-апаратних засобів: програмний комплекс, засіб електронно-цифрового підпису (для установки на робочому місці), засіб захисту від несанкціонованого доступу – електронний замок.

Також при впровадженні електронного документообігу, у службовців виникає потреба в наявності:

– засобів зв'язку між усіма робочими місцями;

– служб і технічних можливостей переведення вхідних паперових документів в електронну форму;

– засоби обчислювальної техніки, адекватних за продуктивністю впроваджуваному програмному обладнанню документообігу;

– обов'язкова стовідсоткова оснащеність персональними комп'ютерами всіх працівників, які працюють з документами. При розгортанні електронного документообігу слід пам'ятати, що службовці, які не мають доступ до електронних документів, фактично перестають приймати будь-яку участь у роботі. Ті, до кого документ буде доходити в неелектронного вигляді, зможуть тільки ознайомитися з ним. Для участі в роботі над документом, навіть простим візуванням або обслуговуванням, потрібна наявність персонального засобу обчислювальної техніки, який має доступ до системи електронного документообігу. Використовуючи таку систему, всі відділи і структури організації працюють в одному інформаційному просторі;

– психологічна неготовність керівників та працівників підприємств до роботи в системі електронного документообігу. Фахівці підприємств часто не володіють необхідними навичками в цій сфері роботи й виникає несприйняття необхідності освоювати щось нове [9];

– необхідність спеціальних захищених каналів зв'язку;

– наявність висококваліфікованих працівників у сфері створення і обслуговування системи електронного документообігу [14]. Залежно від кваліфікації працівника продуктивність зростає і знижується ймовірність помилок в обробці документів.

Наявність зазначених проблем і складнощів впровадження комплексної системи електронного документообігу, а також відсутність системної правової бази, яка б враховувала усі юридичні нюанси, істотно знижують можливості й ефективність електронного документообігу. В таких умовах практично неможливо повністю відмовитися від паперового документообігу. Як свідчить практика, електронний документообіг практично не застосовується в організаціях при здійсненні основної діяльності.

Крім того, згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» у разі складання та зберігання первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку з використання електронних засобів оброблення інформації підприємство зобов'язане за свій рахунок виготовити їх копії на паперових носіях на вимоги інших учасників господарських операцій, а також правоохоронних органів та відповідних органів у межах їх повноважень, передбачення законами [11]. Зазначена вимога зводить нанівець економії підприємства в сфері використання часу і канцелярських матеріалів.

Проте на теперішній час процеси документообігу виходять за межі переваг окремого підприємства. Тому залежно від способів регламентації і застосовуваних технологій важливо розрізняти внутрішній і зовнішній електронний документообіг [5]. Хоча частина питань зовнішнього і внутрішнього електронного документообігу взаємопов'язані й взаємообумовлені, проте питання внутрішнього електронного документообігу в основному відносяться до сфери корпоративного, відомчого регулювання, а питання зовнішнього документообігу – виходять за ці межі й повинні регулюватися державними та міжвідомчими актами, а також договорами та угодами сторін, які беруть участь в обміні документами в електронній формі. Зараз питання зовнішнього документообігу з використанням більш розвинених форм взаємодії, що включають не лише обмін документами, а й метаданими з інформацією про хід їх розгляду та виконання, стають особливо актуальними. Тому практика функціонування суб'єктів господарювання базується на ідеї

змішаного електронно-паперового документообігу як об'єктивної необхідності поетапного розширення сфери застосування електронних документів в Україні.

Питання про внутрішній і зовнішній документообіг носить не лише й не стільки термінологічний характер. Він безпосередньо пов'язаний з розвитком функцій служб документального забезпечення управління. Якщо раніше діловодні служби відповідали за організацію документообігу лише всередині організації, то в сучасних умовах служби документального забезпечення управління отримують інструментарій та можливості керувати документообігом і здійснювати контроль за рухом документів не лише в межах своєї організації, а й при здійсненні зовнішнього електронного документообігу.

На підставі аналізу наявних переваг впровадження електронного документообігу в практику підприємств розглянемо авторське бачення оптимальної моделі системи автоматизації документообігу, яка включає в себе максимальну кількість функцій. Характерними підсистемами такої системи автоматизації документообігу, які формалізують їх функції, враховуючи при цьому різні типи документів повинні бути такі:

- системи автоматизації діловодства. Функції автоматизації діловодства включають фіксацію документів в спеціальній базі даних, що реалізується через заповнення спеціальної картки документа. Структура документів, зафіксованих в базі даних, спирається на так звану номенклатуру справ, наявну, як правило, в кожній організації, а технологія обліку та обробки документів спирається на сформульоване в цій організації положення про діловодство;

- архіви документів. В архіві документів може зберігатися або образ документа, або його зміст, або і те, і інше. Крім зберігання документів, архів повинен забезпечувати навігацію по ієрархії документів і їх пошук. Система повинна забезпечувати розмежування прав доступу до документів. Користувач може ідентифікуватися або за допомогою мережевого імені, або за допомогою спеціального імені та пароля, визначеного в системі управління архівом. Крім поділу прав доступу на рівні користувачів, система по-

винна забезпечувати виділення груп користувачів або ролей;

– системи введення документів і обробки електронних документів. Однією з самостійних функцій систем документообігу є введення документів в архів, тобто їх переведення з паперової в електронну форму. У найпростішому випадку ця процедура зводиться до сканування. Проте, як правило, простого збереження образу документа виявляється недостатньо. Образ документа може потребувати анотування, накладення на образ документа різних додаткових образів, текстових позначок тощо. Крім того, образ документа має бути забезпечений набором атрибутів, що дозволяє ідентифікувати його в системі діловодства і в архіві документів;

– системи управління вартістю зберігання документів. Ці системи забезпечують можливість роботи з різними периферійними пристроями – накопичувачами на жорстких магнітних дисках, магнітній стрічці, CD-ROM-пристроях. Система забезпечує автоматичне перенесення даних на більш дешевші пристрої в разі, якщо доступ до них здійснюється не дуже часто;

– система маршрутизації документів забезпечує безпосередню пересилку документів на робочі місця виконавців, збиранням інформації про поточний статус документів, здійснює групування документів по завершенні роботи з ними на окремих етапах, а також забезпечує доступ до інформації про поточний стан робіт з документами;

– системи комплексної автоматизації бізнес-процесів. Розвитком систем маршрутизації документів є Workflow-системи. На відміну від систем маршрутизації документів, об'єктом маршрутизації в середині такої системи є сукупність даних, які використовуються в бізнес-процесі. Парадигма Workflow-системи передбачає, що користувач повинен виконувати лише необхідні функції, всю рутинну роботу (визначення послідовності дій, доставку необхідної інформації, контроль своєчасності виконання роботи тощо) виконує система Workflow [12]. Функції її додатків виходять за межі функцій систем документообігу, проте технології, які в них використовуються, дуже близькі до наявних в системах маршрутизації документів.

Їх можна розглядати як окрему складову побудови Workflow-систем.

Організація може використовувати кілька каналів передачі документів у електронній формі при взаємодії із зовнішнім середовищем. При цьому зростає значення «наскрізних» процесів роботи, можливість автоматизації розподілу документів, що надходять на потоки для подальшого спрямування певних категорій типовими маршрутами. Отже, між корпоративною системою електронного документообігу і суміжними інформаційними системами, перш за все транспортними, необхідна «буферна зона». У зв'язку з цим технологія взаємодії має містити ряд процедур: прийом документів в електронній формі разом із супроводжуючими їх метаданими, перевірка електронного підпису, відправка повідомлень про надходження, сортування документів відповідно до заданих параметрів, офіційна реєстрація в системі електронного документообігу одержувача в конкретній групі документів згідно прийнятої в організації класифікації, або відправка повідомлення про відмову в реєстрації згідно регламентованих підстав. Після реєстрації документа здійснюється подальше його спрямування на розгляд в межах системи електронного документообігу. Як бачимо, алгоритм процедур, порівняно з традиційною обробкою паперових документів радикально змінює характер праці, рутинні й трудомісткі процеси автоматизуються, застосовуються нові технології, які дозволяють забезпечити безперебійний документообіг. Не менш складними є процедури електронного документообігу з боку організації-відправника. Тут важливо, щоб служби документаційного забезпечення ставали центрами компетенції по роботі не лише з паперовими, а й електронними документами.

По мірі розвитку технологій електронного документообігу стає можливим зробити документопотоки більш структурованими і формалізованими [12]. На цій основі можлива уніфікація і регламентація процедур роботи, яка може бути закріплена адміністративними регламентами, технологічними картами або іншими видами документів, а також реалізована в технологічних налаштуваннях системи електронного документообігу, що

забезпечують автоматизацію конкретних бізнес-процесів. Проте, виходячи з аналізу практики електронного документообігу підприємств України слід зазначити, що реалізація розглянутої вище моделі можлива лише за умови її комплексного впровадження усіма суб'єктами господарювання. Передумовою цього може бути лише створення державою необхідних інститутів. Крім того на державному рівні необхідне створення «бухгалтерської мережі» з високим рівнем захисту інформації. Причому, реєстрація в ній суб'єктів господарювання має здійснюватися лише через відповідну державну службу. Вважаємо, що реєстрації має підлягати лише керівництво організації – дирекція, головний бухгалтер тощо, які необмежено можуть додавати в аккаунт підприємства усіх співробітників, які задіяні в складанні будь-яких документів.

Функціональні особливості аккаунту підприємства полягають у такому. Припустимо, окремий працівник склав документ, який необхідно передати іншій організації при здійсненні господарської операції. Цей документ неможливо відправити через зазначену мережу відразу після складання окрім як особам, що повинні його підписати. При цьому, в програму доцільно закласти функцію, яка буде визначати одержувача документа виходячи з реквізиту, що передбачає необхідність підпису посадової особи. При активації функції «відправити» документ автоматично пересилається встановленим посадовим особам. При перегляді повідомлення директор і головний бухгалтер як погодження, проставляють електронний підпис, що автоматично знімає з цього повідомлення обмеження в розсилці – тобто тепер документ, який міститься в повідомленні, може бути пересланий будь-якому контрагенту. При отриманні документу контрагентом, він матиме впевненість, що повідомлення могло до нього надійти лише офіційно з відома керівництва конкретного підприємства, оскільки її аккаунт контролюється державною службою, яка його реєструвала, а також бути впевненим у достовірності електронних підписів, які містяться в документі.

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства з метою зменшення тран-

сакційних витрат, застосування електронного документообігу є важливим елементом реформування бухгалтерського обліку. Однак, такий перехід не може відбутися відразу з огляду на поступовість, тому неминуче поряд з електронною формою документів буде використовуватися і паперова. В таких умовах особливості сучасного документообігу передбачають зміну ролі та функцій документацийних служб. На перший план виходять організаційні, контрольні та методичні функції, а не лише реєстрація документів і виконання інших функцій традиційного діловодства. Робота з організації документообігу наповнюється новим змістом – потрібен не лише формальний контроль за проходженням документів, а саме управління документообігом, документопотоками, доступом до електронних документів.

Література

1. Венгерук Н. П. Нормативне забезпечення електронного документообігу / Н. П. Венгерук, В. О. Чубай // *Агросвіт*. – 2016. – № 23. – С. 61–64.
2. Горупа І. В. Особливості впровадження електронного документообігу підприємства. Огляд / І. В. Горупа // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаук»*. – 2018. – № 7(2). – С. 17–20.
3. Захарченко Н. В. Вплив електронного документообігу на ефективність діяльності підприємства / Н. В. Захарченко, Н. Д. Маслій, М. С. Мамуненко // *Молодий вчений*. – 2017. – № 5. – С. 582–587.
4. Ісайкіна О. Д. Особливості правового забезпечення та практичного втілення електронного документообігу в Україні / О. Д. Ісайкіна // *Соціум. Документ. Комунікація*. – 2016. – Вип. 1. – С. 235–246.
5. Корнійчук К. С. Електронний документообіг в інфраструктурі управління промисловим підприємством / К. С. Корнійчук // *Вісник Харківської державної академії культури. Серія : Соціальні комунікації*. – 2017. – Вип. 50. – С. 188–197.
6. Кравченко О. В. Електронний документообіг в системі управління підприємством / О. В. Кравченко, А. А. Ткаченко // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. – 2018. – Вип. 31. – С. 116–119.
7. Кулинич М. Документування як методичний інструментарій у бухгалтерському обліку: перспективи впровадження електронного документообігу / М. Кулинич // *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. – 2018. – № 4. – С. 148–154.
8. Лець К. В. Система електронного документообігу: проблеми визначення поняття та класифікації / К. В. Лець // *Гуманітарний часопис*. – 2017. – № 1. – С. 111–117.
9. Муравський В. Місце та роль облікових фактів у структурі автоматизованої бухгалтерії / В. Муравський // *Вісник Тернопільського національного*

економічного університету. – 2018. – Вип. 3. – С. 105–116.

10. Пашніна А. О. Організаційні засади електронного документообігу підприємства / А. О. Пашніна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка. – 2019. – № 13. – С. 82–86.

11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – ст. 365

12. Сидорець Ю. М. Система електронного документообігу на основі технології блокчейн / Ю. М. Сидорець, О. А. Чемерис // Моделювання та інформаційні технології. – 2019. – Вип. 86. – С. 77–85.

13. Скуртол С. Д. Ризики автоматизації обліку / С. Д. Скуртол // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2018. – № 2. – С. 106–107.

14. Федорук О. М. Формування професійної компетентності документознавця з використання систем електронного документообігу: аналіз головних проблем / О. М. Федорук // Молодий вчений. – 2018. – № 1(1). – С. 391–394.

15. Хижняк О. С. Використання електронного документообігу і електронного цифрового підпису промисловими підприємствами у збутовій і закупівельній діяльності: переваги і недоліки / О. С. Хижняк // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 10. – С. 154–157.

References

1. Venheruk, N.P., & Chubay, V.O. (2016). Normatyvne zabezpechennia elektronnoho dokumentoobihu. *Ahrosvit*, 23, 61-64.
2. Horupa, I.V. (2018). Osoblyvosti vprovadzhennia elektronnoho dokumentoobihu pidpriemstva. *Mizhnarodnyy naukovy zhurnal «Internauka»*, 7(2), 17-20.
3. Zakharchenko, N.V., Masliy, N.D., & Mamunenko, M.S. (2017). Vplyv elektronnoho dokumentoobihu na efektyvnist diialnosti pidpriemstva. *Molodyy vchenyy*, (5), 582-587.
4. Isaykina, O.D. (2016). Osoblyvosti pravovoho zabezpechennia ta praktychnoho vtilennia elektronnoho dokumentoobihu v Ukraini. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia*, Vol. 1, 235-246.
5. Kornijchuk, K.S. (2017). Elektronnyy

dokumentoobih v infrastrukturi upravlinnia promyslovym pidpriemstvom. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*. Ser.: Sotsialni komunikatsii, Vol. 50, 188-197.

6. Kravchenko, O.V., & Tkachenko, A.A. (2018). Elektronnyy dokumentoobih v systemi upravlinnia pidpriemstvom. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, Ser.: Ekonomika i menedzhment, Vol. 31, 116-119.

7. Kulynych, M. (2018). Dokumentuvannia yak metodychnyy instrumentariy u bukhhalterskomu obliku: perspektivy vprovadzhennia elektronnoho dokumentoobihu. *Ekonomichnyy chasopys Shkhidnoevropeyskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, (4), 148-154.

8. Lets, K.V. (2017). Systema elektronnoho dokumentoobihu: problemy vyznachennia poniattia ta klasyfikatsii. *Humanitarnyy chasopys*, (1), 111-117.

9. Muravskyy, V. (2018). Mistse ta rol oblikovykh fakhivtsiv u strukturi avtomatyzovanoi bukhhalterii. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, Vol. 3, 105-116.

10. Pashnina, A.O. (2019). Orhanizatsiyni zasady elektronnoho dokumentoobihu pidpriemstva. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»*. Ser.: Ekonomika, (13), 82-86.

DOI: 10.25264/2311-5149-2019-13(41)-82-86

11. Pro bukhhalterskyj oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. № 996-XIV, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, Vol. 40, St. 365.

12. Sydorets, Yu.M., & Chemerys, O.A. (2019). Systema elektronnoho dokumentoobihu na osnovi tekhnolohii blokcheyn. *Modeliuvannia ta informatsijni tekhnolohii*, Vol. 86, 77-85.

13. Skurtol, S.D. (2018). Ryzkyky avtomatyzatsii obliku. *Visnyk Kyivskoho instytutu biznesu ta tekhnolohiy*, (2), 106-107.

14. Fedoruk, O.M. (2018). Formuvannia profesiynoi kompetentnosti dokumentoznavtsia z vykorystannia system elektronnoho dokumentoobihu: analiz holovnykh problem. *Molodyy vchenyy*, 1(1), 391-394.

15. Khyzhniak, O.S. (2016). Vykorystannia elektronnoho dokumentoobihu i elektronnoho tsyfrovoho pidpysu promyslovymy pidpriemstvamy u zbutoviy i zakupivelnii diialnosti: perevahy i nedoliky. *Prychornomorski ekonomichni studii*, Vol. 10, 154-157.

МАКРОЕКОНОМІЧЕСКІЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ СИСТЕМЫ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА В КОНТЕКСТЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО УЧЕТА БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ

М. В. Болдуев, д. гос. упр., профессор, НТУ «Днепропетровская политехника»,

О. В. Болдуева, д. э. н., доцент, Запорожский национальный университет,

Е. Г. Лыщенко, к. е. н., доцент, НУ «Запорожская политехника»

Методология исследования. Результаты получены за счет применения общенаучных и специальных методов исследования, в частности: метода теоретического обобщения – для уточнения понятийного аппарата, обобщения подходов к определению сущности электронного документооборота и выявления его особенностей в контексте удовлетворения современных требований бизнеса к системе управления предприятием; дедукции – при определении

особенностей электронного метода документирования в обеспечении управления хозяйственными процессами; метод системного подхода – для выявления закономерностей развития электронного документооборота в управлении предприятием; логики, экспертных оценок, анализа и синтеза – для обоснования авторской модели оптимальной системы автоматизации документооборота, которая включает в себя максимальное количество функций.

Результаты. Определена экономическая сущность понятия «электронный документооборот», выявлены особенности и преимущества его применения в обеспечении эффективного управления предприятием. На основании систематизации опыта применения метода электронного документооборота в деятельности предприятий обоснованы меры повышения его эффективности в современных условиях институционального поля Украины.

Новизна. Усовершенствованы методические основы автоматизированных систем бухгалтерского учета путем разработки модели электронного документооборота в Украине, которая включает: автоматизация делопроизводства, архивы документов, ввод документов, обработки электронных документов, управление стоимостью, хранение документов, маршрутизация документов, комплексная автоматизация бизнес-процессов с использованием каналов передачи документов в электронной форме при взаимодействии с внешней средой.

Практическая значимость. Обоснованы мероприятия, направленные на обеспечение дальнейшего развития системы электронного документооборота в Украине в контексте ее направленности на удовлетворение потребностей современного бизнеса в повышении качества управленческой информации и снижении транзакционных издержек.

Ключевые слова: электронный документооборот, управление предприятием, информационное обеспечение, автоматизация бухгалтерского учета, бизнес-процессы.

MACROECONOMIC COMPONENTS OF ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT SYSTEM IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONAL SUPPORT OF AUTOMATED ACCOUNTING OF BUSINESS PROCESSES IN UKRAINE

*M. V. Bolduev, Dr. Sc. (Public Adm.), Professor, Dnipro University of Technology
O. V. Boldueva, D.E., Associate Professor, O. H. Lyshchenko, Ph. D (Econ.), Associate Professor, National University «Zaporizhzhia Polytechnic»*

Methods. The results are obtained through the use of general and special research methods, in particular: the method of theoretical generalization – to clarify the conceptual framework, generalize the essence of electronic document management and identify its features in the context of meeting modern business requirements for enterprise management; deduction – in determining the features of the electronic method of documentation in ensuring the management of business processes; method of systems approach – to identify development patterns of electronic document management in enterprise management; logical approach, expert evaluations, analysis and synthesis – to substantiate the author's model of the optimal document automation system, which includes the maximum number of functions.

Novelty. The methodological bases of automated accounting systems of business entities have been improved by developing a model of electronic document management in Ukraine, which includes the following systems: office automation, document archives, document entry, electronic document processing, cost management, document storage, document routing, complex automation business processes using the channels of transmission of documents in electronic form in interaction with the external environment.

Practical value. There are substantiated measures aimed at ensuring the further development of the electronic document management system in Ukraine in the context of its focus on meeting the needs of modern business in improving the quality of management information and reducing transaction costs.

Keywords: electronic document management, enterprise management, information support, accounting automation, business processes.

Надійшла до редакції 10.02.21 р.

ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ У ПРИЙНЯТТІ ФІНАНСОВИХ РІШЕНЬ

*В. Д. Козенкова, асистент, Національна металургійна академія України,
13tanagua@gmail.com, orcid.org/0000-0003-4159-4610,*

*Н. П. Козенкова, ст. викладач, Національна металургійна академія України,
nkozenkova@gmail.com*

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: аналізу і синтезу – при висвітленні сутності управлінських рішень та інформації, що їх забезпечує; системного підходу – при визначенні засад експертного оцінювання; порівняння – для визначення переваг та недоліків шкал експертного оцінювання; абстрактно-логічного аналізу – для узагальнення та формулювання висновків.

Результати. Визначено завдання вибору управлінських рішень та вимоги до формування інформації, що їх забезпечують. Надано характеристику методів оцінки та вибору альтернатив рішень. Розглянуто методологію визначення узагальнюючих показників. Проаналізовано методи багатокритеріальної оптимізації та вибору оптимальних альтернатив за декількома критеріями ефективності. Проаналізовано основні етапи проведення процедур експертного оцінювання та ранжирування показників.

Встановлено склад та сутність показників, які використовуються для оцінки узгодженості ранжирування. Проаналізована сутність шкал, що використовуються в експертному оцінюванні, встановлено їх переваги та недоліки. Визначено, що у залежності від шкал, за якими отримані експертні оцінки, останнім можуть бути призначено різні ваги. Показано, що оцінка, яка надана у шкалі з більшою кількістю градацій, відповідно повинна мати й більшу вагу, оскільки має більшу інформаційну цінність, ніж оцінки, отримані за шкалою з меншою кількістю градацій.

Новизна. Надано характеристику зміни інформативності оцінок за різними шкалами оцінювання. Показано переваги використання ступеневих шкал для вирішення завдань експертного оцінювання, зокрема для оцінок, які можуть бути отримані на основі нечітко-лінгвістичних оцінок з подальшим визначенням функцій приналежності, де невірно визначені границі шкал оцінювання можуть спотворити кінцеву інформацію.

Практична значущість. Запропоновано визначати якість експертних оцінок на основі оцінки їх інформаційної цінності, зокрема на основі розрахунку кількості інформації в оцінці за допомогою формули Хартлі, що дає можливість обирати шкалу оцінювання відповідно до поставлених до експертного оцінювання завдань.

Ключові слова: оцінка, експертне оцінювання, методи багатокритеріальної оптимізації, шкали експертного оцінювання, вага оцінки, оцінка інформаційної цінності, коефіцієнт Хартлі.

Постановка проблеми. В основі забезпечення успішного функціонування виробничих систем є прийняття рішень, що адекватні до умов їх функціонування. Зазвичай умови функціонування залежні від впливу зовнішнього середовища, який характеризується значною невизначеністю.

В таких умовах якість управлінських рішень взагалі та фінансових рішень, зок-

рема, у багатьох випадках визначається досвідом та професіоналізмом осіб, що приймають рішення в умовах обмежених часових та матеріальних ресурсів, використовуючи великий обсяг даних, у тому числі – нечисельних за відсутності строго формалізованих математичних моделей, які дозволяють однозначно визначити механізм управління. Виходом з ситуації може бути використання

методів експертного оцінювання, які в даний час широко використовуються у багатьох областях людської діяльності, що вимагають прийняття складних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз та дослідження публікацій у сфері практики та теорії експертного оцінювання [1–23] дозволив виділити ряд проблем, які знижують ефективність використання та достовірність результатів експертних методів, зокрема таких як відсутність формалізації у побудові системи критеріїв оцінки альтернатив, особливо при визначенні відносної важливості критеріїв; недостатня узгодженість парних порівнянь альтернатив; необґрунтованість механізму вибору шкал оцінювання; недосконалість механізмів перевірки узгодженості думок груп експертів тощо. Тому актуальними є дослідження та розробка методів, моделей та алгоритмів, які забезпечують більш обґрунтоване та об'єктивне прийняття експертних оцінок в галузі прийняття управлінських рішень. Саме це обумовлює актуальність дослідження та його мету.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є дослідження експертного оцінювання та його методології та формування методичного підходу до обґрунтування вибору шкал оцінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес функціонування будь-якого підприємства можна представити у вигляді потоків рішень щодо використання ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових) з метою отримання прибутку. Система прийняття фінансових рішень призначена для підвищення ефективності керування ресурсами, вирішення фінансових проблем, які виникають у діяльності підприємств. Вибір технологій та методів прийняття рішень здійснює управлінська особа, яка відповідає за ці рішення. У цих умовах фінансове рішення – це вольова творча дія суб'єкта управління підприємством на основі знання об'єктивних закономірностей функціонування керованої фінансової системи. Особливої уваги у цьому процесі має при цьому має детальна інформація про предметну область, побудову моделі, визначення області альтернатив рішень, формулювання завдання прийняття рішень тощо.

Залежно від повноти вихідних даних завдання вибору рішень можуть бути добре структурованими, слабо структурованими, або неструктурованими [1]. Для добре структурованих задач інформація представляється в кількісному вигляді, для слабо структурованих задач вона містить кількісні описання з домінуванням якісних і невизначених факторів, для неструктурованих завдань дані можуть бути представлено у вигляді якісного опису вихідних факторів та взаємозалежностей між ними. Потрібно відзначити, що інформація про ці фактори може бути повною або частковою; фактори можуть бути незалежними, або залежними один від одного. Власне показники можуть бути кількісними або якісними, оцінюватися в різних шкалах тощо.

Для предметної області, яка має повну визначеність, та невеликого числа критеріїв, методи теорії прийняття рішень добре розвинені. Але при наявності значної кількості якісних і кількісних показників, які взаємодіють між собою, важливою стає розробка методів оцінювання складних багатокритеріальних об'єктів, що може істотно полегшити подальший вибір варіанту.

До основних завдань оцінки і вибору альтернатив рішень відносять: оцінку альтернатив; порівняльну оцінку і ранжування безлічі альтернатив; визначення стратегій оцінювання альтернатив; визначення значень приватних показників по заданих значеннях узагальненого показника; пошук значень приватних показників, що забезпечують необхідні значення узагальненого показника; пошук найкращих рішень (значень приватних показників), які б забезпечували необхідні значення узагальненого показника [2].

Можна виділити одно- і багатокритеріальні методи оцінки та вибору альтернатив рішень. У випадку однокритеріальних рішень вважаються відомими: безліч альтернатив (об'єктів, варіантів дій), оцінки альтернатив за обраним критерієм (показником), правило вибору найкращого варіанту. У випадку багатокритеріальних оцінок кожному варіанту можна поставити у відповідність вектор, який представляє собою оцінки варіанта за критеріями (показниками).

Далі підходи до порівняння і вибору варіантів рішень можуть бути розділені на дві

групи: методи зведення та незведення множини критеріїв до одного. Одним з перших розгляд багатокритеріальних оцінок почав В. Парето, який запропонував метод, який згодом отримав назву оптимізації по Парето [3]. Але систематичне вивчення проблем оптимізації багатокритеріальних завдань почалося в шістдесятих роках минулого століття. На сьогоднішній день, опубліковано велику кількість праць, присвячених пошуку рішень оптимальних по Парето для задач з кількома критеріями. Значне число способів оптимізації багатокритеріальних задач покладаються на ідею того, що система переваг експерта, описується за допомогою функцій корисності, тобто числової функції, яка встановлює взаємозв'язок переваг і прийняття рішення та співставляє кожному варіанту рішень деякого числа, що характеризує «корисність» альтернативи. Значний внесок у дослідження даного апарату було внесено Д. Ф. Нейманом та О. Моргенштерном, а пізніше й П. Фішберном [4,5].

У разі використання методів, заснованих на зведенні багатокритеріальних варіантів рішень до одного критерію, завдання вибору вирішується на основі побудови інтегрального, або узагальненого критерію. Для цього використовуються способи агрегування показників. Застосування методів згортки критеріїв таких як: мультиплікативні та адитивні функції, мінімізація максимального значення - все це потрібно для того, щоб скаляризувати векторні завдання.

Метод згортки є операцією перетворення векторного критерію в скалярний. Для згортки необхідно у певний спосіб нормалізувати критерії для уможливлення їх співставності. Для цього, наприклад, можна перейти до абстрактних величин або до величин з однаковими одиницями вимірювання. Потім векторний критерій замінюють скалярним.

Недоліки застосування згорток полягають у необхідності визначення та обґрунтування вагових коефіцієнтів для часткових критеріїв та вибору типу згортки.

Дослідження свідчать, що найбільш розповсюдженим у практиці діяльності підприємств є випадок, коли існує певна кількість варіантів $A_1, \dots, A_m$ (де кожному варіанту відповідає деякий певний результат a_i , (i

$= 1, m$) і необхідно знайти варіант з максимальним результатом, тобто метою вибору є максимізація результату від прийнятого рішення.

Адитивний узагальнюючий показник визначається як зважена сума оцінок за приватними показниками. При розрахунку адитивного показника відбувається взаємна компенсація приватних критеріїв. Це означає, що можливе значне, аж до нуля, зменшення одного з значень, що компенсується збільшенням іншого значення. Тому також використовують обмеження значень для частини критеріїв, призначення допусків на відхилення їх від оптимальних значень тощо [6].

Мультиплікативний критерій забезпечує відносні зміни критеріїв і допускає роботу з ненормованими значеннями критеріїв. Головний його недолік полягає в компенсації недостатньої величини одного приватного показника надлишковою величиною іншого і в тенденції згладжування рівнів приватних показників за рахунок нерівнозначних первинних значень приватних показників.

Взагалі, адитивний показник застосовують, коли істотні значення мають абсолютні значення приватних показників при обраному векторі X . Якщо ж істотну роль відіграє зміна абсолютних показників при варіації, то краще використовувати мультиплікативний показник. Якщо є критерії мають різномірні і нечіткі значення, то бажано для агрегування використовувати OWA оператор Ягера [7]. Суть даного підходу полягає в тому, що ваговий вектор оператора пов'язаний не з якимось конкретним значенням критерію b_i , а з позицією критерію в упорядкованому по спадаючій векторі таким чином, що w_i відповідає найбільшому значенню b_i , а w_n – найменшому

До методів багатокритеріальної оптимізації також відносяться наступні.

Найпростішим є метод головного часткового критерію, який полягає у тому, що серед усіх критеріїв вибирається головний, а для інших встановлюються мінімально допустимі рівні b_i , після чого задача зводиться до задачі на умовний екстремум головного часткового критерію.

Метод лексикографічної оптимізації застосовується тоді, коли критерії можна про-

ранжувати та впорядкувати за ступенем важливості. Тоді на першому етапі вибирають підмножину стратегій, що мають найкращі оцінки за першим критерієм. На другому кроці обирається підмножина альтернатив, що мають кращі оцінки за другим критерієм, і так далі.

У методі послідовних поступок для кожного з проранжированих критеріїв вибирається максимально допустиме відхилення його значення від найкращого. Цей метод відрізняється від попереднього тим, що на кожному кроці будують множину альтернатив з урахуванням допустимого відхилення критерію від найкращого значення («поступки»).

Результатом методу головного критерію є однокритеріальне завдання оптимізації, шляхом виділення одного головного критерію і перетворення його в обмеження. При використанні методу послідовного вирішення ряду завдань однокритеріальної оптимізації, отримані на ранніх етапах результати можуть бути використані для побудови нових обмежень.

Звуження безлічі альтернатив передбачає використання поняття ефективності рішення: за Слейтером (слабо ефективно) $S(X)$, за Парето (ефективно) $P(X)$, за Смейлом (суворо ефективно) $Sm(X)$.

Грунтуючись на визначеннях даних множин, буде вірним заключення: $Sm(X) \subset P(X) \subset S(X)$.

Вибір оптимальної альтернативи виробляється з цієї множини тільки після звуження безлічі альтернатив. Пошук рішення за методом вибору альтернативи із заданими властивостями, передбачає використання раніше встановлених властивостей рішення. Якщо у процесі прийняття рішення кожна альтернатива характеризується кількома варіантами реалізації то її можна навести у вигляді n – вимірного вектору. Вибір оптимального варіанту здійснюється за допомогою критерію максимізації. При цьому, вибір оптимального варіанту не є однозначним, оскільки максимальний результат може бути досягнуто у декількох варіантах вибору. У наведеному випадку кожному варіанту відповідає єдиний зовнішній стан, тобто однозначно визначається єдиний (оптимальний)

результат. Цей випадок є достатньо простим та найбільш розповсюдженим.

У більш складних ситуаціях прийняття рішень, кожному допустимому варіанту прийняття рішення A_i , внаслідок впливу різноманітних факторів внутрішнього та, найголовніше, зовнішнього середовища Y_j , $j = 1, n$ відповідають різні результати рішень a_{ij} . Враховуючи ці обставини, множина рішень може бути викладена у матричному вигляді

$$P_{ог}(a_j) = \begin{matrix} A = |a_{ij}|_{j=1, n} \\ j = 1, \dots, m \end{matrix} \quad (1)$$

Кожний рядок матриці показує цінність певної альтернативи у кожному стані системи, а кожний стовпчик - цінність усіх альтернатив, якщо система опиниться саме в цьому стані. Характерною особливістю при цьому є те, що в момент прийняття рішення щодо вибору певної альтернативи, конкретний стан, у якому опиниться система, невідомий. Зважаючи на це, необхідно брати до уваги усю сукупність можливих станів системи. Тобто, для того, щоб перейти до однозначного та найбільш придатного (вигідного) варіанту, необхідно ввести оціночні (цільові) функції, тоді матриця рішень зводиться до одного стовпчика. У такому випадку проблема вибору альтернативи зводиться до вибору рядка матриці. Для цього можуть застосовуватися різні критерії: Бернуллі-Лапласа, Вальда, Байєса, Севіджа, ЕХТ, Байєса-Севіджа, Гурвіца, Гурвіца-Севіджа, компромісу за Гурвіцем для виграшу, компромісу за Гурвіцем для ризику, Ходжеса-Лемана, Гермера, крайнього оптимізму, крайньої обережності, добутку.

Зауважимо, що вибір критерію для прийняття фінансових рішень в умовах невизначеності, а також визначення параметрів відібраного критерію належить до найскладніших проблем у діяльності особи, що приймає рішення.

Враховуючи той факт, що у сучасній економічній науці існують близько 20 класичних критеріїв (принципів) вибору рішень, доцільно розділити їх на дві групи:

1) критерії вибору альтернативи за умов невизначеності – коли немає певної достовірної інформації щодо імовірності впливу факторів на систему та виникнення кожного з її

можливих станів; 2) критерії вибору альтернативи за умов ризику - коли особа, що приймає управлінське рішення може дати певну об'єктивну або суб'єктивну оцінку кожного зі станів системи, або імовірності їх виникнення.

Підхід, заснований на згортці багатьох критеріїв в один, використовується в багатьох методах теорії прийняття рішень, серед яких можна виділити наступні: методи, засновані на теорії цінності, корисності [5], методи аналізу ієрархій [8], методи нелінійної згортки [9], методи теорії нечітких множин [10] та ін. Підхід зведення багатьох критеріїв до одного знижує трудомісткість процедур порівняння, ранжування, класифікації та вибору альтернатив. Але він потребує пошуку ефективних методів оцінювання, підвищення вимог до знань експерта тощо.

Методи, засновані на незведенні багатокритеріальних показників до одного критерію, ставлять своїм завданням порівняння варіантів на основі векторів оцінки за всіма критеріями. Серед важливих факторів цього підходу можна вказати вагу критеріїв, інформацію про переваги експертів. Застосування цих методів обумовлено незалежністю критеріїв та їх повною визначеністю. Серед методів цієї групи можна виділити: метод домінування [11], метод на основі глобальних критеріїв [12], лексикографічне упорядкування [2], методи математичного програмування [13], методи порогів [14], методи теорії мультимножин [15] та ін.

Потрібно відзначити, що оцінки базуються на інформації суб'єктивного характеру; вони можуть бути недостатньо адекватними, що криється в недостовірності та неповноті наявних даних, певному незнанні інформації про об'єкти оцінки тощо.

Експертна інформація потребує як різних методів отримання, так і різних методів обробки. До основних проблем у цьому процесі відносять проблему наочності експертної інформації, проблема єдності вимірювань, проблема адекватності тощо.

Експертний має ту перевагу, що може бути застосований навіть в умовах дефіциту інформації. Головна умова експертної оцінки - виключення взаємного впливу експертів один на одного. До основних типів експертних оцінок відносять кількісну оцінку (на

скільки або у скільки разів одна оцінка різниться від іншої), бальну оцінку (розбудовують порядкову або рангову шкалу) та ранжування (упорядкування множини об'єктів відповідно до зменшення їх значимості). Для аналізу кількісними методами якісної експертної інформації використовують спеціальні так звані вербально-числові шкали. Поширеною є вербально-числова шкала Харінгтона, тобто шкала відповідностей словесних оцінок числовим [16].

У сучасній літературі широко пропагандується метод Дельфі. Для цього методу характерні три особливості: анонімність, регульований зворотній зв'язок, групові оцінки. Метод Дельфі має реєстр рекомендацій і вимог щодо проведення експертиз. Деякі з вимог очевидні: експертами можуть бути лише крупні фахівці у відповідній галузі; оскільки кожний експерт може припускатися помилок, то лише міркування досить значного числа експертів можуть визначити задовільно досліджуване питання; питання до експертів мають бути відносно простими та чітко сформульованими, щоб зробити неможливою неоднозначність їх тлумачення; для проведення експертиз необхідно мати у складі відповідних керівних органів стабільні групи організаторів експертиз, бо лише добре організована і якісно проведена експертиза може гарантувати важливі рекомендації для прийняття керівних рішень [17].

Із застосування експертних оцінок будується більшість рейтингових методик. Але їх розширене застосування створює багато проблем, пов'язаних з перевіркою достовірності отриманих результатів. Експертні методи, що ґрунтуються на оцінках залучених кваліфікованих фахівців, дозволяють дати більш точну та відтворювальну оцінку. До недоліків експертних методів відносяться суб'єктивізм, обмеженість використання, високі витрати на їх проведення. Разом з тим, їх роль стає більш значимою, коли вибір та прийняття рішення необхідно здійснювати в умовах ризику та невизначеності, оскільки не завжди є достовірною інформація про стан системи, що досліджується та не завжди можна сформулювати у математичному вигляді поставлену задачу.

Методикам експертиз присвячено багато наукових робіт [18–20]. Відповідно до

цих робіт виділяють такі основні етапи: 1) підготовчий етап, на якому визначається мета експертизи; проводиться відбір експертів та розробляється програма проведення та методика експертного оцінювання; 2) етап проведення, на якому формується система критеріїв та проводиться опитування експертів; 3) етап обробки результатів опитування, який має за мету аналіз експертної інформації та агрегування експертних оцінок; 4) заключний етап, на якому проводиться аналіз результатів експертизи, розробка рекомендацій та прийняття рішень про задовільність отриманих результатів.

Одним з важливих завдань є формування експертної групи, оскільки експерт повинен мати певну компетентність в предметній області, мати навички аналізу отриманої інформації, тощо. Компетентність експерта складається з об'єктивності, контактності і зацікавленості в експертизі. Компетентність слід оцінювати за трьома групами показників: об'єктивні показники, пов'язані з досвідом професійної діяльності; показники, які характеризують рівень інформованості експерта про об'єкт експертизи; показники, що характеризують уміння експерта працювати в колективі.

Методи оцінки експертної компетентності поділяються на: апіорні (методи самооцінки, взаємної оцінки, тестові і документальні методи); апостеріорні методи, засновані на аксіомі незсуненості (компетентність експерта визначається на основі аналізу «близькості» експертних оцінок окремих експертів до загальної оцінки). Більш обґрунтованим деякі автори вважають такий підхід до оцінки компетентності, який дозволяє визначити ступінь внутрішньої суперечливості безпосередньо з відповідей експерта. У цьому випадку шукають протиріччя у відповідях одного експерта на одне й те саме запитання, але сформульоване по-різному. Суттєвою рисою цього методу є те, що він не визначає ступінь близькості думок експерта до об'єктивної дійсності.

Загалом алгоритм розрахунку оцінки i -го експерта за j -ми показниками має такі етапи.

Крок 1. Побудова матриці балів

Крок 2. Визначення суми балів, по кожному експерту по всім показникам.

Крок 3. Обчислення вагового коефіцієнта кожного експерта за всіма показниками.

Коефіцієнти компетентності експертів можна обчислити за апостеріорними даними, тобто за наслідками оцінки об'єктів. Основною ідеєю цього обчислення є припущення про те, що компетентність експерта повинна оцінюватися за мірою узгодженості його оцінок з груповою оцінкою об'єктів.

При проведенні оцінювання використовують також методи ранжирування показників. Існує два основні підходи до ранжирування. У першому випадку експерту пред'являють все безліч об'єктів експертизи, і він визначає кращий з них, після чого вибирає найкращий з решти невибраних об'єктів та ін. У другому випадку, експерту пред'являється лише деяка підмножина множини об'єктів, елементи якого він повинен проранжувати. Далі експерту надається ще один об'єкт, який не входить до вже упорядкованої підмножини, а він повинен вказати даному об'єкту місце серед раніше проранжованих. Процес триває, поки кожен об'єкт експертизи не матиме свій ранг.

Одним з важливіших завдань є оцінка узгодженості думки експертів, оскільки вважається, що агрегована думка експертів є достовірною тільки у тому випадку, якщо всі експертні думки мають високий рівень узгодженості [21]. Для оцінки узгодженості ранжирування традиційно використовують три групи показників [22]: коефіцієнти рангової кореляції, коефіцієнти варіації та коефіцієнти конкордації. Коефіцієнти рангової кореляції дозволяють встановити тісноту зв'язку між двома ранжируваннями, вимірюються в діапазоні $[-1; 1]$. Чим вище значення коефіцієнта, тим більш узгодженим є ранжирування. Найбільш відомими показниками цієї групи є коефіцієнт кореляції Спірмена та коефіцієнт кореляції Кендала. До недоліків показників кореляції можна віднести неможливість узгодження оцінок всієї експертної групи в цілому. Коефіцієнти варіації рангів використовують для виявлення об'єктів експертизи, сильно суперечать один одному, з метою їх подальшого детального аналізу.

Найбільш відомими з них є коефіцієнт варіації рангів j -того об'єкта (змінюється в діапазоні $[0; 1]$; чим менше значення для j -того

об'єкта, тим вище узгодженість думок експертів щодо цього об'єкта) та коефіцієнт варіації Беккера (коефіцієнт приймає значення в діапазоні $[0; n/2]$), який є більш чутливим до збільшення відстаней між рангами, ніж до розкиду експертних думок.

Коефіцієнти конкордації дозволяють оцінити узгодженість всіх експертних думок при ранжуванні об'єктів. Найбільш розповсюдженими є дисперсійний коефіцієнт конкордації (приймає значення в діапазоні $[0; 1]$; чим більше його значення, тим більш узгоджені і достовірні експертні думки) та ентропійний коефіцієнт конкордації (приймає значення в діапазоні $[0; 1]$; чим більше його значення, тим більш узгоджені і достовірні експертні думки).

Для оцінки узгодженості використовуються абсолютні та відносні показники. До абсолютних відносяться варіаційний розмах, середнє відхилення, дисперсія; до відносних - коефіцієнти осциляції і варіації [23].

При парному порівнянні експерт, порівнюючи пари об'єктів, вказує або більш кращий об'єкт, або їх рівність. Така процедура може застосовуватися навіть тоді, коли відмінність між об'єктами настільки незначний, що їх ранжування практично нездійсненно.

Процедура парних порівнянь об'єктів експертизи проводиться за шкалою інтервалів або переваг. При використанні шкали інтервалів, чисельна оцінка b_{ij} показує, наскільки i -й об'єкт перевершує j -й по заданій шкалі, а при використанні шкали відносин – у скільки разів i -й об'єкт перевершує j -й по заданій шкалі. Результати порівнянь – матриця парних порівнянь, для оцінки узгодженості яких визначається коефіцієнт узгодження. Даний коефіцієнт приймає значення в діапазоні $[(m-2)/(2m-2); 1]$, і в разі повної узгодженості думок експертів приймає значення, яке дорівнює 1.

У процесі парних порівнянь експерт не лише вибирає у кожній парі найбільш пріоритетний об'єкт, але й може вказати у скільки разів цей об'єкт переважає інший. Ця процедура потребує використання певних оціночних шкал. Проблеми вибору та використання шкал експертного оцінювання досить широко висвітлені в літературі. Зазвичай

розглядаються три різновиди шкал – цілочислові, збалансовані та степеневі [24]. В основі цих шкал лежить перелік стандартних лінгвістичних фраз, що відповідають градаціям шкали від 1 до 9 (шкала Т. Сааті). Найбільш простою є цілочисельна шкала, основним недоліком якої є нерівномірний розподіл обчислених ваг, особливо по судженнях експертів, наближених до крайніх значень шкали.

У збалансованій шкалі ваги альтернатив є рівномірно розподіленими в залежності від парних порівнянь [25]. Така шкала найбільш актуальна для випадку наявності лише 2-х альтернатив. Певного поширення у цьому напрямі набула так звана шкала «9/9-9/1», або шкала Ма-Чженга [26]. Степенева шкала формує рівномірний розподіл ваг альтернатив при будь-якій кількості альтернатив. Такими ж властивостями володіє шкала Донеган-Додд-МакМастера, особливістю якої є визначення 8-кового або 7-кового горизонту, або діапазону [27].

Загальна характеристика цих шкал наведена у таблиці 1.

Потрібно визначити різновид шкали експертного оцінювання.

Оскільки завданням експертного оцінювання взагалі є отримання професійних оцінок відповідно до мети поставленої у дослідженні.

Похідним завдання експертного оцінювання є отримання інформації про вагу показників, які визначаються.

В залежності від шкал, за якими отримані експертні оцінки, їм можуть бути призначено різні ваги. Оцінка, яка надана у шкалі з більшою кількістю градацій, відповідно повинна мати й більшу вагу, оскільки має дещо більшу інформаційну цінність, ніж оцінки, отримана за шкалою з меншою кількістю градацій.

Визначити якість експертних оцінок можна за умови оцінки їх інформаційної цінності. Одним з варіантів такої оцінки можливо за умови визначення кількості інформації в оцінці за допомогою формули Хартлі [30]:

$$I = \log_2 N \quad (2)$$

де N – кількість поділок шкали експертного оцінювання

Числові еквіваленти для шкал оцінювання

Лінгвістична фраза	Число, поставлене у відповідність за шкалою				
	Цілочисловою	Збалансованою	Степеневою	Ма-Чженга	Донеган-Додд-Мак Мастера
Немає переваги, або альтернативи рівнозначні (Equally, <i>E</i>)	1	0.5/0.5 = 1	$\sqrt[3]{9^0} = 1$	9/9 = 1	1
Слабка або незначна перевага (Weakly or slightly preferred, <i>WSP</i>)	2	0.55/0.45 = 1.1/9	$\sqrt[3]{9^1} \approx 1,316$	9/8	1,132
Середня перевага (Moderately preferred, <i>MP</i>)	3	0.6/0.4 = 3/2	$\sqrt[3]{9^2} \approx 1,732$	9/7	1,287
Більше ніж середня перевага (Moderately plus preferred, <i>MPP</i>)	4	0.65/0.35 = 1.3/7	$\sqrt[3]{9^3} \approx 2,280$	9/6 = 3/2	1,477
Сильна перевага (Strongly preferred, <i>SP</i>)	5	0.7/0.3 = 7/3	$\sqrt[3]{9^4} = 3$	9/5	1,720
Більше ніж сильна перевага (Strongly plus preferred, <i>SPP</i>)	6	0.75/0.25 = 3	$\sqrt[3]{9^5} \approx 3,948$	9/4	2,060
Дуже сильна перевага (Very strongly preferred, <i>VSP</i>)	7	0.8/0.2 = 4	$\sqrt[3]{9^6} \approx 5,196$	9/3 = 3	2,600
Дуже, дуже сильна перевага (Very, very strongly preferred, <i>VVSP</i>)	8	0.85/0.15 = 17/3	$\sqrt[3]{9^7} \approx 6,839$	9/2	3,732
Надзвичайна перевага (Extremely preferred)	9	0.9/0.1 = 9	$\sqrt[3]{9^8} = 9$	9/1 = 9	9

Джерело: складено за: [28]

Згідно цієї формули, вагові коефіцієнти ставляться у відповідність шкалам, що використовуються. Так, наприклад, при оцінці за цілочисловою шкалою, при $N=1$, тобто коли експерт не визначився стосовно

переваги жодної з пари альтернативи, $I=0$; при $N=2$ (слабка або незначна перевага альтернативи) - $I=0$, тощо.

У таблиці 2 визначено коефіцієнти Хартлі для розглянутих шкал.

Таблиця 2

Коефіцієнти Хартлі для різних шкал оцінювання

Лінгвістична фраза	Значення коефіцієнта для оцінок за шкалою				
	Цілочисловою	Збалансованою	Степеневою	Ма-Чженга	Донеган-Додд-Мак Мастера
Немає переваги (рівнозначні)	0	0	0	0	0
Слабка або незначна перевага	1	0,2892	0,3962	0,1699	0,1789
Середня перевага	1,5850	0,5850	0,8930	0,3629	0,3640
Більше ніж середня перевага	2	0,8930	1,1890	0,5850	0,5627
Сильна перевага	2,3219	1,2222	1,5850	0,8480	0,7824
Більше ніж сильна перевага	2,5850	1,5850	1,9811	1,1699	1,0426
Дуже сильна перевага	2,8074	1,9811	2,3774	1,5850	1,3785
Дуже, дуже сильна перевага	3	2,5026	2,7738	2,1699	1,8999
Надзвичайна перевага	3,1699	3,1699	3,1699	3,1699	3,1699

На рис. 1 наведено характеристику зміни інформативності оцінок за різними шкалами.

Можна відзначити, що за наведеною динамікою цілочисельна шкала має у якості

особливості переважне зростання інформативності при порівнянні близьких альтернатив (*WSP-MP*; *MP-MPP* тощо). Також можна спостерігати поступове затухання кривої на оцінках, які наближаються до верхнього граничного краю.

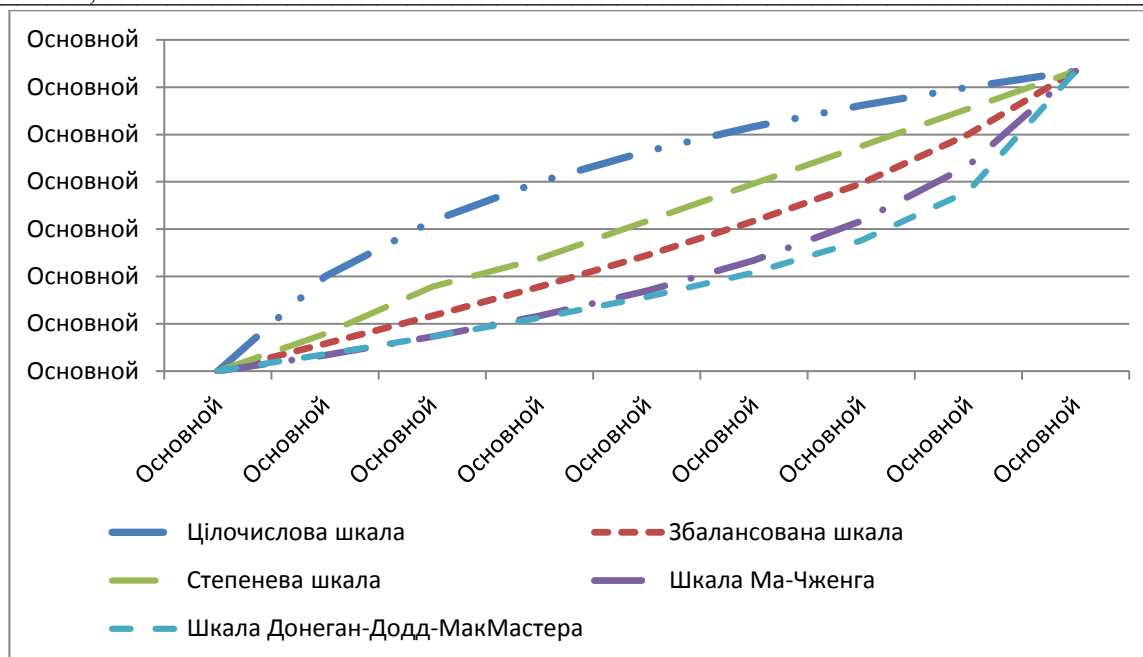

Рис.1. Динаміка зміни коефіцієнта Хартлі для різних шкал оцінювання (сформовано авторами)

Натомість, шкали Ма-Чженга та Донеган – Додд-МакМастера найбільш інформативні від середніх (*SP-SPP*) до верхніх граничних (*VVSP-EP*) показників. Більш стриманими є степеневі та збалансовані шкали. При тому, степенева шкала показує практично помірно лінійне зростання інформаційного наповнення показників. Тому вважаємо за доцільне, в умовах неповної інформації при проведенні експертного оцінювання, особливо при використанні методичних засад нечіткої логіки, використовувати степеневу шкалу оцінювання.

Висновки. Проведений аналіз сучасних інструментів експертного оцінювання показав, що одними з перспективних інструментальних напрямів вдосконалення методичних засад експертного оцінювання є обґрунтування вибору шкал оцінювання відповідно до тієї інформаційної цінності, яку вони вміщують. Особливо це відноситься до оцінок, які можуть бути отримані на основі нечітко-лінгвістичних оцінок з подальшим визначенням функцій приналежності, де невірно визначені границі шкал оцінювання можуть спотворити кінцеву інформацію.

Література

1. Кини Р. Принятие решений при многих критериях: Предпочтения и замещения / Р. Кини, Х. Райфа. – М. : Радио и связь, 1981. – 560 с.

2. Беляев Л. С. Решение сложных оптимизационных задач в условиях неопределенности / Л. С. Беляев. – Новосибирск : Наука, 1978. – 126 с.

3. Ногин В. Д. Множество и принцип Парето: Учебное пособие / В. Д. Ногин. – СПб. : Издательско-полиграфическая ассоциация высших учебных заведений, 2020. – 100 с.

4. Моргенштерн О. Теория игр и экономическое поведение / О. Моргенштерн, Дж. фон Нейман. – М. : Книга по Требованию, 2012. – 708 с.

5. Фишберн П. С. Теория полезности для принятия решений / П. С. Фишберн. – М. : Наука, 1977. – 352 с.

6. Bonciocat A. I., Bonciocat N. C., Cipu M. Irreducibility criteria for compositions and multiplicative convolutions of polynomials with integer coefficients / A. I. Bonciocat, N. C. Bonciocat, M. Cipu // Versita. – Vol. 22(1). – 2014. – P. 73–84.

7. Yager R. A. Measuring Tranquility and Anxiety in Decision-Making: an Application of Fuzzy Sets / R. A. Yager // International Journal of General Systems. – 1982. – Vol. 8. – № 3. – P. 139–146.

8. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати – М. : Радио и связь, 1993. – 278 с.

9. Борисов А. Н. Методы интерактивной оценки решений / А. Н. Борисов, А. С. Левченко. – Рига : Зинатне, 1982. – 139 с.

10. Беллман Р. Принятие решений в расплывчатых условиях / Р. Беллман, Л. Заде // Вопросы анализа и процедуры принятия решений. – М. : Мир, 1976. – 132 с.

11. Подиновский В. В. Парето-оптимальные решения многокритериальных задач / В. В. Подиновский, В. Д. Ногин. – М. : Наука, 1982. – 256 с.

12. Чернов Г. Элементарная теория статистических решений: Пер. с англ. / Г. Чернов, Л. Мозес. – М. : Сов. радио, 1962. – 406 с.

13. Артоболевский И. И. Механизмы в современной технике / И. И. Артоболевский. – М. : Наука, 1979. – Том 1. – 496 с.
14. Руа Б. Классификация и выбор при наличии нескольких критериев (метод ЭЛЕКТРА) / Б. Руа // Вопросы анализа и процедуры принятия решений. – М. : Мир, 1976. – С. 80–107.
15. Петровский А. Б. Теория принятия решений / А. Б. Петровский. – М. : Издательский центр «Академия», 2009. – 398 с.
16. Подиновский В. В. Введение в теорию важности критериев в многокритериальных задачах принятия решений / В. В. Подиновский. – М. : Физматлит, 2007. – 64 с.
17. Гусев В. Б. Использование непрерывных шкал при оценивании и принятии решений в сложных проблемных ситуациях / В. Б. Гусев, В. В. Павельев. – М. : ИПУ РАН, 2013. – 118 с.
18. Грабовецкий Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання: монографія / Б. Є. Грабовецкий. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 171 с.
19. Литвак Б. Г. Экспертная информация: Методы получения и анализа / Б. Г. Литвак. – М. : Радио и связь, 1982. – 184 с.
20. Панкова Л. А. и др. Организация экспертиз и анализ экспертной информации / Л. А. Панкова, А. М. Петровский, М. В. Шнейдерман. – М. : Наука, 1984. – 120 с.
21. Jouini M. N., Clemen R. T. Copula Models for Aggregation Expert Opinions/ M.N. Jouini, R.T Clemen// Operations Research. – 1996. – Vol. 44. – Iss. 3. – P. 444–457.
22. Кендалл М. Дж. Многомерный статистический анализ и временные ряды / М. Дж. Кендалл, А. Стюарт. – М. : Наука, 1976. – 736 с.
23. Орлов А. И. Эконометрика / А. И. Орлов. – М. : Экзамен, 2002. – 576 с.
24. Циганок В. В. Вибір шкали оцінювання експертом у процесі виконання ним парних порівнянь в системах підтримки прийняття рішень / В. В. Циганок // Реєстрація, зберігання і обробка даних. – 2011. – т.13, №3. – С. 92–105.
25. Lootsma F. A. Conflict resolution via pairwise comparisons of concessions/ F. A. Lootsma // European Journal of Operational Research. – 1989. – Vol. 40. – P. 109–116.
26. Ma D., Zheng X. 9/9-9/1 Scale Method of AHP / D. Ma, X. Zheng // Proceedings of the second International Symposium on the AHP. Pittsburgh, PA : University of Pittsburgh. – 1991. – Vol. 1. – P. 197–202.
27. Dodd F.J. Scale Horizons in Analytic Hierarchies / F.J. Dodd, H.A. Donegan, T.B.M. McMaster // J. Multi-Criteria Decis. Anal. – 1995. – 4. – P. 177–188.
28. Hartley R. V. L. Transmission of information/ R. V. L. Hartley // Bell System Technical Journal. – 1928. – № 7. – P. 535–563.
doi.org/10.1002/j.1538-7305.1928.tb01236.x
29. Belyaev, L.S. (1978). Reshenie slozhnykh optimizatsionnykh zadach v usloviyakh neopredelennosti. Novosibirsk: Nauka.
30. Nogin, V.D. (2020). Mnozhestvo i printsip Pareto. Sankt-Peterburg: Izdatelsko-poligraficheskaya assotsiatsiya vysshikh uchebnykh zavedeniy.
31. Morgenshtern, O., & fon Neyman, Dzh. (2012). Teoriya igr i ekonomicheskoe povedenie. Moskva. : Kniga po Trebovaniyu.
32. Fishbern, P.S. (1977). Teoriya poleznosti dlya prinyatiya resheniy. Moskva: Nauka.
33. Bonciocat, A.I., Bonciocat, N.C., & Cipu, M. (2014). Irreducibility criteria for compositions and multiplicative convolutions of polynomials with integer coefficients. Versita, Vol. 22(1), 73-84.
doi.org/10.2478/auom-2014-0007
34. Yager, R.A. (1982). Measuring Tranquility and Anxiety in Decision-Making: an Application of Fuzzy Sets. International Journal of General Systems, Vol. 8, (3), 139-146/
doi.org/10.1080/03081078208547443
35. Saati, T. (1993). Prinyatie resheniy. Metod analiza ierarhiy. Moskva: Radio i svyaz.
36. Borisov, A.N., & Levchenko, A.S. (1982). Metody interaktivnoy otsenki resheniy. Riga: Zinatne.
37. Bellman, R., & Zade, L. (1976). Prinyatie resheniy v rasplyvchatykh usloviyakh. Voprosy analiza i protsedury prinyatiya resheniy. Moskva: Mir.
38. Podinovskiy, V.V., & Nogin, V.D. (1982). Pareto-optimalnye resheniya mnogokriterialnykh zadach. Moskva: Nauka.
39. Chernov, G., & Mozes, L. (1962). Elementarnaya teoriya statisticheskikh resheniy. Moskva: Sov. radio.
40. Artobolevskiy, I.I. (1979). Mekhanizmy v sovremennoy tekhnike. Moskva: Nauka. T. 1.
41. Rua, B. (1976). Klassifikatsiya i vybor pri nalichii neskolkikh kriteriev (metod ELEKTRA). Voprosy analiza i procedury prinyatiya resheniy. Moskva: Mir.
42. Petrovskiy, A.B. (2009). Teoriya prinyatiya resheniy. Moskva: Izdatelskiy tsentr «Akademiya».
43. Podinovskiy, V.V. (2007). Vvedenie v teoriyu vazhnosti kriteriev v mnogokriterialnykh zadachakh prinyatiya resheniy. Moskva: Fizmatlit.
44. Gusev, V.B., & Paveliev, V.V. (2013). Ispolzovanie nepreryvnykh shkal pri otsenivanii i prinyatii resheniy v slozhnykh problemnykh situatsiyakh. Moskva: IPU RAN.
45. Grabovetskyy, B.Ye. (2010). Metody ekspertnykh otsinok: teoriia, metodolohiia, napryamky vykorystannia. Vinnytsia: VNTU.
46. Litvak, B.G. (1982). Ekspertnaya informatsiya: Metody polucheniya i analiza. Moskva: Radio i svyaz.
47. Pankova, L.A., Petrovskiy A.M., & Shneyderman, M.V. (1984). Organizatsiya ekspertiz i analiz ekspertnoy informatsii. Moskva: Nauka.
48. Jouini, M.N., & Clemen, R.T. (1996). Copula Models for Aggregation Expert Opinions/ M.N. Jouini, R.T Clemen // Operations Research. - 1996. - Vol. 44. - Iss. 3. - P. 444-457.
doi.org/10.1287/opre.44.3.444

References

1. Kini, R., & Rajfa, X. (1981). Prinyatie resheniy pri mnogikh kriteriyakh: Predpochteniya i zameshcheniya. Moskva: Radio i svyaz.

22. Kendall, M.Dzh., & Styuart, A. (1976). *Mnogomernyy statisticheskiy analiz i vremennyye ryady*. Moskva: Nauka.
23. Orlov, A.I. (2002). *Ekonometrika*. Moskva: Ekzamen.
24. Tsyhanok, V.V. (2011). *Vybir shkaly otsynuyvannia ekspertom u protsesi vykonannia nym parnykh porivnian v systemakh pidtrymky priyniattia rishen*. Reiestratsiia, zberihannia i obrobka danykh, T.13, (3), 92-105.
25. Lootsma, F.A. (1989). Conflict resolution via pairwise comparisons of concessions. *European Journal of Operational Research*, Vol. 40, pp.109-116.
doi.org/10.1016/0377-2217(89)90278-6
26. Ma D., & Zheng, X. (1991). 9/9-9/1 Scale Method of AHP. *Proceedings from the second International Symposium on the AHP*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh, Vol. 1, pp.197-202.
doi.org/10.13033/isahp.y1991.001
27. Dodd, F.J., Donegan H.A., & McMaster, T.B.M. (1995). Scale Horizons in Analytic Hierarchies. *J. Multi-Criteria Decis. Anal*, (4), pp. 177-188.
doi.org/10.1002/mcda.4020040304
28. Hartley, R.V.L. (1928). Transmission of information/ R.V.L.Hartley // *Bell System Technical Journal*, (7). pp. 535-563.
doi.org/10.1002/j.1538-7305.1928.tb01236.x

ЕКСПЕРТНЫЕ ОЦЕНКИ В ПРИНЯТИИ ФИНАНСОВЫХ РЕШЕНИЙ

*В. Д. Козенкова, ассистент, Н. П. Козенкова, ст. преподаватель,
Национальная металлургическая академия Украины*

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: анализа и синтеза – при освещении сущности управленческих решений и информации, которые обеспечивает; системного подхода – при определении основ экспертной оценки; сравнения – для определения преимуществ и недостатков шкал экспертного оценивания; абстрактно-логического анализа – для обобщения, формулирования выводов.

Результаты. Определены задачи выбора управленческих решений и требования к формированию обеспечивающей информации. Охарактеризованы методы оценки и выбора альтернатив решений. Рассмотрена методология определения обобщающих показателей. Проанализированы методы многокритериальной оптимизации и выбора оптимальных альтернатив по нескольким критериям эффективности. Проанализированы основные этапы проведения процедур экспертного оценивания и ранжирования показателей. Установлен состав показателей, используемых для оценки согласованности ранжирования. Проанализирована сущность шкал, используемых в экспертном оценивании, определены их преимущества и недостатки. Определено, что в зависимости от шкал, по которым получены экспертные оценки, последним могут быть назначены различные веса. Показано, что оценка, которая предоставлена в шкале с большим количеством градаций, соответственно должна иметь и больший вес, поскольку имеет большую информационную ценность, чем оценки, полученная по шкале с меньшим количеством градаций.

Новизна. Охарактеризованы изменения информативности оценок по разным шкалам оценивания. Показаны преимущества использования степенных шкал для решения задач экспертного оценивания, в частности для оценок, которые могут быть получены на основе нечетко-лингвистических подходов и определения функций принадлежности, где неверно определены границы шкал оценивания могут исказить конечную информацию.

Практическая значимость. Предложено определять качество экспертных оценок на основе оценки их информационной ценности, в частности, на основе расчета количества информации в оценке с помощью формулы Хартли, что дает возможность выбирать шкалу оценивания в соответствии с поставленными в экспертной оценке задач.

Ключевые слова: оценка, экспертная оценка, методы многокритериальной оптимизации, шкалы экспертного оценивания, вес оценки, оценка информационной ценности, коэффициент Хартли.

EXPERT EVALUATIONS IN FINANCIAL DECISION MAKING

*V. D. Kozenkova, Assistant Lecturer, N. P. Kozenkova, Senior Lecturer,
National Metallurgical Academy of Ukraine.*

Methods. The results are obtained through the application of the following methods: analysis and synthesis – in highlighting the essence of management decisions and the information it provides; systems approach – in determining the basics of expert assessment; comparisons – to determine the advantages and disadvantages of peer review scales; abstract-logical analysis – for generalization, formulation of conclusions.

Results. There are defined the tasks of choosing administrative decisions and requirements to formation of the information that provides them. Methods of evaluation and selection of alternative solutions are described. The methodology for determining generalizing indicators is considered. Methods of multicriteria optimization and selection of optimal alternatives according to several efficiency criteria are analyzed. The main stages of the procedures of expert evaluation and ranking of indicators are analyzed. The composition of the indicators used to assess the consistency of the ranking is established. The essence of the scales used in the expert evaluation is analyzed, their advantages and disadvantages are determined. It is determined that depending on the scales on which expert assessments are obtained, different weights can be assigned to the latter. It is shown, that an estimate that is provided on a scale with a large number of gradations, respectively, should have more weight, because it has greater information value than the estimates obtained on a scale with a smaller number of gradations.

Novelty. The changes in the informativeness of assessments on different assessment scales are characterized. The advantages of using power scales to solve expert evaluation problems are shown, in particular for estimates that can be obtained on the basis of fuzzy-linguistic approaches and definition of membership functions, where incorrectly defined boundaries of evaluation scales can distort the final information.

Practical value. It is proposed to determine the quality of expert assessments based on the assessment of their information value, in particular on the basis of calculating the amount of information in the assessment using the Hartley formula, which makes it possible to choose the assessment scale in accordance with the expert assessment.

Keywords: estimation, expert estimation, methods of multicriteria optimization, scales of expert estimation, weight of estimation, estimation of information value, Hartley coefficient.

Надійшла до редакції 10.03.21 р.

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

УДК 336:338.4+519.7

<https://doi.org/10.33271/ebdut/73.170>

МОДЕЛЮВАННЯ ЗАДАЧ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ПОЛІТИКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

*Л. М. Савчук, к. е. н., професор, Національна металургійна академія України,
dialog.aktiv@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2603-7218,*

*Л. І. Лозовська, к. ф-м. н., доцент Національна металургійна академія України,
l.lozovskaya@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2119-6703,*

*Р. В. Савчук, ст. викладач, Національна металургійна академія України,
prepodrvs@gmail.com, orcid.org/0000-0002-3336-6565,*

*Л. І. Ярмоленко, ст. викладач, Національна металургійна академія України,
Yarmolenko2705@ukr.net, orcid.org/0000-0003-3736-103X*

Методологія дослідження. Теоретико-методологічною базою дослідження стали фундаментальні роботи вітчизняних і зарубіжних науковців з питань моделювання задач управління фінансовою політикою на мікрорівні. Для досягнення поставленої мети у статті використано загальнонаукові методи та методи абстракції для визначення змісту фінансової політики підприємства та економіко-математичні методи при моделюванні задач управління дебіторською заборгованістю підприємства.

Результати. У статті розкрито актуальність дослідження питань моделювання задач управління фінансовою політикою на мікрорівні. Надано власне визначення змісту поняття фінансової політики на рівні підприємства як тріади основних змістовних засад, а саме: управління активами, управління грошовими потоками, управління пасивами. Виявлено, що дослідження у сфері фінансової політики переважно теоретичні, тому розробка моделі вирішення практичної задачі, що надається у статті, є актуальною для підприємств України.

Обґрунтовано використання методики апроксимації нелінійної залежності дебіторської заборгованості від кредитного періоду, що була започаткована О. І. Лучковим. У статті чітко визначені всі засади методики, запропонована її модифікація й уточнення в напрямку розробки методів розрахунку числових значень всіх складових моделі. Даний метод дозволяє отримати оптимальний термін кредитного періоду в днях та оптимальний обсяг дебіторської заборгованості у грошовому еквіваленті.

Новизна. Після структурування і визначення переліку задач фінансової політики запропоновано оригінальне удосконалення однієї із важливих складових в управлінні активами, а саме задачі моделювання розміру дебіторської заборгованості. З метою отримання максимального економічного ефекту розроблена нова модель визначення оптимального рівня дебіторської заборгованості підприємства.

Практична значущість. Для перевірки роботи моделі здійснено модельний експеримент, при проведенні якого були використані дані фінансової звітності одного із діючих підприємств. Отримані результати свідчать про дієздатність і коректність запропонованої методики і виступають інформаційним підґрунтям для управлінських рішень стосовно оцінки ефективності заходів по управлінню фінансовою політикою підприємства.

Ключові слова: фінансова політика, тріада, підприємство, управління активами, дебіторська заборгованість, апроксимація нелінійної залежності, модельний експеримент.

© 2021. L. M. Savchuk, L. I. Lozovskaya, R. V. Savchuk, L. I. Yarmolenko. Published by Dnipro University of Technology on behalf of Economics bulletin of the Dnipro University of Technology. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted reuse, distribution and reproduction in any medium provided the original work is property cited

Постановка проблеми. Головною умовою стабільної роботи суб'єкта господарювання є ефективне управління активами і пасивами, що знаходить своє відображення та прояв у певних засадах фінансової політики підприємства. Також це дозволяє досягати поставлених цілей шляхом вибору оптимального варіанту управління балансовими показниками, обґрунтованого й ефективного використання власного та залученого капіталу.

Аналіз якості управління активами і пасивами дасть змогу оцінити ефективність та рентабельність економічної діяльності підприємства і перспективи його розвитку, а потім відповідно до отриманих результатів – прийняти обґрунтовані рішення.

Серед недоліків процесу управління фінансовою політикою підприємства можна виділити відсутність чіткого механізму, за допомогою якого менеджери могли би приймати ефективні управлінські рішення, що сприятимуть покращенню фінансових показників. Оскільки економічне середовище в країні негативно впливає на роботу підприємства, то загострюється потреба наявності такого цілісного механізму вирішення задач управління фінансовою політикою. З огляду на зазначене вище, тема дослідження є актуальною і потребує розкриття в теоретичному та практичному напрямках.

Об'єктом дослідження є процес управління активами підприємства за рахунок розробки і використання моделі оцінки дебіторської заборгованості для обґрунтування управлінських рішень. Предмет дослідження – теоретичні та практичні засади управління активами підприємства, методи і моделі оцінки дебіторської заборгованості з метою формування адекватної фінансової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо визначення фінансової політики й формування фінансової стратегії підприємств реального сектора економіки розглядаються як українськими, так і зарубіжними науковцями. Дані питання досліджували в своїх працях зарубіжні дослідники, роботи яких вже стали класикою у фінансовій сфері: Р. Акофф, І. Ансофф, І. Бланк. Серед вітчизняних досліджень привертають увагу роботи В. Аранчій, Т. Конєва, О. Лучкова, Г. Островської, І. Причепи, М. Пушкар,

Т. Сторожук [1–7], В. Чайковської, О. Ястремської [9, 10] та ін. Втім, незважаючи на те, що наукові напрацювання за даною тематикою є досить значними, існують питання, що залишаються недостатньо розробленими як у теоретичному, так і особливо в практичному аспектах.

Проведені авторами [1, 4, 8, 10, 11] теоретико-практичні узагальнення дають підстави стверджувати, що аналіз якості фінансової політики, не виключаючи потреби оцінки її ефективності та використання сучасних комп'ютерних технологій і економіко-математичного моделювання, є необхідним додатковим інструментом забезпечення високого рівня фінансового управління, а також своєчасної обґрунтованої зміни методів, форм і напрямів фінансового розвитку підприємства. Реалізація фінансової політики відбувається за допомогою фінансового механізму, що є складною системою впливу на різні аспекти фінансової діяльності окремих суб'єктів [9].

При цьому дослідження у сфері фінансової політики мають переважно теоретичне підґрунтя, що вимагає практичних розробок для вирішення конкретних задач управління фінансовою політикою підприємства.

Формулювання мети статті. Метою статті виступає удосконалення системи управління фінансовою політикою підприємства за рахунок моделювання процесів формування її основних складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «фінансова політика» у фаховій науковій літературі здебільшого застосовується у макроекономічному аспекті для визначення впливу держави на фінансові відносини в країні та розподіл фінансових ресурсів у суспільстві. При цьому на макрорівні дане питання є доволі широко висвітленим та не викликає вагомих дискусій, чого не можна сказати про мікрорівень, де фінансова політика суб'єктів господарювання підлягає аналізу та дискусії відносно невеликий проміжок часу.

Для підприємства основою, базисом, на якому ґрунтується фінансова політика, є фінансова ідеологія власників, яка має знаходити свій прояв у філософії менеджменту підприємства та розробленій фінансовій

стратегії з визначеними напрямками їх досягнення. З огляду на це, пропонуємо власне бачення змісту поняття фінансової політики на рівні підприємства та наступне її визначення: фінансова політика підприємства полягає у створенні засад ефективного фінансового управління активами, пасивами та фінансовими потоками підприємства з метою максимізації

його фінансових результатів. Виходячи з цієї тріади основних засад (рис. 1), постають конкретні тактичні завдання, які є індивідуальними для кожного підприємства (наприклад, досягнення оптимальної фінансової стійкості і платоспроможності, рентабельності активів і власного капіталу та тощо [10, 11].

Рис. 1. Тріада складових фінансової політики

Ці аспекти діяльності піддаються управлінню за допомогою прийомів та методів фінансового управління.

Запропоноване визначення не вступає у протиріччя зі змістом, який пропонують вчені [2, 6, 7], але агрегує певні напрями, які дублюються, та в той же час охоплює всі значимі аспекти фінансової діяльності. Так, за І. О. Бланком фінансова політика підприємства поділяється на політику управління активами, капіталом, інвестиціями, грошовими потоками, фінансовими ризиками, політику антикризового фінансового управління.

Але, на наш погляд, наприклад управління інвестиціями є складовою управління активами та пасивами; врахування фінансових ризиків має здійснюватися за кожним напрямом у контексті кожного з них, а антикризове управління – це взагалі напрям, який стає необхідним як раз у випадку невдалої та неефективної фінансової політики. Отже,

певні складові можна об'єднати без втрати їх сутності, а певні, наприклад, управління грошовими потоками, навпаки, виокремити, підкресливши вагомість фінансової (грошової) складової. Саме це й відрізняє запропоноване нами визначення від тих, що надаються іншими авторами.

Фінансова політика розробляється керівництвом підприємства задля цілеспрямованого використання фінансів з метою досягнення завдань, визначених установчими документами, місією та цілями конкретного суб'єкта господарювання. Наприклад, створення певної цінності, досягнення або посилення визначених позицій на ринку товарів та послуг, досягнення прийнятного обсягу продажу, прибутку, прибутковості (рентабельності) активів і власного капіталу, збереження платоспроможності і ліквідності балансу.

При цьому слід зауважити, що у керівництва та власників мають виникати такі важливі питання: за якими ознаками можна оцінити дієвість фінансової політики підприємства? Чи є ця фінансова політика ефективною? Якими є наслідки її впровадження? Отримати відповіді на ці питання можливо лише за умови, що за кожним з визначених напрямів є чіткі індикатори оцінювання. Тобто, провадження підприємством певної фінансової політики має бути у підсумку вимірюваним, для чого необхідно розробляти кількісні орієнтири, які свідчать про досягнення запланованих результатів. Тобто, йдеться про так звані KPI (Key Performance Indicators), які допомагають «оцифрувати» всі напрями, за якими здійснюється фінансова політика. Адже те, що не є вимірюваним, важко вважати досягнутим.

У представленому дослідженні вирішується завдання в межах політики управління активами визначити оптимальний розмір дебіторської заборгованості для підприємства.

Вибір оптимального розміру дебіторської заборгованості та її частки в загальній сумі оборотних активів має важливе значення для роботи підприємства, тому що безпосередньо впливає на такі показники як платоспроможність і ліквідність та на ризики пов'язані з ними.

Процес управління дебіторською заборгованістю базується на контролі суми фінансових потоків на підприємстві. Даний процес має бути спрямований на вирішення таких основних завдань:

- мінімізація фінансових ризиків, пов'язаних з можливістю збитків від списання безнадійних боргів, та мінімізація фінансових ризиків, пов'язаних з дефіцитом грошових коштів;

- мінімізація втрат від інфляційного знецінення суми заборгованості;

- мінімізація недоотриманого доходу в зв'язку з неможливістю активного комерційного використання коштів, інвестованих у дебіторську заборгованість;

- перебудова управління за допомогою маркетингу в умовах неплатежів [5].

Управління дебіторською заборгованістю підприємства є важливою складовою фінансового менеджменту, який має бути заці-

кавлений в оптимізації її розміру. Дебіторська заборгованість відволікає обігові кошти з господарського обігу та негативно впливає на їх оборотність. З іншої сторони, збільшення обсягу дебіторської заборгованості може свідчити про збільшення обсягу продажу товару підприємством. Як занадто великий, так і надто малий її обсяг є не вигідним підприємству. Тому з метою отримання максимального економічного ефекту необхідно розрахувати оптимальний рівень дебіторської заборгованості. Зростання дебіторської заборгованості співвідноситься із збільшенням обсягу продажу товару. З метою отримання більшого прибутку менеджмент підприємства може реалізовувати продукцію (послуги) в кредит. Доцільність реалізації продукції в кредит має визначатися за допомогою знаходження оптимального розміру дебіторської заборгованості.

За допомогою методики апроксимації нелінійної залежності дебіторської заборгованості від кредитного періоду пропонується модель розрахунку оптимального обсягу дебіторської заборгованості. Нелінійна залежність дебіторської заборгованості від кредитного періоду була апроксимована О. І. Лучковим за формулою 1 [3]:

$$DZ_{opt} = DZ_{max} - DZ_{max} \cdot \frac{k}{t} = DZ_{max} \cdot \left(1 - \frac{k}{t}\right), \quad (1)$$

де: DZ – дебіторська заборгованість;

k – коефіцієнт пропорційності між зміною кредитного періоду та зміною дебіторської заборгованості;

t – кредитний період.

Але в зазначеній праці чітко не визначено остаточних засад для практичних розрахунків оптимального обсягу дебіторської заборгованості. Отже, наведемо певні уточнення.

Коефіцієнт пропорційності між зміною кредитного періоду та зміною дебіторської заборгованості доцільно визначати за формулою:

$$k = \frac{A}{B}, \quad (2)$$

де A – приріст дебіторської заборгованості за n -й (поточний) рік;

B – приріст дебіторської заборгованості за $(n-1)$ -й рік.

Тобто, A і B визначаємо за формулами:

$$A = \frac{ДЗ_n - ДЗ_{n-1}}{365} \quad (3)$$

$$B = \frac{ДЗ_{n-1} - ДЗ_{n-2}}{365} \quad (4)$$

Таким чином, коефіцієнт пропорційності між зміною кредитного періоду та зміною дебіторської заборгованості розраховуватимемо за формулою:

$$k = \frac{ДЗ_n - ДЗ_{n-1}}{ДЗ_{n-1} - ДЗ_{n-2}} \quad (5)$$

Фінансові надходження (навіть потенційні) від дебіторської заборгованості визначимо на підставі збільшення нею валового прибутку за формулою:

$$П_{вал} = ДЗ \cdot \frac{p2}{p1}, \quad (6)$$

де $p1$ – ціна закупки товарів на умовах товарного кредиту;

$p2$ – ціна реалізації товарів на умовах товарного кредиту.

Для розрахунку $p2$ інформацію отримуємо зі Звіту про фінансові результати, де за ціну реалізації беремо собівартість продукції:

$$p2 = \frac{П_{вал} \cdot p1}{ДЗ} \quad (7)$$

У методиці [3] прийнято, що всі витрати, пов'язані з утворенням $ДЗ$, лінійно залежать від різних факторів. Витрати, що залежать від розміру $ДЗ$, визначено за допомогою формули:

$$B_{ДЗ} = ДЗ \cdot k_{ДЗ} \quad (8)$$

Витрати, що залежать від кредитного періоду, визначено за формулою:

$$B_T = T \cdot k_T \quad (9)$$

Методика О. І. Лучкова [3] не містить розрахунку коефіцієнта витрат, що залежить від розміру $ДЗ$, та коефіцієнта витрат, що залежать від розміру кредитного періоду. Для ліквідації вказаного недоліку приймемо, що до витрат, залежних від розміру дебіторської заборгованості, відноситься плата за передачу факторинговій організації право вимагати борг від дебіторів. Плата за факторингове фінансування в сучасних умовах в середньому складає 0,1% на день. Для кредитного періоду 365 днів плата за факторингове

фінансування становитиме $ПФ=36,5\%$ річних за формулою:

$$ПФ = k_{ДЗ} \cdot k_T \quad (10)$$

Щоб знайти $k_{ДЗ}$ та k_T , складемо систему рівнянь:

$$\begin{cases} k_{ДЗ} \cdot k_T = ПФ \\ k_{ДЗ} + k_T = k \end{cases} \quad (11)$$

Знайдемо рішення системи рівнянь методом підстановки, далі складемо квадратне рівняння

$$k_T^2 - k \cdot k_T + ПФ = 0 \quad (12)$$

Розв'язок квадратного рівняння визначимо за формулою:

$$k_T = \frac{k \pm \sqrt{k^2 - 4 \cdot 1 \cdot ПФ}}{2 \cdot 1} \quad (13)$$

Числові значення коефіцієнта витрат, що залежать від розміру $ДЗ$, та коефіцієнта витрат, що залежать від розміру кредитного періоду використаємо при розрахунку оптимального кредитного періоду та оптимального розміру дебіторської заборгованості.

Після визначення основних тенденцій впливу встановлено сукупний ефект або зміну прибутку до оподаткування згідно методики [3], що дорівнює різниці зміни валового прибутку, зміни витрат на підтримання обсягу $ДЗ$ та зміни витрат, що залежать від кредитних умов за формулою:

$$\begin{aligned} \Delta &= П_{вал} - B_{ДЗ} - B_T = \\ &= ДЗ_{\max} \cdot \left(1 - \frac{k}{t}\right) \cdot \frac{p2}{p1} - ДЗ_{\max} \cdot \left(1 - \frac{k}{t}\right) \cdot k_{ДЗ} - t \cdot k_T = \\ &= ДЗ_{\max} \cdot \left(1 - \frac{k}{t}\right) \cdot \left(\frac{p2}{p1} - k_{ДЗ}\right) - t \cdot k_T \end{aligned} \quad (14)$$

Оскільки функція є вигнутою відносно змінної t , то її максимальне значення, а отже і оптимальне значення, можна знайти, прирівнявши до нуля першу похідну функції.

Після розв'язання рівняння похідної, отримуємо оптимальний термін кредитного періоду t в днях:

$$t_{opt} = \sqrt{\frac{k \cdot ДЗ_{\max} \cdot \left(\frac{p2}{p1} - k_{ДЗ}\right)}{K_T}} \quad (15)$$

Тапер ми можемо визначити оптимальний обсяг дебіторської заборгованості за формулою:

$$DZ_{opt} = DZ_{max} \left(1 - \sqrt{\frac{k \cdot k_T}{DZ_{max} \cdot \left(\frac{p_2}{p_1} - k_{DZ} \right)}} \right) \quad (16)$$

Таким чином, за допомогою економіко-математичного моделювання нами визначено оптимальний обсяг дебіторської заборгованості.

Перевірка роботи моделі здійснювалась за допомогою модельного експерименту. Були використані фінансові звітності одного з діючих підприємств. В нашому випадку вхідними даними виступають баланс підприємства (актив та пасив) та звіт про фінансові результати роботи підприємства.

При запуску модельного експерименту перед дослідником постає головне меню, в якому реалізована можливість переміщення по вкладкам для введення даних балансу і фінансових результатів. Після вводу даних відбувається розрахунок оптимального розміру дебіторської заборгованості. На рисунку 2 наведено зовнішній дизайн вікна «Розрахунки» з результатами роботи моделі. Кнопки меню вікна «Формули» дозволяють користувачеві в разі необхідності проаналізувати і уточнити розрахунковий алгоритм моделі.

За допомогою макросів і середовища VisualBasic вдалося автоматизувати процес розрахунків. Усі дані для розрахунків, за допомогою посилань, автоматично оновлюються при їх зміні у вхідних таблицях.

Розрахунки		
Допоміжні показники моделі		
коефіцієнт пропорційності між зміною кредитного періоду та зміною дебіторської заборгованості	K	1,37
ціна реалізації товарів на умовах товарного кредиту	P2	4315,72
коефіцієнта витрат, що залежать від розміру ДЗ	Kdz	0,34
коефіцієнт витрат, що залежать від кредитного періоду	Kt	1,03
Результативні показники моделі		
оптимальний термін кредитного періоду, діб.	Topt	20,32
оптимальний обсяг дебіторської заборгованості, тис. грн.	Dzopt	391,37

Формули
←

Формули
→

Меню

Рис. 2. Зовнішній дизайн вікна «Розрахунки» з результатами роботи моделі

Отримані результати виступають інформаційним підґрунтям управлінських рішень стосовно оптимального розміру дебіторської заборгованості на підприємстві.

Висновки. З метою удосконалення діяльності підприємства у роботі досліджено складові фінансової політики, виокремлено їх основну тріаду та удосконалено визначення фінансової політики підприємства. Розроблено комплекс заходів щодо управління активами підприємства. Він передбачає досягнення основної цілі – балансування структури активів й пасивів для відновлення

фінансової стійкості та нарощування прибутку.

Для відновлення фінансової стійкості підприємства у роботі визначено раціональні обсяги фінансування відповідних груп активів. Для цього пропонується у сфері управління активами застосувати заходи щодо оптимізації дебіторської заборгованості. Запропонована модель дозволяє ефективно вирішувати ці проблеми, що доведено результатами модельного експерименту. Таким чином, застосування у процесі роботи запропо-

нованої моделі дасть змогу чітко та своєчасно оцінювати рівень дебіторської заборгованості підприємства.

Література

1. Аранчій В. І. Фінансова стратегія у системі управління підприємством / В. І. Аранчій, О. П. Зоря // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – №2. – С. 156-159.
2. Конєва Т. А. Політика фінансування та фінансова політика підприємства: співвідношення понять / А. Т. Конєва // Наукові праці. Економіка. – 2010. – Том 126. – Випуск 113. – С. 55-60.
3. Лучков О. І. Визначення оптимального розміру дебіторської заборгованості / О. І. Лучков // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №1. – С. 22-26.
4. Островська Г. Й. Фінансовий менеджмент у світлі сучасної парадигми управління / Г. Й. Островська // Управління фінансами суб'єктів господарювання в умовах глобальної трансформації: кол. монографія / Кол. авт.; за ред. І. С. Гуцала. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 419 с.
5. Причепка І. В. Теоретичні засади управління активами підприємства / І. В. Причепка, Н. В. Кравець // Економічний простір. – 2012. – № 60. – С. 249-257.
6. Пушкар М. С. Теорія і практика формування облікової політики: Монографія / М. С. Пушкар, М. Т. Щирба. – Тернопіль: Карт-бланш, 2010. – 260 с.
7. Сторожук Т. М. Фінансова політика підприємства в контексті його внутрішньогосподарської політики / Т. М. Сторожук, Д. Є. Сторожук // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України – 2011. – №1. – С. 559-567.
8. Управління фінансами суб'єктів господарювання в умовах глобальної трансформації: монографія / За ред. І. С. Гуцала. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 484 с.
9. Чайковська В. П. Фінансова політика: підходи до розуміння та значення в діяльності підприємства / В. П. Чайковська // Наукові записки. Серія «Економіка», 2013, Випуск №23. – С. 247-251.
10. Ястремська, О. М. Якість формування фінансової стратегії підприємства / О. М. Ястремська, А. В. Гриньов // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 121-129.

11. Ross S. A. Corporate finance / S. A. Ross, R. W. Westerfield, J. Jaffe. – IRWIN, 1996. – 899 p.

References

1. Aranchiy, V.I., & Zoria, O.P. (2010). Finansova stratehiia u systemi upravlinnia pidpriemstvom. Visnyk Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademii, (2), 156-159.
2. Konieva, T.A. (2010). Polityka finansuvannia ta finansova polityka pidpriemstva: spivvidnoshennia poniat. Naukovi pratsi. Ekonomika, Tom 126, Vol. 113, 55-60.
3. Luchkov, O.I. (2013). Vyznachennia optymalnoho rozmiru debitorskoi zaborhovanosti. Aktualni problemy ekonomiky, (1), 22-26.
4. Ostrovska, H.Y. (2015). Finansovyy menedzhment u svitli suchasnoi paradyhmy upravlinnia. Proceedings from Upravlinnia finansamy subiektiv hospodariuvannya v umovakh hlobalnoi transformatsii. I. S. Hutsal (Ed.). Ternopil, TNEU.
5. Prychepa, I.V., & Kravets, N.V. (2012). Teoretychni zasady upravlinnia aktyvamy pidpriemstva. Ekonomichnyy prostir, (60), 249-257.
6. Pushkar, M.S., & Shchyrba, M.T. (2010). Teoriya i praktyka formuvannia oblikovoyi polityky. Ternopil, Kart-blansh.
7. Storozhuk, T.M., & Storozhuk, D.Ye. (2011). Finansova polityka pidpriemstva v konteksti yoho vnutrishnihospodarskoi polityky. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy, (1), 559-567.
8. Gutsal, I.S. (Ed.). (2015). Upravlinnya finansamy subiektiv hospodaryuvannya v umovakh hlobalnoyi transformatsiyi. Ternopil, TNEU.
9. Tchaikovskaya, V.P. (2013). Finansova polityka: pidkhody do rozuminnia ta znachennia v diialnosti pidpriemstva. Naukovi zapysky, Ser. «Ekonomika»,(23), 247-251.
10. Yastremskaya, O.M., & Hryniov, A.V. (2006). Yakist formuvannia finansovoi stratehii pidpriemstva. Finansy Ukrainy, (6), 121-129.
11. Ross, S.A, Westerfield R.W, & Jaffe J. (1996). Corporate finance. IRWIN, 899 p..

МОДЕЛИРОВАНИЕ ЗАДАЧ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКОЙ ПРЕДПРИЯТИЯ

Л. Н. Савчук, к. э. н., профессор, Л. И. Лозовская, доцент, Р. В. Савчук, ст. преподаватель, Л. И. Ярмоленко, ст. преподаватель, Национальная металлургическая академия Украины

Методология исследования. Теоретико-методологической базой исследования стали фундаментальные работы отечественных и зарубежных ученых по вопросам моделирования задач управления финансовой политикой на микроуровне. Для достижения поставленной цели в статье использованы общенаучные методы и методы абстракции для определения содержания финансовой политики предприятия и экономико-математические методы при моделировании задач управления дебиторской задолженностью предприятия.

Результати. В статті раскрыты актуальность исследования вопросов моделирования задач управления финансовой политикой на микроуровне. Предоставлено собственное определение содержания понятия финансовой политики на уровне предприятия как триады основных содержательных основ, а именно управление активами, управление денежными потоками, управление пассивами. Выявлено, что исследования в области финансовой политики преимущественно теоретические, поэтому разработка модели решения практической задачи, предоставляемой в статье, актуальна для предприятий Украины.

Обосновано использование методики аппроксимации нелинейной зависимости дебиторской задолженности от кредитного периода, которая была основана А. И. Лучковым. В статье четко определены все основы методики, предложена ее модификация и уточнения в направлении разработки методов расчета числовых значений всех составляющих модели. Данный метод позволяет получить оптимальный срок кредитного периода в днях и оптимальный объем дебиторской задолженности в денежном эквиваленте.

Новизна. После структурирования и определения перечня задач финансовой политики предложено оригинальное усовершенствование одной из важных составляющих в управлении активами, а именно задачи моделирования размера дебиторской задолженности. С целью получения максимального экономического эффекта разработана новая модель определения оптимального уровня дебиторской задолженности предприятия.

Практическая значимость. Для проверки работы модели осуществлен модельный эксперимент, при проведении которого были использованы данные финансовой отчетности одного из действующих предприятий. Полученные результаты свидетельствуют о дееспособности и корректности предложенной методики и выступают информационной основой для управленческих решений относительно оценки эффективности мероприятий по управлению финансовой политикой предприятия.

Ключевые слова: финансовая политика, триада, предприятие, управление активами, дебиторская задолженность, аппроксимация нелинейной зависимости, модельный эксперимент.

MODELING OF MANAGEMENT TASKS FOR THE ENTERPRISE FINANCIAL POLICY

*L. M. Savchuk, Ph. D (Econ.), Professor, L. I. Lozovskaya, Ph. D (Physics and Math.),
R. V. Savchuk, Senior Lecturer, L. I. Yarmolenko, Senior Lecturer,
National Metallurgical Academy of Ukraine*

Methods. The theoretical and methodological basis of the study was the fundamental work of domestic and foreign scientists on the modeling of financial policy management tasks at the micro level. To achieve this goal, the article uses general scientific methods and abstraction methods to determine the content of the financial policy of an enterprise and economic and mathematical methods in modeling the problems of managing an enterprise's receivables.

Results. The article reveals the relevance of the study of the financial policy management tasks modeling at the micro level. The content of the financial policy concept at the enterprise level as a triad of basic conceptual principles has been defined, namely asset management, cash flow management, and liability management. It has been revealed that, since the studies in the field of financial policy are mainly theoretical, the development of a model for solving the practical problem provided herein appears to be relevant for Ukrainian enterprises.

The use of the method of approximation of nonlinear dependence of accounts receivables on the credit period (developed by O. I. Luchkov) has been grounded. In the article all the methodology principles, as well as the modification and improvement thereof aimed at developing methods for calculating the numerical values of all model components have been determined. This method provides an opportunity to get the optimal term of the credit period in days as well as the optimal amount of accounts receivables in monetary terms.

Novelty. After structuring and defining the list of financial policy tasks, there has been suggested the original improvement in one of the important asset management components, namely the

problem of modeling the amount of accounts receivable. In order to obtain the maximum economic effect, the new model has been developed to determine the optimal level of accounts receivables.

Practical value. To verify the model applicability, a model experiment was performed, during which the data of the financial statements from one of the active enterprises were used. The obtained results testify the efficiency and correctness of the proposed methodology and serve as a theoretical background for management decisions in terms of assessment of the effectiveness of steps in the enterprise financial policy management.

Keywords: financial policy, triad, enterprise, asset management, accounts receivables, nonlinear dependence approximation, model experiment.

Надійшла до редакції 05.03.21 р.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ГАЛУЗІ

*Г. В. Обруч, к. е. н., Український державний університет залізничного транспорту,
a_obruch@ukr.net, orcid.org/0000-0002-9082-2344*

Методологія дослідження. У процесі дослідження проблематики забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту в умовах реалізації цифрових трансформацій у галузі було використано такі методи: порівняльний аналіз – для дослідження тенденцій розвитку підприємств залізничного транспорту і встановлення проблем їхнього функціонування; систематизація і класифікація – для упорядкування інструментів розвитку підприємств галузі; системний підхід – для формування когерентного підходу до забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту в умовах реалізації цифрових трансформацій у галузі.

Результати. У статті досліджено сучасний стан та тенденції розвитку підприємств залізничного транспорту, що дозволило вказати на критичне скорочення їх економічного потенціалу і поступову втрату технічної спроможності повноцінно задовольняти вимоги споживачів до транспортних послуг. Доведено, що такого роду тенденції свідчать про комплексний характер проблем розвитку підприємств залізничного транспорту, розбалансованість діючої системи управління галуззю і її неспроможність забезпечити стабілізацію діяльності вітчизняних підприємств залізничного транспорту. Обґрунтовано доцільність удосконалення підходу та інструментарію забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту з урахуванням можливостей цифровізації.

Новизна. Розроблено когерентний підхід до забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту, в основу якого покладено спектр мультиплікативних властивостей цифровізації, що реалізуються завдяки інтеграції доповненого реального та віртуального бізнес-середовища розвитку підприємств галузі і застосування цифрових інструментів трансформації їхньої бізнес-моделі та модернізації послуг, бізнес-процесів і компетенцій персоналу.

Практична значущість. Використання когерентного підходу в діяльності підприємств залізничного транспорту сприятиме ґрунтовному вибору і поєднанню традиційних та цифрових інструментів забезпечення їх сталого розвитку, що дозволить нівелювати дисбаланси функціонування підприємств залізничної галузі та досягти стратегічних орієнтирів їхнього сталого зростання в довгостроковій перспективі.

Ключові слова: підприємства залізничного транспорту, цифрова модернізація, цифрова трансформація, когерентний підхід, доповнене реальне та віртуальне середовище.

Постановка проблеми. Реформаційні зміни, започатковані у залізничній галузі затвердженням у 2006 р. Концепції державної програми реформування залізничного транспорту, сьогодні так і не вдалося повноцінно реалізувати. Практичне впровадження запланованих реформаційних перетворень стикається з низкою перешкод, пов'язаних як із відсутністю необхідних нормативно-правових змін, так і загалом із посиленням деструктивного впливу системної кризи, яка панує в галузі. Надмірна бюрократизація

системи управління залізничною галуззю і висока залежність управлінських рішень від волі політичної еліти, застаріла нормативно-правова база розвитку залізничного транспорту і штучне уповільнення процесів реалізації реформ у галузі, відсутність державної підтримки і невиконання державою взятих зобов'язань щодо фінансової підтримки оновлення рухомого складу та повноцінної компенсації пільгових пасажирських перевезень, зниження кредитного та інвести-

ційного рейтингів підприємств галузі на ринку капіталу та ігнорування потреби нарощення інвестиційних видатків для відтворення технічного потенціалу підприємств залізничного транспорту призвело до ситуації катастрофічної зношеності залізничної інфраструктури та рухомого складу і зниження провізних та пропускних спроможностей залізничного транспорту.

Комплексність проблем розвитку підприємств залізничного транспорту в значній мірі зумовлена неефективністю діючої системи управління галуззю і її невідповідністю сучасній практиці та принципам сталого зростання світових залізничних компаній. За таких умов неабиякої актуальності набуває питання удосконалення підходу та інструментарію забезпечення сталого зростання підприємств залізничного транспорту з метою стабілізації їх стану і активізації процесів збалансованого зростання в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці наразі приділяють вагомому увагу дослідженню процесів управління підприємствами залізничного транспорту і пошуку ефективних механізмів та інструментів стабілізації їх сучасного стану. Формуванню теоретично-методологічного базису управління підприємствами залізничного транспорту і забезпечення їх сталого розвитку присвятили дослідження такі вчені вітчизняної наукової школи, як В. Дикань, Г. Ейтутіс, Н. Каличева, М. Корінь, В. Овчиннікова, І. Токмакова, В. Яновська та ін. [1–8]. Віддаючи належне вагомій значущості праць даних вчених, слід вказати на те, що процеси цифрової трансформації залізничного транспорту і динамічні зміни в середовищі його функціонування вимагають формування якісно нового підходу до забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту, впровадження якого сприятиме повноцінній адаптації підприємств галузі до традиційних та цифрових викликів середовища їх розвитку.

Формулювання мети статті. Метою статті є розроблення підходу та інструментарію забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту в умовах цифрової перебудови середовища їх функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан і тенденції розвитку підприємств залізничного транспорту в останні роки свідчать про критичне скорочення їх економічного потенціалу і поступову втрату технічної спроможності повноцінно задовольняти вимоги споживачів до транспортних послуг. Наразі рівень зносу залізничної інфраструктури і рухомого складу АТ «Укрзалізниця» досягнув критичної позначки: магістральні тепловози зношені на 99,4 %, електровози – на 94,4 %, об’єкти інфраструктури системи сигналізації та зв’язку – на 93,8 %, вантажні та пасажирські вагони – на 92,72 % і 92,6 % відповідно, колійна техніка – на 78 %. Не менш зношеним є залізничне полотно, близько 10,1 тис. км колій якого характеризуються простроченням терміну виконання капітального ремонту і потребує відновлення та реконструкції. У свою чергу, на 3,4 тис. км залізничного полотна введено заборону на рух поїздів, а на 1,1 тис. км – обмежено швидкість руху останніх. Катастрофічний стан інфраструктури та рухомого складу виступає основною причиною зниження рівня безпеки руху на залізниці і загалом погіршення якості транспортного обслуговування підприємствами залізничної галузі.

На тлі зниження якості обслуговування підприємствами залізничного транспорту та зростання вартості їх послуг відбувається падіння обсягів вантажних перевезень, рівень яких за останні п’ять років скоротився майже на 20 %, і, відповідно, зниження частки ринку на користь інших видів транспорту. Аналізуючи діяльність підприємств залізничного транспорту стає зрозуміло, що наразі так і не вдалося досягнути докризових показників їх розвитку: у 2007 р. обсяг вантажних перевезень складав 514,2 млн т, у 2014 р. – 386,3 млн т, а у 2020 р. – 305,5 млн т. [9]. Щодо доходності вантажних перевезень залізничним транспортом, то її рівень протягом останніх років зростав виключно завдяки індексації тарифу на перевезення і зростання плати на інші супутні послуги: з 49,5 млрд грн у 2014 р. до 75,3 млрд грн у 2020 р. При цьому 2014–2016 рр. і 2020 р. виявилися збитковими для підприємств залізничного транспорту, зокрема в минулому році збитки компанії оцінили у 12,4 млрд

грн (найвищий рівень збитку зафіксовано у 2015 р. – 16,8 млрд грн). У свою чергу, період 2017 – 2019 рр. відзначився отриманням незначного прибутку, найвищий рівень якого зафіксовано у 2019 р. у розмірі 3,0 млрд грн [10].

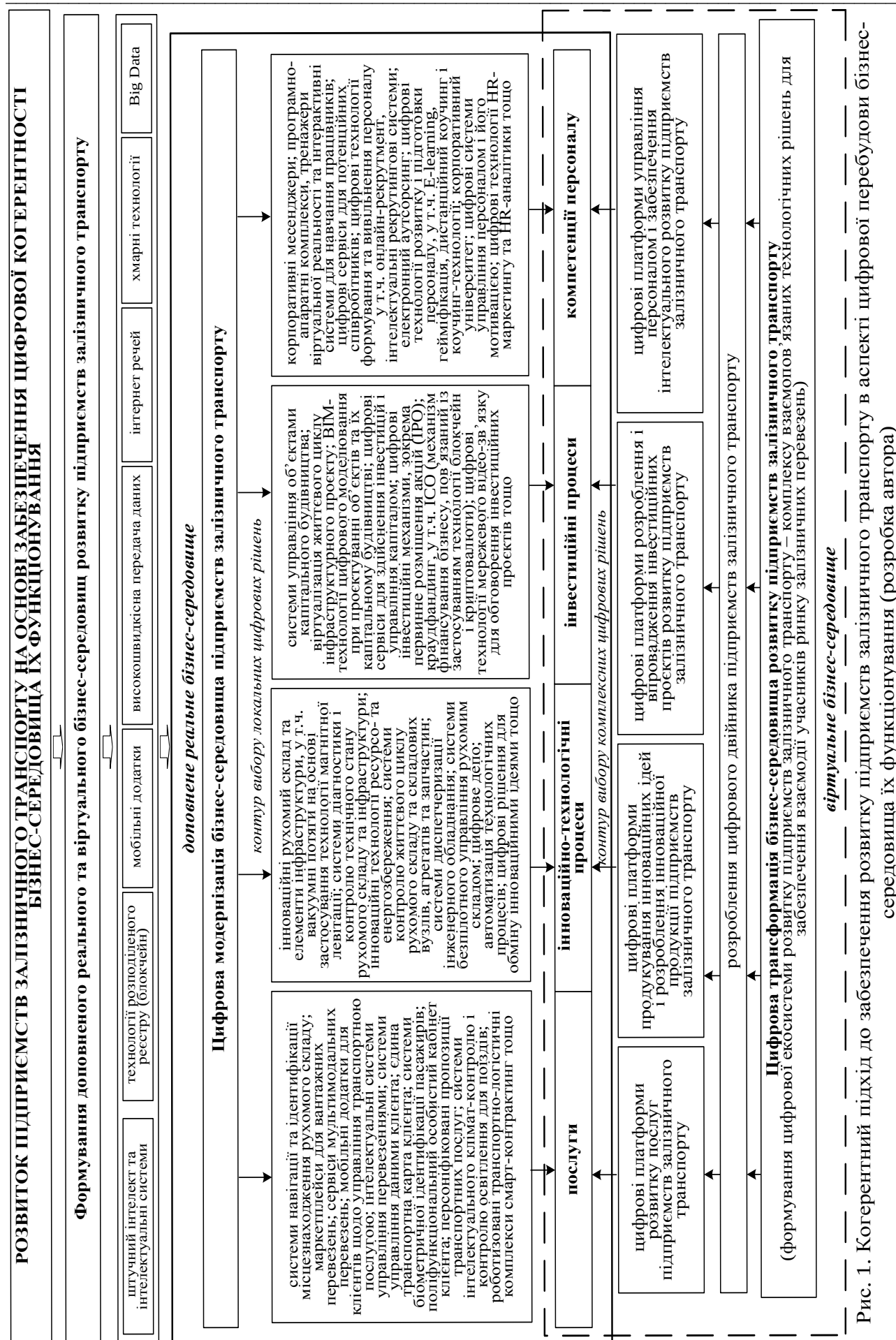
Важливо при цьому враховувати, що ситуацію значно ускладнювала реалізація політики скорочення капітальних інвестицій. Так, у 2017 р. інвестиції в залізничну галузь склали 10,9 млрд грн, у 2019 р. – 9,3 млрд грн., а у 2020 р. це значення оцінили у 9,7 млрд грн (при запланованому рівні 12,6 млн грн). Поряд з цим ускладнює ситуацію і кредитне навантаження підприємств залізничного транспорту: станом на початок 2021 р. зобов'язання досягли 41,9 млрд грн. Зважаючи на складний фінансово-економічний стан акціонерного товариства, прогнозують значне зниження його кредитного та інвестиційного рейтингів.

Такого роду тенденції розвитку підприємств залізничного транспорту свідчать про комплексний характер їх проблем, розбалансованість діючої системи управління галуззю і її неспроможність забезпечити стабілізацію діяльності вітчизняних підприємств залізничного транспорту. З огляду на це слід вказати на доцільність розроблення підходу до забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту, що надасть змогу нівелювати дисбаланси їх функціонування за рахунок ґрунтовного вибору і поєднання як традиційних, так і цифрових інструментів забезпечення сталого зростання підприємств залізничної галузі. Беручи до уваги зазначене в основу подолання назрілих кризових явищ у галузі і стимулювання процесів цифрової трансформації підприємств залізничного транспорту слід покласти когерентний підхід до забезпечення їх розвитку, що ґрунтується на використанні мультиплікативних властивостей цифровізації. Останні реалізуються завдяки інтеграції доповненого реального та віртуального бізнес-середовища розвитку підприємств галузі і застосування цифрових інструментів

трансформації їх бізнес-моделі та модернізації послуг, бізнес-процесів і компетенцій персоналу (рис. 1). Використання даного підходу дозволить визначитися з цифровими інструментами забезпечення збалансованого зростання підприємств галузі.

Доповнене реальне бізнес-середовище розвитку підприємств залізничного транспорту формується за рахунок застосування інструментів цифрової модернізації послуг, процесів і компетенцій персоналу. Зокрема інструментами, які сприятимуть цифровій модернізації послуг підприємств залізничного транспорту, є: системи навігації та ідентифікації місцезнаходження рухомого складу; маркетплейси для вантажних перевезень; сервіси мультимодальних перевезень; мобільні додатки для клієнтів щодо управління транспортною послугою; інтелектуальні системи управління перевезеннями; системи управління даними клієнта; єдина транспортна карта клієнта; системи біометричної ідентифікації пасажирів; поліфункціональний особистий кабінет клієнта; персоніфіковані пропозиції транспортних послуг; системи інтелектуального клімат-контролю і контролю освітлення для поїздів; роботизовані транспортно-логістичні комплекси смарт-контрактинг тощо.

У свою чергу, цифрова модернізація інноваційно-технологічних процесів підприємств залізничного транспорту може бути реалізована за рахунок застосування таких інструментів: інноваційні рухомий склад та елементи інфраструктури; системи діагностики і контролю технічного стану рухомого складу й інфраструктури; інноваційні технології ресурсо- і енергозбереження; системи контролю життєвого циклу рухомого складу, складових вузлів, агрегатів, запчастин; системи диспетчеризації інженерного обладнання; системи безпілотного управління рухомим складом; цифрове депо; рішення щодо автоматизації технологічних процесів; цифрові рішення для генерації та обміну інноваційними ідеями між стейкхолдерами тощо.

Особливої уваги для забезпечення сталого розвитку підприємств залізничного транспорту заслуговують й інструменти цифрової модернізації інвестиційних процесів, а саме: системи управління об'єктами капітального будівництва, віртуалізацію життєвого циклу інфраструктурного проєкту, BIM-технології цифрового моделювання при проєктуванні та будівництві; цифрові сервіси для інвестицій і управління капіталом; цифрові інвестиційні механізми; краудфандинг; цифрові технології мережевого зв'язку для обговорення проєктів.

З метою розвитку компетенцій персоналу підприємств залізничного транспорту доцільним є застосування таких інструментів цифрової модернізації: корпоративні месенджери; тренажери віртуальної реальності та інтерактивні системи для навчання; цифрові сервіси для потенційних співробітників; цифрові технології формування та вивільнення персоналу; цифровий аутсорсинг; цифрові технології розвитку персоналу та системи управління його мотивацією; цифрові технології HR-маркетингу та HR-аналітики тощо.

Приймаючи до уваги сучасні процеси цифрової перебудови середовища функціонування підприємств залізничного транспорту слід особливу увагу звернути і на забезпечення цифрової трансформації бізнес-моделі їх розвитку. Остання зорієнтована на формування цифрової екосистеми розвитку суб'єктів даної сфери, зокрема, за рахунок створення і впровадження комплексу взаємопов'язаних технологічних рішень для забезпечення взаємодії учасників ринку залізничних перевезень. Основними інструментами цифрової трансформації такої бізнес-моделі є: по-перше, формування цифрових платформ у розрізі напрямів розвитку послуг підприємств, продукування інноваційних ідей і створення інноваційної продукції для потреб підприємств галузі, розроблення і впровадження інвестиційних проєктів, управління персоналом і забезпечення інтелектуального розвитку підприємств; по-друге, розроблення цифрового двійника підприємств галузі, у межах якого реалізуються функції моніторингу поточного стану та змін у бізнес-процесах і прогнозування та моделювання перспективних ситуацій тощо.

Висновки. Дослідження стану і тен-

денцій функціонування підприємств залізничного транспорту дозволило дійти висновку, що на сьогодні існує низка дисбалансів, вплив яких дестабілізує діяльність підприємств галузі і зумовлює скорочення потенційних можливостей щодо забезпечення їх сталого розвитку в довгостроковій перспективі. З метою подолання назрілих деструктив розвитку підприємств і створення умов для реалізації цифрових змін у галузі запропоновано впровадження когерентного підходу до забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту, в основу якого покладено систему дієвого інструментарію цифрової модернізації та трансформації їх діяльності. Практичне застосування розкритого підходу до забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту сформує базис для досягнення стратегічних орієнтирів їх розвитку і дозволить покращити позиції вітчизняних підприємств на світовому ринку транспортно-логістичних послуг.

Література

1. Дикань В. Л. Індустріально-інноваційні центри як основа технологічного розвитку українських залізниць / В. Л. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2017. – № 58. – С. 7–9.
2. Дикань В. Л. Інжиніринг-маркетинговий центр інноваційних технологій як основа активізації інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств залізничного транспорту / В. Л. Дикань, І. В. Соломніков // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2017. – № 57. – С. 9–20.
3. Ейтутіс Г. Д. Реструктуризація залізничного транспорту України на основі регіонально-галузевої моделі управління / Г. Д. Ейтутіс, А. Р. Божок // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2019. – № 68. – С. 85–93.
4. Каличева Н. Є. Забезпечення конкурентоспроможності підприємств залізничного транспорту (методологічні аспекти): монографія / Н. Є. Каличева. – Харків: УкрДУЗТ, 2019. – 391 с.
5. Корінь М. В. Розвиток інфраструктури залізничного транспорту в умовах транскордонного співробітництва: монографія / М. В. Корінь. – Харків: УкрДУЗТ, 2019. – 401 с.
6. Овчиннікова В. О. Розвиток підприємств залізничного транспорту України в умовах цифровізації / В. О. Овчиннікова, В. І. Торопова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2019. – № 68. – С. 175–181.
7. Токмакова І. В. Цифрова трансформація залізничного транспорту як фактор його інноваційного розвитку / І. В. Токмакова, О. Ю. Чередниченко, І. М. Войтов, Я. С. Паламарчук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2019. – № 68. – С. 125–134.
8. Яновська В. П. Сучасні стратегії розвитку

залізничного транспорту України / В. П. Яновська, Н. В. Гарматюк // Збірник наукових праць ДУІТ. Сер.: Економіка і управління. – 2018. – Вип. 42 (2). – С. 55–65.

9. Обсяг перевезених вантажів за видами транспорту [Електронний ресурс] // Державна служба Державна служба статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.

10. Консолідована фінансова звітність Акціонерного товариства «Українська залізниця» [Електронний ресурс] // АТ «Укрзалізниця». – Режим доступу: <https://www.uz.gov.ua/>. – Назва з екрану.

References

1. Dykan, V.L. (2017) Industrialno-innovatsiyni tsentry yak osnova tekhnolohichnoho rozvytku ukrainykh zaliznyts. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (58), 7-9.

2. Dykan, V.L., & Solomnikov, I.V. (2017). Inzhynirynho-marketynhovyy tsentr innovatsiynikh tekhnolohiy yak osnova aktyvizatsiyi innovatsiyno-investytsiynoho potentsialu pidpryyemstv zaliznychnoho transportu. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (57), 9-20.

3. Eitutis, H.D., & Bozhok, A.R. (2019). Restrukturyzatsiia zaliznychnoho transportu Ukrainy na osnovi rehionalno-haluzevoi modeli upravlinnia. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (68), 85-93.

4. Kalycheva, N.Ye. (2019). Zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpryyemstv zaliznychnoho transportu (metodolohichni aspekty). Kharkiv: UkrDUZT.

5. Korin, M.V. (2019). Rozvytok infrastruktury zaliznychnoho transportu v umovakh transkordonnoho spivrobitnytstva. Kharkiv: UkrDUZT.

6. Ovchynnikova, V.A., & Toropova, V.I. (2019). Rozvytok pidpryyemstv zaliznychnoho transportu Ukrainy v umovakh tsyfrovizatsiyi. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (68), 175-181.

7. Tokmakova, I.V., Cherednichenko, O.Yu., Voitov, I.M., & Palamarchuk, Ya.S. (2019). Tsyfrova transformatsiya zaliznychnoho transportu yak faktor yoho innovatsiynoho rozvytku. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, vol. 68, 125-134.

8. Yanovska, V. P., & Harmatiuk, N. V. (2018). Suchasni stratehii rozvytku zaliznychnoho transportu Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats DUIT. Ser.: Ekonomika i upravlinnia, 42(2), 55–65.

9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2021). Obsiah perevezennykh vantazhiv za vydamy transportu. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 28 February 2021).

10. Ofitsiynyy veb sayt Aktsionernoho tovarystva «Ukrzaliznytsia» (2021). Konsolidovana finansova zvitnist Aktsionernoho tovarystva «Ukrainska zaliznytsia». Retrieved from <https://www.uz.gov.ua/> (accessed 28 February 2021).

ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ ЦИФРОВЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В ОТРАСЛИ

А. В. Обруч, к. э. н., Украинский государственный университет железнодорожного транспорта

Методология исследования. В процессе исследования проблематики обеспечения развития предприятий железнодорожного транспорта в условиях реализации цифровых преобразований в отрасли были использованы следующие методы: сравнительный анализ – для исследования тенденций развития предприятий железнодорожного транспорта и установления проблем их функционирования; систематизация и классификация – для упорядочения инструментов развития предприятий отрасли; системный подход – для формирования когерентного подхода к обеспечению развития предприятий железнодорожного транспорта в условиях реализации цифровых преобразований в отрасли.

Результаты. В статье исследованы современное состояние и тенденции развития предприятий железнодорожного транспорта, что позволило указать на критическое сокращение их экономического потенциала и постепенную потерю технической способности полноценно удовлетворять требования потребителей к транспортным услугам. Доказано, что такого рода тенденции свидетельствуют о комплексном характере проблем развития предприятий железнодорожного транспорта, разбалансированности действующей системы управления отраслью и ее неспособности обеспечить стабилизацию деятельности отечественных предприятий железнодорожного транспорта. Обоснована целесообразность усовершенствования подхода и инструментария обеспечения развития предприятий железнодорожного транспорта с учетом возможностей цифровизации.

Новизна. Разработан когерентный подход к обеспечению развития предприятий железнодорожного транспорта, в основу которого положен спектр мультипликативных свойств цифровизации, реализуемых благодаря интеграции дополненной реальной и виртуальной

бизнес-среды развития предприятий отрасли и применения цифровых инструментов трансформации их бизнес-модели и модернизации услуг, бизнес-процессов и компетенций персонала.

Практическая значимость. Использование когерентного подхода в деятельности предприятий железнодорожного транспорта будет способствовать основательному выбору и сочетанию традиционных и цифровых инструментов обеспечения их устойчивого развития, что позволит нивелировать дисбалансы функционирования предприятий железнодорожной отрасли и достичь стратегических ориентиров их устойчивого роста в долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: предприятия железнодорожного транспорта, цифровая модернизация, цифровая трансформация, когерентный подход, дополненная реальная и виртуальная среда.

ENSURING THE DEVELOPMENT OF RAILWAY TRANSPORT ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATIONS IN THE INDUSTRY

H. V. Obruch, Ph. D (Econ.), Ukrainian State University of Railway Transport

Methods. In the process of studying the problems of ensuring the development of railway transport enterprises in the context of digital transformations in the industry, the following methods were used: comparative analysis – to study trends in the development of railway transport enterprises and establish problems of their functioning; systematization and classification – to streamline the tools for the development of industry enterprises; systems approach – to form a coherent approach to ensuring the development of railway transport enterprises in the context of digital transformations in the industry.

Results. The article examines the current state and development trends of railway transport enterprises, which allowed us to point out the critical reduction of their economic potential and the gradual loss of technical ability to fully meet the requirements of consumers for transport services. It is proved that such trends indicate the complex nature of the problems of development of railway transport enterprises, the imbalance of the current industry management system and its inability to ensure the stabilization of the activities of domestic railway transport enterprises. There is justified the expediency of improving the approach and tools for ensuring the development of railway transport enterprises, taking into account the potential of digitalization.

Novelty. A coherent approach to ensuring the development of railway transport enterprises has been developed, which is based on the range of multiplicative properties of digitalization, implemented through the integration of an augmented real and virtual business environment for the development of industry enterprises and the use of digital tools for transforming their business model and modernizing services, business processes and personnel competencies.

Practical value. The use of a coherent approach in the activities of railway transport enterprises will contribute to a thorough selection and combination of traditional and digital tools for ensuring their sustainable development, which will help to level the imbalances in the functioning of railway industry enterprises and achieve strategic guidelines for their sustainable growth in the long term.

Keywords: railway transport enterprises, digital modernization, digital transformation, coherent approach, augmented real and virtual environment.

Надійшла до редакції 11.03.21 р.

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ БЕНЧМАРКІНГУ

*Л. І. Юрчишина, старший викладач, В. А. Тарасенко, асистент,
НТУ «Дніпровська політехніка», urcisinaludmila@gmail.com,
orcid.org/0000-0093-4633-1115*

Методологія дослідження. Теоретико-методологічною базою дослідження стали фундаментальні роботи вітчизняних і зарубіжних науковців з питань підвищення конкурентоздатності туристичних підприємств на засадах бенчмаркінгу. З метою досягнення поставленої мети у статті використано загальнонаукові та спеціальні методи: абстракції – при визначенні сутності категорії «бенчмаркінг»; наукового узагальнення, порівняння – при встановленні єдності сучасних концепцій бенчмаркінгу; логічного аналізу – при формуванні конкурентних переваг туристичного підприємства.

Результати. Виявлено, що стратегічні зміни, які виступають запорукою створення майбутніх конкурентних переваг, є результатом забезпечення тривалого розвитку туристичного підприємства у відповідних конкурентних умовах господарювання. Показано дієвість та актуальність застосування бенчмаркінгу туристичними підприємствами на сучасному етапі їх розвитку, розроблено основні критерії оцінки конкурентоспроможності туристичних підприємств.

Встановлено, що використання та особливості застосування бенчмаркінгу як методу управління конкурентоспроможністю туристичного підприємства є необхідною умовою реалізації стратегії його розвитку. На основі аналізу концепцій бенчмаркінгу при формуванні конкурентних переваг виявлено, що бенчмаркінг зарекомендував себе як один із найбільш ефективних сучасних інструментів управління і став невід’ємною частиною підвищення рівня конкурентоспроможності туристичних підприємств.

Новизна. Враховуючи специфіку сфери діяльності туристичних підприємств, узагальнюючи сильні й слабкі сторони та особливості застосування бенчмаркінгу, встановлено, що він дозволяє досліджувати не тільки і не стільки прямих конкурентів, скільки спрямований на вирішення конкретної проблеми будь-якими суб’єктами господарювання, на взаємодію з конкурентами, тобто на побудову відносини на засадах відкритості й обміну інформацією.

Практична значущість. Запропоновано керівникам туристичних фірм вивчати й аналізувати бенчмаркінг як інструмент формування конкурентоспроможності, суть якого зводиться до вивчення кращої практики вирішення проблеми, що існує на підприємстві і використання такого або схожого способу її подолання, щоб упевнено управляти економічними процесами на фірмі.

Ключові слова: туристичне підприємство, бенчмаркінг, конкурентоспроможність, стратегія розвитку, конкурентні переваги, туристичні послуги, ринок.

Постановка проблеми. Туристична діяльність є важливою складовою економічної сфери будь-якої країни, забезпечуючи при цьому не лише отримання необхідних економічних результатів, а й підвищення соціальних показників розвитку держави, зокрема,

рівня соціальної відповідальності господарюючих суб’єктів та бізнесових структур туристичної сфери, рівня зайнятості населення, рівня використання наявного ресурсного потенціалу, рівня конкурентоспроможності туристичної сфери за наявної конкуренції при виході на міжнародні ринки тощо.

Туристичну діяльність на сучасному етапі розвитку можна характеризувати достатнім рівнем мобільності, наявністю можливостей швидкої переорієнтації туристичної діяльності, відзначити також слід динамічність і гнучкість в ухваленні управлінських дій.

Підприємства туризму мають всі передумови оперативно реагувати на організаційні та економічні зміни, пристосовуватись до мінливих факторів ринкової кон'юнктури, задовольняти запити існуючих та потенційних споживачів на туристичні продукти. Однак одночасно наявними є й такі фактори (характерні як для малого, так і для середнього й великого бізнесу), що послаблюють конкурентні позиції туристичних фірм. До таких, в першу чергу, відносять обмеженість у фінансових ресурсах та інвестиціях, значну залежність від змін ринкової кон'юнктури, високу чутливість до несприятливих змін в економічному блоці, який є в механізмі управління підприємством найбільш вагомим, наявність вірогідності швидкого банкрутства через конкуренцію на ринку, а також відсутність або невисокий рівень державної підтримки (особливо при формуванні підприємницьких структур в умовах децентралізації) тощо.

Туризм є найбільш розвинутим та одним з найдинамічніших секторів світової економіки. За швидкі темпи росту він визнаний економічним феноменом ХХ століття.

Динамізм сучасного економічного розвитку України та активізація сфери туристичних послуг зумовлюють необхідність розробки та впровадження системи заходів для підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств, як обов'язкової складової стратегії розвитку туризму в цілому. Мова йде про формування нових процесів всередині організації, що не належать до основних або допоміжних, здійснюючи які співробітники компанії створюють більш досконалі способи ведення бізнесу, що дозволяють повніше задовольняти запити зовнішніх і внутрішніх споживачів, ефективніше використовувати ресурси, посилюючи власну конкурентоспроможність. Одним з ефективних і визнаних останнім часом інструментів вдосконалення конкурентних переваг є бенчмаркінг.

Науково-теоретичні питання використання бенчмаркінгу розглядаються переважно в загальному аспекті без урахування специфічних умов діяльності туристичних підприємств. Об'єктивна необхідність адаптації теоретичних основ до формування практичних навиків використання бенчмаркінгу в туризмі зумовили вибір теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження сутності методу бенчмаркінгу та його потенціалу до підвищення рівня стійкості підприємств висвітлено у наукових працях вітчизняних і закордонних учених, серед яких: А. В. Балабанець [2], на думку якого, бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства відіграє важливу роль, визначаючи невід'ємну маркетингову компетенцію компанії для забезпечення стійких конкурентних переваг підприємства, Бихова О. [3, с.16], яка розглядає особливості використання бенчмаркінгу в системі управління банку, Гришова І. [5, с.361], вивчаючи особливості підвищення ефективності управління у сфері охорони навколишнього середовища пропонує визначення бенчмаркінгу як технологію вивчення і впровадження кращих методів ведення ділових операцій, що допомагає відносно швидко і з меншими витратами вдосконалювати бізнес-процеси, Костюка М. [8, с.9], розглядає використання бенчмаркінгу для підвищення ефективності роботи освітніх закладів, Панчишин Т. [13, с.85], досліджує особливості застосування методології бенчмаркінгу в публічному управлінні. Значний внесок у вивчення поняття «бенчмаркінг» та впровадження його в наукову практику щодо підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств зробили Л. І. Гонтаржевська [4, с.78] і С. П. Гаврилук [7, с.55].

Водночас механізми й інструменти використання бенчмаркінгу туристичними підприємствами у країнах зі слаборозвинутою економікою (таких як Україна) залишаються недостатньо вивченими.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є поглиблення теоретичних аспектів бенчмаркінгу та обґрунтування науково-методичних положень щодо доцільності його використання в конкурентній діяльності туристичних підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі конкуренція носить глобальний характер, і основною метою більшості компаній стає досягнення кращих світових стандартів. У цих умовах однією з найефективніших форм управління суб'єктом будь-якого бізнесу на даному етапі розвитку конкурентної економіки вважають бенчмаркінг. Бенчмаркінг використовується провідними країнами світу і за останні десятиріччя став займати лідерські позиції в управлінні підприємством. Але в нашій країні до даного методу відносяться з певною засторогою, так як під цим поняттям розуміють аналог економічному терміну «промислова розвідка».

Бенчмаркінг (від англ benchmark – приклад для наслідування, копіювання) є окремим напрямком у комплексі наук, що вивчають конкуренцію та конкурентоспроможність. Останнім часом йому приділяється багато уваги у вітчизняній та зарубіжній літературі. Суть бенчмаркінга зводиться до вивчення кращої практики вирішення проблеми, що існує на підприємстві, і використання такого або схожого способу її подолання. Виходячи з цього, методика бенчмаркінга включає такі основні етапи: аналіз власних бізнес-процесів; аналіз бізнес-процесів обраних компаній; порівняльний аналіз результатів; виявлення кращих результатів та їх причин; впровадження необхідних кроків для досягнення кращого рівня. Жоден з цих кроків не є революційним, бо суть бенчмаркінга полягає в створенні постійно діючого механізму копіювання й адаптації досягнень інших у власній фірмі. Бенчмаркінг зводить у єдину систему розробку стратегії, галузевий аналіз і аналіз конкурентів. Фактично, це альтернативний метод стратегічного планування не від досягнутого, а по показниках конкурентів. Цей підхід вперше було застосовано компанією «Ксерокс» (Хегох), яка в 70-х роках ХХ ст. здійснила перший проєкт порівняльного аналізу підприємств.

Бенчмаркінг може ґрунтуватися на відкритій інформації або наближатися, по суті, до промислового шпигунства. Якщо робота ведеться за відкритою інформацією, то в ній повинна бути задіяна досить велика кількість співробітників, тому що необхідно оброб-

ляти безліч джерел: відкриті звіти закордонних і вітчизняних компаній, галузеву пресу, Інтернет-ресурси, інформацію з виставок і семінарів. Промислове шпигунство, тобто одержання закритої інформації, найчастіше реалізується через неформальне дружнє спілкування, у ході якого «шпигун» одержує необхідну йому інформацію. Як показує практика, прийоми бенчмаркінга часто знаходяться на межі законної та етичної поведінки. До таких «прикордонних» прийомів можна віднести: удавану покупку, співробітництво з постачальниками і покупцями конкурентів, інженерний аналіз, переманювання фахівців тощо. В Україні бенчмаркінг найчастіше має вигляд неформального обміну інформацією на рівні керівництва в процесі ділового спілкування з партнерами.

На сьогодні, як вже зазначалося, у наукових роботах сформульовано значну кількість різних концепцій до розгляду сутності бенчмаркінгу. Його особливості вивчаються в різних наукових дослідженнях для підвищення ефективності функціонування не лише підприємств, але і окремих сфер економіки і навіть регіонів.

Наприклад, Бихова О. М. розглядає особливості використання бенчмаркінгу в системі управління банку і зазначає, що бенчмаркінг можна розглядати як процес зіставлення продукту (послуги) та бізнес-процесів банку з продуктами (послугами) та бізнес-процесами банків-лідерів, кращих кредитних установ, партнерів з метою запозичення кращого досвіду в різних сферах діяльності та його адаптації для отримання конкурентних переваг на ринку банківських послуг [3, с.16].

У свою чергу Панчишин Т. В. досліджує особливості застосування методології бенчмаркінгу в публічному управлінні. Вчений констатує, що бенчмаркінг у публічному управлінні – це комплекс дій для порівняльного аналізу показників розвитку територій, встановлення та оцінювання основних факторів, що впливають на ефективність управлінських рішень, з метою виявлення резервів підвищення рівня економічного та соціального розвитку територій [13, с.85].

Костюк М. К. розглядає потенціал використання бенчмаркінгу в освітній сфері

для підвищення ефективності роботи освітніх закладів. Автор, досліджуючи особливості використання цієї концепції, констатує, що бенчмаркінг – це постійний процес вивчення та оцінки товарів, послуг, а також досвіду виробництва найсерйозніших конкурентів або тих компаній, які є визнаними лідерами у їхньому сегменті [8, с.9].

Глушко О. та Гришова І. Ю., вивчаючи особливості підвищення ефективності управління у сфері охорони навколишнього середовища, пропонують таке визначення: бенчмаркінг – технологія вивчення і впровад-

ження кращих методів ведення ділових операцій, що допомагає відносно швидко і з меншими витратами вдосконалювати бізнес-процеси, що значно полегшує формулювання завдань комерційногосподарської діяльності підприємства, пошук слабких місць, а також дає змогу ефективно використовувати у своїй діяльності досвід та практичні результати партнерів і конкурентів [5, с.361].

У таблиці 1 наведено наукові концепції визначення сутності бенчмаркінгу як економічної категорії, що зустрічаються у науковій літературі.

Таблиця 1.

Наукові концепції дослідження сутності бенчмаркінгу

№ п.п.	Концепція	Джерело
1.	Бенчмаркінг як напрямок сучасної економіки є злиттям методів і технологій менеджменту і маркетингу і є одним з фундаментальних бізнес-процесів сучасної компанії, що дозволяють системно підходити до виявлення ключових орієнтирів її розвитку і сприяють підвищенню ефективності корпоративного менеджменту [6, с.324].	Гераськіна І. Н. Бенчмаркінг в системі сучасного менеджменту / І. Н. Гераськіна // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Экономика и экономические науки. – 2008. – С. 324–327.
2.	Бенчмаркетинг – це метод управління ефективністю різних сфер діяльності (виробництва, збуту, логістики, фінансів, кадрової політики й ін.), заснований на порівняльному аналізі роботи компанії з кращими представниками галузі (або інших галузей), який полягає в оцінці власної і галузевої ефективності, ідентифікації та вивченні роботи галузевих лідерів і впровадження найкращих галузевих досягнень у свою діяльність [7, с.253].	Гончарук А. Г. Бенчмаркетинг як метод управління ефективністю підприємства / А. Г. Гончарук // Труды Одесского политехнического университета. – 2007. – Вып. 1 (27). – С. 53–257.
3.	Бенчмаркінг – це збір і аналіз інформації про діяльність кращих підприємств, партнерів і конкурентів, про використовувані ними методи управління [9, с.80].	Курдюмова І. М. Роль оцінки (бенчмаркінга) в організації взаємодії потреби і виробника нових в освіті. / І. М. Курдюмова // Проблемы современного образования. – 2011. – № 5. – С. 79–88.
4.	Бенчмаркінг, з одного боку, передбачає аналіз і порівняння своїх показників з показниками інших підприємств (конкурентів, підприємств-лідерів), а з іншого – вивчення й впровадження успішного досвіду інших на своєму підприємстві [10, с.46].	Левандовська Ю. О. Бенчмаркінг як засіб підвищення конкурентоспроможності морських терміналів України / Ю. О. Левандовська, О. К. Афанасьєва // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – 2014. – № 3 (48). – С. 39–46.
5.	Бенчмаркінг – це метод отримання конкурентних переваг або інструмент підвищення конкурентоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності за рахунок систематичного, безперервного пошуку, вивчення та адаптації до власних умов найкращих методів здійснення бізнес-процесів, за допомогою чого задовольняються потреби ринку	Морщенок Т. С. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємницьких структур / Т. С. Морщенок // Економіка і суспільство. – 2017. – Випуск 9. – С. 533–540.

	та підвищується ефективність діяльності підприємства, що сприяє стабільному розвитку бізнесу в умовах нестійкого зовнішнього середовища [11, с.537].	
6	Бенчмаркінг – систематичний процес, спрямований на оцінку альтернатив, реалізацію стратегій і вдосконалення характеристик діяльності на основі вивчення успішних стратегій зовнішніх організацій-партнерів [14, с.52].	Педак І. С. Бенчмаркінг як механізм порівняльного аналізу та запорука майбутнього регіонів / І. С. Педак // Учені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. – Серія: Державне управління. – 2017. – № 1. – Том 28 (67). – С. 52–56.
7	Бенчмаркінг – це систематична діяльність підприємства, яка передбачає вивчення та використання передового досвіду підприємств визначеної галузі для поліпшення діяльності даного підприємства та завоювання ним бажаної конкурентної позиції на ринку [15, с.154].	Христенко О. В., Манжос С. А. Застосування бенчмаркінгу в системі управління підприємством / О. В. Христенко, С. А. Манжос // Фінансовий простір. – 2018. – № 1 (29). – С. 153–158.

Отже, наведені у таблиці 1 концепції розгляду бенчмаркінгу підтверджують наявність різних підходів до розгляду цього явища. Аналіз наведених трактувань свідчить також, що загалом сутність бенчмаркінгу пов'язана з процесами аналізу та залучення досвіду для підвищення ефективності управління.

Однак цілком зрозуміло, що сама сутність бенчмаркінгу є досить дискусійним питанням серед вчених. Його пропонують розглядати з різних аспектів: як технологію, як метод, як процес, як систему. Безумовно, всі запропоновані концепції є раціональними і будуть розкривати окремі аспекти бенчмаркінгу.

Як зазначає А. В. Балабанець, найвищого рівня конкурентоспроможності досягають тільки ті підприємства, що застосовують багатофункціональний підхід до безперервного власного вдосконалення та генерують всі можливі зусилля для пошуку найбільш вдалих маркетингових технологій [2]. Одним із найпопулярніших і найефективніших способів пошуку найкращих практик здійснення маркетингу є бенчмаркінг. Деякі вчені слушно заявляють, що «користь від проведення бенчмаркінгу полягає в тому, що завдяки йому вдається краще управляти маркетинговими і виробничими функціями на підприємстві завдяки дослідженням та впровадженню найкращих технологій і методів інших підприємств» [1]. Це приводить до високої прибутковості бізнесу, високої рентабельності, створення якісної конкуренції та

задоволення потреб ринку.

Таким чином, бенчмаркінг є важливим інструментом реалізації маркетингових відносин з власними конкурентами, застосування якого приводить до зміни конкурентоспроможності на міжгалузевому рівні. В терміні «конкурентоспроможність» простежується нова складова – взаємодія. У сучасному бізнесі саме маркетингова взаємодія між підприємствами-конкурентами, а не їхнє суперництво допомагає досягнути найвищої маркетингової ефективності та одержати стійкі конкурентні переваги.

В Україні за сучасних умов набувають актуальності процеси управління конкурентоспроможністю підприємства, які мають здійснюватись на основі вивчення, аналізу і використання досвіду лідерів цього важливого напрямку маркетингового менеджменту підприємств. Тому постійний пошук та впровадження передового досвіду і найкращих інновацій вітчизняними підприємствами передбачає необхідність узагальнити процес бенчмаркінгу з наукової точки зору як інструмент, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність та вдосконалити маркетингову взаємодію підприємств.

Узагальнення і систематизація сучасних поглядів на визначення сутності бенчмаркінгу як інструменту підвищення конкурентоспроможності стратегічного планування дозволяє сфокусувати увагу на існуванні різних підходів до характеристики природи цього явища, серед яких слід виділити компетенційний підхід, представники якого

визначають вирішальний вплив виявлених нових маркетингових знань, умінь і навичок на процес ініціювання конкурентних переваг. Так, Х. Дж. Харрінгтон та Дж. С. Харрінгтон вважають, що бенчмаркінг – це безперестанний процес, який вивчає, оцінює та відкриває все найкраще в інших підприємствах з метою використання знань у діяльності власного підприємства [16, с.37].

З точки зору підходу до компетенції А. П. Наливайко вирізняє типову особливість бенчмаркінгу – логічний аналіз рівня володіння ключовими факторами успіху і порівняння його з такими самими показниками у конкурентів чи лідерів галузі, у яких майстерність володіння ключовими факторами успіху знаходиться на найвищому рівні [12, с.71].

При цьому, на думку А. В. Балабанця, бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства відіграє одну з найважливіших ролей, визначаючи невід’ємну маркетингову компетенцію компанії. Сам термін «ключова маркетингова компетенція» вчений трактує як загальну характеристику маркетингових знань, умінь, навичок та можливостей щодо їхнього цільового застосування задля формування найбільшої цінності для споживачів і забезпечення стійких конкурентних переваг підприємства [2].

Сьогодні для багатьох підприємств сфери послуг конкуренція має глобальний характер, тож не випадково основною метою більшості з них є досягнення світових стандартів якості туристичних послуг. У таких умовах конкурентно-інтеграційний бенчмаркінг може слугувати одним із кращих методів для того, щоб цілі компанії відповідали вимогам світового туристичного ринку, а сформований на цій основі імідж українських туристичних підприємств не поступався світовим лідерам туризму. Ця сучасна технологія менеджменту, що базується на використанні досвіду кращих туристичних компаній, може бути застосована туристичними підприємствами з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

«Бенчмаркінг – це метод отримання конкурентних переваг та підвищення конкурентоспроможності суб’єкта підприємництва завдяки пошуку, вивченню та адаптації до власних умов найкращих методів здійснення

бізнес-процесів незалежно від сфери їх застосування, за допомогою чого задовольняються потреби ринку» [2]. Актуальність бенчмаркінгу як методу вдосконалення бізнесу, способу отримання стійких конкурентних позицій на ринку, формування позитивного іміджу базується на багаторічному досвіді успішного розвитку найбільших туристичних компаній і корпорацій у світовій економіці.

В умовах зростаючої конкуренції туристичному підприємству необхідно здійснювати постійний моніторинг позицій на ринку, вивчати сильні та слабкі сторони господарської діяльності, своєчасно пристосовуватись до змін ринкових ситуацій, що вимагає розробки об’єктивної методики оцінки його конкурентних позицій.

Передумовою підтримки стійких позицій підприємств в умовах ринкової економіки є наявність постійних конкурентних переваг. На нашу думку «ідеальне» туристичне підприємство може відповідати наступній характеристиці: бути найбільш конкурентоспроможним на ринку, лідером у даній галузі; не тільки постійно впроваджувати запозичені інновації, а й їх створювати; туристичне підприємство має великий досвід роботи у даній галузі; ідеме ім’я фірми – запорука стабільного успіху; реклама формує імідж постійно. Одним з найважливіших аспектів є ціна турпродукту. Туристичне підприємство створює оптимальний рівень цін на послуги для споживачів з різним рівнем доходів (гнучкі ціни), враховуючи циклічність розвитку економіки.

Основний зміст бенчмаркінгу підприємств туризму повинен полягати у виявленні еталонних підприємств, які досягли значних успіхів у будь-яких функціональних галузях, і насамперед на ринку туристичних послуг, ретельному вивченні їх бізнес-процесів та адаптації отриманих результатів до умов власного підприємства. Бенчмаркінг передбачає активну взаємодію партнерів, які обмінюються інформацією про бізнес-процеси. Успішно реалізовані проекти з бенчмаркінгу сприяють виникненню соціальних зв’язків між фахівцями різних підприємств і створюють основу для комерційних проектів, просування турпродукту, розробки нових турів та послуг, формуванню іміджу всіх партнерів.

На інституціональному етапі розвитку бенчмаркінга отримання конкурентних переваг має стати новою діловою стратегією підприємства, заснованою на співпраці та взаємодії. Клієнта (туриста) необхідно перетворити на партнера по бізнесу, а досягнення більш успішних конкурентів і організацій-лідерів з різних галузей, головним чином – міжнародного передового туристичного досвіду, вивчати на основі конкурентно-інтеграційного бенчмаркінгу, який досягає своєї мети - ефективного добровільного обміну кращим досвідом між різними суб'єктами господарської діяльності. При цьому під конкурентно-інтеграційним бенчмаркінгом слід розуміти аналіз діяльності конкурентів, заснований на взаємодії та співробітництві, з

метою узагальнення і формування якісно нових бізнес-процесів на базі досвіду провідних міжнародних організацій сфери туризму для поліпшення конкурентних переваг на міжнародному рівні. Тим самим у поняття конкурентно-інтеграційного бенчмаркінгу включено новий елемент – взаємодія, що дозволяє підвищити власні результати діяльності, спираючись на вже досягнуті результати конкурентів.

Відкритий і добровільний обмін інформацією між конкурентами на основі конкурентно-інтеграційного бенчмаркінгу можливий у рамках професійних об'єднань, асоціацій, маркетингових альянсів. У загальному вигляді процес бенчмаркінгу в маркетинговому альянсі представлено на рис. 1.

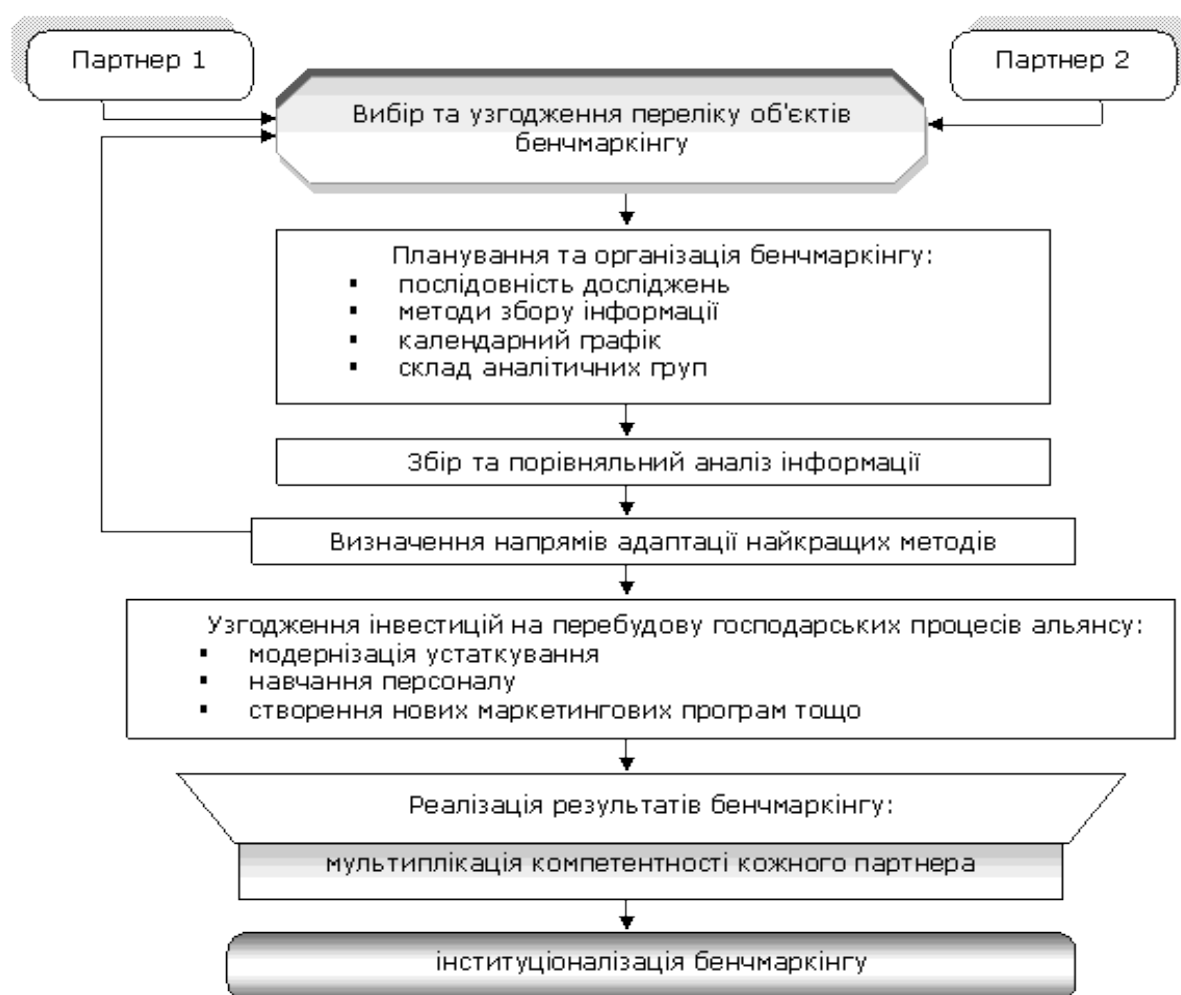

Рис. 1. Модель процесу бенчмаркінгу в маркетинговому альянсі [1]

Нині в туристичній галузі України достатньо різних альянсів, об'єднань та асоціацій, покликаних підтримувати і сприяти розвитку туристичної інфраструктури. При

цьому діяльність цих маркетингових альянсів у сфері туризму поки що обмежується лише внесенням змін та вдосконаленням галузевої законодавчої бази. Найчастіше, роз-

глядаючи проблеми туризму в локально-спеціалізованих рамках, більшість об'єднань обмежується лише лобіюванням власних інтересів.

На жаль, можливості бенчмаркінгу як методології мультиплікації знань у рамках маркетингових альянсів досі не отримали широкого визнання як у туристичній галузі, так і в економіці України загалом. Сьогодні небагато вітчизняних підприємств, особливо у сфері послуг, бажають розкривати секрети свого успіху. Тут спрацьовує наша національна звичка у всьому бачити так звану комерційну таємницю. Проте саме бенчмаркінговий підхід дає організації можливість запозичити кращий досвід інших компаній, уникаючи «винаходу колеса». Дотримання цієї концепції дозволить підвищити імідж не тільки українських підприємств туризму, а й України у цілому.

Грамотне проведення маркетингової діяльності на рівні держави не тільки формує позитивний імідж держави в зовнішньому середовищі, а й сприяє залученню туристів. Зокрема підприємствам туристичного бізнесу набагато легше формувати власну маркетингову політику, спираючись на добре налагоджену брендінгову концепцію туристичної дестинації. Підприємства туристичної індустрії в такому випадку стають частиною вже сформованого бренду і спрямовують свої зусилля на те, щоб підкреслити власну індивідуальність не виходячи за рамки концепції, сформованої на вищому рівні.

Як бачимо, в сучасних умовах поняття бенчмаркінг стало більш багатограним і змістовним. У ньому знаходить відображення безліч аспектів діяльності компанії, яка має намір поліпшити свій бізнес, спираючись на творче сприйняття вдалого досвіду інших фірм. Бенчмаркінг є найчастіше систематичною діяльністю, що має на меті пошук,

оцінку шляхів вирішення поставлених завдань, навчання на найкращих прикладах, причому це ніколи не прив'язується до розміру, галузі бізнесу або географічного положення.

Конкурентоспроможність туристичного підприємства – узагальнююча характеристика стійкості підприємства, що обумовлюється ефективністю використання наявного ресурсного потенціалу, здатністю надавати привабливі за ціновими і неціновими характеристиками туристичні послуги, можливістю адаптуватися до змін динамічного конкурентного середовища. Пріоритетним для забезпечення конкурентоспроможності туристичних підприємств є наявність, використання та утримання протягом тривалого періоду постійних конкурентних переваг, які мають характерні риси. Найбільш повному використанню цих переваг сприяє розробка обґрунтованої конкурентної стратегії, основою якої є конкурентний бенчмаркінг [4, с.53].

Конкурентний бенчмаркінг дає змогу провести аналіз роботи власного підприємства з роботою конкурентів та завдяки цьому виділити сильні та слабкі сторони власної стратегії. Об'єктами конкурентного бенчмаркінгу є системи і процедури конкуруючих підприємств, а метою – постійний розвиток і вдосконалення роботи власного підприємства на базі умінь і навичок конкурента. Таким чином, застосовуючи досвід конкурента, власна туристична фірма повинна не лише досягнути подібного успіху, а й перевищити його, завдяки пошуку та впровадженню нових ефективних і діючих інновацій.

Враховуючи специфічні особливості конкурентоспроможності туристичних підприємств та предмету їх діяльності, пропонується виділити наступні критерії оцінки їх конкурентоспроможності (табл.2).

Таблиця 2

Оцінка конкурентоспроможності туристичного підприємства

Критерії оцінки	Характеристика оціночних критеріїв		
	задовільно	добре	Відмінно
1. Унікальність	Традиційність	Запозичення інновацій	Створення інновацій на ринку туристичних послуг

2. Складність для дублювання конкурентами	Є можливість для за- позичення досвіду і створення туристич- них фірм	Обмежені можли- вості для дублю- вання	Неможливість дуб- лювання основних сегментів діяльності фірми
3. Імідж	Відома в регіоні	Відома в Україні	Всесвітньо відома
4. Розмір ринкової частки	Низький. Вузький сегмент ринку	Середній	Високий. Фірма є лі- дером в даній галузі, більше 50%
5. Транспортне обслу- говування	Використання пев- них видів транс- порту	Використання всіх видів транспорту рі- зних класів, найчас- тіше середн. класу	Використання всіх видів транспорту рі- зних класів, найчас- тіше класу люкс
6. Тривалість обслуго- вування	Тривале	До 1 години	До 30 хв. Оплата за оформлення на місці
7. Економічна страте- гія	Ціна без гарантій, план діяльності на 6 місяців	Бізнес-планування на рік	Проводиться моніто- ринг, бізнес-план складається на 3–5 років
8. Рекламна стратегія	Реклама окремих видів послуг	Охоплення рекла- ми всіх видів послуг в короткостроко- вому період	Охоплення реклами всього спектру пос- луг на догострокову перспективу
9. Кваліфікація та вміння персоналу	Середній рівень кваліфікації	Високий рівень кваліфікації з дотри- манням дисципліни праці	Високий рівень кваліфікації із застосу- ванням творчого під- ходу при вирішенні всіх завдань
10. Досвід роботи	До 5 років	Від 5 до 10 років	Більше 10 років
11. Впровадження інновацій	Створення web-сто- рінки, знижки, пос- тійні акції	Повний доступ до даних туристичної фірми в Інтернеті, можливість замов- лення послуг та оп- лати	–Створення діалого- вої інтернет-сторін- ки для залучення гро- мадян до планування діяльності фірми; –Акція «Запропонуй свої варіанти для по- кращення діяльності туристичної фірми»; –Молодіжні проекти

Тому справедливим буде ствердження, що конкурентоспроможність туристичного продукту можна трактувати як рівень його відповідності умовам певного сегменту ринку туристичних послуг за економічними, технічними та іншими характеристиками. Це ті властивості, які відрізняють його від тур-продуктів конкурента за ступенем відповідності конкретній суспільній потребі й за витратами щодо її задоволення.

Отже, на нашу думку, одним із ключових інструментів підвищення конкурентоспроможності туристичного підприємства є бенчмаркінг. Бенчмаркінг як інструмент грамотної політики розвитку підприємства здатний кардинально вплинути на діяльність підприємства, її ефективність, та створити конкурентні переваги для туристичного підприємства. Він зарекомендував себе як один з найбільш ефективних сучасних інструментів

управління і став невід'ємною частиною підвищення рівня конкурентоспроможності туристичних підприємств.

Висновки. Динамізм сучасного економічного розвитку України та активізація сфери туристичних послуг зумовлюють необхідність розробки та впровадження системи заходів для підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств, як обов'язкової складової стратегії розвитку туризму в цілому. Одним з ефективних і визначних останнім часом інструментів вдосконалення конкурентних переваг є бенчмаркінг.

У статті проаналізовано теоретичні наукові підходи до визначення сутності категорії «бенчмаркінг». Зокрема, з'ясовано, що існує значна кількість концепцій розгляду цієї дефініції. Також встановлено універсальну природу даного поняття, оскільки бенчмаркінгу на сьогодні вже використовується у роботі не лише підприємств, але і при організації управління окремими сферами, територіями і т. д.

Узагальнюючи сильні і слабкі сторони та особливості застосування бенчмаркінга, слід відмітити, що він пропонує досліджувати не тільки і не стільки прямих конкурентів, скільки вирішення конкретної проблеми будь-якими суб'єктами господарювання, і співробітничати з конкурентами, тобто будувати відносини на засадах відкритості і обміну інформацією. Перевагами організованого процесу бенчмаркінга, на відміну від несистематичного сприйняття інформації про кращі досягнення, є цілеспрямованість пошуку, накопичення інформації. В такому випадку навіть дані з відкритих джерел набувають великої цінності за рахунок широти обхвату, накопичення, систематизації та аналізу. Ще однією перевагою є обізнаність широкого кола працівників зі станом справ у туристичній галузі і кращими зразками роботи інших суб'єктів господарювання, збереження знання про ринок після зміни керівництва та/або частини працівників. Але, попри це, бенчмаркінг не дає можливості кількісно оцінити рівень конкурентоспроможності туристичних підприємств-конкурентів – він спрямований на діагностику «вузьких місць» та їх усунення.

Література

1. Аренков И. А. Бенчмаркинг и маркетинговые исследования в разработке стратегий маркетинга [Электронный ресурс]. / И. А. Аренков, Е. Г. Багиев. – Режим доступа: <http://www.marketing.spb.ru/read/m12/5.htm>.
2. Балабанець А. В. Ключова маркетингова компетенція підприємств як об'єкт бенчмаркінгового дослідження [Електронний ресурс]. / А. В. Балабанець. – Режим доступу : [http://ecrimea.crimea.edu/arhiv/2012/econ_4_2012/083 balab.pdf](http://ecrimea.crimea.edu/arhiv/2012/econ_4_2012/083%20balab.pdf).
3. Бихова О. М. Класифікація видів бенчмаркінгу в системі управління банками / О. М. Бихова // Економіка розвитку. – 2014. – № 3 (71). – С. 15–18.
4. Гонтаржевська Л. І. Ринок туристичних послуг в Україні / Л. І. Гонтаржевська. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.
5. Глушко О. В. Ефективний методичний інструментарій прогнозування фінансово-економічної стійкості / О. В. Глушко, І. Ю. Гришова // Актуальні проблеми економіки. – 2017. – №1. – С. 359–366.
6. Гераськіна І. Н. Бенчмаркинг в системі сучасного менеджмента / І. Н. Гераськіна // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Экономика и экономические науки. – 2008. – С. 324–327.
7. Гончарук А. Г. Бенчмаркетинг як метод управління ефективністю підприємства / А. Г. Гончарук // Труды Одесского политехнического университета. – 2007. – Вып. 1 (27). – С. 253–257.
8. Костюк М. К. Актуальність впровадження концепції бенчмаркінгу на ринку освітніх послуг України. Траекторія науки / М. К. Костюк // Экономические науки. – 2016. – № 6 (11). – С. 1–10.
9. Курдюмова І. М. Роль оцінки (бенчмаркінга) в організації взаємодії споживача і виробника нових знань в освіті / І. М. Курдюмова // Проблемы современного образования. – 2011. – № 5. – С. 79–88.
10. Левандовська Ю. О. Бенчмаркінг як засіб підвищення конкурентоспроможності морських терміналів України. / Ю. О. Левандовська, О. К. Афанасьєва // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – 2014. – № 3 (48). – С. 39–46.
11. Морщенок Т. С. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємницьких структур / Т. С. Морщенок // Економіка і суспільство. – 2017. – Випуск 9. – С. 533–540.
12. Наливайко А. П. Теория стратегии предприятия.. Современное состояние и направления развития: монография / А. П. Наливайко. – К. : КНЭУ, 2001. – 227 с.
13. Панчишин Т. В. Регіональний бенчмаркінг як інструмент муніципального та державного управління. / Т. В. Панчишин // Наукові записки. – 2017. – № 2 (55). – С. 84–92.
14. Педак І. С. Бенчмаркінг як механізм порівняльного аналізу та запорука майбутнього регіонів / І. С. Педак // Учені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. – Серія: Державне управління. – 2017. – № 1. – Том 28 (67). – С. 52–56.
15. Христенко О. В. Застосування бенчмаркінгу

в системі управління підприємством / О. В. Христенко, С. А. Манжос // Фінансовий простір. – 2018. – № 1 (29). – С. 153–158.

16. Харрингтон Х. Дж. Бенчмаркинг в лучшем виде. 20 шагов к успеху / Х. Дж. Харрингтон, Дж. С. Харрингтон. – СПб. : Питер, 2004. – 176 с.

References

1. Arenkov, I.A., & Bagiev, E.G. (n.d.) Benchmarking i marketyngovye issledovaniya v razrabotke strategiy marketinga. Retrieved from <http://www.marketing.spb.ru/read/m12/5.htm>.

2. Balabanets, A.V. (2012). Kliuchova marketynhova kompetentsia pidpriemstv yak ob'ekt benchmarkingovoho doslidzhennia. Retrieved from http://ecrimea.crimea.edu/arhiv/2012/econ_4_2012/083balab.pdf.

3. Bykhova, O.M. (2014). Klasifikatsiia vydiv benchmarkinghu v systemi upravlinnia bankamy. Ekonomika rozvytku, 3(71), 15-18.

4. Hontarzhenska, L.I. (2008). Rynok turystychnykh posluh v Ukraini. Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim.

5. Hlushko, O.V., & Hryshova, I.Yu. (2017). Efektyvnyi metodychni instrumentariy prohnozuvannia finansovo-ekonomichnoi stiykosti. Aktualni problemy ekonomiky, (1), 359-366.

6. Heraskina, I.N. (2008). Benchmarking v sisteme sovremennogo menedzhmenta. Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gertsena. Ekonomika i ekonomicheskie nauki, 324-327.

7. Honcharuk, A.H. (2007). Benchmarking yak metod upravlinnia efektyvnistiu pidpriemstva. Trudy Odesskogo politekhnicheskogo universiteta, Vyp. 1(27),

253-257.

8. Kostiuk, M.K. (2016). Aktualnist vprovadzhennia kontseptsii benchmarkinghu na rynku osvithnikh posluh Ukrainy. Traektoriya nauky. Ekonomicheskie nauki, 6(11), 1-10.

9. Kurdiumova, I.M. (2011). Rol otsenki (benchmarkinga) v orhanizatsii vzaimodeystviya potrebitelya i proizvoditelya novshestv v obrazovanii. Problemy sovremennogo obrazovaniya, (5), 79-88.

10. Levandovska, Yu.O., & Afanasieva, O.K. (2014). Benchmarking yak zasib pidvyshchennia konkurentospromozhnosti morskikh terminaliv Ukrainy. Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti, 3(48), 39-46.

11. Morshchenok, T.S. (2017). Benchmarking yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemnytskykh struktur. Ekonomika i suspilstvo, Vyp. 9, 533-540.

12. Nalyvayko, A.P. (2001). Teoriya strategii predpriyatiya.. Sovremennoe sostoyanie i napravleniya razvytiya. Kyiv: KNEU.

13. Panchyshyn, T.V. (2017). Rehionalnyi benchmarking yak instrument munitsypalnogo ta derzhavnoho upravlinnia. Naukovi zapysky, 2 (55), 84-92.

14. Pedak, I.S. (2017). Benchmarking yak mekhanizm porivnialnogo analizu ta zaporuka maybutnioho rehioniv. Ucheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho, Seriya: Derzhavne upravlinnia, (1), Tom 28(67), 52-56.

15. Khrystenko, O.V., & Manzhos, S.A. (2018). Zastosuvannia benchmarkinghu v systemi upravlinnia pidpriemstvom. Finansovy prostir, 1(29), 153-158.

16. Kharrynhton, Kh.Dzh., Kharrynhton Dzh.S. (2004). Benchmarking v luchshem vide. 20 shagov k uspekhu. Sankt-Peterburg: Piter.

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ БЕНЧМАРКИНГА

Л. И. Юрчишина, старший преподаватель, В. А. Тарасенко, ассистент, НТУ «Днепропетровская политехника»

Методология исследования. Теоретико-методологической базой исследования стали фундаментальные работы отечественных и зарубежных ученых по вопросам повышения конкурентоспособности туристических предприятий на основе бенчмаркинга. Для достижения поставленной цели в статье использованы общенаучные и специальные методы: абстракции – при определении сущности категории «бенчмаркинг»; научного обобщения и сравнения – при установлении единства современных концепций бенчмаркинга; логического анализа – при формировании конкурентных преимуществ туристического предприятия.

Результаты. Выявлено, что стратегические изменения, которые выступают залогом создания будущих конкурентных преимуществ, являются результатом обеспечения длительного развития туристического предприятия в соответствующих конкурентных условиях хозяйствования. Показана действенность и актуальность применения бенчмаркинга туристическими предприятиями на современном этапе их развития, разработаны основные критерии оценки конкурентоспособности для туристических предприятий и их характеристика.

Установлено, что использование и особенности применения бенчмаркинга как метода управления конкурентоспособностью туристического предприятия является необходимым условием реализации стратегии его развития. На основе анализа концепций бенчмаркинга при формировании конкурентного преимущества обнаружено, что бенчмаркинг зарекомендовал

себя как один из самых эффективных современных инструментов управления и стал неотъемлемой частью повышения конкурентоспособности туристических предприятий.

Новизна. Учитывая специфику сферы деятельности туристических предприятий, обобщая сильные и слабые стороны и особенности применения бенчмаркинга, установлено, что он позволяет исследовать не только и не столько прямых конкурентов, сколько скольки нацелен на решение конкретной проблемы любыми субъектами хозяйствования, на сотрудничество с конкурентами, то есть позволяет строить отношения на принципах открытости и обмена информацией.

Практическая значимость. Предложено руководителям туристических фирм изучать и анализировать бенчмаркинг как инструмент формирования конкурентоспособности, суть которого сводится к изучению лучшей практики решения проблемы, существующей на предприятии и использование такого или похожего способа ее преодоления, чтобы уверенно управлять экономическими процессами на фирме.

Ключевые слова: туристическое предприятие, бенчмаркинг, конкурентоспособность, стратегия развития, конкурентные преимущества, туристические услуги, рынок.

INCREASING THE COMPETITIVENESS OF TOURISM ENTERPRISES ON THE BASIS OF BENCHMARKING

*L. I. Yurchishina, Senior Lecturer, V. A. Tarasenko, Assistant Lecturer,
Dnipro University of Technology*

Methods. The theoretical and methodological basis of the study was the fundamental work of domestic and foreign scientists on improving the competitiveness of tourism enterprises based on benchmarking. To achieve the set goal, the article uses general scientific and special methods: abstraction – when defining the essence of the category «benchmarking»; scientific generalization and comparison – when establishing the unity of modern benchmarking concepts; logical analysis – in the formation of the competitive advantages of a tourism company.

Results. It was revealed that strategic changes that are the key to creating future competitive advantages are the result of ensuring the long-term development of a tourism enterprise in the corresponding competitive economic conditions. The efficiency and relevance of the application of benchmarking by tourism enterprises at the present stage of their development is shown and the main criteria for assessing the competitiveness of tourism enterprises and their characteristics are developed.

It is established that the use and features of benchmarking as a method of managing the competitiveness of a tourist enterprise is a necessary condition for the implementation of its development strategy. Based on the analysis of the concepts of benchmarking in the formation of competitive advantages, it was found that benchmarking has proven to be one of the most effective modern management tools and has become an integral part of increasing the competitiveness of tourism enterprises.

Novelty. Taking into account the specifics of the field of activity of tourism enterprises, summarizing the strengths and weaknesses and features of the application of benchmarking, it is noted that it allows investigating not only and not so much direct competitors, but rather the solution of a specific problem by any business entities, and to cooperate with competitors, that is, to build relationships on the principles of openness and exchange of information.

Practical value. It is proposed that the heads of tourism companies study and analyze benchmarking as a tool for the formation of competitiveness, the essence of which is to study the best practice of solving the problem that exists at the enterprise, and using this or a similar way of overcoming it in order to confidently manage the economic processes in the company.

Keywords: tourism company, benchmarking, competitiveness, development strategy, competitive advantages, tourism services, market.

Надійшла до редакції 10.03.21 р.

СТИМУЛЯТОРИ ТА ДЕСТИМУЛЯТОРИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

В. С. Титикало, к. е. н., доцент, Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця, v.tytycalo@gmail.com, orcid.org/0000-0001-9461-5521

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: аналізу та порівняння, синтезу та теоретичного узагальнення – для формування спостережуваних фактів та висновків щодо стимуляторів та дестимуляторів державного регулювання підприємств машинобудування; економіко-статистичного, системного та порівняльного аналізу – для проведення аналізу державного регулювання в сфері податкової, грошово-кредитної, бюджетної, інвестиційної політики, її динаміки, складу та структури, а також впливу на підприємства машинобудування; графічного аналізу – для наочного відображення отриманих результатів дослідження.

Результати. Проаналізовано основні показники факторів впливу на підприємства машинобудівної галузі України. Досліджено основні показники податкової, грошово-кредитної, бюджетної, інвестиційної діяльності, функціонування та розвитку підприємств машинобудування. Проведено аналіз податкових надходжень до держбюджету, динаміку доходів та видатків держбюджету, рівні дефіциту та державного боргу, обсяги податку на прибуток підприємств, кількість капітальних інвестицій та визначено стимулятори та дестимулятори розвитку державного регулювання.

Новизна. Запропоновано напрями удосконалення основних стимуляторів та дестимуляторів державного регулювання, функціонування та розвитку підприємств машинобудування з урахуванням впливу негативних чинників на фінансово-господарську діяльність підприємств, які призводять до дестабілізації господарських зв'язків.

Практична значущість. Полягає у можливості застосування розроблених та наданих пропозицій щодо удосконалення основних стимуляторів та дестимуляторів державного регулювання, функціонування та розвитку підприємств машинобудування з метою підвищення його ефективності, зростання рівня прибутковості та забезпечення достатнього рівня конкурентоспроможності підприємств. Отримані висновки та результати дослідження сприятимуть ефективному функціонуванню підприємств на ринку.

Ключові слова: підприємство, стимулятори та дестимулятори, державна політика, державне регулювання, підприємства машинобудування, дестимуляційні процеси та явища, державний бюджет, держава.

Постановка проблеми. Ефективність державного регулювання та сучасного управління підприємством, нарощення його потенціалу визначається своєчасністю реагування на появу дестимуляційних процесів та явищ, можливістю визначати наявні та можливі стимулятори та дестимулятори, адаптуватись до викликів, що виникають у процесах дестимуляції розвитку підприємств, розробляючи при цьому алгоритм подолання негативних впливів та процесів

на підприємстві в стратегічній та тактичній площинах. На практиці, підприємствам необхідно здійснювати постійний моніторинг та діагностику інструментів, способів та важелів державного регулювання з точки зору задоволення власних економічних інтересів, відносячи їх до тих, що стимулюють діяльність і розвиток та до тих, що їх гальмують. При цьому, зважаючи на сучасні трансформації щодо перетворення постіндустріального суспільства на неотехнологічне,

підприємствам в першу чергу необхідно звернути увагу на формування інформаційного забезпечення вчасного обґрунтування специфіки впливу визначеної сукупності факторів на кожному підприємстві та запровадження спеціальних управлінських рішень, особливо щодо моніторингу динаміки змін економічних інтересів як самого підприємства, так і зацікавлених суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку машинобудування України як найважливішого сектора промисловості країни досліджуються у працях таких вітчизняних вчених як: Ареф'єва О. [10], Прохорова В. [11], Жаліло Я. [12], Малащук Д. [13], Юдін М. [14], Князь С. [15], Данилишин Б., Тарасова Н., Калініченко І., Романеско В. [16], які значну увагу приділяють розвитку вітчизняного машинобудування. Проте, через незавершеність наукових поглядів відносно напрямків та інструментів державного управління машинобудівним комплексом України, потребує подальшого дослідження визначення стимуляторів та дестимуляторів розвитку вітчизняного машинобудування.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є аналіз стану державного регулювання машинобудівного комплексу України, визначення стимуляторів та дестимуляторів розвитку підприємств машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкове регулювання у системі державного економічного регулювання посідає одну із провідних ролей, оскільки відображає зацікавленість держави у розвитку підприємств, оскільки вони є основними платниками податків через які формуються бюджети різних рівнів, забезпечуються робочі місця для громадян, які також будуть сплачувати податки. Зауважимо, що податкові надходження у доходах бюджету країни складають основну частку та коливаються від 76,57% (2015 р.) до 81,76% (2016 р.), що свідчить про те, що податки є основним джерелом доходів державного бюджету. Проте, така значна податкоорієнтованість бюджету спричиняє його залежність від платників податків, у тому числі й підприємств (рис.1).

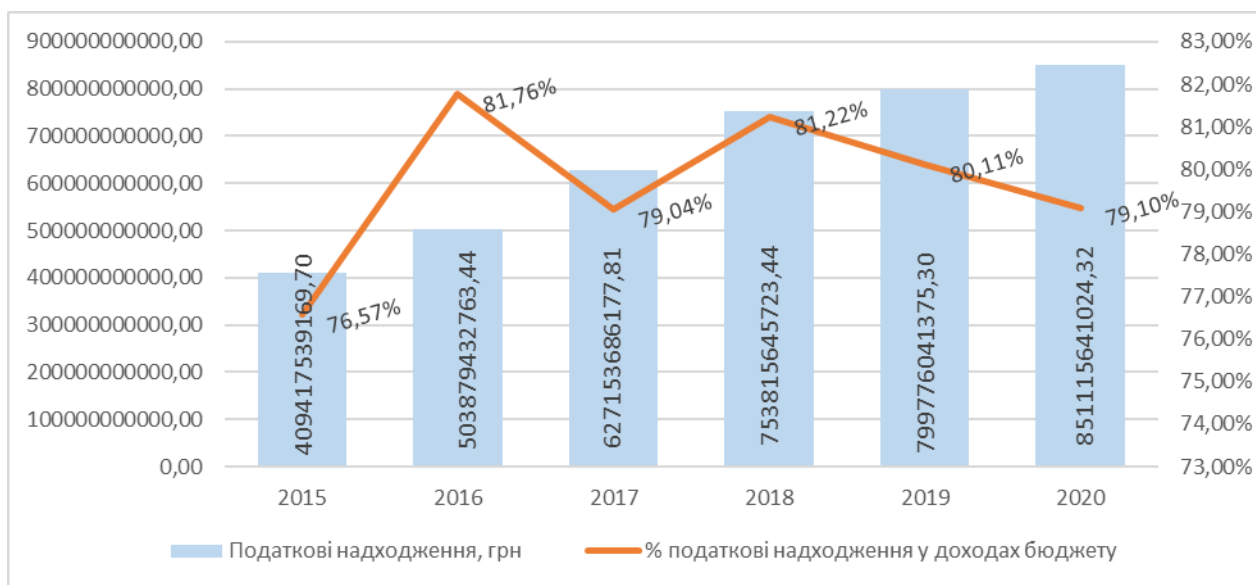

Рис.1. Динаміка податкових надходжень у бюджет держави, 2015–2020 рр.
Джерело: побудовано за: [1]

Із рис.1 видно, що за розглянутий період податкові надходження зростають пропорційно доходам державного бюджету, проте їх частка у доходах у 2019 р. (80,22%) та 2020 р. (79,10%) скоротилась майже на 2% у порівнянні із 2018 р. (81,22%). Причи-

ною такого скорочення може бути скорочення усіх економічних показників у 2020 році через спалах пандемії раніше невідомого вірусу (COVID-19), що, як прогнозується, призведе до найсильнішої економічної кризи за останні десятиріччя.

За даними Державної податкової служби України найбільшу питому вагу в загальній сумі надходжень до державного бюджету складають надходження з:

- податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування;
- податку на прибуток підприємств;
- податку та збору на доходи фізичних осіб;
- акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції);

– рентної плати за користування надрами [2].

З точки зору підприємств саме зростання податкового навантаження, заплутана система непрямого оподаткування та відшкодування сум сплачених податків є дестимулюючими факторами, що негативно впливають на розвиток підприємств машинобудування в країні. Що стосується безпосередньо підприємств, то вони сплачують прямий податок від власної діяльності у вигляді податку на прибуток підприємств, надходження якого з шість досліджуваних років зросли на третину (рис. 2).

Рис.2. Динаміка податку на прибуток підприємств, 2015–2020 рр.

Джерело: побудовано за: [1]

Зростання питомої ваги саме прямого оподаткування діяльності підприємств є одним із стимуляторів їх розвитку, який може бути реалізований через інструменти податкового регулювання, що в майбутньому сприятиме зрозумілості, відкритості та прозорості ведення підприємницької діяльності. Позитивна динаміка, щодо зростання питомої ваги податку на прибуток підприємств у податкових надходженнях (у 2015 році – 8,49%, у 2019 році – 13,39%, а у 2020 році – 12,77%) свідчить про сприятливі умови щодо використання такого стимулу для розвитку підприємств. Проте, досить складним та суперечливим є проблема зростання частки прямого оподаткування не підвищуючи при цьому ставки прямих податків, чи не розширюючи об'єкти та бази оподаткування.

Значний податковий тиск на підприємства є дестимулюючим чинником, який буде гальмувати розвиток підприємств машинобудування, їх входження у сучасне неоіндустріальне суспільство.

Грошово-кредитне регулювання, як напрям державного регулювання економічних процесів, відіграє важливу роль для кожної країни, оскільки через регулювання грошової пропозиції воно спрямовується на забезпечення ефективного функціонування економіки, основними цілями якої є цінова та курсова стабільність, зростання ВВП та добробуту громадян, забезпечення зайнятості, збалансування платіжного балансу тощо [3]. На мікрорівні грошово-кредитне регулювання дозволяє забезпечувати економічні інтереси підприємств та стимулювати

їх через доступні та дешеві кредитні ресурси, зміні курсів валют, регулюванні грошової маси в обігу. Через досить довгий виробничий цикл підприємства машинобудування в Україні потребують дешевих довгострокових кредитів, проте сучасний рівень розвитку банківської системи України, відсутність спеціалізованих банків, які могли б співпрацювати із підприємствами машинобудування не є сприятливими факторами грошово-кредитного регулювання.

Основний інструмент, за допомогою якого центральні банки впливають на рівень інфляції та кредитування, є облікова ставка, про зміну якої ухвалює рішення НБУ. Завдяки процесу впливу ключової процентної ставки на інфляцію, яка називається трансмісійним механізмом монетарної полі-

тики, Національний банк визначає рівень короткострокових процентних ставок на міжбанківському ринку, а ті у свою чергу через різні канали(в основному процентний, фондовий та валютний) впливають на сукупний попит і інфляцію, зокрема через зміну очікувань населення та бізнесу [5]. Таким чином, НБУ через грошово-кредитне регулювання може впливати на вартість кредитних ресурсів на ринку для підприємств реального сектору економіки. Динаміка облікової ставки НБУ, що наведена на рис. 3, свідчить про здешевлення кредитів на протязі останніх трьох років, так облікова ставка НБУ скоротилась із 18% у 2018 році (пікове значення за досліджуваний період) до 6% у 2020 році.

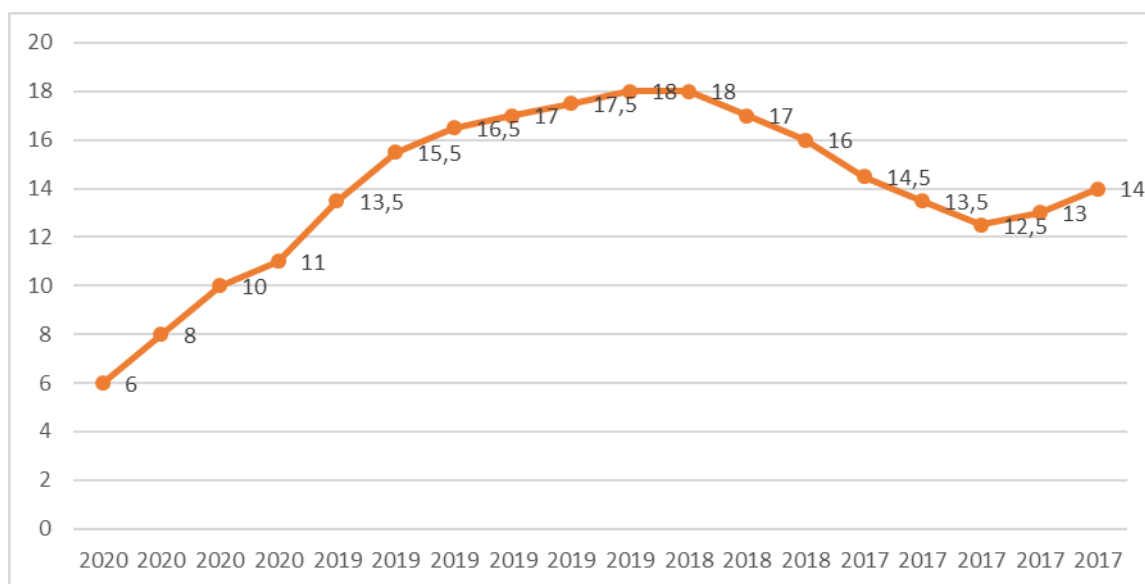

Рис. 3. Динаміка облікової ставки НБУ, 2017–2020 рр., %

Джерело: побудовано за: [4]

Відображення такого падіння облікової ставки НБУ має позитивний ефект для підприємств промислового сектору, наприклад на початку 2021 року вартість кредитів для підприємств переробної промисловості в середньому по Україні становила 9,5%, що є одним із найдешевших кредитних ресурсів. Тобто зниження облікової ставки та скорочення вартості кредитів є стимулюючими чинниками розвитку підприємств машинобудування, що дозволить їм у майбутніх періодах використовувати накопичені кредитні резерви для адаптації до трансфор-

мацій економіки країни у цифровому середовищі.

Бюджетне регулювання стосується усіх секторів економіки, у тому числі й діяльності підприємств машинобудівної промисловості, оскільки саме через бюджет відбувається частковий перерозподіл ВВП країни між різними суб'єктами. Саме завдяки бюджетним інструментам, таким як видатки (запозичення, програмне фінансування інвестиційних проєктів, державних та регіональних програм розвитку). Уряд може здійснювати перерозподіл фінансових ресурсів в середині країни, стимулювати чи

гальмувати розвиток тієї чи іншої сфери господарства країни, згладити негативні наслідки трансформаційних процесів переходу економічного життя від постіндустріального до цифрового суспільства, а також сприяти розвитку фінансово-господарських, перерозподільних відносин на макро- і мікрорівні, вирівнюванню територіальних соціально-економічних диспропорцій. За допомогою бюджету державні та муніципальні

органи влади, здійснюючи перерозподіл частини ВВП (ВРП), змінюють структуру суспільного відтворення, впливають на результати господарювання, підтримують макроекономічну рівновагу, здійснюють соціальні перетворення [5]. Сучасні методи бюджетного регулювання дозволяють конкретно спрямовувати кошти в необхідну галузь економіки, верству населення чи регіон.

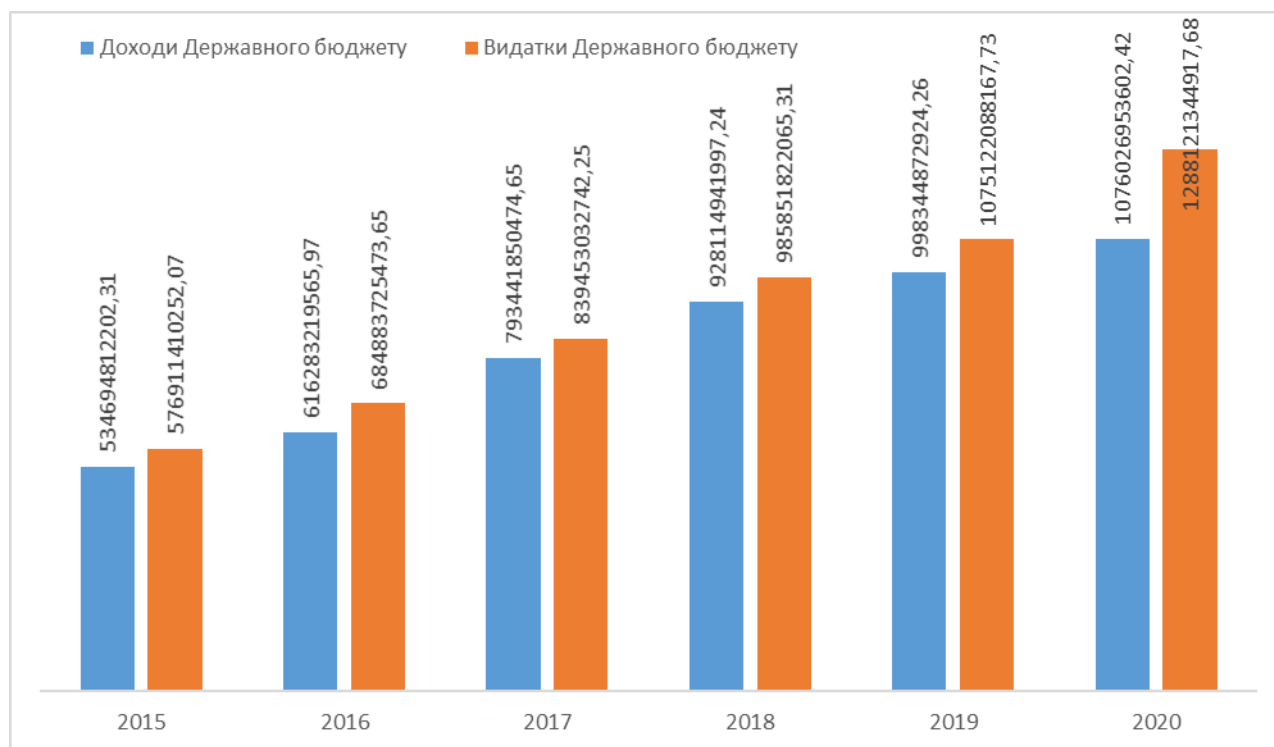

Рис. 4. Динаміка доходів та видатків державного бюджету України, 2015–2020 рр., грн
Джерело: побудовано за: [1]

Обсяги державного бюджету, який складається із доходів та видатків з кожним роком збільшуються, про що свідчать дані на рис. 4. Зростання доходів та видатків державного бюджету країни є одним із основних стимуляторів бюджетного регулювання, зокрема й для діяльності підприємств машинобудування. Проте, абсолютне зростання таких показників не свідчить про стимуляцію чи дестимуляцію розвитку підприємств, оскільки на розмір бюджету впливають різноманітні економічні, політичні чи соціальні фактори. З точки зору забезпечення економічних інтересів підприємств зрос-

тання видатків є позитивним стимулюючим фактором, оскільки вони будуть спрямовані на розвиток та збереження стабільності в країні. Проте з боку держави зростання видатків може призвести до деструктивного впливу та виникнення дефіциту бюджету, що уже є дестимулятором, оскільки для його погашення можуть використовуватись запозичення (сприятимуть зростанню державного боргу та залежності від кредиторів, знижують фінансову стійкість держави тощо) та/або секвестр статей видатків (під який як правило потрапляють статті, що стосуються розвитку реального сектору економіки).

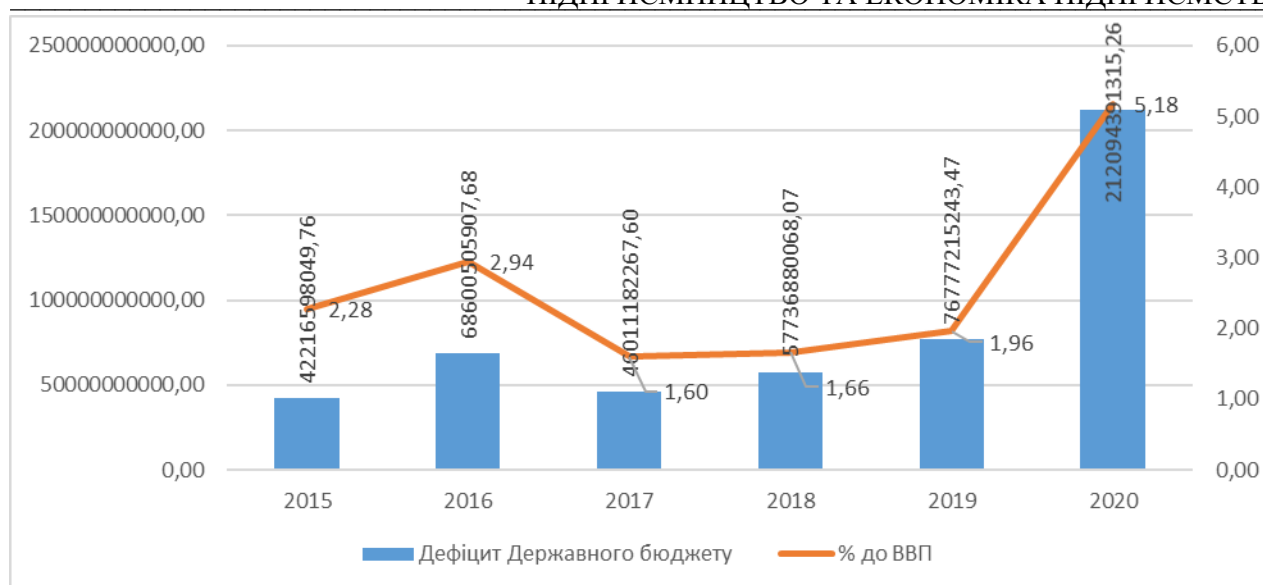

Рис. 5. Дефіцит державного бюджету, 2015–2020 рр.

Джерело: побудовано за: [1]

В Україні з 2015 по 2019 роки спостерігався помірний рівень дефіциту державного бюджету у співвідношенні до ВВП (рис. 5), який коливався у прийнятних межах, що позитивно впливали на економічну активність в країні: у 2015 році 2,28% до ВВП, у 2017 році – 1,6%, що позитивно позначалося на виконанні бюджетних зобов'язань та розвитку машинобудівних підприємств. Зниження показників дефіциту державного бюджету мало стимулюючий вплив на реальний сектор економіки, забезпечення його стабільності розвитку. У 2019 році відбулось незначне зростання до 1,96%, яке за сприятливої економічної кон'юнктури, конкурентного ринку в державі дозволило б зберегти стимуляційні процеси на належному рівні, проте у 2020 році у зв'язку із глобальною пандемією, доходи державного бюджету скоротились, видатки зросли (у тому числі й через зменшення ділової активності підприємств), і відповідно рівень дефіциту різко зріс до 5,18%, що за невідповідності бюджетної політики нинішнім викликам є одночасно індикатором та потужним дестимулятором для діяльності та розвитку підприємств.

Проблемні питання, що виявились в результаті дослідження податкового, грошово-кредитного та бюджетного регулювання, такі як перетворення стимуляторів у дестимулятори за останній рік дозволяють зробити висновки, про майбутні швидкі

ймовірно негативні зміни у діяльності підприємств машинобудування. Такий дестимулюючий ланцюжок подій щодо діяльності та розвитку підприємств машинобудування може відвозитися й на інвестиційних процесах та їх регулюванні.

Інвестиційне регулювання є визначальним щодо розвитку підприємств у майбутніх періодах, забезпеченні в першу чергу інноваційного зростання.

Державне регулювання інвестиційних процесів може бути забезпечене через реалізацію відповідних функцій: планування та прогнозування інвестиційної діяльності; організації процесів інвестування; координації та стимулювання, мотивування інвестиційних процесів; контролю за інвестиційною діяльністю; оцінки ефективності інвестицій [6]. Тобто, за своєю сутністю інвестиційне регулювання, інструменти та засоби, що при ньому використовуються апriorі є стимуляторами для підприємств машинобудівної галузі. Оскільки найбільш привабливим та ефективним джерелом інвестицій є саме іноземні інвестиції, а при їх здійсненні іноземні інвестори керуються інформацією, що відображає про інвестиційний клімат в державі, то при дослідженні стимуляторів та дестимуляторів державного регулювання необхідно враховувати місце України у різних кредитних рейтингах. Кредитний рейтинг країн світу є умовним виразом кредитоспроможності об'єкта рейтингування в

цілому та/або його окремого боргового зобов'язання за шкалою кредитних рейтингів, що є індикатором здатності об'єкта рейтингування до повернення інвестованих ресурсів, швидкості отримання прибутків. Суверенний кредитний рейтинг (країни) вказує на рівень ризику інвестиційного середовища країни та використовується інвесторами при пошуку інвестування в певні юрисдикції, а також враховує політичні ризики країни, куди плануються вкладення коштів. Визначення рейтингової оцінки відбувається на рівні незалежного міжнародного рейтингового агентства та здійснюється за шкалою, яка прийнята таким агентством. Наявність кредитного рейтингу для країни є важливою

умовою відкритого фінансового ринку і використовується на міжнародному рівні в тому числі при проведенні переговорів з інвесторами і залученні коштів як шляхом публічних розміщень, так і у вигляді синдікованих або приватних розміщень. Тобто, у сучасних глобалізаційних умовах розвитку включення країни у міжнародні кредитні рейтинги є передумовою залучення іноземних інвестицій. Існує три найбільших відомих рейтингових агентства: Standard&Poor's, Moody's та Fitch Ratings. Крім найбільших трьох України також співпрацює з японським агентством Rating and Investment Information, Inc. (табл. 1.) [7]

Таблиця 1.

Показники кредитного рейтингу України у міжнародних агентствах

Рейтингове агентство	Поточний рейтинг		Прогноз	Дата присвоєння рейтингу	Звіт про присвоєння рейтингу
«Fitch Ratings» (Fitch)	B/B	Спекулятивний	Стабільний	26 лютого 2021	Fitch Rating Action Report
«Standard & Poor's» (S&P)	B/B	Спекулятивний	Стабільний	12 березня 2021	S&P Rating Report
«Moody's Investors Service» (Moody's)	B3	Високо спекулятивний	Стабільний	12 червня 2020	Moody's Rating Report
Rating and Investment Information, Inc.* (R&I)	B+	Спекулятивний	Стабільний	3 вересня 2020	R&I Report

Джерело: складено за: [7]

Місце України в міжнародних кредитних рейтингах свідчить про наявність дестимуляційних процесів, оскільки вітчизняні показники в рейтингах знаходяться нижче середніх, а деякі агентства оцінюють вітчизняну економіку на рівні передкризового стану («Moody's Investors Service»). Проте слід зауважити, що попри досить по-

середні оцінки щодо стану кредитоспроможності та інвестиційного клімату економічна кон'юнктура українського промислового комплексу залишається стабільною та привабливою для зовнішніх інвесторів, про що свідчать показники зростання капітальних інвестицій (рис. 6).

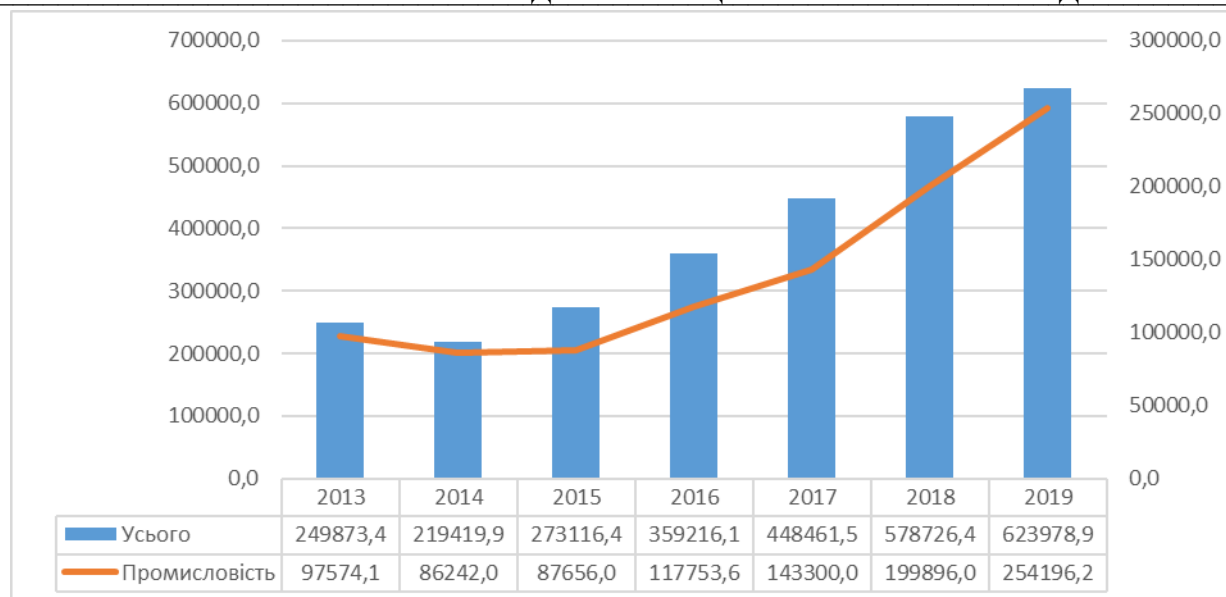

Рис. 6. Динаміка обсягів капітальних інвестицій України, 2013–2019 рр., млн грн
Джерело: складено за: [7]

Зростання обсягів капітальних інвестицій у промисловість, що відбувається пропорційно із зростанням загального обсягу капітальних інвестицій, попри середні показники кредитного рейтингування свідчить про ефективне державне регулювання інвестиційних процесів. Проте дестабілізуючими факторами в реаліях українського промислового комплексу є наявність регіональних та галузевих диспропорцій, що в умовах трансформації економіки дестимулюючим викликом, який необхідно враховувати.

«Вирівнювання галузевих і регіональних диспропорцій промислового виробництва в Україні вимагає сучасних підходів державної економічної політики з поєднанням інструментарію інноваційного, промислового та територіального розвитку. Для цього Україною може бути адаптовано досвід ЄС з упровадження смарт-спеціалізації, що сприяє формуванню регіональних інноваційних екосистем на основі унікальних для регіону конкурентних переваг. Важливими перешкодами промислового розвитку в Україні залишаються його регіональна поляризованість та глибокі галузеві диспропорції. Так, у 2017 р. шість регіонів України забезпечили 64,4% обсягів створеної в переробній промисловості доданої вартості

(Дніпропетровська – 15,7%, Донецька – 9,4%, Запорізька – 8,7%, Київська – 6,5%, Харківська – 6,2%, Полтавська – 6,0%, м. Київ – 11,9%), тоді як частки решти областей не досягали 5%, що засвідчує їх індустріальну відсталість. З іншого боку, навіть в індустріально розвинених регіонах промислові виробництва сконцентровані в межах одного чи декількох великих міст, залишаючи монопрофільну периферію поза межами позитивних економічних імпульсів» [8].

На місце у кредитному рейтингу, а відповідно й на інвестиційний клімат держави впливає також рівень її заборгованості, тобто показник відношення державного боргу до ВВП, високі показники якого мають дестимулюючий характер, а оскільки обсяги державного боргу є досить великими то він потребує постійного управління, що породжує боргове регулювання. Окрім цього боргове регулювання впливає на загальний стан економічної безпеки оскільки його рівень є одним із індикаторів її стану. Завдяки вдалому борговому регулюванню запозичені кошти держава може використовувати не лише як джерело фінансування дефіциту державного бюджету, а спрямовувати їх на інвестиційні проєкти інноваційного розвитку підприємств машинобудування, нарощення їх потенціалу.

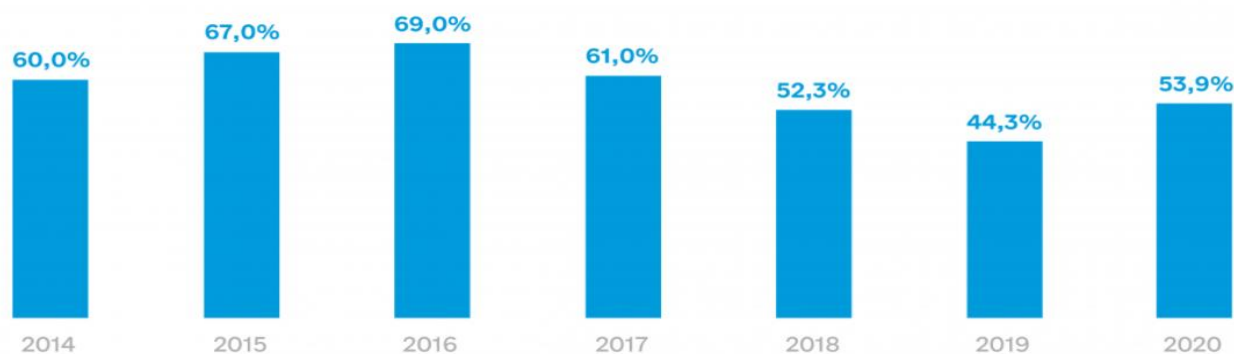

Рис. 7. Динаміка державного боргу до ВВП 2014–2020 рр.

Джерело: складено за: [9]

Як видно з рис. 7, зростання державного боргу є одним із основних макроекономічних дестимуляторів розвитку підприємств, оскільки впливає на інші сфери регулювання (зокрема бюджетне та інвестиційне), наприклад зростання боргу у 2015 та 2016 роках до 67,% та 69% відповідно свідчило про проблеми у фінансуванні дефіциту державного бюджету, зменшенні видатків на інноваційну діяльність та спрямування їх на погашення державного боргу. Високий рівень державного боргу буде мати наслідки не лише у момент утворення, обслуговування та повернення, але й у стратегічному вимірі, адже майже половина обсягу нагромадженого боргу є довгостроковий активами. У контексті інноваційного розвитку підприємств машинобудування, боргове регулювання сприяє залученню фінансових ресурсів через державні програми запозичень.

Здійснення моделювання динаміки зовнішніх і внутрішніх економічних процесів підприємства, встановити і моніторити системний зв'язок окремих факторів та складових конкурентоспроможності, що дозволяє забезпечувати адекватність прийняття рішень щодо змін і підвищує ефективність управління.

Процес опрацювання передумов реалізації стратегії формування організаційної культури має ґрунтуватись на формулюванні змісту кожної з них, проведення класифікації на необхідних для прийняття рішень ознаках, аналізу можливого ресурсного забезпечення з метою досягнення запланованих показників діяльності підприємства, перспектив його розвитку [10, с. 90–91].

Висновки. Таким чином, дослідження стимуляторів та дестимуляторів державного регулювання діяльності та розвитку підприємств машинобудування дозволяє зробити висновок про їх зв'язок із економічними інтересами держави та підприємств, через синергічне поєднання яких в умовах інноваційних трансформацій відбуваються процеси перетворення стимуляторів на дестимулятори та навпаки. Аналіз і дослідження факторів виникнення кризових процесів на підприємстві дозволить перешкоджати їх появі, реагувати швидко на появу кризи та розробляти ефективну систему управління (попередження) кризовими процесами, що сприятиме стабільній роботі підприємства, а отже, стабільним прибуткам, а також збереженню позицій на ринку. Така гнучкість та адаптивність умов та показників розвитку підприємств машинобудування свідчить про неоднозначність забезпечення їх економічних інтересів через їх постійний рух та зміну.

Література

1. Державна казначейська служба України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
2. Державна податкова служба України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://tax.gov.ua/>
3. Ліщенко В. А. Теоретичні основи грошово-кредитного регулювання економічного зростання / В. А. Ліщенко // Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. – 2020. – №5. – С. 108–116.
4. Національний банк України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/about/keyrate-inflat>
5. Кушлін В. Роль держави у забезпеченості соціально-економічного розвитку / В. Кушлін, В. Волін // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 1. – С. 55–62

6. Васильців Т. Г. Сутність та складові механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку промислового сектора держави / Т. Г. Васильців, О. С. Кириченко, В. В. Зайченко // Бізнес Інформ. – 2019. – №6. – С. 140–145.
7. Кредитний рейтинг. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/kreditnij-rejting-potochni-rejtingi-zagalna-informacija-istorichni-zmini>
8. Шевченко А. В. Стратегічні пріоритети впровадження смарт-спеціалізації у промисловості України / А. В. Шевченко // Бізнес Інформ. – 2019. – №10. – С. 130–135.
9. Боргова статистика. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-pokazniki-st>
10. Ареф'єва О. В. Стратегічне управління організаційною культурою підприємств при розвитку та адаптації до змін. / О. В. Ареф'єва // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки. – 2019. – № 6 (141). – С. 84–95.
11. Прохорова В. В. Методика оцінки рівня стійкості інноваційно-інвестиційного розвитку машинобудівних підприємств / В. В. Прохорова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2014. – № 2. – С. 44–53.
12. Жаліло Я. А. Структурные трансформации промышленности Украины в период финансово-экономического кризиса. / Я. А. Жаліло // Вісник Інституту економіки і прогнозування. – 2010. – С. 29–33.
13. Малашук Д. В. Конкурентоспроможність машинобудівного комплексу України в умовах глобалізації світових ринків: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Д. В. Малашук; Укр. акад. зовніш. торгівлі. – К., 2005. – 24 с.
14. Юдін М. А. Регуляторна політика держави у забезпеченні конкурентоспроможності енергозберігаючої машинобудівної продукції: монографія / М. А. Юдін. – Одеса, 2011. – 264 с.
15. Князь С. В. Інноваційні програми машинобудівних підприємств: креативні рішення і моделі їх трансферного забезпечення: [Монографія] / С. В. Князь, О. Є. Кузьмін, Л. Й. Гнилянська, Д. К. Зінкевич // Львів : Видавництво «СПОЛОМ», 2010. – 345 с.
16. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи. / [Н. В. Тарасова, І. С. Калініченко, В. А. Романеско та ін.]; ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007 – 308 с.
3. Lishchenko, V. A. (2020). Teoretychni osnovy hroshovo-kredytnoho rehulyuvannya ekonomichnogo zrostantnya. Ekonomichnyy visnyk, Seriya: finansy, oblik, opodatkovannya, (5), 108-116.
4. Natsionalnyy bank Ukrainy. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/about/keyrate-inflat>
5. Kushlin, V., & Volin, V. (2010). Rol derzhavy u zabezpechenosti sotsialnoekonomichnogo rozvytku. Ekonomika i prohnozuvannya. (1), 55-62.
6. Vasyltsiv, T.H., & Kyrychenko O.S., Zaychenko V.V. (2019). Sutnist ta skladovi mekhanizmu investytsiynoho zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku promyslovoho sektora derzhavy. Biznes Inform. (6), 140-145. doi.org/10.32983/2222-4459-2019-6-140-145
7. Kredytnyy reytnh. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk/kreditnij-rejting-potochni-rejtingi-zagalna-informacija-istorichni-zmini>
8. Shevchenko, A.V. (2019). Stratehichni priorytety vprovadzhennya smart-spetsializatsiyi u promyslovosti Ukrainy. Biznes Inform, (10), 130-135. doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-130-135
9. Borhova statystyka. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Retrieved from: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-pokazniki-st>
10. Arefieva, O.V. (2019). Stratehichne upravlinnya orhanizatsiynoyu kulturoyu pidpryyemstv pry rozvytku ta adaptatsiyi do zmin. Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu tekhnolohiy ta dyzaynu. Seriya Ekonomichni nauky. 6 (141), 84-95.
11. Prokhorova, V.V. (2014). Metodyka otsinky rivnya stiykosti innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku mashynobudivnykh pidpryyemstv. Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy mashynobudivnoyi haluzi. (2), 44–53.
12. Zhalylo, Ya.A. (2010). Strukturnye transformatsyy promyshlennosti Ukrainy v peryod fynansovoekonomicheskoho kryzysa. Visnyk Instytutu ekonomiky i prohnozuvannya, (4), 29-33.
13. Malashchuk, D.V. (2005). Konkurentospromozhnist mashynobudivnogo kompleksu Ukrainy v umovakh hlobalizatsii svitovykh rynkiv: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Ukrainaska akademiia. zovnishnioi torhivli.
14. Yudin, M.A. (2011). Rehulyatorna polityka derzhavy u zabezpechenni konkurentospromozhnosti enerhozberihayuchoyi mashynobudivnoyi produktsiyi. Odesa.
15. Knyaz, S.V., Kuzmin, O.Ye., Hnylianska, L.Y., & Zinkevych, D.K. «et al.» (2010). Innovatsiyni prohramy mashynobudivnykh pidpryyemstv: kreatyvni rishennya i modeli yikh transfernogo zabezpechennia. Lviv: Vydavnytstvo «SPOLOM».
16. Tarasova, N., Kalinichenko, I., Romanesko, V. (2007). Mashynobuduvannya v Ukraini: tendentsii, problemy, perspektyvy. Nizhyn: TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf».

References

1. Derzhavna kaznacheyska sluzhba Ukrainy. Retrieved from <https://www.treasury.gov.ua/ua>
2. Derzhavna podatkovna sluzhba Ukrainy. Retrieved from <https://tax.gov.ua/>

СТИМУЛЯТОРЫ И ДЕСТИМУЛЯТОРЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ, ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ

В. С. Тытыкало, к. э. н., доцент, Национальный медицинский университет им. А. А. Богомольца

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: анализа и сравнения, синтеза и теоретического обобщения – для формирования наблюдаемых фактов и выводов по стимуляторам и дестимуляторам государственного регулирования предприятий машиностроения; экономико-статистического, системного и сравнительного анализа – для проведения анализа государственного регулирования в сфере налоговой, денежно-кредитной, бюджетной, инвестиционной политики, ее динамики, состава и структуры, а также влияния на предприятия машиностроения; графического анализа – для наглядного отображения полученных результатов исследования.

Результаты. Проанализированы основные показатели факторов воздействия на предприятия машиностроительной отрасли Украины. Исследованы основные показатели налоговой, денежно-кредитной, бюджетной, инвестиционной деятельности, функционирования и развития предприятий машиностроения. Проведен анализ налоговых поступлений в госбюджет, динамики доходов и расходов госбюджета, дефицит и государственный долг, объемы налога на прибыль предприятий, количество капитальных инвестиций и определены стимуляторы и дестимуляторы развития государственного регулирования.

Новизна. Предложены пути усовершенствования основных стимуляторов и дестимуляторов государственного регулирования, функционирования и развития предприятий машиностроения с учетом влияния негативных факторов на финансово-хозяйственную деятельность предприятий, которые приводят к дестабилизации связей.

Практическая значимость. Заключается в возможности применения разработанных и предоставленных предложений по совершенствованию основных стимуляторов и дестимуляторов государственного регулирования, функционирования и развития предприятий машиностроения с целью повышения его эффективности, роста уровня прибыльности и обеспечения достаточного уровня конкурентоспособности. Полученные выводы и результаты исследования будут способствовать эффективному функционированию предприятий на рынке.

Ключевые слова: предприятие, стимуляторы и дестимуляторы, государственная политика, государственное регулирование, предприятия машиностроения, дестимуляционные процессы и явления, государственный бюджет, государство.

STIMULATORS AND DISINCENTIVES OF STATE REGULATION, FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES

V. S. Tytykalo, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Bogomolets National Medical University

Methods. The results are obtained through the use of methods: analysis and comparison, synthesis and theoretical generalization – for the formation of the observed facts and conclusions about the stimulators and disincentives of state regulation of mechanical engineering enterprises; economic-statistical, systemic and comparative analysis – to analyze government regulation in the field of tax, monetary, budgetary, investment policy, its dynamics, composition and structure, as well as the impact on machine-building enterprises; graphical analysis – to visualize the results of the study.

Results. The main indicators of influence on the enterprises of machine-building branch of Ukraine are analyzed. The main indicators of tax, monetary, budgetary, investment activity, functioning and development of machine-building enterprises are investigated. The analysis of tax revenues to the state budget, the dynamics of revenues and expenditures to the state budget, deficit and public debt, corporate income tax, the amount of capital investment and identified incentives and disincentives for government regulation.

Novelty. It is proposed to improve the main stimulators and disincentives of state regulation, operation and development of machine-building enterprises, taking into account the impact of negative factors on the financial and economic activities of enterprises, which lead to destabilization of economic relations.

Practical value. It is possible to apply the developed and submitted proposals to improve the main stimulators and disincentives of state regulation, operation and development of machine-building enterprises in order to increase its efficiency, increase profitability and ensure a sufficient level of competitiveness. The obtained conclusions and results of the research will contribute to the effective functioning of enterprises in the market.

Keywords: enterprise, stimulators and disincentives, state policy, state regulation, machine-building enterprises, disincentive processes and phenomena, state budget, state.

Надійшла до редакції 03.03.21 р

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Т. М. Шелест, асистент, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, tns.univ@gmail.com*

Методологія дослідження. Узагальнення та системний аналіз надали можливість – виокремити, що зміна парадигми соціально-економічного розвитку країни, зовнішньоекономічних відносин та інших факторів призвели до перебудови пріоритетів та структури вітчизняної промисловості, що призвело до диверсифікації виробництва або припинення діяльності багатьох підприємств. Високотехнологічні товари, почали купувати за кордоном за кошти, отримані від експорту природних ресурсів. Відповідно, в сучасних умовах господарювання, необхідно продукувати та реалізовувати стратегічні орієнтири щодо формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств.

Результати. Автором в статті визначено, що вплив зовнішнього середовища на діяльність сучасних підприємств характеризується невизначеністю через свою складність та постійну динаміку змін, які мають значний вплив на функціонування промислових підприємств та вимагають кардинальних змін у внутрішньому середовищі.

У зв'язку з цим одним з найважливіших елементів розв'язання цієї проблеми є розробка відповідних стратегій щодо формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств та рішень для усунення негативного впливу динаміки та невизначеності з урахуванням прогресивних умов суспільства.

Новизна. Виокремлено принципи стратегічного планування в системі управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств. Визначено, що одним з основних напрямків продукування та реалізації стратегічних орієнтирів щодо формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств в сучасних умовах господарювання є концепція ресурсів, згідно з якою позиція промислового підприємства на ринку базується на унікальному поєднанні матеріальних та нематеріальних ресурсів та їх ефективному управлінні, пріоритет віддається елементам інноваційно-інтелектуального капіталу. Запропоновано стратегічні орієнтири формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств.

Практична значущість. Визначено, що стратегічні орієнтири формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств полягають у використанні інноваційно-креативних інструментів для подолання або пом'якшення наслідків причин втрати стабільності промислового підприємства, які можуть застосовуватися на різних етапах його розвитку.

Ключові слова: стратегічні орієнтири; система управління; інноваційно-орієнтований розвиток; промислові підприємства; концепція процесного управління.

Постановка проблеми. Докорінна зміна парадигми соціально-економічного розвитку країни, зовнішньоекономічних відносин та інших факторів призвели до перебудови пріоритетів та структури вітчизняної промисловості, що призвело до диверсифікації виробництва або припинення діяльності багатьох підприємств, у тому числі тих,

що виробляють продукцію, яка затребувана національною економікою, та іноземними споживачами. В деяких випадках, цілі вітчизняні галузі перестали існувати, а високотехнологічні товари, почали купувати за кордоном за кошти, отримані від експорту природних ресурсів. Тому, в сучасних умовах господарювання, необхідно продукувати

та реалізовувати стратегічні орієнтири щодо формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання продукування та реалізації стратегічних орієнтирів щодо формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств в сучасних умовах господарювання розглядалися в працях: Д. Аакера [1], О. Арєф'євої [2], В. Гейця [3], В. Диканя [4], О. Кузьміна та А. Дідик [5], В. Прохорової та В. Проценко [6], Р. Фатхутдінова [7], В. Чобіток [8, 10], Н. Чухрай та О. Просович [9], Л. Чумак та Т. Дем'яненко [10] та ін.

Аналіз наукових праць свідчить про те, що необхідно проводити подальші дослідження в напрямку продукування та реалізації стратегічних орієнтирів щодо формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств в сучасних умовах господарювання.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є розробка стратегічних орієнтирів формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив зовнішнього середовища на діяльність сучасних підприємств характеризується невизначеністю через свою складність та постійну динаміку змін, які мають значний вплив на функціонування промислових підприємств та вимагають кардинальних змін у внутрішньому середовищі. У зв'язку з цим одним з найважливіших елементів розв'язання цієї проблеми є формування відповідних стратегій щодо формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств та рішень для усунення негативно-го впливу динаміки та невизначеності з урахуванням прогресивних умов суспільства.

Зростання проблем у формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств, як правило, є тривалим процесом і відбувається поетапно. Більше того, на відміну від інших типів, цей процес має свої особливості.

Перший етап (стратегічний) – є наслідком неефективної стратегії розвитку промислового підприємства, що спричинено впровадженням управлінських рішень щодо позиціонування підприємства на ринку, оперативною діяльністю та визначенні ключових факторів успіху.

Наступний етап (структурний) – виражається у дезадаптації організаційно-виробничої структури промислового підприємства до зміни умов його діяльності. Якщо структурні проблеми не вирішені, негайно виникає дефіцит ресурсів, при якому стратегічні та структурні помилки сприяють тому, що підприємство перестає бути стабільно прибутковим. Якщо заходи щодо повернення до життєздатного бізнесу не вдаються, виникають проблеми з ліквідністю, це призведе до повної втрати стабільності.

Відповідно, необхідно використовувати інноваційно-креативні інструменти для подолання або пом'якшення наслідків причин втрати стабільності промислового підприємства, які можуть застосовуватися на різних етапах його розвитку.

Одним з основних напрямків продукування та реалізації стратегічних орієнтирів щодо формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств в сучасних умовах господарювання, є концепція ресурсів, згідно з якою позиція промислового підприємств на ринку базується на унікальному поєднанні матеріальних та нематеріальних ресурсів а та їх ефективному управлінні, пріоритет віддається елементам інноваційно-інтелектуального капіталу.

Принципи стратегічного планування в системі управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств наведено на рис.1.

Ефективним способом вирішення проблеми розробки стратегічних орієнтирів формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств в сучасних умовах господарювання є створення та функціонування адаптивних організаційних структур.

Принципи стратегічного планування в системі управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств

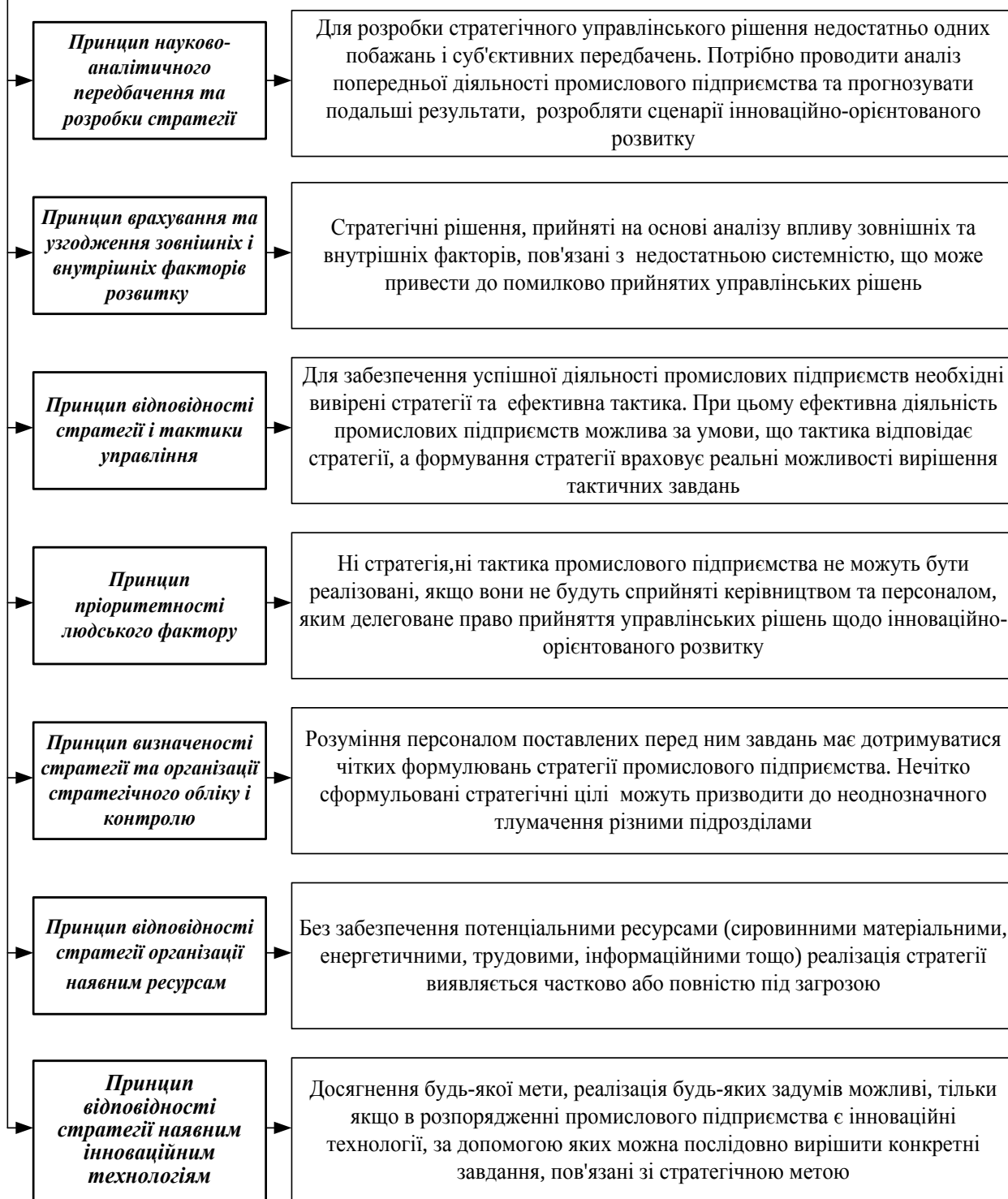

Рис. 1. Принципи стратегічного планування в системі управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств

Створення таких структур дозволить зменшити негативний вплив різних форм невизначеності як зовнішнього, так і на внутрішнього середовища на основі своє-

часної та превентивної реакції на їх зміни. Така реакція може включати як параметричну адаптацію, так і глибші перетворення на структурному та функціональному рівнях.

Звичайно, чим глибші перетворення, тим більше ресурсів вимагається від промислового підприємства, що, в свою чергу, може сприяти порушенню його стабільності.

В організаційній системі управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств результат господарської діяльності є змінною величиною, яка планується. При цьому можуть застосовуватися різні засоби встановлення програми, що зумовлюють різні типи системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств, а саме: програмне, спостерігаюче, адаптивне і екстремальне (рис.2).

При програмному управлінні інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств програма управління задається за часом. Це найбільш поширений для промислових підприємств в цілому тип системи управління, так як обсяг випуску продукції планується відповідно до календарних термінів.

Спостерігаюче управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств полягає в тому, що програма управління залежить не від часу, а від деякої ключової величини спостереження.

Використання спостерігаючого типу управління є доцільним в роботах по вивченню і прогнозуванню параметрів величини, що дозволяє своєчасно приймати управлінські рішення стосовно диверсифікації виробництва, реорганізації, реструктуризації тощо. У свою чергу, необхідність проведення своєчасних управлінських дій вимагає продукування ідей для інноваційного розвитку та організації виробництва в напрямку підвищення їх гнучкості до мінливих умов.

Різниця між програмним і спостерігаючим типами управління у тому, що, наприклад, вихід технологічного обладнання в середній і капітальний ремонт – можна здійснювати або за заздалегідь складеною програмою, заданою в часі, або в залежності від зміни параметрів обладнання, які і є в даному випадку спостережливою величиною.

При адаптивному управлінні інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств відсутня певна ключова величина і управління встановлює програму на основі попереднього досвіду. Тому накопичення і узагальнення висновків з минулого досвіду є необхідною умовою адаптивного управління. Такий тип управління характерний для промислових підприємств, які орієнтуються на стабільність і повільні зміни стану зовнішнього середовища, що надає можливість в таких умовах своєчасно реагувати на виникаючі проблеми. В життєвому циклі адаптивне управління має місце на стадії стабільного попиту при низькому рівні конкуренції. Адаптивне управління доцільне при вирішенні внутрішніх проблем промислового підприємства, а саме: управління персоналом, управління експлуатацією і ремонтом обладнання, тощо.

При екстремальному управлінні інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств програма управління спрямована на досягнення максимуму або мінімуму функції, змінними якої є ті чи інші параметри (вхід, стан керованої системи, стан керуючої системи і вихід).

Сутність екстремального керування полягає у: розробці планових завдань виходячи з досягнення максимальної рентабельності продукції; вибір стратегічних позицій в стратегічних зонах господарювання промислового підприємства за показниками обсягу продажів і рентабельності продукції; управління інвестиціями виходячи з отриманого максимального прибутку при прийнятному рівні ризику тощо.

Іншою умовою використання спостерігаючого управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств є хороша постановка роботи з вивчення і прогнозування параметрів показників, що дозволяє своєчасно перебудовувати виробництво. У свою чергу, необхідність своєчасної перебудови виробництва в залежності від параметрів спостереження вимагає впровадження інноваційно-креативних технологій та організацію виробництва в напрямку підвищення їх гнучкості.

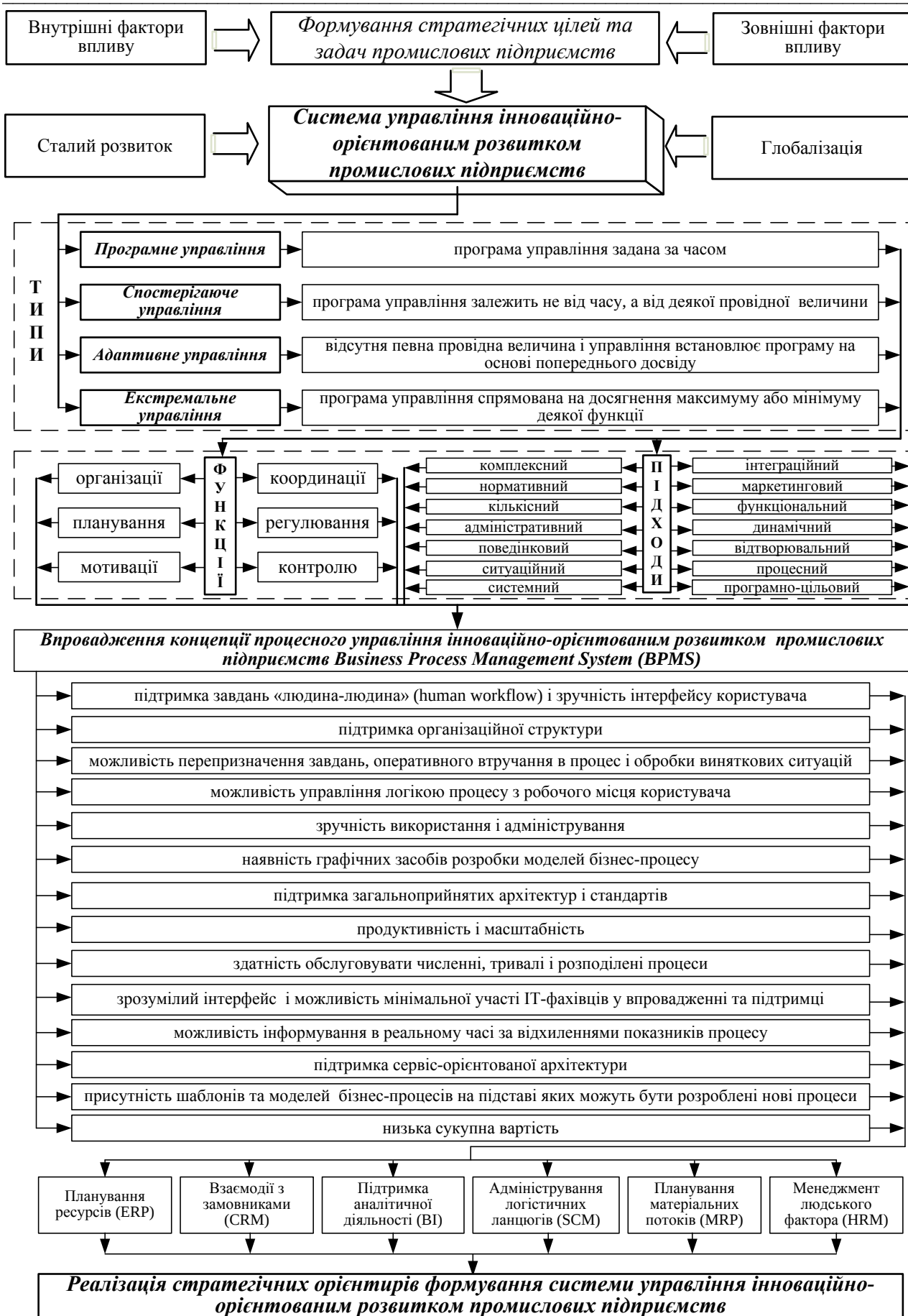

Рис. 2. Стратегічні орієнтири формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств

Екстремальне управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств може бути реалізовано при нестабільному стані зовнішнього середовища, коли звичні події, що відбуваються у зовнішньому середовищі, знаходяться в межах екстраполяції досвіду або подія пізнається з аналогіями минулих періодів; коли темп змін зовнішнього середовища можна порівняти з реакцією промислового підприємства; коли значні проблеми і нові можливості передбачувані, тобто ще можна спрогнозувати і визначити їх рівень впливу.

Реально в система управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств носить комплексний характер, в ній поєднуються програмне, спостерігаюче, адаптивне і екстремальне управління. В умовах закритого контуру діяльності промислового підприємства мають місце всі вказані типи управління. В умовах розімкнутого контуру переважають програмне і спостерігаюче управління. Для умов ізольованого контуру характерні програмне і адаптивне управління.

При формуванні системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств необхідно враховувати основні функції управління, а саме: організації; планування; координації; мотивації; контролю; регулювання.

Ефективність і якість системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств визначаються, перш за все, обґрунтованістю методології вирішення проблеми, тобто використання підходів, а саме: комплексний; інтеграційний; маркетинговий; функціональний; динамічний; відтворювальний; процесний; нормативний; кількісний; адміністративний; поведінковий; ситуаційний; системний; програмно-цільовий підхід.

Для удосконалення діяльності промислових підприємств доцільно впроваджувати систему управління бізнес-процесами (Business Process Management System (BPMS)), що реалізує концепцію процесного управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств, яка розглядає промислове підприємство як мережу взаємопов'язаних бізнес-процесів. Участь в них беруть співробітники з різних підрозді-

лів. Завдання процесного підходу полягає у побудові взаємодії людей і визначення порядку виконання різних операцій для отримання швидкого і якісного результату.

Поняття бізнес-процесу передбачає, що кожен співробітник не тільки чітко розуміє свої функції і завдання свого підрозділу в рамках оргструктури, а й усвідомлює, яким чином його робота впливає на кінцевий результат процесів, в яких він бере участь. Стратегічні цілі промислового підприємства досягаються через побудову, контроль і безперервний розвиток бізнес-процесів з метою:

- планування ресурсів (ERP) – це база даних, яка дозволяє управляти господарськими процесами. Вона працює на основі єдиного додатка з однаковим інтерфейсом, поширюється на ряд сфер (складання планів і прогнозів, менеджмент продажів, адміністрування випуску товарів, закупівель тощо);

- взаємодії з замовниками (CRM) – представляють собою управлінську інформаційну технологію, яка дозволяє вибудовувати взаємовідносини з клієнтами, а також з діловими партнерами, що позитивно впливає на отримані в кінці періоду доходи і підвищення рівня рентабельності;

- підтримки аналітичної діяльності (BI). – система призначена для зберігання даних, які були отримані в результаті аналізу та їх подальшої обробки;

- адміністрування логістичних ланцюгів (SCM) – застосовуються в процесі створення «складних» товарів, особливість полягає в тому, що комплектуючі доводиться замовляти у кількох різних постачальників. Щоб не було перебоїв у виробництві, важливо оперативне надходження всіх елементів на склади. Зазначена система дозволяє розраховувати і відслідковувати постачання на всіх етапах постачання;

- планування матеріальних потоків (MRP) – з їх допомогою керівництво здійснює придбання, виготовлення, а також реалізацію продукції;

- менеджмент людського фактора (HRM) – системи займаються пошуком потенційних співробітників, а також моніторингом їх діяльності.

Концепція передбачає впровадження BPMS для досягнення наступних цілей:

швидкість; якість; управління на основі показників; гнучкість. Всі ці елементи є основою для розробки стратегічних орієнтирів формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств.

Висновок. За результатами проведеного дослідження визначено, що в сучасних умовах господарювання, необхідно продукувати та реалізовувати стратегічні орієнтири щодо формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств з урахування мінливого ринкового попиту.

Одним з основних напрямків продукування та реалізації стратегічних орієнтирів щодо формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств в сучасних умовах господарювання, є концепція ресурсів, згідно з якою позиція промислового підприємств на ринку базується на унікальному поєднанні матеріальних та нематеріальних ресурсів а та їх ефективному управлінні, пріоритет віддається елементам інноваційно-інтелектуального капіталу.

Виокремлено принципи стратегічного планування в системі управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств. Запропоновано стратегічні орієнтири формування системи управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств.

Література

1. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление / Д. Аакер; пер. с англ. под ред. Каптуревского Ю. Н. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 544 с.
2. Ареф'єва О. В. Структурні перетворення на промислових підприємствах як фактор сталого розвитку / О. В. Ареф'єва // *Економіка и управление предприятиями машиностроительной отрасли: проблемы теории и практики.* – 2014. – № 2. – С. 36–43.
3. Геець В. М. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: монографія / В. М. Геець, В. П. Семиноженко; за ред. С. М. Ілляшенка. – Суми : ВТД Університетська книга, 2005. – 582 с.
4. Дикань О. В. Стратегія інноваційного розвитку промислових підприємств: проблеми і перспективи формування / О. В. Дикань // *Вісник економіки транспорту і промисловості.* – 2017. – № 58. – С. 152–158.

5. Кузьмін О. Є. Етимологія та типологія розвитку підприємств / О. Є. Кузьмін, А. М. Дідик // *Вісник Одеського національного університету. Серія: «Економіка».* 2016. – №21 (5). – С. 86–92.

6. Прохорова В. В. Формування конкурентної стратегії підприємств на засадах інноваційно-спрямованого інвестування: монографія / В. В. Прохорова, В. М. Проценко, В. І. Чобіток. – Харків : Українська інженерно-педагогічна академія, 2015. – 291 с.

7. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА - М, 2000. – 312 с.

8. Чобіток В. І. Стратегічно-цільовий комплекс інтелектуалізації управління холістичним розвитком промислових підприємств / В. І. Чобіток // *Бізнес Інформ.* – 2020. – № 3. – С. 423–430.

9. Чухрай Н. І. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: підручник / Н. І. Чухрай, О. П. Просович. – Львів : Вид-во «Львів. політехн.», 2015. – 500 с.

10. Chobitok V., Chumak L., Demianenko T. Forming performance assessment system of risk management in railway transport companies. // *International Journal of Engineering and Technology(UAE).* 2018. – Vol. 7. – № 4.3. – P. 404–408. Режим доступу: <https://www.sciencepubco.com/index.php/ijet/article/view/19843> (дата звернення 27.02.2020).

References

1. Aaker, D. (2002). *Stratehicheskoe rynochnoe upravleniye*. Yu.N. Kapturevskyy (Ed.). Sankt-Peterburg: Pyter.
2. Arefieva, O.V. (2014). *Strukturni peretvorennia na promyslovykh pidpriemstvakh yak faktor staloho rozvytku*. Ekonomika i upravleniye predpriiatyamy mashynostroytelnoy otrasli: problemy teorii i praktiki, (2), 36–43.
3. Heiets, V.M., & Semynozhenko, V.P. (2005). *Problemy upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstv u tranzytivniy ekonomitsi*. S.M. Illiashenko. (Ed.). Sumy: VTD Universytetska knyha.
4. Dykan, O.V. (2017). *Stratehiia innovatsiino-ho rozvytku promyslovykh pidpriemstv: problemy i perspektyvy formuvannia*. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, (58), 152–158.
5. Kuzmin, O.Ye., & Didyk, A.M. (2016). *Etymolohiia ta typolohiia rozvytku pidpriemstv*. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seria: «Ekononika», 21(5), 86–92.
6. Prokhorova, V.V., Protsenko, V.M., & Chobitok, V.I. (2012). *Formuvannia konkurentnoi stratehii pidpriemstv na zasadakh innovatsiino-spriamovanoho investuvannia*. Kharkiv: Ukrainka inzhenerno-pedahohichna akademiia.
7. Fatkhutdynov, R.A. (2000). *Konkurentosposobnost: ekonomika, strategiia, upravlenie*. M.: INFRA-M.
8. Chobitok, V.I. (2020). *Stratehichno-tsilovyi kompleks intelektualizatsii upravlinnia kholistychnym rozvytkom promyslovykh pidpriemstv*. Biznes-Inform, (3), 423–430. doi.org/10.32983/2222-4459-2020-3-423-430

9. Chukhrai, N.I., & Prosovykh, O.P. (2015). Stratehichne upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pidpriemstva. Lviv: Vyd-vo Lviv. politekhniki.

10. Chobitok, V., Chumak, L., & Demianenko T. (2018). Forming performance assessment system of risk management in railway transport companies. Inter-

national Journal of Engineering and Technology (UAE), Vol. 7, (4.3), 404-408. Retrieved from <https://www.sciencepubco.com/index.php/ijet/article/view/19843>
doi.org/10.14419/ijet.v7i4.3.19843

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Т. Н. Шелест, ассистент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Методология исследования. Обобщение и системный анализ предоставили возможность – выделить, что изменение парадигмы социально-экономического развития страны, внешнеэкономических отношений и других факторов привели к перестройке приоритетов и структуры отечественной промышленности, что привело к диверсификации производства или прекращения деятельности многих предприятий. Высокотехнологичные товары, стали покупать за рубежом за средства, полученные от экспорта природных ресурсов. Соответственно, в современных условиях хозяйствования, необходимо производить и реализовывать стратегические ориентиры по формированию системы управления инновационно-ориентированным развитием промышленных предприятий.

Результаты. Автором в статье определено, что влияние внешней среды на деятельность современных предприятий характеризуется неопределенностью из-за своей сложности и постоянной динамики изменений, которые оказывают значительное влияние на функционирование промышленных предприятий и требуют кардинальных изменений во внутренней среде. В связи с этим одним из важнейших элементов решения этой проблемы является создание соответствующих стратегий по формированию системы управления инновационно-ориентированным развитием промышленных предприятий и решений для устранения негативного влияния динамики и неопределенности с учетом прогрессивных условий общества.

Новизна. Выделены принципы стратегического планирования в системе управления инновационно-ориентированным развитием промышленных предприятий. Определено, что одним из основных направлений выработки и реализации стратегических ориентиров по формированию системы управления инновационно-ориентированным развитием промышленных предприятий в современных условиях хозяйствования, является концепция ресурсов, согласно которой позиция промышленного предприятия на рынке базируется на уникальном сочетании материальных и нематериальных ресурсов, на их эффективном управлении, приоритет отдается элементам инновационно-интеллектуального капитала. Предложены стратегические ориентиры формирования системы управления инновационно-ориентированным развитием промышленных предприятий.

Практическая значимость. Определено, что стратегические ориентиры формирования системы управления инновационно-ориентированным развитием промышленных предприятий заключаются в использовании инновационно-креативных инструментов для преодоления или смягчения последствий причин потери стабильности промышленного предприятия, которые могут применяться на различных этапах его развития.

Ключевые слова: стратегические ориентиры; система управления; инновационно-ориентированное развитие; промышленные предприятия; концепция процессного управления.

STRATEGIC ORIENTATIONS FOR FORMING A MANAGEMENT SYSTEM FOR INNOVATION-ORIENTED DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

T. N. Shelest, Assistant Lecturer, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Methods. Generalization and systems analysis provided an opportunity to highlight that the change in the paradigm of the country's socio-economic development, foreign economic relations and other factors led to the restructuring of the priorities and structure of domestic industry, which led to the diversification of production or the termination of the activities of many enterprises. High-tech goods began to be bought abroad for funds received from the export of natural resources. Accordingly, in modern economic conditions, it is necessary to produce and implement strategic guidelines for the formation of a management system for innovation-oriented development of industrial enterprises.

Results. The author determines in the article that the influence of the external environment on the activities of modern enterprises is characterized by uncertainty due to its complexity and constant dynamics of changes that have a significant impact on the functioning of industrial enterprises and require cardinal changes in the internal environment. In this regard, one of the most important elements of solving this problem is the formation of appropriate strategies for the formation of a management system for the innovation-oriented development of industrial enterprises and solutions to eliminate the negative impact of dynamics and uncertainty, taking into account the progressive conditions of society.

Novelty. The principles of strategic planning in the management system of innovation-oriented development of industrial enterprises are highlighted. It has been determined that one of the main directions for the development and implementation of strategic guidelines for the formation of a management system for the innovation-oriented development of industrial enterprises in modern economic conditions is the concept of resources, according to which the position of an industrial enterprise in the market is based on a unique combination of material and non-material resources, on effective management, priority is given to elements of innovative and intellectual capital. Strategic guidelines for the formation of a management system for innovation-oriented development of industrial enterprises are proposed.

Practical value. It has been determined that the strategic guidelines for the formation of a management system for innovation-oriented development of industrial enterprises are in the use of innovative and creative tools to overcome or mitigate the consequences of the causes of loss of stability of an industrial enterprise, which can be used at various stages of its development.

Keywords: strategic guidelines; control system; innovation-oriented development; industrial enterprises; process management concept.

Надійшла до редакції 18.03.21 р.

НЕЙРОМЕРЕЖЕВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АТ «УКРТРАНСНАФТА»

*К. В. Клименко, АТ «Укртранснафта»,
orcid.org/0000-0001-7400-3499*

Методологія дослідження. При виконанні дослідження було використано наступні методи: аналізу й синтезу – для постановки задачі нейромережевого моделювання рівня інноваційного розвитку суб'єктів господарювання та виділення його етапів; методи узагальнення та групування – при формуванні системи одиничних індикаторів визначення рівня інноваційного розвитку; метод навчання багатослоєвого перцептрона – для характеристики роботи нейронної мережі.

Результати. У статті розглянуто можливість застосування методу прогнозування рівня інноваційного розвитку підприємств нафтотранспортного комплексу з використанням нейромережевого моделювання. Здійснено постановку задачі нейромережевого моделювання рівня інноваційного розвитку суб'єктів господарювання, а також визначено шість його етапів: формування системи індикаторів рівня інноваційного розвитку, попередня обробка даних, формування нейронної мережі, навчання нейронної мережі та отримання результату. Сформовано систему одиничних індикаторів визначення рівня інноваційного розвитку за виробничою, кадровою, фінансовою та майновою складовою. Використано дані індикатори для побудови нейронної мережі. Виділено специфічні обмеження, що характеризують навчання нейронної мережі та виділяють його із загальних задач оптимізації: астрономічне число параметрів, необхідність високого паралелізму при навчанні, багатокритеріальність вирішуваних завдань, необхідність віднаходження області, в якій значення всіх функцій, що мінімізуються, є близькими до мінімальних. Визначено переваги та недоліки нейромережевого прогнозування рівня інноваційного розвитку підприємств.

Новизна. Запропоновано алгоритм прогнозування рівня інноваційного розвитку підприємств нафтотранспортного комплексу з використанням нейромережевого моделювання. Сформовано систему одиничних індикаторів визначення рівня інноваційного розвитку за виробничою, кадровою, фінансовою та майновою складовою.

Практична значущість. Результати дослідження мають теоретичну і практичну цінність, оскільки дозволяють використовувати нейромережеве моделювання для прогнозування рівня інноваційного розвитку підприємств.

Ключові слова: інноваційний розвиток, нейронні мережі, багатослоєвий перцептрон, нафтотранспортне підприємство.

Постановка проблеми. Сьогодні інновації для будь-якого підприємства є рушієм його розвитку. Ефективне застосування інноваційного потенціалу підприємства сприятиме підвищенню ефективності його діяльності та створюватиме унікальні конкурентні переваги у майбутньому. З урахуванням цього для підприємств важливо здійснювати

прогнозування інноваційного розвитку. Використовуючи сучасний інструментарій методів та методик прогнозування є можливість сформулювати систему управління та координування інноваційного розвитку досліджуваних підприємств, а також визначити вплив інноваційних чинників на загальні показники ефективності діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням процесу інноваційного розвитку підприємств займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Серед закордонних можна виокремити такого знаменитого дослідника як Йозеф Шумпетер з його «Теорією економічного розвитку» (*The Theory of Economic Development. An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle* (1911) [1].

У цій роботі Йозеф Шумпетер запропонував концепцію якісних змін у продуктах та методах виробництва, які виникали внаслідок здійснення нових комбінацій факторів виробництва. Визначаючи «нову комбінацію» як виробничу функцію, що вносила потужні якісні зміни в економіку, вчений довів необхідність впровадження інновацій у безпосередній процес виробництва, а отже, показав залежність соціально-економічного розвитку від інновацій. D. Leyden [2] та M. Mazzucato [3] у своїх працях вивчали теоретико-методичні аспекти інноваційного потенціалу підприємств.

Опираючись на вже сформований достатньо фундаментальний базис теорії інноваційного розвитку та не применшуючи його цінність для подальшого розвитку даної теорії можна зробити висновки, що існує необхідність дослідження питання формування та застосування сучасного інструментарію прогнозування інноваційної діяльності на основі побудови адекватних інноваційному процесу на нафтотранспортному підприємству нейронних мереж.

Формулювання мети статті. Метою статті являється оцінка рівня інноваційного розвитку нафто-транспортного підприємства та здійснення прогнозування на основі побудови нейромережевої моделі з урахуванням процесу розроблення та втілення напрямів та шляхів інноваційного розвитку проблемного підприємства.

Прогнозування, з використанням нейромережевого моделювання – унікальний інструмент аналізу процесу інноваційного розвитку, зокрема при формуванні стратегії управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємств є актуальною, особливо в умовах активної реформації всіх

економічних процесів. Для ефективності господарської діяльності у часи цифрової трансформації суспільства й економічних систем різних типів енергетичним компаніям необхідно адресно долати опір змінам, спираючись на незалежні науково-технологічні та управлінські розвідки і проекти [4].

Враховуючи складність інноваційного процесу, інтенсивний вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, великий обсяг параметрів, за якими можна здійснювати оцінку інноваційного процесу, необхідним є розроблення математичного апарату управління інноваційним розвитком підприємства з використанням нейромереж. — багатошарового перцептрона, навчання якого здійснюється на базі алгоритму зворотного розповсюдження помилки, дозволяє з мінімальними часовими і грошовими витратами та з високою точністю прийняти рішення щодо різних аспектів діяльності підприємств. Використання штучних нейронних мереж в різних галузях дозволяє ефективно вирішувати різноманітні задачі обробки даних [5].

Нейромережі вирішують широке коло завдань, одна із найпростіших та найпоширеніших є задача класифікації, тобто віднесення певного взірця до одного із попередньо відомого [6].

Для розв'язання задачі визначення рівня інноваційного розвитку підприємства спочатку здійснимо її постановку. Отже, розглядаємо об'єкт – інноваційний процес на підприємстві чи окремому структурному підрозділі, який характеризується набором параметрів X , $X = (x_i)$, $i = 1, 2, 3 \dots n$. Задача полягає у віднесенні даного об'єкта до однієї із груп множини Y , $Y = (y_j)$, $j = 1, 2, 3 \dots m$ – рівні інноваційного розвитку. На рисунку 1 відображено етапи розв'язування поставленої задачі.

Отже, досліджуючи питання оцінювання інноваційного розвитку підприємств у працях науковців [5, 6, 7, 8, 9, 10] можна зробити висновки, що більшість науковців схиляються до думки, що оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємств має базуватися на використанні інтегральних показників. Проте, слід відмітити, що автори при моделюванні цих показників використовують різні групи одиничних індикаторів.

Рис. 1. Етапи визначення рівня інноваційного розвитку нафтотранспортного підприємства з використанням нейронних мереж

При формуванні системи індикаторів рівня інноваційного розвитку найбільш поширеним є виокремлення виробничої, кадрової, фінансової та майнової складових з подальшою систематизацією на основі такого виокремлення одиничних індикаторів. Тому на

основі проведених досліджень наукових праць, у яких вирішуються завдання оцінювання рівня інноваційного розвитку, сформуємо систему одиничних показників оцінювання складових інноваційного розвитку (табл. 1).

Таблиця 1
Одиничні індикатори оцінки складових інноваційного розвитку нафтотранспортного підприємства

Складова інноваційного розвитку	Одиничні індикатори
Виробнича складова	Коефіцієнт основних виробничих фондів (K_{B1})
	Коефіцієнт фондовіддачі (K_{B2})
	Коефіцієнт оновлення (K_{B3})
	Коефіцієнт прогресивності технологій (K_{B4})
	Коефіцієнт матеріаломісткості (K_{B5})
	Коефіцієнт автоматизації та механізації виробництва (K_{B6})
	Коефіцієнт наукомісткості (K_{B7})
	Ступінь інтенсифікації виробництва (K_{B8})
	Частка новітніх (інноваційних) управлінських технологій у структурі системи управління за період (рік) (K_{B9})
	Чистий дохід від реалізації продукції (K_{B10})

Кадрова складова	Коефіцієнт частки спеціалістів, які виконують наукові та науково-технічні роботи (K_{K1})
	Коефіцієнт плинності кадрів (K_{K2})
	Коефіцієнт кваліфікаційного рівня (K_{K3})
	Коефіцієнт витрат на підготовку та навчання працівників (K_{K4})
	Коефіцієнт участі працівників в управлінні підприємством (K_{K5})
	Коефіцієнт участі підприємства у соціальній підтримці працівників (K_{K6})
	Коефіцієнт рівня безпеки та охорони праці на підприємстві (K_{K7})
	Коефіцієнт формування доходів працівників та рівень оплати праці (K_{K8})
	Коефіцієнт відповідності робочих місць санітарно-гігієнічним вимогам (K_{K9})
	Коефіцієнт створення робочих місць (K_{K10})
Фінансова складова	Коефіцієнт витрат на придбання результатів НДДКР ($K_{\Phi1}$)
	Коефіцієнт самофінансування ($K_{\Phi2}$)
	Коефіцієнт використання позиченого капіталу ($K_{\Phi3}$)
	Економія витрат в результаті впровадження інновації ($K_{\Phi4}$)
	Рентабельність реалізованої продукції ($K_{\Phi5}$)
	Рентабельність власного капіталу ($K_{\Phi6}$)
	Рентабельність активів ($K_{\Phi7}$)
	Коефіцієнт оборотності активів ($K_{\Phi8}$)
	Коефіцієнт оборотності основних засобів ($K_{\Phi9}$)
	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ($K_{\Phi10}$)
Майнова складова	Частка високотехнологічного обладнання (технологій) у загальній структурі матеріально-технічного забезпечення (K_{M1})
	Кількість упроваджених нових видів технологічних процесів за період (рік) (K_{M2})
	Коефіцієнт гнучкості виробництва (K_{M3})
	Коефіцієнт прогресивності технології (K_{M4})
	Ступінь використання сучасних комп'ютерних технологій (K_{M5})
	Коефіцієнт модернізації устаткування на звітну дату порівняно з базовим роком (K_{M6})
	Коефіцієнт зносу обладнання (K_{M7})
	Частка нематеріальних активів у загальній сумі активів (K_{M8})
	Частка необоротних активів у балансі підприємства (K_{M9})
	Частка оборотних активів у балансі підприємства (K_{M10})

Джерело: сформовано за: [6], [9], [10-13]

Отже, в таблиці 1 наведено множину вхідних індикаторів для побудови нейронних мереж для прогнозування рівня інноваційного розвитку. Для визначення рівня інноваційного розвитку використаємо шкалу Харінгтона (таблиця 2).

Таблиця 2
Стандартні значення за шкалою бажаності Харінгтона

Рівень інноваційного розвитку	Значення
Дуже високий	1,00 – 0,80
Високий	0,80 – 0,63
Середній	0,63 – 0,37
Низький	0,37 – 0,20
Дуже низький	0,20 – 0,00

Робота нейронної мережі зводиться до пошуку функціональної залежності $Y=F(X)$, де X – вхідний вектор, а Y – вихідний вектор, $Y=(y_n)$, $n=1,5$, $X=(x_i)$, $i=1,40$. Для розв'язування даної задачі буде використано метод

зворотного поширення помилки (*backpropagation*). Його ще називають метод навчання багатoshарового перцептрона. Вперше даний метод був описаний в 1974 р. А. І. Галушкіна, а також незалежно і одночасно Полом Дж. Вербосом. Далі суттєво розвинутий в 1986 р. Девідом І. Румельхартом, Дж. Е. Хінтон і Рональдом Дж. Вільямсом і незалежно і одночасно С. І. Барцевим і В. А. Охоніним. Це ітеративний градієнтний алгоритм, який використовується з метою мінімізації помилки роботи багатoshарового перцептрона і отримання бажаного виходу. Основна ідея цього методу полягає в поширенні сигналів помилки від виходів мережі до її входів, у напрямку, зворотному прямому поширенню сигналів у звичайному режимі роботи. Барц і Охонін запропонували відразу загальний метод («принцип подвійності»), застосовний до більш широкого класу систем, включаючи системи з запізненням, роз-

поділені системи, і т. п. Для можливості застосування методу зворотного поширення помилки передавальна функція нейронів повинна бути диференційована. Метод є модифікацією класичного методу градієнтного спуску.

На етапі формування багатошарової нейронної мережі прямого поширення, яка виконує завдання ідентифікації і управління необхідно визначити «зовнішню» і «внутрішню» структури нейронної мережі. «Зовнішня» структура нейромережевої моделі повністю визначається вектором входу і вектором виходу. При виборі «внутрішньої» структури нейромережевої моделі необхідно визначити: кількість схованих шарів; кількість нейронів у кожному схованому шарі; вид активаційної функції для кожного шару [14]. Збільшення числа нейронів у схованому шарі і збільшення числа прихованих шарів підвищують репрезентативні можливості нейронної мережі, тобто дають можливість моделювати більш складні взаємозв'язки, але призводять до значних труднощів при практичній реалізації [15], збільшення часових витрат як на навчання, так і на роботу в режимі прогнозування.

Будь-яка нейронна мережа складається з відносно простих однотипних елементів, що імітують роботу головного мозку. Кожний нейрон містить синапси (однаправлені вхідні зв'язки з іншими нейронами) та аксон (вихідний зв'язок з іншими нейронами). Коли нейрон отримує сигнал, що надходить до нього від взаємозв'язаних нейронів, то відповідно до нього виконує типову операцію –

змінює свої параметри, так звані синаптичні ваги за допомогою нелінійного перетворення та передає її далі по мережі.

На кожній ітерації алгоритму зворотного поширення вагові коефіцієнти нейронної мережі модифікуються так, щоб поліпшити рішення одного прикладу. Таким чином, у процесі навчання циклічно вирішуються однокритеріальні задачі оптимізації.

Навчання нейронної мережі характеризується чотирма специфічними обмеженнями, що виділяють навчання нейромереж із загальних задач оптимізації: астрономічне число параметрів, необхідність високого паралелізму при навчанні, багато критеріально вирішуваних завдань, необхідність знайти досить широку область, в якій значення всіх функцій, що мінімізуються близькі до мінімальних. Стосовно решти проблеми навчання можна, як правило, сформулювати як завдання мінімізації оцінки. Обережність попередньої фрази («як правило») пов'язана з тим, що насправді нам невідомі і ніколи не будуть відомі всі можливі завдання для нейронних мереж, і, може, десь в невідомості є завдання, які не зводяться до мінімізації оцінки. Мінімізація оцінки – складна проблема: параметрів астрономічно багато (для стандартних прикладів, що реалізуються на РС — від 100 до 1000000), адаптивний рельєф (графік оцінки як функції від підлаштовуваних параметрів) складний, може містити багато локальних мінімумів.

На рисунку 2 відображено архітектуру багатошарового перцептрону.

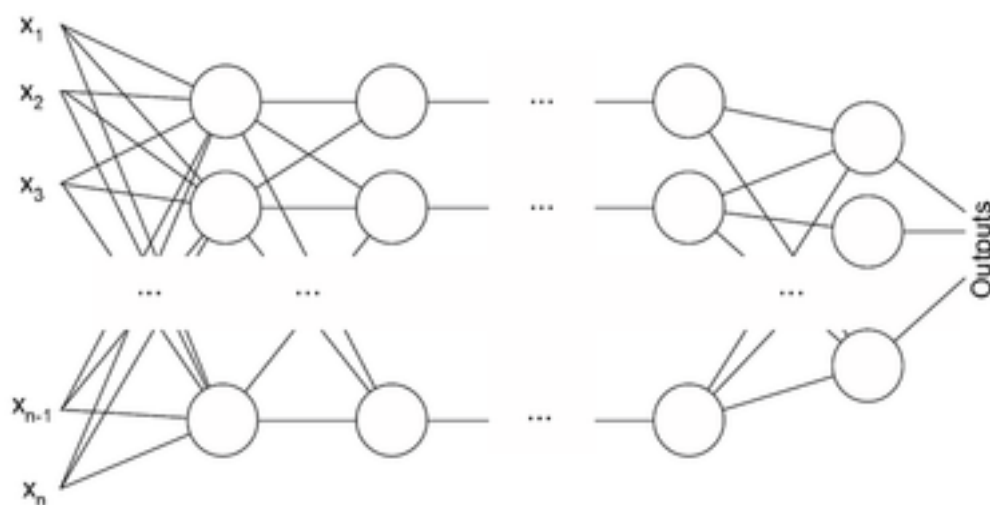

Рис. 2. Архітектура багатошарового перцептрону

Отже, найбільш перспективним кількісним методом прогнозування є використання нейронних мереж [16]. Вони мають як певні

переваги так і недоліки, деякі з них наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

Переваги та недоліки використання нейронних мереж для прогнозування

Автор, джерело	Переваги	Недоліки
Калініна І. О. [16]	Нейронні мережі мають більш гнучку структуру. Для її зміни достатньо регулювати кількість шарів та нейронів Експерт не залежить від вибору математичної моделі поведінки часового ряду	Нейронні мережі є недетерміновані
Харинович-Яворська Д. О. [17]	При використанні нейронних мереж легко досліджувати залежність прогнозованої величини від незалежних змінних, використовуючи при цьому як числові, так і текстові дані Для здійснення аналізу не потрібно вирішувати проблему взаємозалежності між вхідними показниками і для налагодження системи аналітику не обов'язково володіти знанням про високі технологічні можливості нейронних мереж Легко визначається значимість вхідних даних, що дозволяє швидко виключити з розгляду параметри, що мають незначний вплив	Отримана модель не дозволяє однозначно й «прозора» визначити внесок кожного показника у покращення або погіршення результуючого показника

Висновки. Отже, запропонований метод оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємства за допомогою штучної нейронної мережі – багатошарового перцептрона, навчання якого здійснюється на базі алгоритму зворотного розповсюдження помилок, дозволяє з мінімальними часовими і грошовими витратами та з високою точністю прийняти рішення щодо визначення стратегії розвитку підприємства на основі визначеного рівня інноваційного розвитку підприємства.

Література

- Schumpeter, Joseph A. The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle (1934). University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1496199>
- Leyden, D. Publicsector entrepreneurship and the creation of a sustainable innovative economy / D.Leyden // Small Business Economics. – 2016. – Vol. 46, Issue 4. – P. 553–564.
- Mazzucato, M. From market fixing to marketcreating: a new framework for innovation policy / M. Mazzucato // Industry and Innovation. – 2016. – Vol. 23, Issue 2. – P. 140–156.
- Гавриленко М. М. Трансформація економічних систем під впливом цифровізації / Гавриленко М. М., Гораль Л. Т., Берлоус М. В. // Бізнес Інформ. – 2019. – №12. – С. 261–267. Режим доступу: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-12-261-267>
- Калініна І. О. Використання нейромережових методів у задачах фінансового менеджменту [Еле-

ктронний ресурс] / І. О. Калініна // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – Сер. : Комп'ютерні технології. – 2008. – Т. 90. – Вип. 77. – С. 160–167. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduct_2008_90_77_19

6. Азарова А. О. Розроблення математичного методу ідентифікації рівня мотивації персоналу засобами нейромережових технологій [Електронний ресурс] / А. О. Азарова, О. А. Ковальчук, О. Д. Ситнік // Моделювання та інформаційні системи в економіці. – 2011. – Вип. 85. – С. 21–27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mise_2011_85_5

7. Теплюк М. А. Оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємства в контексті інтеграції науки та бізнесу / М. А. Теплюк, О. А. Шапран // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана; [редкол.: О. М. Гребешкова (голов. ред.) та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2020. – Вип. 46. – С. 105–121.

8. Малюта Л. Оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства [Електронний ресурс] / Л. Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава. – Вип. 1 (4). – 2011. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11mlyrpp.pdf>.

9. Кузьминых Н. А. Методические подходы к оценке уровня инновационного развития социально-экономических систем: преимущества и недостатки / Н. А. Кузьминых // Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2011. – № 2. – С. 30–35.

10. Юринiecь З. В. Оцінювання інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання харчової промисловості. / З. В. Юринiecь, В. В. Круглякова. // Економіка та управління підприємствами. Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет. – 2016. – Випуск №7. – С. 546–550.

11. Смельянов О. Ю. Інноваційний розвиток підприємства: критерії та вплив. / О. Ю. Смельянов, І. 3. Крет, Т. О. Петрушка. // *Wielokierunkowosc Jako Gwarancja Postepu Naukowego*. – 2020. – Том 1. – С. 24-26. DOI 10.36074.21.02.2020.v1.05
12. Череп А. В. Методи оцінки ефективності управління інноваційною діяльністю підприємств машинобудування. / А. В. Череп, М. М. Лизуненко. // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. — 2014. — №3(27). — С. 113–119.
13. Зубков Р. С. Основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств Причорноморського регіону України. / Р. С. Зубков. // *Ефективна економіка*. – 2016. – №12.
14. Кравець П. І. Розробка та дослідження технології оцінювання показників нейромережових моделей МІМО-об'єктів управління [Електронний ресурс] / П. І. Кравець, Т. Й. Лукіна, В. М. Шимкович, І. І. Ткач // *Вісник Національного технічного університету України "КПІ". Інформатика, управління та обчислювальна техніка*. – 2012. – Вип. 57. – С. 144–149. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkpi_iuot_2012_57_28
15. Кравець П. І. Технологія апаратно-програмної реалізації штучного нейрона та штучних нейронних мереж засобами FPGA / П. І. Кравець, В. М. Шимкович, Г. А. Зубенко // *Вісник Національного технічного університету України "КПІ". Інформатика, управління та обчислювальна техніка*. 2012. – №55. – С. 174–180.
16. Калініна І. О. Дослідження нейромережових методів у задачах прогнозування [Електронний ресурс] / І. О. Калініна // *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. – Сер.: Комп'ютерні технології. – 2009. – Т. 106. – Вип. 93. – С. 132–138. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduct_2009_106_93_19
17. Харинович-Яворська Д. О. Роль нейромережових систем у формуванні конкурентної стратегії торговельного підприємства [Електронний ресурс] / Д. О. Харинович-Яворська // *Наука й економіка*. – 2014. – Вип. 1. – С. 165–169. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nie_2014_1_29
- Industry and Innovation, Vol. 23, Issue 2, P. 140-156. <https://doi.org/10.1080/13662716.2016.1146124>
4. Havrylenko M.M., Horal, L.T., & Berlous, V.V. (2019). Transformatsiia ekonomichnykh system pid vplyvom tsyfrovizatsii. *Biznes-Inform*, (12). 261-267. Retrieved from <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-12-261-267>
5. Kalinina, I.O. (2008). Vykorystannia neyromerezhevykh metodiv u zadachakh finansovoho menezhmentu. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly*, Ser.: *Kompiuterni tekhnologii*, T.90, Issue 77, 160-167. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduct_2008_90_77_19
6. Azarova, A.O., Kovalchuk, O.A., & Sytnik, O.D. (2011). Rozroblennia matematychnoho metodu identyfikatsii rivnia motyvatsii personaly zasobamy neyromerezhevykh tekhnolohiy. *Modeliuvannia ta informatsiyni systemy v ekonomitsi*, Issue, 85, 21-27. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mise_2011_85_5
7. Tepliuk, M.A., & Shapran, O.A. (2020). Otsiniuvannia rivnia innovatsiynoho rozvytku pidpriemstva v konteksti intehtatsii nauky ta biznesu. *Proceedings of Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. DVNZ «Kyivskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni V. Hetmana. O.M. Hrebeshkova (Ed.)*. Kyiv: KNEU, Issue 46, 105-121.
8. Maliuta, L. (2011). Otsiniuvannia rivnia innovatsiynoho rozvytku promyslovoho pidpriemstva. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*. Issue 1(4). Retrieved from <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11mlyrpp.pdf>.
9. Kuzminykh, N.A. (2011). Metodicheskie podkhody k otsenke urovnia innovatsionnogo razvitiya sotsialno-ekonomicheskikh sistem: preimushchestva i nedostatki. *Intellekt. Innovatsii. Investitsii*. (2), 30-35.
10. Yurynets, Z.V., & Kruhliakova, V.V. (2016). Otsiniuvannia innovatsiynoho potentsialu subiektiv hospodariuvannia harchovoi promyslovosti. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy. Ekonomika i suspilstvo. Mukachivskyi Derzhavnyi universytet*. Issue (7), 546-550.
11. Yemelianov, O.Yu., Kret, I.Z., & Petrushka, T.O. (2020). Innovatsiynyy rozvytok pidpriemstva: kryterii ta vplyv. *Wielokierunkowosc Jako Gwarancja Postepu Naukowego*, Tom 1, 24-26. DOI 10.36074.21.02.2020.v1.05
12. Cherep, A.V., & Lyzunenko, M.M. (2014). Metody otsinky efektyvnosti upravlinnia innovatsiynoiu diialnistiu pidpriemstv mashynobuduвання. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriyskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu, (ekonomichni nauky)*. 3(27), 113-119.
13. Zubkov, R.S. (2016). Osnovni pokaznyky innovatsiynoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv Prychornomorskoho rehionu Ukrainy. *Efektivna ekonomika*, (12).
14. Kravets, P.I., Lukina T.Y., Shymkovych, V.M., & Tkach, I.I. (2012). Rozrobka ta doslidzhennia tekhnolohii otsiniuvannia pokaznykiv neyromerezhevykh

References

1. Schumpeter, Joseph A. (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship, Retrieved from SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1496199>
2. Leyden, D. (2016). Publicsector entrepreneurship and the creation of a sustainable innovative economy. *Small Business Economics*, Vol. 46, Issue 4, P. 553-564. <https://doi.org/10.1007/s11187-016-9706-0>
3. Mazzucato, M. (2016). From market fixing to marketcreating: a new framework for innovation policy.

modeley MIMO-obiektiv upravlinnia. Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «KPI». Informatyka, upravlinnia ta obchysliuvalna tekhnika, Issue 57, 144-149. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkpi_iuot_2012_57_28

15. Kravets, P.I., Shymkovych, V.M., & Zubenko, H.A. (2012). Tekhnolohiia aparatno-prohramnoi realizatsii shtuchnoho neyrona ta shtuchnykh neyronnykh merezh zasobamy FPGA. Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «KPI». Informatyka, upravlinnia ta obchysliuvalna tekhnika, Issue 55, 174-180.

16. Kalinina, I.O. (2009). Doslidzhennia neyromerezhevykh metodiv u zadachakh prohnouzuvannia. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly, Ser.: Kompiuterni tekhnolohii, T. 106, Issue 93, 132-138. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduct_2009_106_93_19

17. Kharynovych-Yavorska, D.O. (2014). Rol neyromerezhevykh system u formuvanni konkurentnoi stratehii torhovelnoho pidpriemstva, Nauka i ekonomika, Issue 1, 165-169. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nie_2014_1_29

НЕЙРОСЕТЕВОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АО «УКРТРАНСНАФТА»

К. В. Клименко, АО «Укртранснафта»

Методология исследования. При выполнении исследования были использованы следующие методы: анализа и синтеза – для постановки задачи нейросетевого моделирования уровня инновационного развития субъектов хозяйствования и выделения его этапов; методы обобщения и группировки – при формировании системы единичных индикаторов определения уровня инновационного развития; метод обучения многослойного перцептрона – для характеристики работы нейронной сети.

Результаты. В статье рассмотрена возможность применения метода прогнозирования уровня инновационного развития предприятий нефтетранспортного комплекса с использованием нейросетевого моделирования. Осуществлена постановка задачи нейросетевого моделирования уровня инновационного развития субъектов хозяйствования, а также определены шесть его этапов: формирование системы индикаторов уровня инновационного развития, предварительная обработка данных, формирование нейронной сети, обучение нейронной сети и получение результата. Сформирована система единичных индикаторов определения уровня инновационного развития в производственной, кадровой, финансовой и имущественной составляющей. Используются данные индикаторы для построения нейронной сети. Выделены специфические ограничения, характеризующие обучение нейронной сети и которые выделяют его из общих задач оптимизации: астрономическое число параметров, необходимость высокого параллелизма при обучении, многокритериальность решаемых задач, необходимость нахождения области, в которой значения всех функций, которые минимизируются, близки к минимальным. Определены преимущества и недостатки нейросетевого прогнозирования уровня инновационного развития предприятий.

Новизна. Предложен алгоритм прогнозирования уровня инновационного развития предприятий нефтетранспортного комплекса с использованием нейросетевого моделирования. Сформирована система единичных индикаторов определения уровня инновационного развития в производственной, кадровой, финансовой и имущественной составляющей.

Практическая значимость. Результаты исследования имеют теоретическую и практическую ценность, поскольку позволяют использовать нейросетевое моделирование для прогнозирования уровня инновационного развития предприятий.

Ключевые слова: инновационное развитие, нейронные сети, многослойный перцептрон, нефтетранспортное предприятие.

NEURAL NETWORK MODELING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF JSC «UKRTRANSNAFT»

K. V. Klymenko, JSC «Ukrtransnafta»

Methods. The following methods were used in the research: analysis and synthesis – to set the problem of neural network modeling of the level of innovative development of economic entities and the selection of its stages; methods of generalization and grouping – in the formation of a system of individual indicators to determine the level of innovative development; multilayer perceptron training method – to characterize the operation of the neural network.

Results. The article considers the possibility of applying the method of forecasting the level of innovative development of enterprises of the oil transportation complex with the use of neural network modeling. The problem of neural network modeling of the level of innovative development of economic entities is set, and its six stages are defined: formation of a system of indicators of the level of innovative development, preliminary data processing, neural network formation, neural network training and result. There has been formed a system of individual indicators for determining the level of innovative development by production, personnel, financial and property components. These indicators are used to build a neural network. There are specific limitations that characterize the learning of the neural network and distinguish it from the general optimization problems: astronomical number of parameters, the need for high parallelism in learning, multicriteria of problems, the need to find an area in which the values of all minimized functions are close to minimum. The advantages and disadvantages of neural network forecasting of the level of innovative development of enterprises are determined.

Novelty. An algorithm for forecasting the level of innovative development of oil transportation enterprises using neural network modeling is proposed. A system of individual indicators for determining the level of innovative development by production, personnel, financial and property components has been formed.

Practical value. The results of the study have theoretical and practical value, as they allow the use of neural network modeling to predict the level of innovative development of enterprises.

Keywords: innovative development, neural networks, multilayer perceptron, oil transportation enterprise.

Надійшла до редакції 17.02.21 р.

MANAGEMENT OF LOGISTICAL SUPPORT OF INNOVATIVE COOPERATION INTENSIFICATION UNDER ECONOMY INTELLECTUALIZATION

*O. V. Arefieva, D.E., Professor, National Aviation University, [lena-2009-19@ukr.net](mailto:lana-2009-19@ukr.net),
orcid.org/0000-0001-5157-9970*

O. V. Polous, Ph. D (Econ.), Associate Professor, National Aviation University, polousolgavictorovna@gmail.com, orcid.org/0000-0002-4639-4493

Methods. The results are obtained through the use of methods: analysis and comparison, synthesis and theoretical generalization – to form a system for ensuring the logistical interaction of intellectual elements of creating an innovative product; abstract-logical – to determine the conceptual foundations of management of logistics support for the intensification of innovation cooperation in the intellectualization of the economy; graphical analysis – to visualize the results of the study.

Results. The directions that need to be reformed in the context of the process of intellectualization of the economy and intensification of competition in the markets of high-tech products and services are identified. The priority value of intellectual work and intellectual resources for creation of an intellectual product and generation of innovative ideas is established. The elements of the intellectual environment as a set of conditions that contribute to the implementation of mental labor in the process of production and management are considered. The necessity of application of the concepts «intellectual income», «intellectual profit» and «intellectual rent» to characterize the final result of intellectual production is determined.

Novelty. The system of providing logistical interaction of creating intellectual elements of an innovative product is offered. Conceptual assumptions on the consideration of logistics flows within the national innovation system are formed. The algorithm of managing the intensification logistical maintenance of innovative cooperation at intellectualization of economy is developed.

Practical value. The research provides the possibility of applying the developed and submitted proposals for the management of logistics support for the intensification of innovation cooperation in the intellectualization of the economy in order to reform the individual structural elements of the national innovation system and increase its competitiveness at the international level. The conclusions and results of research and the given methodical recommendations will promote the increase of innovative cooperation efficiency at the national and international levels.

Keywords: logistical support, intellectualization, innovation cooperation, management, human capital, competitiveness, reform.

Statement of problem. The current stage of development of the world economy is characterized by the processes of evolution of social division and cooperation of labor, accompanied by intellectualization and technologicalization of economic processes and relationships between national economies, leading, in turn, to increase transaction costs of individual actors and information asymmetry at all levels. Accordingly, these processes require the development of new approaches to managing sustainability,

knowledge reproduction and human capital development within individual economic systems, stimulating interest in studying intellectual, information and knowledge flows at micro, macro and mega levels, which enhance innovation cooperation and creation of intellectually innovative products and services.

Analysis of recent papers. The works of a number of domestic and foreign researchers are devoted to the study of the issues of resource provision of the intellectualization of the economy. Among them are the works of J. Galbraith,

P. Drucker, D. Bell, M. Porat, E. Toffler and T. Stonier, who conducted research on management technologies that can be used to improve the efficiency of intellectual resources at the macro level.

At the micro level, researchers traditionally allocate intellectual capital, determining its place among other types of enterprise resources, analyzing its components and approaches to its management. Within the framework of this research the works of such domestic authors as O. Kornukh, Yu. Levchenko, A. Yeremenko, V. Shkola, J. Sytnyk were considered.

The problems of innovation activity and innovation cooperation are devoted to the work of a number of domestic researchers, including A. Poruchnyk, A. Filipenko, V. Bazylevych, who identify problem areas of innovation activity and its competitiveness, as well as S. Ilyashenko, T. Melnyk, L. Fedulova, A. Lieutenant, exploring various aspects of innovation cooperation. However, the issue of management of logistics support for the intensification of innovation cooperation in the intellectualization of the economy, in our opinion, is insufficiently covered and needs further study.

Aim of the paper. The purpose of the study is to generalize the theoretical foundations for the management of logistics support for the intensification of innovation cooperation in the intellectualization of the economy.

Materials and methods. The development of the world economic system is accompanied by the intensification of processes of innovation and intellectualization of the productive forces of society, highlighting the intellectual component of labor, which allows to create a «push» for the active development of innovative production and cooperation. Developed economies of the world are gradually moving away from the routine use of conventional activities based solely on manual labor, and are actively integrated into the processes of mechanization and automation of all types of socio-economic activities. These processes lead to the dominance in the economies of developed countries and the economies of developing countries of the mental labor sector, which is the basis for information and intellectual economic activity at all levels. The first type of activity is associated primarily with the use of the analytical component of mental work, which allows to effectively

process large arrays of information using appropriate software, the second – involves the generation of «breakthrough», innovative knowledge and ideas, giving them the form of innovation, commercialization of innovations and the organization of effective innovative cooperation which will promote full realization of creative competences of human capital within the limits of the given type of economic activity.

Intensification of innovation cooperation is both a goal and a method of intellectualization of the economy, because in itself significant available volumes of intellectual and innovative products are not able to generate income, thus, it is not enough to ensure the production of innovative products, it is also necessary to effectively sell it nationally, and internationally. The expanded scale of reproduction of intellectual and innovative products and services is due to the fact that in their creation there is a significant percentage of human knowledge, which is realized through the use of human capital, which, in turn, requires an effective mechanism for managing logistical support of new generation services [2].

It should be noted that on a global scale the process of intellectualization of the economy is uneven and takes a long time, due to the need to reform a number of areas:

- formation of a scientific and educational systems cluster at the national level;
- ensuring effective interaction of science and business through the integration of functional units of R&D of individual economic entities in the innovation system of the state;
- popularization of service activity and intellectual support of sold products and services, which will increase consumer demand and bring the producer of intellectually innovative products closer to its consumers;
- promoting the active use of remote communication technologies that intensify the processes of attracting national producers of innovative products to the global intellectual environment;
- support for international integration and institutional convergence in the development, implementation and support of innovative products.

In our opinion, the intensification of innovative cooperation is impossible without realizing the importance of product creation processes

with a high degree of intellectual investment, both tangible and intangible, because the product becomes innovative only when its production is dominated not only by the use of new

technologies but also creative component, which, as noted above, is created during the intellectual economic activity (Fig. 1).

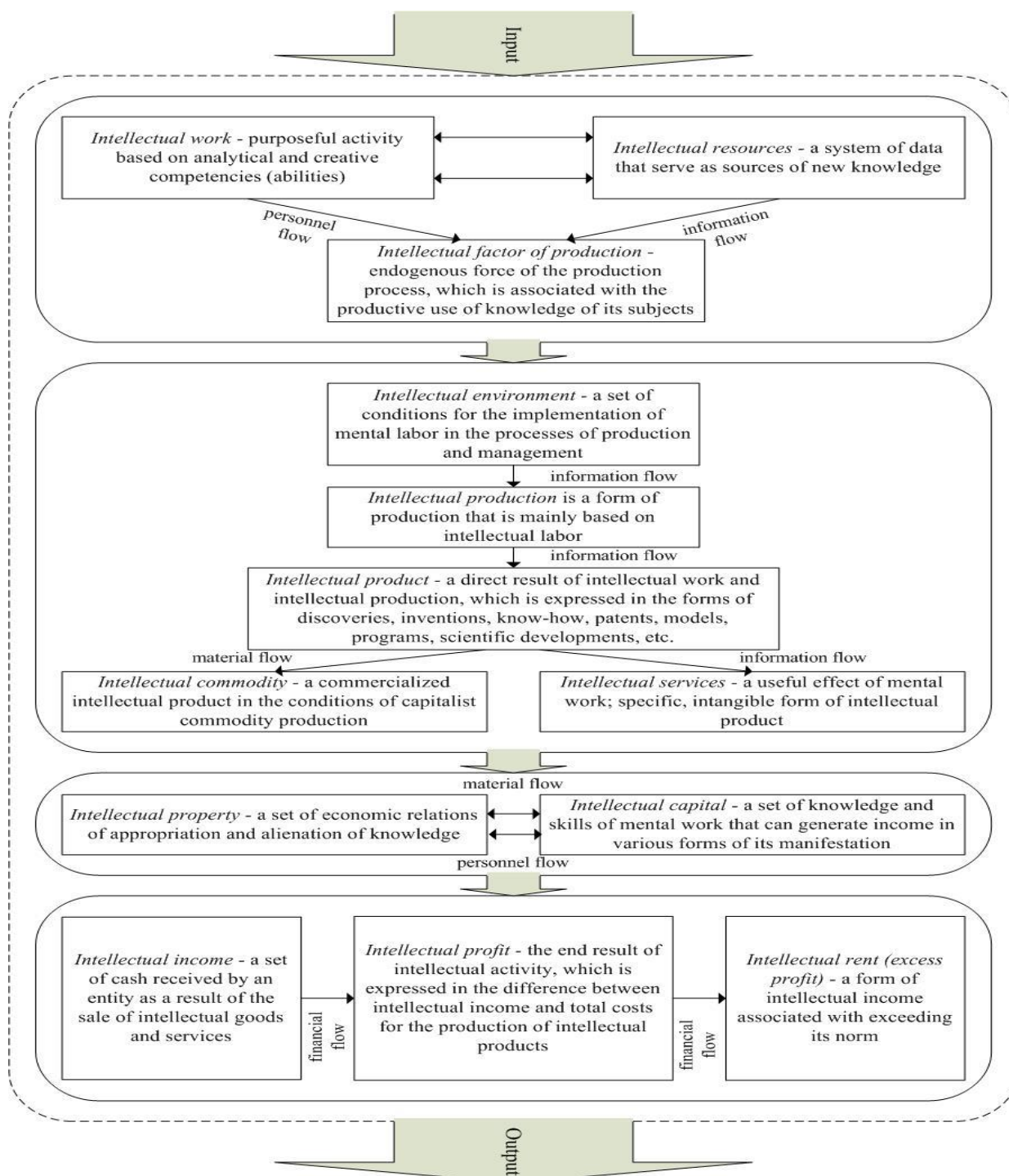

Figure 1. The system of logistical interaction of intellectual elements of creating an innovative product

The basic components needed to create an intelligent product are intellectual work and intellectual resources. Thus, L. Leontiev defines intellectual work as «appropriate activity to transform human intellectual resources into new

products and services necessary for personal and joint consumption» [12, p.122]. This definition, in our opinion, most fully reflects the importance of intellectual work for the creation of intelligent

products and services, emphasizing the importance of its costs and organization on a par with other elements of the research process.

While the concept of «intellectual work» is relatively new and is quite rare in the context of the study of innovation, the concept of «innovative work» is quite actively used by researchers in determining the effectiveness of innovation. G. Slesinger defines innovative work as «part of labor activity, which includes such components as creative work, innovation-management and executive work» [14, pp. 177–178]. I. Ivanyuk, along with the concept of «innovative labor» considers the concept of «industrial intelligence», expressing the opinion that «in the process of intellectual labor intellectual potential is transformed into intellectual capital as an intangible asset of the enterprise» [7, pp. 26–28]. Thus, the authors draw attention to the priority of using intellectual labor in creating an innovative product.

As for intellectual resources, their importance was emphasized by foreign researchers even before the appearance of well-known works of such scientists as D. Bell, M. Porat, E. Toffler and T. Stonier. Thus, N. Senior noted that «intellectual resources far exceed all material capital not only in importance but also in their productivity» [17]. Supporting the ideas of these researchers, it should be noted that the intellectual resources of a modern company can be defined as an intangible component of its organizational assets, which is difficult to account and measure.

The combination of intellectual labor and intellectual resources creates the basis for the formation of the intellectual factor of production, which, by its nature, is an endogenous force of the intellectual production process, which involves the productive use of creative competencies and intangible resources, forming the basis for further innovation product.

The intellectual environment unites a set of conditions that contribute to the realization of mental labor in the process of production and management. In other words, the intellectual environment includes external and internal factors that accompany the process of intellectual production [3]. In turn, intellectual production is realized by so-called «intelligent companies». Intelligent, according to the magazine Intelligent

Enterprise, is a company that «constantly monitors the market of its main products, capital markets (especially in the context of the ratio of owner to borrowed funds), labor markets (attracting qualified professionals)... innovations in the field of products and services, and, most importantly – actions that ensure the implementation of the strategy» [1].

Already today, the world's leading companies have come to understand that the further development of innovation activity and product competitiveness is impossible without the effective implementation of intellectual production [8]. Thus, in 2018, MicroStrategy, a world leader in enterprise analytics and mobility software, offered a «map» of an intelligent enterprise, «the ideal organization that manages data». This map includes four basic stages of intellectualization of the enterprise: assessment of the external environment, cataloging of all assets of the enterprise, the use of powerful analytical tools based on the enterprise and their development in the process of expanding [16].

Thus, intellectual production aims to create an intelligent product that can take the form of either an intellectual good or an intelligent service. A similar opinion is held by T. R. DeMark, who defines an intellectual product as «a product of the activity of the human brain, which is realized in a product or service, which in some cases take a material form, have a life cycle.» [5]. This definition, in our opinion, is quite complete, because it emphasizes the importance of combining information, scientific knowledge and production experience in creating an intelligent product.

In turn, T. Vlasova emphasizes that «new knowledge, ideas, technologies created in the process of intellectual activity not only become the theoretical basis for the manufacture of intellectually intensive products, but also accumulate as a cultural heritage, intellectual wealth of mankind. In the future, they can become the basis of new ideas, developments, discoveries » [4]. In our opinion, there is a close relationship between the concepts of «intelligent product» and «innovative product», which can not be identified, but can not be considered in isolation. An innovative product is a broader and more complex category, including a set of components necessary to provide scientific ideas with the form of a product

or service in order to commercialize and promote it. And the intellectual product, in turn, is the starting point for creating an innovative product, laying the foundation for its further development.

Intellectual capital and intellectual property are the categories that are most widely represented in the works of both domestic and foreign researchers. Thus, in the works of O. Kornukh [10], Yu. Levchenko [11], A. Eremenko [6], V. Shkoly [15], Y. Sytnyka [13] definitions, basic characteristics and components of intellectual capital are given. In a general sense, intellectual capital can be defined as a set of knowledge and skills of mental work that can bring economic benefit (profit) in various forms of its manifestation.

Regarding intellectual property, this concept was first formed in 1967 by the Stockholm Convention, which established the World Intellectual Property Organization. Article 2 of this convention states that «intellectual property includes rights relating to the results of creativity in the industrial, scientific, literary and artistic spheres» [9]. All author's definitions of this concept in one way or another reflect the provisions

of this convention and define intellectual property as a «collective» characteristic of the rights to the results of intellectual work.

As a rule, the consideration of the results of intellectual activity ends with the formation of rights to its products, although this approach is not entirely correct from the point of view of the economy. The rights to the intellectual property product itself are not a source of its multiplication, which highlights the need to introduce into circulation such concepts as «intellectual income», «intellectual profit» and «intellectual rent», which are able to fully characterize the end result of intellectual production.

In our opinion, an extremely important area of intensification of intellectual and transformational processes in the economy is the effective management of logistics support for the intensification of innovation cooperation. This cooperation is realized through the synergy of education, science and practice (business) or, in other words, it is necessary to have a clear understanding of the flow processes within the national innovation system, which is formed by a system of interconnected organizations and structures engaged in production and commercial dissemination of scientific and technological knowledge (intelligent products) (Fig. 2).

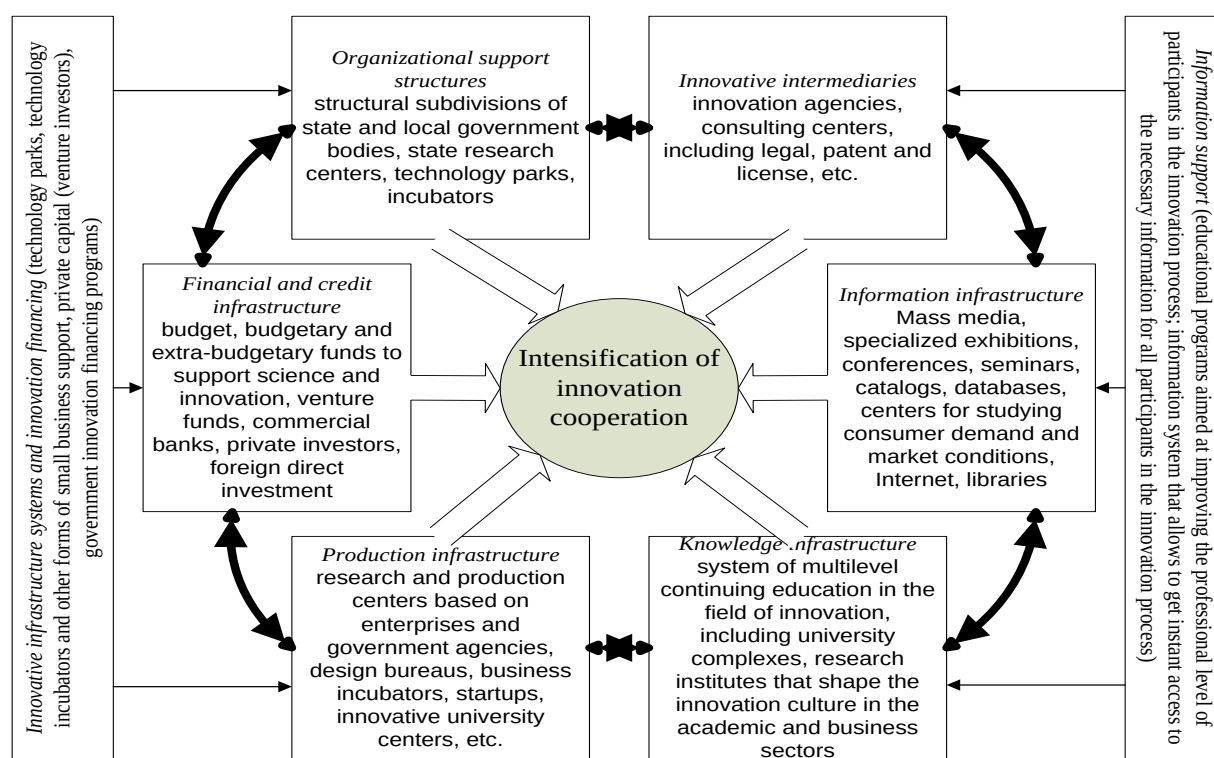

Figure 2. Management of logistical support of innovative cooperation's intensification at intellectualization of economy

We propose to consider logistics flows within the national innovation system based on two conceptual assumptions that characterize it:

– first, it is a system of interconnected and interdependent organizations (structures) engaged in the production, commercialization and sale of intellectual products within national borders and the development of strategies for their entry into international high-tech markets;

– secondly, it is a complex system of controlling structures of legal, financial, social, technological nature, the activities of which are aimed at promoting the interaction of educational (educational-scientific) and business structures taking into account national traditions, political and cultural peculiarities of their environment.

This approach to the management of logistics support for the intensification of innovation cooperation in the intellectualization of the economy allows not only to identify the lack of management techniques in the field of intensification of innovation cooperation, but also to trace the structural elements of the national innovation system in order to streamline innovation cooperation.

Conclusions. The study allows to draw conclusions about the need to further intensify innovation cooperation within the national innovation system by creating new forms of integrated innovation structures (both based on international experience and analysis of the practice of existing innovation structures), which are designed to achieve high quality and advanced nature of the production of intelligent products, which, in our opinion, is impossible without effective logistical interaction of intellectual elements to create an innovative product.

Література

1. Альтшулер И. Что же такое интеллектуальное предприятие / И. Альтшулер // *Intelligent Enterprise*. – №9 (50). – 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iemag.ru/opinions/detail.php?ID=17699>
2. Ареф'єва О. В. Соціально-економічні умови інтелектуалізації управління холістичним розвитком підприємства / О. В. Ареф'єва, О. В. Полоус // *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування ім. Макарова*. – №2 (476). – 2019. – С. 29–36. DOI: [https://doi.org/10.15589/znpp2019.2\(476\).5](https://doi.org/10.15589/znpp2019.2(476).5)
3. Ареф'єва О. В. Стратегічне управління організаційною культурою підприємств при розвитку та адаптації до змін / О. В. Ареф'єва, С. О. Ареф'єв, А. О. Верпека // *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*. – № 6 (141). – 2019. – С. 84–95.
4. Власова Т. Р. Интеллектуальный продукт как экономическое благо: сущность та класифікація / Т. Р. Власова // *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. – Вип. 3. – 2011. – С. 25–31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_3_5
5. ДеМарк Томас Р. Технический анализ – новая наука / Томас Р. ДеМарк. – М. : Евро, 2006. – 280 с.
6. Єременко А. В. Интеллектуальный капитал як основна домінанта нематеріальних активів / А. В. Єременко // *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць*. – № 7. – 2013. – С. 60–64.
7. Иванюк И. А. Воспроизводство интеллектуального капитала в современных маркетинг-системах: Монография / И. А. Иванюк. – Волгоград : Политехник, 2003. – 156 с.
8. Kwilinski, A. (2018). Mechanism of modernization of industrial sphere of industrial enterprise in accordance with requirements of the information economy. *Marketing and Management of Innovations*, 4, 116–128. <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-11>
9. Конвенция, учреждающая Всемирную Организацию Интеллектуальной Собственности (Стокгольм, 14 июля 1967 г.). Изменена 2 октября 1979 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wipo.int/treaties/textdetails/12412>
10. Корнух О. В. Творчий процес – двигун розвитку інтелектуального капіталу підприємства / О. В. Корнух // *Ефективна економіка*. – № 1. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=894>
11. Левченко Ю. Г. Интеллектуальный капитал та його роль у господарській діяльності підприємства / Ю. Г. Левченко // *Бізнес та інтелектуальний капітал*. – № 1. – 2014. – С. 92–97.
12. Леонтьева Л. С. Интеллектуальный труд в современной системе экономических отношений: монография / Л. С. Леонтьева, Т. В. Боровикова, В. А. Филинов. – М. : МИРБИС, 2010. – 132 с.
13. Ситник Й. С. Інтелектуалізація капіталу організації та його структурування / Й. С. Ситник // *Формування ринкової економіки: зб. наук. пр.* – К. : КНЕУ, 2012. – С. 332–342.
14. Слезингер Г. Э. Труд в условиях рыночной экономики: уч. пос. / Г. Э. Слезингер. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 336 с.
15. Школа В. Ю. Економічне обґрунтування ролі інтелектуального капіталу у формуванні інноваційної економічної системи / В. Ю. Школа // *Маркетинг и менеджмент инноваций*. – 2011. – № 3. – Т. 1. – 2011. – С. 72–78.
16. MicroStrategy. Map of the Intelligent enterprise. 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gartner.com/imagesrv/media-products/clients/microstrategy/1-54S6BA5/map-of-IE.png>
17. Senior, N. (1836). *An Outline of the Science of Political Economy*, Longmans, London / P. Quintas, P. Lefrere, G. Jones, *Knowledge Management: a Strategic Agenda*, Long Range Planning. Vol. 30, no. 3. P. 386.

References

1. Altshuler, I. (2002). Chto zhe takoe intellektualnoe predpriyatie. Intelligent Enterprise, 9(50). Retrieved from <https://www.iemag.ru/opinions/detail.php?ID=17699>
2. Arefieva, O.V., Polous, O.V. (2019). Sotsialno-ekonomichni umovy intelektualizatsii upravlinnia kholistychnym rozvytkom pidpriemstva. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu korablebuduvannia im. Makarova, 2(476), 29-36. DOI: [https://doi.org/10.15589/znp2019.2\(476\).5](https://doi.org/10.15589/znp2019.2(476).5)
3. Arefieva, O.V., Arefiev, S.O., & Verpeka, A.O. (2019). Stratehichne upravlinnia orhanizatsiinoiu kulturoiu pidpriemstv pry rozvytku ta adaptatsii do zmin. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu. Seriiia Ekonomichni nauky, 6 (141), 84-95.
4. Vlasova, T.R. (2011). Intelektualnyi produkt yak ekonomichne blaho: sutnist ta klasyfikatsiia. Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky, Vol. 3, 25-31. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_3_5
5. DeMark, Tomas R. (2006). Tehnicheskiy analiz – Novaya nauka. Moskva: Evro.
6. Yermenko, A.V. (2013). Intelektualnyy kapital yak osnovna dominanta nematerialnykh aktyviv. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukrainiu Zbirnyk naukovykh prats, (7), 60-64.
7. Ivaniuk, I.A. (2003). Vosproizvodstvo intellektualnogo kapitala v sovremennykh marketing-sistemakh: Monografiya. Volgograd: Politekhnik.
8. Kwilinski, A. (2018). Mechanism of modernization of industrial sphere of industrial enterprise in accordance with requirements of the information economy. Marketing and Management of Innovations, 4, 116-128. <http://doi.org/10.21272/mmi.201y.4-11>
9. Konventsiiya, uchrezhdayushchaya Vsemirnuyu Organizatsiyu Intellektualnoy Sobstvennosti (Stokgolm, 14 iyulya 1967 g.). Izmenena 2 oktyabrya 1979 goda. Retrieved from <https://wipo.int/treaties/textdetails/12412>
10. Kornukh, O.V. (2012). Tvorchyy protses – dvyhun rozvytku intellektualnoho kapitalu pidpriemstva. Efektyvna ekonomika, 1. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=894>
11. Levchenko, Yu.H. (2014). Intelektualnyi kapital ta yoho rol u hospodarskiy diialnosti pidpriemstva. Biznes ta intellektualnyi kapital, 1, 92-97.
12. Leontieva, L.S., Borovikova, T.V., & Filinov, V.A. (2010). Intellektualnyy trud v sovremennoy sisteme ekonomicheskikh otnosheniy. Moskva: MIRBIS.
13. Sytnyk, Y.S. (2012). Intelektualizatsiia kapitalu orhanizatsii ta yoho strukturuvannia. Formuvannia rynkovoi ekonomiky: zbirnyk naukovykh prats, 332-342.
14. Slezinger, G.E. (1996). Trud v usloviyakh rynochnoy ekonomiki. Moskva: INFRA-M.
15. Shkola, V.Yu. (2011). Ekonomichne obhruntuvannia roli intellektualnoho kapitalu u formuvanni innovatsiynoi ekonomichnoi systemy. Marketynh i menedzhment innovatsiy, (3), T.1, 72-78.
16. MicroStrategy. (2018). Map of the Intelligent enterprise. Retrieved from <https://www.gartner.com/imagesrv/media-products/clients/microstrategy/1-54S6BA5/map-of-IE.png>
17. Senior, N. (1836). An Outline of the Science of Political Economy, Longmasn, London / P. Quintas, P. Lefrere, G. Jones, Knowledge Management: a Strategic Agenda, Long Range Planning. Vol. 30, no. 3, P. 386.

УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРИ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

О. В. Ареф'єва, д. е. н., професор, Національний авіаційний університет

О. В. Полоус, к. е. н., доцент, Національний авіаційний університет

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: аналізу та порівняння, синтезу та теоретичного узагальнення – для формування системи забезпечення логістичної взаємодії інтелектуальних елементів створення інноваційного продукту; абстрактно-логічного – для визначення концептуальних основ управління логістичним забезпеченням інтенсифікації інноваційного співробітництва при інтелектуалізації економіки; графічного аналізу – для наглядного відображення отриманих результатів дослідження.

Результати. Визначено напрямки, що потребують реформування в контексті процесу інтелектуалізації економіки та інтенсифікації конкурентної боротьби на ринках високотехнологічних продуктів та послуг. Встановлено пріоритетне значення інтелектуальної праці та інтелектуальних ресурсів для створення інтелектуального продукту та генерації інноваційних ідей. Розглянуто елементи інтелектуального середовища як сукупності умов, які сприяють реалізації розумової праці в процесі виробництва та господарювання. Визначено необхідність застосування понять «інтелектуальний дохід», «інтелектуальний прибуток» та «інтелектуальна рента» для характеристики кінцевого результату інтелектуального виробництва.

Новизна. Запропоновано систему забезпечення логістичної взаємодії інтелектуальних елементів створення інноваційного продукту. Сформовано концептуальні припущення щодо

розгляду логістичних потоків в рамках національної інноваційної системи. Розроблено алгоритм управління логістичним забезпеченням інтенсифікації інноваційного співробітництва при інтелектуалізації економіки.

Практична значущість. Полягає у можливості застосування розроблених та наданих пропозицій щодо управління логістичним забезпеченням інтенсифікації інноваційного співробітництва при інтелектуалізації економіки з метою реформування діяльності як окремих структурних елементів національної інноваційної системи, так і підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Отримані висновки та результати дослідження, надані методичні рекомендації сприятимуть підвищенню ефективності інноваційного співробітництва на національному та міжнародному рівнях.

Ключові слова: логістичне забезпечення, інтелектуалізація, інноваційне співробітництво, управління, людський капітал, конкурентоспроможність, реформування.

УПРАВЛЕНИЕ ЛОГИСТИЧЕСКИМ ОБЕСПЕЧЕНИЕМ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ИННОВАЦИОННОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ПРИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

О. В. Арефьева, д. э. н., профессор, Национальный авиационный университет

О. В. Полоус, к. э. н., доцент, Национальный авиационный университет

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: анализа и сравнения, синтеза и теоретического обобщения – для формирования системы обеспечения логистического взаимодействия интеллектуальных элементов создания инновационного продукта; абстрактно-логического – для определения концептуальных основ управления логистическим обеспечением интенсификации инновационного сотрудничества при интеллектуализации экономики; графического анализа – для наглядного отображения полученных результатов исследования.

Результаты. Определены направления, требующие реформирования в контексте процесса интеллектуализации экономики и интенсификации конкурентной борьбы на рынках высокотехнологичных продуктов и услуг. Установлено приоритетное значение интеллектуального труда и интеллектуальных ресурсов для создания интеллектуального продукта и генерации инновационных идей. Рассмотрены элементы интеллектуальной среды как совокупности условий, способствующих реализации умственного труда в процессе производства и хозяйствования. Определена необходимость применения понятий «интеллектуальный доход», «интеллектуальная прибыль» и «интеллектуальная рента» для характеристики конечного результата интеллектуального производства.

Новизна. Предложена система обеспечения логистического взаимодействия интеллектуальных элементов создания инновационного продукта. Сформированы концептуальные предположения относительно рассмотрения логистических потоков в рамках национальной инновационной системы. Разработан алгоритм управления логистическим обеспечением интенсификации инновационного сотрудничества при интеллектуализации экономики.

Практическая значимость. Заключается в возможности применения разработанных и предоставленных предложений по управлению логистическим обеспечением интенсификации инновационного сотрудничества при интеллектуализации экономики с целью реформирования деятельности как отдельных структурных элементов национальной инновационной системы, так и повышение ее конкурентоспособности на международном уровне. Полученные выводы и результаты исследования, предоставленные методические рекомендации будут способствовать повышению эффективности инновационного сотрудничества на национальном и международном уровнях.

Ключевые слова: логистическое обеспечение, интеллектуализация, инновационное сотрудничество, управление, человеческий капитал, конкурентоспособность, реформирование.

Надійшла до редакції 10.03.21 р.

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПІДТРИМКИ БАЛАНСУ МОДЕЛІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

*О. В. Шкуренко, к. е. н., доцент,
Державний університет інфраструктури та технологій
dondyy@ukr.net, orcid.org/0000-0002-0460-4800*

Методологія дослідження. Узагальнення та системний аналіз надали можливість довести, що технологія державно-приватного партнерства є інвестиційним важелем і ефективною моделлю управління економікою, інструментом розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки, який дозволить забезпечити симбіоз відносин на основі управлінських та економічних категорій (форма власності, фінансові відносини, механізми управління); реалізувати форми взаємодії між державою, науково-дослідними інститутами та бізнесом; забезпечити синергетичний ефект та створити якісно нове взаємовигідне співробітництво для вирішення значущих соціально-економічних проблем в умовах циркулярної економіки; посилити конкурентоспроможність держави.

Результати. Автором в статті обґрунтовано, що формування та розвиток інноваційного співробітництва за рахунок реалізації проєктів державно-приватного партнерства є досить успішним та перспективним, враховуючи як державні, так і приватні цілі. Визначено, що механізм державно-приватного партнерства є ефективним інструментом реалізації інвестиційного забезпечення підтримки інноваційного співробітництва в державному управлінні соціально-економічним розвитком економіки. Уточнено сутність державно-приватного партнерства в розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки та проаналізовано моделі державно-приватного партнерства з урахуванням ризиків між державою і приватним сектором, а також використання механізмів ДПП у різних сферах економіки в Україні. Запропоновано технологію державно-приватного партнерства як інструменту розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки.

Новизна. Розроблено науково-практичний підхід до удосконалення технології державно-приватного партнерства як інструментарію підтримки балансу моделі циркулярної економіки на засадах паритетності взаємодії соціально-економічних інституцій (державна – бізнес – наука), який базується на консолідованій основі стратегічного конкурентного аналізу та спектральній модифікації варіантів (сценаріїв) інвестиційних проєктів.

Практична значущість. Визначено, що технологія державно-приватного партнерства як інструменту розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки буде основою для інтеграції та консолідації зусиль держави, бізнесу та науки для функціонування та розвитку інноваційного співробітництва в соціально-економічному середовищі на основі конвергентно-синергетичного підходу, що забезпечить розвиток суспільства в цілому.

Ключові слова: державно-приватне партнерство; циркулярна економіка; інструментарій; інноваційне співробітництво; інфраструктура; соціально-економічні інституції; національна економіка.

Постановка проблеми. Забезпечити досягнення цілей сталого розвитку економіки, темпів соціально-економічного зростання країни, зниження впливу шкідливих викидів на

довкілля є можливим завдяки розвитку інфраструктури та інноваційного співробітництва в умовах реформування існуючої економічної моделі розвитку на циркулярну. Формування

та розвиток інноваційного співробітництва за рахунок реалізації проєктів державно-приватного партнерства (ДПП) є досить успішним та перспективним, враховуючи як державні, так і приватні цілі. Впровадження масштабних інвестиційних проєктів, спрямованих на розвиток ринкової, логістичної інфраструктури та інноваційного співробітництва потребує значних фінансових ресурсів, які держава повинна залучити з різних альтернативних джерел на засадах паритетності взаємодії соціально-економічних інституцій (держава – бізнес – наука) завдяки застосуванню та вдосконаленню технології державно-приватного партнерства як одного з ключових механізмів реалізації політики модернізації економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукова проблематика щодо дослідження механізмів державно-приватного партнерства присвятили свої наукові праці такі вчені, як: Е.-Г. Клійн та Г. Р. Тейсман [1], Г. Піл [2], Ф. Оладеінд [3] та ін.

Особливості використання державно-приватного партнерства в окремих сферах діяльності розглядали: Т. Воронкова, І. Воронков [4], Г. Головач, Н. Струк [5], Б. Данилишин [6], А. Дегтяр [7], О. Стоян [8], К. Павлюк, С. Павлюк [9] В. Прохорова [10]. Проте недостатньо висвітленими залишаються окремі питання застосування механізмів державно-приватного партнерства в реалізації проєктів логістичної інфраструктури та розвитку інноваційного співробітництва.

Формулювання мети статті. Метою статті є удосконалення технології державно-приватного партнерства як інструментарію підтримки балансу моделі циркулярної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах розвитку економіки в період після кризи зростає інтерес бізнесу до державної підтримки шляхом симбіозу інтересів держави та бізнесу на платформі інноваційного співробітництва для досягнення економічного зростання національної економіки, що дозволить знизити ризики приватних інвестицій, підвищити надійність інвестиційних проєктів для інвесторів.

Для інфраструктурної розбудови країни в умовах стабільно обмеженого бюджетного фінансування необхідне вжиття відповідних

заходів із забезпечення інвестиційними ресурсами соціально важливих об'єктів. Упровадження механізмів залучення приватного сектору на основі інноваційного поєднання можливостей приватного та державного власників у межах державно-приватного партнерства є ефективним інструментом вирішення важливих проблем збалансованого розвитку і реалізації державних завдань на регіональному та місцевому рівнях [11].

Механізм державно-приватного партнерства є ефективним інструментом реалізації інвестиційного забезпечення підтримки інноваційного співробітництва в державному управлінні соціально-економічним розвитком економіки.

Етапізація розвитку державно-приватного партнерства наведена на рис. 1 і включає такі етапи:

I етап (XIII століття (принаймні, 1256 р. – дата надання першої відомої концесії в Іспанії) – до 1761 р.) – етап казуального і неінституціалізованого застосування державно-приватного партнерства (у формі концесії), не забезпеченого спеціальними законодавчими актами;

II етап (1761 (дата прийняття в Іспанії профільного Королівського Декрету, хоча в інших державах Європи відлік слід вести з початку XIX століття) – 1960-і рр.) – етап законодавчо-забезпеченого фрагментарного застосування державно-приватного партнерства (переважно у формі концесії, але також і у формі громадських робіт);

III етап (1960-ті – 1990-ті рр.) – етап інтенсивного зростання інтересу до механізмів і конкретних проєктів державно-приватного партнерства в Європі та в інших регіонах світу, масового прийняття законів про державно-приватне партнерство;

IV етап (1990-і рр. – 2000-і рр.) – етап значної структурно-функціональної поліформізації моделей і ускладнення відносини державно-приватного партнерства;

V етап (2000-і рр. – наш час) – етап гібридизації моделей державно-приватного партнерства в контексті здійснення фінансування проєктів ДПП за рахунок позикових коштів, або мезонінного фінансування (гібрид боргового та дольового (акціонерного) фінансування) або цільових дотацій (грантів, гарантій) [12, с. 158–170]. Використання дотацій роз-

глядається як різновид фінансового важеля з метою зменшення витрат за проектом або збільшення грошового потоку.

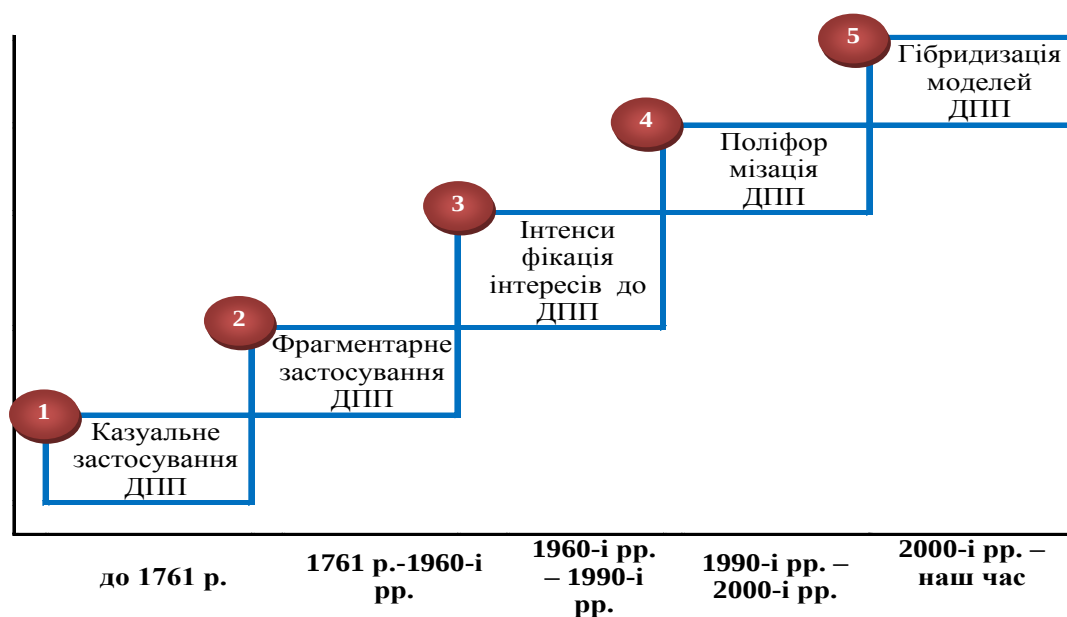

Рис. 1. Етапізація розвитку державно-приватного партнерства
Джерело: розроблено автором

Під державно-приватним партнерством в розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки слід розглядати комплексний механізм інституційно визначених організаційно-правових, соціально-економічних та управлінських відносин між соціально-економічними інституціями шляхом симбіозу інтересів та потенціалу держави та бізнесу на конвергентно-синергійній платформі інноваційного співробітництва для реалізації суспільно значущих інноваційно-орієнтованих довгострокових інноваційних проєктів та досягнення стратегічних цілей стійкого розвитку національної економіки.

Англійський учений Г. Ецковіц акцентує увагу на дослідженні питань формування нового інституціонального середовища як передумови мотивації приватного сектора до участі в державно-приватному партнерстві [13].

Переважає більшість країн, які позитивно реалізовували проєкти державно-приватного партнерства, ознаками партнерства визначають застосування для реалізації масштабних, суспільно важливих проєктів. Партнерство між державою та приватним бізнесом ефективно в першу чергу в інфра-

структурних галузях, враховуючи потреби та можливості для вирішення масштабних соціально-економічних завдань, де важливою ознакою державно-приватного партнерства є конкурентний спосіб визначення приватного партнера в результаті проведеного прозорого конкурсу [14]. Світовий банк виділяє такі моделі ДПП з урахуванням розподілу ризиків між державою і приватним сектором [15] (табл. 1).

Реалізація механізмів ДПП щодо розвитку транспортної інфраструктури України можлива за умов якісної законодавчої бази, прозорості процедур здійснення ДПП. Транспортною стратегією до 2030 р. передбачається щорічне залучення коштів в розвиток транспортної інфраструктури в обсязі 3% від ВВП [16; 17].

В сучасних умовах дефіциту бюджетного фінансування, близько 90% коштів передбачається залучати з позабюджетних джерел, 10% – з регіональних бюджетів [17]. Таким чином, ДПП має стати основою розвитку транспортної інфраструктури [16; 17]. Досвід реалізації проєктів ДПП із застосуванням різних механізмів взаємодії держави і приватного сектора в світі існує вже довгий час і постійно вдосконалюється.

Моделі державно-приватного партнерства відповідно до класифікації Світового банку

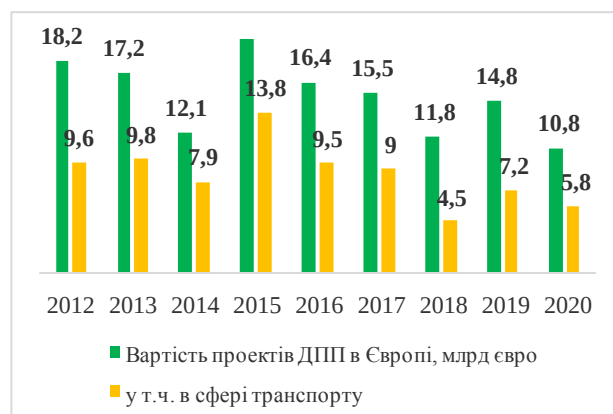
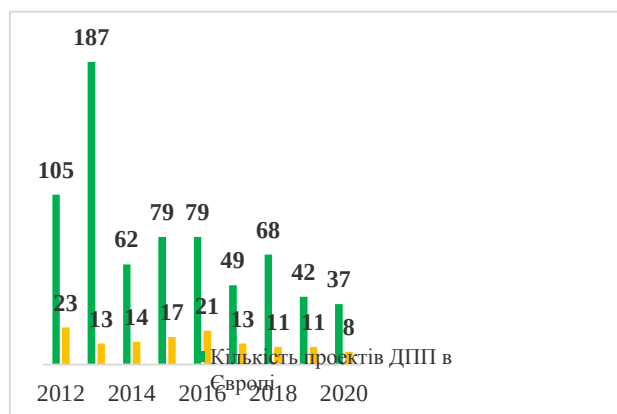
Моделі	1. «Контракти на управління і оренду» (Management and Lease Contracts)	2. Концесії» (Concessions)	3. «Проекти "з чистого аркуша"» (Greenfield Projects)	4. «Передача активів» (Divestitures)
Характеристика	модель, за якою ПС бере на себе управління державним об'єктом на фіксований період часу	модель, за якою ПС здійснює управління об'єктом і значні інвестиційні ризики	модель, за якою здійснюється будівництво нового об'єкта і подальше його повернення державі	модель, за якою ПС купує пакет акцій ДП, через публічний продаж активів, програми приватизації та інші механізми
Форми	1.1 «Контракт на управління» (MC – Management Contract) 1.2 «Договір оренди» (LC – Lease Contract)	2.1 «Відновлення (реконструкція), експлуатація й передача» (ROT – Rehabilitate, Operate and Transfer) 2.2 «Відновлення, оренда й передача» (RLT – Rehabilitate, Lease or Rent and Transfer)	3.1 «Будівництво, оренда і передача» (BLT – Build, Lease and Transfer) 3.2 «Будівництво, експлуатація і передача» (BOT – Build, Operate and Transfer) 3.3 «Будівництво, володіння й експлуатація» (BOO – Build, Own, and Operate) 3.4 «Комерсант» (Merchant) 3.5 «Оренда» (Rental)	4.1 «Повна» (Full) 4.2 «Часткова» (Partial)
Ознаки	Д	Д	Д	Д
Суб'єкти	ПС	ПС	ПС	ПС
Право власності	+	+	+	+
Часткове право власності				
Управління державним об'єктом	+	+	+	+
Витрати з управління	+	+	+	+
Експлуатаційні ризики	+	+	+	+
Інвестиційні ризики	+	+	+	+
Оренда або лізинг об'єкту	+	+	+	+
Будівництво об'єкта				
Компенсація мінімального графіка				
Гарантія мінімального доходу				

Примітка: Д – держава; ПС – приватний сектор

Джерело: складено автором на основі [15]

За даними Європейського інвестиційного банку за 2010–2019 рр. в Європі кількість реалізованих ДПП проєктів досягло значення 671, з них 122 проєкту припадають

на сферу транспорту [18]. У 2019 р. європейський ринок ДПП скоротився на 38% у порівнянні з 2018 р., в тому числі в сфері транспорту – на 9% (рис. 2).

Кількість проєктів

Вартість проєктів

Рис. 2. Європейський ринок за кількістю проєктів та обсягом інвестицій за 2012–2020 рр.

Джерело: [18]

Сукупна вартість реалізованих в Європі проєктів ДПП за аналізований період досягла 126,8 млрд євро [18]: з них 56% припадає на проєкти, які реалізуються в сфері транспорту.

Механізми ДПП широко використовуються у різних сферах економіки і в Україні (рис. 3). За даними центральних та місце-

вих органів виконавчої влади в Україні станом на 01.01.2021 р. на умовах ДПП укладено 192 договори, з яких реалізується 39 договорів (29 – концесійних договорів, 6 – договорів про спільну діяльність, 4 – інші договори), 153 договорів не реалізується (118 – не виконується, 35 – розірвані / закінчився термін дії).

Рис. 3. Кількість договорів, укладених на умовах ДПП, які реалізуються станом на 01.01.2021 р.

Джерело: [19]

На користь використання механізму ДПП в розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки свідчить неспроможність держави самостійно в повному обсязі забезпечувати функціонування інноваційного співробітництва. Тому в нагоді стають не тільки залучення фінансових ресурсів, але й інновації приватного сектору, зменшуючи навантаження на бюджет країни та вивільнення бюджетних коштів для реалізації інших соціально-економічних проєктів. Саме це і вказує на об'єктивну необхідність та важливість вдосконалення технології державно-приватного партнерства як інструменту розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки, що, на відміну від існуючих, базується на консолідованій основі стратегічного конкурентного аналізу та спектральній модифікації варіантів (сценарії) інвестиційних проєктів як альтернативного джерела фінансування розвитку ефективної ринкової інфраструктури шляхом симбіозу інтересів та наукового потенціалу держави та приватного сектору на конвергентно-синергійній платформі інноваційного співробітництва для досягнення стратегічних цілей стійкого розвитку національної економіки (рис. 4).

Технологія державно-приватного партнерства є різновидом організаційно-господарських технологій (включно з управлінськими) [20, с. 50–51; 21, с. 139–140]. Зміст цього поняття можна визначити як сукупність засобів (насамперед, правових), що забезпечують започаткування такої форми співпраці носії публічних інтересів (держави, органів місцевого самоврядування) з приватним бізнесом, управління партнерством та контроль за виконанням партнерами своїх зобов'язань у межах ДПП. Технологія державно-приватного партнерства – це комплекс установок, правил ухвалення рішень і способів перекладу системи із старого (існуючого) положення в новий (цільовий) стан, який забезпечує ефективне виконання її призначення (місії). Слід відмітити подвійне положення технології державно-приватного партнерства: з одного боку, вона є останньою ланкою в ланцюжку цільових орієнтирів: місія – цілі – технологія

(цільовий аспект), а з іншого – початковою ланкою в ланцюжку способів досягнення мети: технологія – стратегічний аналіз – проєкт – сценарії реалізації (реалізаційний аспект).

Місією запропонованої технології ДПП є створення фінансових умов та сприяння залученню інвестицій для реалізації національних проєктів з розвитку інноваційного співробітництва.

Технологія державно-приватного партнерства як інструменту розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки передбачає реалізацію за основними етапами:

- ідентифікація проєктів та скрінінг;
- оцінювання проєкту;
- конкурсна процедура та складання угоди;
- інституціональне середовище.

На першому кроці – *Ідентифікація проєктів та скрінінг* проводиться ідентифікація потреби, оброблення заявок від потенційних партнерів та скрінінг проєктів. Результатом є формування профілю проєкту.

При оцінюванні проєкту важливим елементом є *стратегічний аналіз* як фундамент для визначення конкурсної процедури ДПП одночасно служить і для визначення сценаріїв реалізації. Вказаний аналіз передбачає визначення спеціалізації регіону в цілому, оцінку його соціально-економічного стану, аналіз інвестиційних потоків та інвестиційного потенціалу з виявленням динаміки параметричних характеристик.

Під час формування конкурсної процедури та складання угоди відбувається попередній відбір потенційних партнерів, які надають технічну та фінансово-економічну частину конкурсних пропозицій, а також ухвалюється перелік учасників для реалізації проєкту ДПП з розвитку інноваційного співробітництва.

Вибір кращого учасника для реалізації проєкту ДПП та підписання договору відбувається за результатами проведених торгів на четвертому етапі технології державно-приватного партнерства.

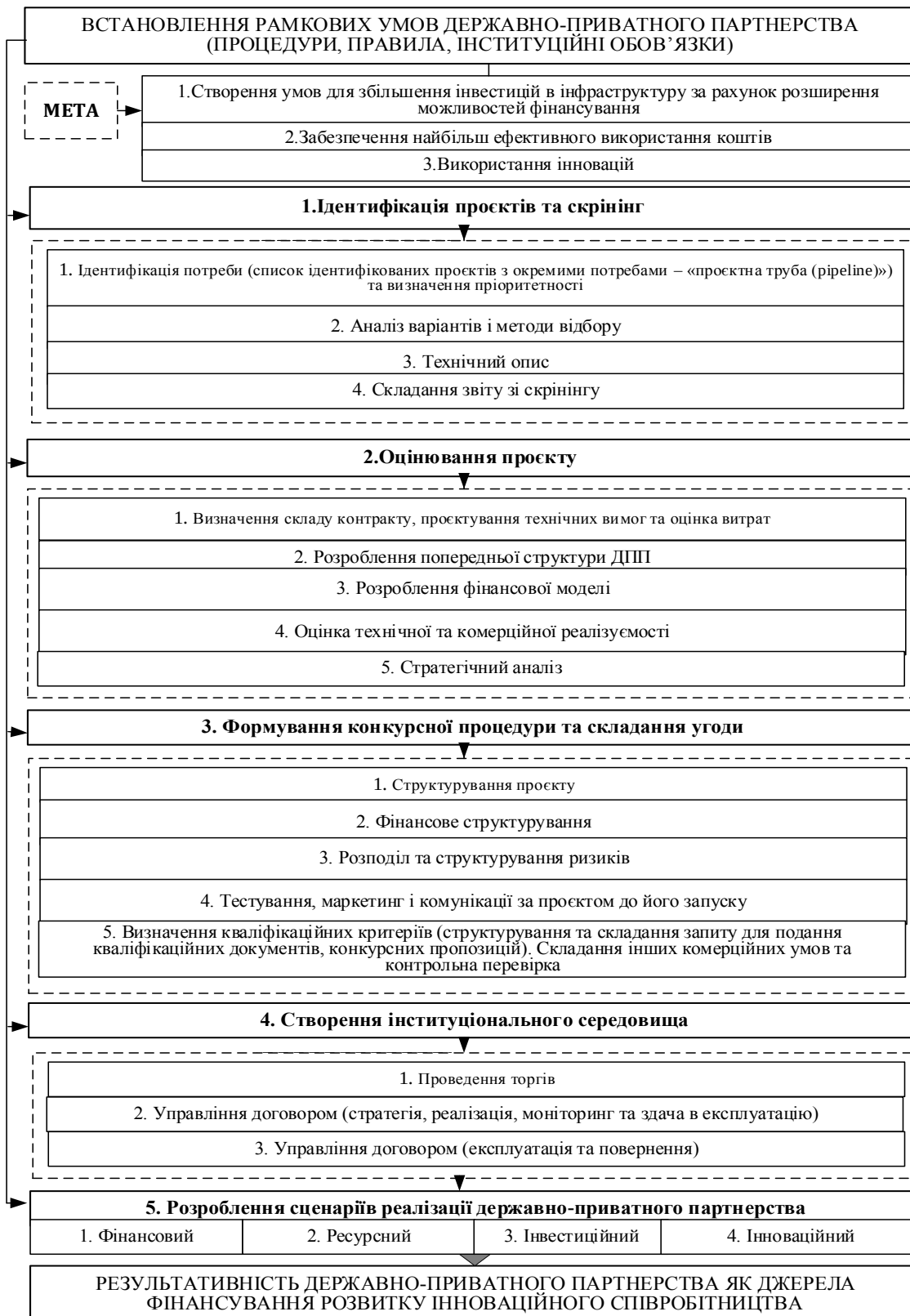

Рис. 4. Технологія державно-приватного партнерства як інструменту розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки

Джерело: розроблено автором

Останнім етапом є *формування сценаріїв реалізації технології державно-приватного партнерства* в контексті розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки. Зважаючи на багатокomпонентність цілей ДПП можуть бути виділені такі сценарії реалізації технології державно-приватного партнерства:

- фінансовий, в основі якого лежить ідея пріоритетного розвитку тих секторів економіки, які в осяжній перспективі забезпечать значне збільшення рівня бюджетної самозабезпеченості та зменшення бюджетного навантаження;

- ресурсний, що орієнтується на максимальне використання природних можливостей (грунтових, природно-кліматичних, рекреаційних ресурсів) та припускає відхід від використання зовнішніх джерел; інвестиційний, націлений на підвищення інвестиційної привабливості для широкого залучення як великих вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів з метою модернізації виробничого потенціалу;

- інноваційний, що припускає істотні зміни в механізмах і структурі економічного зростання, причому його основним джерелом повинні стати результати використання інновацій.

Результатом реалізації вдосконаленої технології державно-приватного партнерства є залучення приватних інвестицій для розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки через взаємодію влади і бізнесу, що дозволить вирішити завдання економічної модернізації країни.

Аналіз ефективності реалізації вдосконаленої технології державно-приватного партнерства проводиться шляхом:

- детального обґрунтування соціально-економічних та екологічних результатів здійснення ДПП за результатами аналізу:

- а) економічних та фінансових показників реалізації ДПП;

- б) соціальних результатів реалізації ДПП, включаючи підвищення якості послуг та рівня забезпечення попиту на товари (роботи і послуги);

- в) екологічних результатів реалізації ДПП з урахуванням можливого негативного

впливу на стан навколишнього природного середовища;

- обґрунтування підвищення ефективності проекту в разі його реалізації із залученням приватного партнера порівняно з реалізацією проекту без такого залучення, враховуючи ризики здійснення ДПП;

- визначення соціально-економічних та екологічних перспектив після закінчення строку дії договору, укладеного в рамках ДПП.

Висновки. Отже, вдосконалення технології державно-приватного партнерства, що є інвестиційним важелем і ефективною моделлю управління економікою, як інструменту розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки дозволить:

- забезпечити симбіоз відносин на основі управлінських та економічних категорій (форма власності, фінансові відносини, механізми управління);

- реалізувати форми взаємодії між державою, науково-дослідними інститутами та бізнесом;

- забезпечити синергетичний ефект та створити якісно нове взаємовигідне співробітництво для вирішення значущих соціально-економічних проблем в умовах циркулярної економіки;

- посилити конкурентоспроможність держави.

Це буде основою для інтеграції та консолідації зусиль держави, бізнесу та науки для функціонування та розвитку інноваційного співробітництва в соціально-економічному середовищі на основі конвергентно-синергійного підходу, що забезпечить розвиток суспільства в цілому.

Література

1. Public-private Partnerships: Theory and Practice in International Perspective By Stephen P. Osborne, Edition: illustrated Published by Routledge, 2000, ISBN 0415212685, 9780415212687, 348 pages, p. 86.
2. Governing the UK: British politics in the 21st century. By Gillian Peele. Contributor Gillian Peele. Edition: 4, illustrated, annotated. Published by Wiley-Blackwell, 2004 ISBN 0631226818, 9780631226819. 566 pages.
3. Oladeinde, F. «Public-Private Partnerships» USAID Education Division Workshop, Swaziland September 28 - October 4, 2003.

4. Воронкова Т. Є. Державно-приватне партнерство як інструмент активізації інноваційної діяльності / Т. Є. Воронкова, І. В. Воронков // Науково-технічна інформація. – 2014. – № 2. – С. 28–36.

5. Головчак Г. В. Обліково-аналітичне забезпечення державно-приватного партнерства на ринку житлово-комунальних послуг України / Г. В. Головчак, Н. С. Струк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2017. – № 862. – С. 82–92.

6. Данилишин Б. Державно-приватне партнерство – стратегічна форма взаємодії влади і бізнесу. URL: <http://news.yurist-online.com/news/kmu/2>.

7. Дегтяр А. О. Особливості застосування технологій державно-приватного партнерства в управлінні інноваційними проектами / А. О. Дегтяр // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. – 2017. – Вип. 1. – С. 105–113.

8. Стоян О. Ю. Державно-приватне партнерство у сфері відновлювальної енергетики України: особливості, тенденції, перспективи розвитку / О. Ю. Стоян // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 2. – С. 123–126.

9. Павлюк К. В. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави. / К. В. Павлюк, С. М. Павлюк // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 10–19.

10. Prokhorova V. Safety of industrial enterprises development: Evaluation of innovative and investment component / V. Prokhorova, V. Protsenko, G. Abuselidze, S. Mushnykova, Yu. Us // Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, – 2019(5). – p. 155–161.

11. Круглов В. В. Розвиток державно-приватного партнерства в Україні: механізми державного регулювання : монографія / В. В. Круглов. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. – 252 с.

12. Dastig M. How can EU-Funds be used to finance Public-Private Partnerships? European Public Private Partnership Law Review. – 2009. – №4 (3). URL: <https://doi.org/10.21552/EPPPL/2009/3/80>.

13. Etzkowitz Henry. The triple helix: university-industrygovernment innovation in action. New York ; London : Routledge, 2008. – 164 p.

14. Бойко О. Державно-приватне партнерство: світовий досвід та перспективи реалізації в Україні / О. Бойко // Юридична газета. – 2013. – № 22. – С. 42–43.

15. Review of the Public-private partnerships. – World Bank. Available at: http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx <http://ppi.worldbank.org/index.aspx>.

16. Авксентьев М. Ю. Державно-приватне партнерство як сучасний механізм залучення інвестицій в інфраструктурні галузі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03. / М. Ю. Авксентьев. – Київ, 2010. – 20 с.

17. Бараненко І. О. Роль публічно-приватного партнерства у забезпеченні сталого розвитку держави / І. О. Бараненко // Сучасна регіональна політика: освіта, наука, практика. – 2011. – Т. 2. – С. 6–8.

18. Private Participation in Infrastructure (PPI). Half year report 2020. World Bank Group. https://www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_2020_en.pdf.

19. URL:<https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini&isSpecial=true>.

20. Управлінські технології: поняття та види. URL:http://www.pravo.vuzlib.net/book_z811_page_30.html.

21. Вінник О. М. Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин: Монографія / О. М. Вінник. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – 166 с.

References

1. Public-private Partnerships: Theory and Practice in International Perspective By Stephen P. Osborne, Edition: illustrated Published by Routledge, 2000, ISBN 0415212685, 9780415212687, 348 pages, p. 86.

2. Governing the UK: British politics in the 21st century. By Gillian Peele. Contributor Gillian Peele. Edition: 4, illustrated, annotated. Published by Wiley-Blackwell, 2004 ISBN 0631226818, 9780631226819. 566 pages.

3. Oladeinde, F. (2003). «Public-Private Partnerships» USAID Education Division Workshop, Swaziland September 28 - October 4.

4. Voronkova, T.Ye., & Voronkov, I.V. (2014). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument aktyvizatsii innovatsiynoi diialnosti. Naukovotekhnichna informatsiia, (2), 28–36.

5. Holovchak, H.V., & Struk, N.S. (2017). Oblikovo-analitychne zabezpechennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva na rynku zhytlovo-komunalnykh posluh Ukrainy. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika», Seriia: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku, (862), 82–92.

6. Danylyshyn, B. Derzhavno-pryvatne partnerstvo – stratehichna forma vzaemodii vlady i biznesu. Retrieved from <http://news.yurist-online.com/news/kmu/2>.

7. Diehtiar, A.O. (2017). Osoblyvosti zastosuvannia tekhnolohii derzhavno-pryvatnoho partnerstva v upravlinni innovatsiynomy proektamy. Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy, Ser. Derzhavne upravlinnia, Vyp. 1, 105–113.

8. Stoian, O.Yu. (2015). Derzhavno-pryvatne partnerstvo u sferi vidnovliuvanoi enerhetyky Ukrainy: osoblyvosti, tendentsii, perspektvy rozvytku. Investytsii: praktyka ta dosvid, (2), 123–126.

9. Pavliuk, K.V., & Pavliuk, S.M. (2010). Sutnist i rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva v sotsialno-ekonomichnomu rozvytku derzhavy. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, Vyp. 17, 10–19.

10. Prokhorova, V., Protsenko, V., Abuselidze, G., Mushnykova, S., & Us, Yu (2019). Safety of industrial enterprises development: Evaluation of innovative and investment component. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, (5), pp. 155-161.
<https://doi.org/10.29202/nvngu/2019-5/24>
11. Kruhlov, V.V. (2019). Rozvytok derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini: mekhanizmy derzhavnoho rehuliuvannia. Kharkiv: Vydavnytstvo KharRI NADU «Mahistr».
12. Dastig, M. (2009). How can EU-Funds be used to finance Public-Private Partnerships? *European Public Private Partnership Law Review*. № 4(3). Retrieved from <https://doi.org/10.21552/EPPPL/2009/3/80>.
13. Etzkowitz, Henry (2008). The triple helix: university-industrygovernment innovation in action. New York; London: Routledge. 164 p.
14. Boiko, O. (2013). Derzhavno-pryvatne partnerstvo: svitovyi dosvid ta perspektyvy realizatsii v Ukraini. *Yurydychna hazeta*, (22), 42-43.
15. Review of the Public-private partnerships. – World Bank. Retrieved from http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx <http://ppi.worldbank.org/index.aspx>.
16. Avksientiev, M.Iu. (2010). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak suchasnyi mekhanizm zaluchennia investysii v infrastrukturu haluzi Ukrainy. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv.
17. Baranenko, I.O. (2011). Rol publichno-pryvatnoho partnerstva u zabezpechenni staloho rozvytku derzhavy. Suchasna rehionalna polityka: osvita, nauka, praktyka, T.2, 6-8.
18. Private Participation in Infrastructure (PPI). Half year report 2020. World Bank Group. Retrieved from https://www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_2020_en.pdf.
19. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini&isSpecial=true>.
20. Upravlinski tekhnolohii: poniattia ta vydy. Retrieved from http://www.pravo.vuzlib.net/book_z811_page_30.html.
21. Vinnyk, O.M. (2010). Problemy pravoho rehuliuvannia korporatyvnykh i partnerskykh vidnosyn. Kyiv: NDI pryvatnoho prava i pidpriemnytstva NAPrN Ukrainy.

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЁРСТВО КАК ИНСТРУМЕНТАРИЙ ПОДДЕРЖКИ БАЛАНСА МОДЕЛИ ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКИ: НАУЧНО- ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

О. В. Шкуренко, к. э. н., доцент,

Государственный университет инфраструктуры и технологий

Методология исследования. Обобщение и системный анализ предоставили возможность доказать, что технология государственно-частного партнерства является инвестиционным рычагом и эффективной моделью управления экономикой, как инструмент развития инновационного сотрудничества в условиях циркулярной экономики, который позволит обеспечить симбиоз отношений на основе управленческих и экономических категорий (форма собственности, финансовые отношения, механизмы управления); реализовать формы взаимодействия между государством, научно-исследовательскими институтами и бизнесом; обеспечить синергетический эффект и создать качественно новое взаимовыгодное сотрудничество для решения важных социально-экономических проблем в условиях циркулярной экономики; усилить конкурентоспособность государства.

Результаты. Автором в статье обосновано, что формирование и развитие инновационного сотрудничества за счет реализации проектов государственно-частного партнерства является достаточно успешным и перспективным, учитывая, как государственные, так и частные цели. Определено, что механизм государственно-частного партнерства является эффективным инструментом реализации инвестиционного обеспечения поддержки инновационного сотрудничества в государственном управлении социально-экономическим развитием экономики. Уточнена сущность государственно-частного партнерства в развитии инновационного сотрудничества в условиях циркулярной экономики и проанализированы модели государственно-частного партнерства с учетом рисков между государством и частным сектором, а также использование механизмов ГЧП в различных сферах экономики в Украине. Предложена технология государственно-частного партнерства как инструмента развития инновационного сотрудничества в условиях циркулярной экономики.

Новизна. Разработан научно-практический подход к совершенствованию технологии государственно-частного партнерства как инструментария поддержки баланса модели циркулярной экономики на основе паритетности взаимодействия социально-экономических ин-

ститутів (державство – бізнес – наука), який базується на консолідованій основі стратегічного конкурентного аналізу і спектральної модифікації варіантів (сценаріїв) інвестиційних проєктів.

Практическая значимость. Определено, что технология государственно-частного партнерства как инструмента развития инновационного сотрудничества в условиях циркулярной экономики будет основой для интеграции и консолидации усилий государства, бизнеса и науки для функционирования и развития инновационного сотрудничества в социально-экономической среде на основе конвергентно-синергического подхода, который обеспечит развитие общества в целом.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство; циркулярная экономика; инструментарий; инновационное сотрудничество; инфраструктура; социально-экономические институты; национальная экономика.

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A TOOL OF MAINTAINING THE BALANCE OF THE CIRCULAR ECONOMY MODEL: SCIENTIFIC AND PRACTICAL ASPECTS

*O. V. Shkurenko, Ph. D (Econ.), Associate Professor,
State University of Infrastructure and Technology*

Methods. Generalization and systems analysis provided an opportunity to prove that the technology of public-private partnership is an investment lever and an effective model of economic management, being a tool for the development of innovative cooperation in a circular economy that will provide a symbiosis of relations on the basis of managerial and economic categories (form of ownership, financial relations, management mechanisms); to implement forms of interaction between the state, research institutes and business; to ensure a synergetic effect and create a qualitatively new mutually beneficial cooperation to solve significant socio-economic problems in a circular economy; strengthen the competitiveness of the state.

Results. The author substantiates in the article that the formation and development of innovative cooperation through the implementation of public-private partnership projects is quite successful and promising, taking into account both public and private goals.

It is determined that the mechanism of public-private partnership is an effective tool for investment support of innovative cooperation in public management of socio-economic development of the economy. The models of public-private partnership are analyzed taking into account the risks between the state and the private sector, as well as the use of PPP mechanisms in various sectors of the economy in Ukraine.

Novelty. There is developed a scientific-practical approach to improving the technology of public - private partnership as a tool to maintain the balance of the circular economy model on the basis of parity of interaction of socio-economic institutions (state – business – science), based on a consolidated basis of strategic competitive analysis and spectral modification (scenarios)) investment projects.

Practical value. It is determined that the technology of public-private partnership as a tool for innovation cooperation in a circular economy will be the basis for integration and consolidation of state, business and science efforts for the functioning and development of innovation cooperation in socio-economic environment based on convergent-synergistic approach, which will promote the development of society as a whole.

Keywords: public-private partnership; circular economy; tools; innovative cooperation; infrastructure; socio-economic institutions; national economy.

Надійшла до редакції 16.03.21 р.